

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ประจำปีงบประมาณ 2558

เรื่อง

การบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการสร้างสมดุลใน
ระบบนิเวศวิทยาชุมชน

An Integration of Buddhist Wisdom with the Creation of Balance in
Community Ecosystem

ผู้ช่วยศาสตราจารย์.ดร. โกนิฐ์ ศรีทอง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตุลาคม 2558

รหัสโครงการ 2558A12262004

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ประจำปีงบประมาณ 2558

เรื่อง

การบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการสร้างสมดุลใน
ระบบนิเวศวิทยาชุมชน

**An Integration of Buddhist Wisdom with the Creation of Balance in
Community Ecosystem**

ผู้ช่วยศาสตราจารย์.ดร. โกนิฐ์ ศรีทอง

สนับสนุนโดย สำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัย
ในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ
สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

FULL REPORT C.E 2015

An Integration of Buddhist Wisdom with the Creation of Balance in
Community Ecosystem

By

Asst.Prof.Dr. Konit Srithong

This research was supported by Research Network
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Office of the Higher Education Commission : OHEC

ชื่อหัวข้อการวิจัย	การวิจัยเรื่อง “การบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการสร้าง ความสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชน”
ชื่อผู้วิจัย	ผศ.ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง
หน่วยงาน	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ	2558

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีความวัตถุประสงค์คือ (1) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชน ตามแนวพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์และชุมชนในสังคมไทย (2) เพื่อบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการเสริม สร้างความสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชนของพระสงฆ์และชุมชนในสังคมไทยและ (3) เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวิทยาชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเชิงพุทธ ประชากรที่ใช้ในการศึกษาคือพระสงฆ์ที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ระหว่างปี 2546-2555 จำนวนทั้งหมด 19 รูป 18 จังหวัด และผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่ของพระสงฆ์ ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำองค์กรปกครองท้องถิ่น ประชาชนพื้นที่เจ้าหน้าที่ภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง รวมพื้นที่ละ 10-15 ราย วิจัยนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกและการประชุมกลุ่มย่อย กับผู้นำชุมชน หน่วยงานภาครัฐ ชาวบ้าน วิเคราะห์ด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

ผลการศึกษาวิจัย พบว่า

1. กระบวนการจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชนของพระสงฆ์ ที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว คือ 1) เมื่อเกิดไฟไหม้ป่า เกิดการป้องกันไม่ให้ไฟไหม้ป่า (ตามภูมิปัญญา) 2) สร้างจิตสำนึก ปลูกจิตอาสา การมีส่วนร่วมรักพื้นที่ป่าของตนตามหลักพุทธธรรม 3) ถางป่าเป็นแนวกันไฟแบบเปียกเพื่อให้เกิดความชุ่มชื้น 4) ปลูกต้นไม้โตเร็วคลุมแนวกันไฟ 5) ป้องกันการเข้ามาของนายทุน 6) ป้องกันและเผ่าระวังการตัดไม้ 7) ผลที่ได้รับคือ การอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืน ทั้ง 7 ข้อ คือบันได 7 ขั้นแห่งความสำเร็จของกระบวนการสร้างความสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชนของพระสงฆ์

2. การบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการเสริมสร้างความสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชนก็คือ การสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านได้เข้าใจ เข้าถึงและพัฒนา ตามแนว

พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ด้วยหลักธรรมที่ผูกแฝงอยู่ในหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา ที่พระสงฆ์นำมาใช้การประยุกต์กับระบบนิเวศวิทยาชุมชน คือ

2.1 หลักไตรลักษณ์ หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้าอันว่าด้วยลักษณะ 3 อย่างที่มีทั่วไปแก่สรรพสิ่ง คือ 1. อนิจจตา ความเป็นอนิจจัง ความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลงไป 2. ทุกขตา ความเป็นทุกข์หรือความทุกข์ คือสิ่งที่ทนได้ยากและ 3. อนัตตา คือ ความไม่ใช่และไม่มีสิ่งที่เรียกว่า "อัตตา" ดังนั้นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา จะต้องเข้าใจความเป็นจริงตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ถือว่าเป็นตัวสภาวะธรรมของธรรมชาติ

2.2 อริยสัจ 4 อันประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค มีรายละเอียดดังนี้คือ 1. ทุกข์ คือ ภาวะบีบคั้นที่ชาวบ้านได้รับจากการเห็นป่าถูกทำลาย หรือการลักลอบตัดไม้ของกลุ่มนายทุน 2. สมุทัย คือ สาเหตุของทุกข์ คือความอยากที่ไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ ที่ผ่านมามนุษย์นำเอาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาสนองความต้องการ 3. นิโรธ การสิ้นสุดของปัญหา เป็นที่ยอมรับว่า ปัญหาต่างๆ นั้นนั้นแก้ได้ยาก 4. มรรคมีองค์แปด คือทางดับทุกข์ถ้าจะแก้ปัญหานี้อย่างยั่งยืน

2.3 หลักไตรสิกขา คือ หลักการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบความสำเร็จเป็นคนสมบูรณ์แบบตามแนวพุทธ ไตรสิกขา คือ หลักการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบความสำเร็จเป็นคนสมบูรณ์แบบตามแนวพุทธ

2.4 หลักพรหมวิหาร 4 หมายถึง หลักคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีจุดมุ่งหมายในการสอนให้บุคคลมีความรักความเมตตาต่อผู้อื่น มีความสงสารเห็นใจและพร้อมที่จะช่วยเหลือบุคคลอื่นรู้สึกพลอยยินดีเมื่อบุคคลอื่นได้ดี

2.5 ความกตัญญู คือ ความรู้และการยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคล สัตว์ สิ่งของ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่มีต่อตัวเราทั้งทางตรงและทางอ้อม

2.6 ปฏิจสุมุปาบท สิ่งทั้งหลายไม่ว่าจะมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตอาศัยกันและกันจึงเกิดมีขึ้น

3. ผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวิทยาชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเชิงพุทธ พบว่า พระพุทธศาสนาได้มองสรรพสิ่งเป็นองค์รวม เชื่อมโยงอิงอาศัยกันและกันตามระบบธรรมชาติ ผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ เช่น สิ่งมีชีวิตใหม่เกิดขึ้น เกิดชุมชนใหม่ มีการเปลี่ยนแปลงสภาพ แวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนชนิดของสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในชุมชนแห่งนั้นไปด้วย

คำสำคัญ : การบูรณาการ ภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา ความสมดุล ระบบนิเวศวิทยาชุมชน

Research Title : An Integration of Buddhist Wisdom with the Creation of
Balance in Community Ecosystem

Researcher : Ass.Prof. Dr.Konit Srithong

Institute : Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya
University

Fiscal Year : BE 2558

Abstract

The main objectives of the study aim at i) to study the process of community ecosystem management in line with Buddhism of Buddhist monks and community in Thai society; ii) to integrate Buddhist wisdom with the creation of balance in community ecosystem of Buddhist monks and community in Thai society; and iii) to analyze the impacts and changes of community ecosystem in accordance with Buddhist cultural ecological principles. The qualitative research was conducted in this study. Nineteen Buddhist monks in eighteen provinces who were received PTT's Green Globe Awards during 2003 – 2012 and 10 – 15 community leaders, sub-district and village leaders, local administrative organization leaders, public and private sectors persons participating in creating balances of community ecosystem were key informants in this study. A participatory observation, in-depth interview and focus group discussion were conducted to gather relevant information and data. The content analysis technique was employed for data analysis.

The findings of this study are concluded as follows:

1. The process of community ecosystem management of Buddhist monks who obtained Green Globe Awards was found that: i) once forest fire erupted, to prevent it not let it burn the forest; ii) to create awareness and cultivate mind services and take part in protecting one's own forest; iii) to construct the wet fire preventing fence for humidity; iv) to plant rapid grew trees covering fire preventing fences; v) to defend the encroachment of capitalists; vi) to prevent and be aware of illegal logging; and vii) outcome is sustainable forest conservation. These are seven

steps of achievement of process of community ecosystem management of awarded Buddhist monks.

2. Regarding to an integration of Buddhist wisdom with the creation of balance in community ecosystem of Buddhist monks and community in Thai society, it is found that they have inculcate public minds in people to understand, reach and develop under the royal guidelines of His Majesty the King. Buddhist monks have integrated Buddhist wisdom to create the balance in community ecosystem as following:

2.1 Three Characteristics : Impermanence, state of suffering and not-self. To conserve nature or environment, one has to truly understand the reality of nature.

2.2 The Four Noble Truths : suffering, the cause of suffering, the cessation of suffering and the path leading to the cessation of suffering. To revive the completely vanished ecosystem, it is useful to apply and integrate this wisdom to solve the problems and create sustainable community ecosystem.

2.3 The Threefold Training : training in higher morality, mentality and wisdom. The people who take part in creation of balance in community ecosystem must be trained with these Buddhist process. This brings about a long lasting solution of ecosystem in Thai society.

2.4 Sublime States of Mind: loving-kindness, compassion, joy, and equanimity. These Buddhist principles need to be cultivated in people's minds to behave and interact not just with human beings but also with nature.

2.5 The Gratitude: one should be grateful and repay not just favor done by human but also by nature or ecosystem.

2.6 The Dependent Origination: All things whether beings or non-beings are dependent on each other. To be survive, things have to be interrelated and conditioned.

3. The impacts and changes of community ecosystem in accordance with Buddhist cultural ecological principles are found that as Buddhism views all things in holistic and dependent on each other as natural system, when there are impacts and changes of community ecosystem, it will bring about or give rise to other things.

Keywords: integration, Buddhist wisdom, balance, community ecosystem

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง “การบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการสร้างความสุขในระบบนิเวศวิทยาชุมชน” เล่มนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดีตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่มุ่งหวังศึกษากระบวนการจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชนตามแนวพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร. อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขอขอบคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ส่งเสริมและสนับสนุน ให้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) และขอขอบคุณพระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอู่) , ดร., รองศาสตราจารย์ ดร.เอื้อมทิพย์ ศรีทอง และผู้ช่วยผู้วิจัยทั้ง 5 คน ที่ให้ความช่วยเหลือแนะนำและให้คำปรึกษาในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยจนงานวิจัยสำเร็จลุล่วง

ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลได้แก่ ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวทุกรูป ชาวบ้านทั้ง 19 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดระยอง จังหวัดพังงา จังหวัดน่าน จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดสระแก้ว จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดสระบุรี จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดหนองคาย จังหวัดขอนแก่น จังหวัดกระบี่ จังหวัดกาฬสินธุ์ ยโสธร จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดเลย จังหวัดเชียงรายและจังหวัดนครราชสีมา ที่ได้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์และร่วมสนทนากลุ่ม ในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย

คุณงามความดีที่เกิดจากการร่วมมือร่วมใจ และความมีอุตสาหะวิริยะในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ขอโน้มบูชาแก่คุณบิดา-มารดา คุณครูบาอาจารย์ ที่ทำให้การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยครั้งนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการสร้างสุขในระบบนิเวศวิทยาชุมชน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง

ตุลาคม 2558

สารบัญเรื่อง

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่ออังกฤษ	ง
สารบัญเรื่อง	จ
สารบัญภาพ	ญ
 บทที่ 1 บทนำ	 1
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
1.3 ขอบเขตการวิจัย	4
1.4 วิธีดำเนินการวิจัย	6
1.4 นิยามคำศัพท์	8
1.5 กรอบแนวความคิด	10
 บทที่ 2 เอกสารแนวคิดที่เกี่ยวข้อง	 11
1. แนวคิดเรื่อง การทำงานเชิงบูรณาการการ	12
1.1 ความหมายของการบูรณาการ	12
1.2 ลักษณะของการบูรณาการ	12
2. ป่าชุมชน	13
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน	13
2.2 รูปแบบของป่าชุมชน	16
2.3 ประโยชน์จากป่าชุมชน	20
2.4 เงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชน	21
2.5 ป่าชุมชนแหล่งอาหารที่สำคัญ	23
3. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	26
3.1 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา	26
3.2 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน	29
3.3 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยภูมิปัญญา	33
4. บริบทชุมชน	36

	หน้า
บทที่ 3 ภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยาชุมชน	50
พระพุทธเจ้ากับธรรมชาติ	51
พระพุทธศาสนากับป่าไม้	54
พระพุทธบัญญัติกับเรื่องพืช	56
งานในป่าของพระอริยเจ้า	57
พระพุทธศาสนากับน้ำ	60
จริยธรรมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	61
พุทธธรรมกับนิเวศวิทยา	65
- หลักไตรลักษณ์	65
- อริยสัจ 4	66
- หลักไตรสิกขา	68
- พรหมวิหาร 4	70
- ความกตัญญู	71
แนวคิดพระพุทธศาสนากับธรรมชาติ	76
แนวคิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา	79
บทที่ 4 การจัดการระบบนิเวศวิทยาของพระสงฆ์	83
ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของรางวัลลูกโลกสีเขียว	83
- ความเป็นมาของรางวัลลูกโลกสีเขียว	83
- รายนามพระสงฆ์ที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว (2546 - 2555)	86
ตอนที่ 2 การจัดการระบบนิเวศวิทยาของพระสงฆ์	88
- พระครูประโชตธรรมาภิรม รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 5 ปี 2546	88
เจ้าอาวาสวัดวังศิลาธรรมาราม อ.แกลง จ.ระยอง	
- พระโสภณ อุตตสโร รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 6 ปี 2547	96
เจ้าสำนักสงฆ์เขาม่วง หมู่ 3 ต.บางเตย อ.เมือง จ.พังงา	
- พระครูสุจินนันทกิจ (พระสมคิด จารณธมโม) วัดโป่งคำ จ.น่าน	99
รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 6 ปี 2547	
- พระล้น ธมฺมโร รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 7 ปี 2548	105
- พระศราวุธ เตชะธรรมโม รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 7 ปี 2548	108

หน้า

วัดป่าช่องกุ่ม 15 ต.ช่องกุ่ม อ.วัฒนานคร จ.สระแก้ว	
- พระครูนิโครธธรรมาภรณ์ (หลวงพ่อบุญนาค ยสทินฺโน) วัดป่าไทรงาม รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 7 ปี 2548	114
- พระอาจารย์ปริญญา รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 8 ปี 2549 วัดป่าชุมชน ตำบลลำสมพุง อำเภอแม่วงเหล็ก จังหวัดสระบุรี	120
- พระครูสุนทรกิจประยุต รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 8 ปี 2549 วัดโสธรวรารามวรวิหาร ต.โสธร อ.เมือง จ. ฉะเชิงเทรา	127
- พระครูจันทร ปัญญาภรณ์ รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 9 ปี 2550 วัดภูนงกระบา บ้านผาตั้ง ต.ผาตั้ง อ.สังขม จ.หนองคาย	132
- พระครูถาวรพัฒน์กิจ รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 10 ปี 2551 วัดนวการาม บ้านโคกใหญ่ ต.บัวเงิน อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น	138
- พระประจักษ์ ธรรมปทีโป รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 10 ปี 2551 วัดเศรษฐพลภูลังกา ต.ดงบัง อ.บึงโขงหลง จ.หนองคาย	142
- หลวงพ่อบุญนาค อติโพธิ์ รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 10 ปี 2551 สวนป่าเฉลิมพระเกียรติบ้านนา ต.เขาต่อ อ.ปลายพระยา จ.กระบี่	147
- พระนิรันดร์ คุณธโร รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 11 ปี 2552 พุทธอุทยานถ้ำน้ำทิพย์ ต.ทุ่งเก่า อ.ท่าคันโท จ.กาฬสินธุ์	150
- พระสมพงษ์ ถาวรธมโม รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 11 ปี 2552 วัดदानมุกตา ต.ศรีแก้ว อ.เลิงนกทา จ.ยโสธร	153
- พระสุวรรณ คเวสโก รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 11 ปี 2552 วัดป่ายาง หมู่ 4 ต.ท่าจั่ว อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช	159
- พระครูเกษมธรรมรังษี รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 12 ปี 2553 วัดสุทธาวาส ต.โมถ่าย อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี	163
- พระครูสุทธิธรรมาภิรักษ์ รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 12 ปี 2553 วัดป่าน้ำสวยห้วยปลาตุก ต.นาดอกคำ อ.นาด้วง จ.เลย	170
- พระพุทธิญาณมุนี รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 12 ปี 2553 วัดพระธาตุผาเงา บ้านสบคำ ต.เวียง อ.เชียงแสน	174
- พระครูบรรลือวัตร รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 14 ปี 2555 วัดเขาจันทร์งาม	161

	หน้า
การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวิทยาชุมชน	185
- นิเวศวิทยาวัฒนธรรมเชิงพุทธ	187
- สรุปแนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนากับธรรมชาติ	189
สรุปรูปแบบ Model องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	190
บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ	197
สรุปผลการศึกษา	198
การเรียนรู้จากการวิจัย	208
สรุปรูปแบบ Model องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	209
ข้อเสนอแนะ	210
บรรณานุกรม	211
ภาคผนวก	215
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์เชิงลึก	216
ภาคผนวก ข ประวัติผู้วิจัย	223

สารบัญภาพ

	หน้า	
ภาพที่ 4.1	มูลนิธิธัญโลกสีเขียว	84
ภาพที่ 4.2	พระครูประโชตธรรมาภิรม	88
ภาพที่ 4.3	สวนป่าอรัญวงศ์	89
ภาพที่ 4.4	ก่อนจะมาเป็นสวนป่าอรัญวงศ์	89
ภาพที่ 4.5	ท่านพระครูอธิบายแนวทางการอนุรักษ์ป่า	90
ภาพที่ 4.6	พระพุทธรูปประดิษฐานในป่า	91
ภาพที่ 4.7	การสัมภาษณ์เชิงลึกพระครูประโชตธรรมาภิรมและผู้นำชุมชน	95
ภาพที่ 4.8	พระโสภณ	96
ภาพที่ 4.9	พระครูสุจินนันทกิจ	99
ภาพที่ 4.10	บริเวณวัดโป่งคำ จังหวัดน่าน	100
ภาพที่ 4.11	พระลั่น	105
ภาพที่ 4.12	พระศราวุธ เดชะธรรมโม	108
ภาพที่ 4.13	เยี่ยมชมผลงานของพระศราวุธ	110
ภาพที่ 4.14	วัดป่าช่องกุ่ม	111
ภาพที่ 4.15	บริเวณป่าของวัดป่าช่องกุ่ม	112
ภาพที่ 4.16	พระศราวุธพาคณะผู้วิจัยเยี่ยมชมป่า	113
ภาพที่ 4.17	พระครูวิศิษฐ์ธรรมาภรณ์	114
ภาพที่ 4.18	วัดป่าไทรงาม	116
ภาพที่ 4.19	บริเวณโดยรอบวัดป่าไทรงาม	119
ภาพที่ 4.20	พระอาจารย์ปริญา	120
ภาพที่ 4.21	การแลกเปลี่ยนความรู้กับชาวบ้าน	121
ภาพที่ 4.22	พระปริญญากับการอนุรักษ์ป่าไม้	122
ภาพที่ 4.23	ต้นจันทน์หนู	123
ภาพที่ 4.24	บริเวณโดยรอบวัดป่าชุมชน	126
ภาพที่ 4.25	พระครูสุนทรกิจประยุต	127
ภาพที่ 4.26	สัมภาษณ์พระครูสุนทรกิจประยุต	131
ภาพที่ 4.27	พระครูจันทร์	132
ภาพที่ 4.28	ภูนกกระบา	132
ภาพที่ 4.29	คณะผู้วิจัยและพระครูจันทร์ ภูนกกระบา	133

	หน้า
ภาพที่ 4.30 บริเวณโดยรอบบนถนนกกระบา	137
ภาพที่ 4.31 พระครูถาวรพัฒนกิจ	138
ภาพที่ 4.32 สัมภาษณ์เชิงลึกท่านพระครูฯ	139
ภาพที่ 4.33 สัมภาษณ์ท่านเจ้าอาวาสและเจ้าบ้าน	141
ภาพที่ 4.34 พระประจักษ์	142
ภาพที่ 4.35 วัดเศรษฐพลภูลังกา	143
ภาพที่ 4.36 ขึ้นเขาไปพบหลวงพ่อประจักษ์	144
ภาพที่ 4.37 บริเวณโดยรอบวัดเศรษฐพลภูลังกา	146
ภาพที่ 4.38 การจัดสวนป่าชุมชน ฯ	149
ภาพที่ 4.49 พระสมพงษ์ ถาวรธัมโม	158
ภาพที่ 4.40 พระสุวรรณ	161
ภาพที่ 4.41 บริเวณวัดป่ายาง	162
ภาพที่ 4.42 วัดป่าน้ำสวยห้วยปลาตุก	173
ภาพที่ 4.43 พระพุทธิญาณมุนี	174
ภาพที่ 4.44 วัดพระธาตุผาเงา	175
ภาพที่ 4.45 บริเวณโดยรอบ วัดพระธาตุผาเงา	180
ภาพที่ 4.46 การประยุกต์ธรรมะกับสิ่งแวดล้อม	183
ภาพที่ 4.47 บริเวณโดยรอบวัดเลิศสวัสดิ์ (เขาจันทร์งาม)	184
ภาพที่ 4.48 แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์	193
ภาพที่ 5.1 บันได 7 ชั้น กระบวนการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม	200

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

“ระบบนิเวศ (Ecology-System)” มีความสำคัญกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ เนื่องจากเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสิ่งมีชีวิต ที่อาศัยอยู่ร่วมกันในบริเวณนั้น และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสิ่งมีชีวิตกับสภาพแวดล้อมของแหล่งที่อยู่ ได้แก่ ดิน แสง น้ำ ในระบบนิเวศจะมีการถ่ายทอดพลังงานระหว่างสิ่งมีชีวิตกลุ่มต่างๆ และมีการหมุนเวียนสารต่างๆ จากสิ่งแวดล้อมสู่สิ่งมีชีวิตและจากสิ่งมีชีวิตสู่สิ่งแวดล้อม (ประชา อินทร์แก้ว, 2542) สิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในแหล่งน้ำ ก็ได้ใช้สารและแร่ธาตุต่างๆ เพื่อการดำรงชีวิตได้แก่การหายใจ การเจริญเติบโต การสังเคราะห์ด้วยแสง ฯลฯ จากกระบวนการเหล่านี้ ที่เกิดขึ้นภายในร่างกายของสิ่งมีชีวิต รวมทั้งกระบวนการย่อยสลายอินทรีย์สารของพวกจุลินทรีย์ จะมีการปล่อยสารบางอย่างออกสู่แหล่งน้ำ และสิ่งมีชีวิตในแหล่งน้ำ ก็ใช้สารเหล่านั้น ในกระบวนการต่างๆ อีก สารและแร่ธาตุต่างๆ จึงหมุนเวียนเข้าสู่สิ่งมีชีวิตและปล่อยออกสู่แหล่งน้ำ ตลอดเวลาอันยาวนานเป็นวัฏจักร ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในแหล่งน้ำนี้ เช่น มีปริมาณธาตุไนโตรเจนมากเกินไปก็จะมีผลทำให้พืชน้ำ หลายชนิดเจริญเติบโตขยายพันธุ์มากและรวดเร็วในระยะแรกๆ สัตว์น้ำที่กินพืชเป็นอาหารจะเพิ่มจำนวนขึ้น จนในที่สุดพืชที่เป็นแหล่งอาหารจะลดปริมาณลงทำให้สัตว์กินพืชลดจำนวนลง และมีผลทำให้สัตว์กินสัตว์ลดจำนวนตามไปด้วยเนื่องจากอาหารไม่เพียงพอ ในขณะที่สัตว์และพืชเพิ่มจำนวนมากขึ้น ก็เกิดความแออัดจะมีของเสียถ่ายลงสู่แหล่งน้ำมากขึ้น ทำให้คุณภาพของแหล่งน้ำนั้นเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งอาจส่งผลดีต่อการดำรงชีพของสัตว์และพืชบางชนิด แต่ไม่เหมาะสมต่อพืชและสัตว์อีกหลายชนิดในแหล่งน้ำ นี้มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาและพบว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสิ่งมีชีวิตกับปัจจัยต่างๆ ในแหล่งน้ำ เป็นการควบคุมตามธรรมชาติที่ทำให้จำนวนและชนิดของสิ่งมีชีวิตอยู่ในสภาวะสมดุลได้ ดังนั้น ปัจจัยทางเคมี กายภาพ และชีวภาพจึงมีความสำคัญต่อความสมดุลของระบบนิเวศ

แนวคิดนิเวศวิทยานั้น มีปรากฏและเกี่ยวข้องกับในศาสตร์ต่างๆ เช่น วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ พัฒนาสังคม เนื่องจากเกี่ยวข้องกับการศึกษาในเชิงประจักษ์และกระบวนการจัดการ สำหรับในมิติพระพุทธรศาสนาจะพบว่า พระพุทธเจ้าและพระสาวกมีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาโดยตลอด โดยเห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ ประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณ และแสดงธรรมล้วนมีความเกี่ยวข้องกับป่าและสิ่งแวดล้อมที่งดงาม สถานที่พำนักของพระพุทธเจ้าและพระสาวกคือ ป่า ภูเขา โคนไม้ ถ้ำ ซอกเขา ป่าช้า ลอม

ฟางและยังมีข้อปฏิบัติสำหรับอยู่ป่าให้เหมาะสมอีกหลายข้อ เช่น ชุตงค์ที่ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ถืออยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร เป็นต้น สถานที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่กับพระสาวก ก็มีคำว่า ป่า เช่น ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี ป่าอันธวัน เมืองสาวัตถี ป่าสังคาลสาวัน หมู่บ้านนาทิกะ ป่ามทวัน กรุงกบิลพัสดุ์ เขตวัน เมืองสาวัตถี ป่ารักขิตวัน เมืองโกสัมพี เป็นต้น เมื่อการดำเนินชีวิตมีการเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างแยกจากกันไม่ได้ พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้กฎของธรรมชาติอันสูงสุด พระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์และความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงได้ทรงวางหลักพระธรรมวินัยให้พระสาวกศึกษาและปฏิบัติตามโดยใช้อุปกรณ์ที่หาได้ง่ายจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ศาสนา จนทำให้พุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับของสังคม การที่พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้วนั้น นอกจากจะเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ของพระสาวกแล้ว ยังช่วยรักษาสภาพแวดล้อมให้มีความสมบูรณ์อีกด้วย การที่พระสงฆ์จะดำรงชีวิตอยู่ในป่าหรือตามธรรมชาติได้นั้น พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติตามพระวินัย โดยเริ่มศึกษาพระวินัยให้เข้าใจและปฏิบัติตนให้เหมาะสมสอดคล้องกับธรรมชาติ การพำนักอยู่ในอารามหรือวัดจะต้องทำให้ถูกหลักพระวินัย เช่น อยู่ห่างจากเขตชุมชน กฎสำหรับพักอาศัยก็จะต้องให้คณะสงฆ์กำหนดให้เพื่อป้องกันไม่ให้สร้างใหญ่โตเกินความจำเป็น เพราะการสร้างกุฏิใหญ่เกินไปอาจทำให้เกิดอันตรายและใช้ทรัพยากรมากจนเกินไป การใช้จีวร (ผ้าคลุม) ให้มีขนาดพอดี และการใช้น้ำย่อมต้องใช้วัสดุจากธรรมชาติมาทำการย้อม มีแก่นไม้ขนุน เป็นต้น บาตรสำหรับใช้เลี้ยงชีพต้องทำให้ถูกต้องตามพระวินัยเหมือนกัน คือ ได้ขนาดพอบรรจุข้าวฉันอิ่ม และยังเน้นเรื่องการรักษาไม่ให้แตกง่าย พร้อมกับให้รักษาความสะอาด ส่วนเรื่องเกี่ยวกับเสนาสนะและยารักษาโรค ก็มีพระวินัยกำหนดการสร้าง การใช้วัชรบถวน ทั้งนี้เพื่อให้พระสงฆ์ได้เป็นผู้เลี้ยงง่าย ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั่นเอง (ประพันธ์ ศุภษร, 2551)

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ก็ทรงส่งเสริมให้สาวกและบุคคลมีความรับผิดชอบต่อสังคมโดยยกย่องให้เป็นผู้เลิศในการให้ทาน เช่น ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ผู้ได้ชื่อว่าเป็นเศรษฐีที่ใจบุญซึ่งเดิมท่านชื่อว่า สุทัตตะเศรษฐี แต่เพราะชอบช่วยเหลือคนตกยากทำให้ท่านถูกเรียกจากชาวเมืองสาวัตถีว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐี แปลว่าเศรษฐีผู้เป็นที่พึ่งของคนยาก หรือแปลตามศัพท์ว่า เศรษฐีผู้มีส่วนช่วยเหลือกับคนยากจน เรื่องราวของอนาถบิณฑิกเศรษฐีมีปรากฏมากมายในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องราวที่แสดงถึงความศรัทธา ความมีสติปัญญา และความเอาใจใส่ในการบำรุงพุทธศาสนา ทำให้ท่านได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นอุบาสกผู้เลิศในการเป็นผู้ถวายทานคือเอตทัคคะในฝ่ายผู้เป็นทายก นอกจากท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีแล้ว ยังมีท่านโชติกะเศรษฐีและนางวิสาขามหาอุบาสิกา ซึ่งเป็นผู้ใจบุญให้ทาน ชอบช่วยเหลือคนจน ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดี ในกฎทันทสุตรพระพุทธ

องค์ทรงสอนพระสงฆ์และบุคคลทั่วไปให้รู้จักการรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันและการดูแลทรัพยากรธรรมชาติด้วยการสอนให้กฎทนต์พราหมณ์ ไม่บูชาัญญด้วย โค แพะ แกะ และการขู่เข็ญลงโทษพวกทาสกรรมกรให้ทำงานเหน็ดเหนื่อยด้วยน้ำตานองหน้า เปลี่ยนมาเป็นการให้ทานเป็นนิตย์ การสร้างวิหารอุทิศแก่สงฆ์ที่มาจาก 4 ทิศ การสมทานศีล 5 คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม การพูดปด และดื่มสุราเมรัย การตั้งมั่นอยู่ในศีล จากตัวอย่างกรณี กฎทนต์พราหมณ์ ผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า มีความเสื่อมใสในพระธรรมเทศนา ประกาศตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต ปลดปล่อยสัตว์ทั้งหมดให้เป็นอิสระและเมื่อได้ฟังธรรมเทศนาต่อไปก็ได้ดวงตาเห็นธรรม

แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางพระพุทธศาสนาดังกล่าว ได้กลายมาเป็นหลักการสำคัญในการดำเนินการกิจกรรมของพระสงฆ์ในสมัยหลังๆ โดยเฉพาะพระสงฆ์ในสังคมไทยในภูมิภาคต่างๆ ได้มีการประยุกต์แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาดำเนินการกิจกรรมทางสังคม เช่น การบวชป่า การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ป่าชุมชน การกำหนดอุทยาน เขตพุทธอุทยาน เป็นต้น เพื่อร่วมแก้ไขปัญหาสังแวดล้อมที่เกิดขึ้นสังคมไทย ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ปัจจุบันมีการดำเนินการกิจกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของพระสงฆ์ในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ มีการจัดทำโครงการพุทธอุทยานของพระสงฆ์สายวัดป่าจนเกิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างมากมาย และมีการดำเนินการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น กลุ่มฮักเมืองน่านของพระสงฆ์ในจังหวัดน่านที่มีเจตนาร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่านและขยายเป็นเครือข่ายพระสงฆ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั่วประเทศ จนปรากฏว่าพระสงฆ์หลายรูปสามารถพัฒนากระบวนการจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชนและสิ่งแวดล้อมตามแนวพระพุทธศาสนาได้อย่างเหมาะสม โดยมีการบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการเสริมสร้างความสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชนจนได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวและสร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศวิทยาชุมชน

จากเหตุผลดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยมีความตระหนักว่า พระสงฆ์สามารถเสริมสร้างความสมดุลในระบบนิเวศแบบบูรณาการ เพื่อการวางแผนพัฒนาสร้างความสมดุล โดยอาศัยพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญา เป็นแนวทางในการพัฒนาระบบนิเวศ ให้ไปในทิศทางที่เหมาะสม เพราะเป็นการบูรณาการอย่างมีความรับผิดชอบ มาจากจิตใจภายใน และก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศน้อยที่สุด และมีการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งจากหน่วยงานรัฐบาล และท้องถิ่นแก่ประชาชน ที่สำคัญคือต้องให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการกับการบูรณาการทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และจิตใจ เพื่อใช้ในการวางแผนพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนอีกด้วย

2. วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชน ตามแนวพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์และชุมชนในสังคมไทย
2. เพื่อบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการเสริมสร้างความสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชนของพระสงฆ์และชุมชนในสังคมไทย
3. เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวิทยาชุมชน ตามหลักนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเชิงพุทธ

3. ขอบเขตของโครงการวิจัย

ในการวิจัยเรื่องนี้มุ่งศึกษาแนวทางการบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการสร้างความสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชน ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ดังนี้

3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งศึกษากระบวนการจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชน ตามแนวพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์และชุมชนในสังคมไทย โดยการบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น กกับการเสริมสร้างความสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชนของพระสงฆ์และชุมชนในสังคมไทย และการวิเคราะห์ผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวิทยาชุมชน ตามหลักนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเชิงพุทธ

3.2 ขอบเขตด้านประชากร

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและเก็บข้อมูลจากประชากรทั้งหมด จำนวน 2 กลุ่ม ดังนี้
กลุ่มที่ 1 พระสงฆ์ที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ระหว่างปี 2546-2555 จำนวนทั้งหมด 19 รูป 18 จังหวัด (ครอบคลุมทุกภาคของประเทศไทย) ได้แก่

ที่	ชื่อ ฉาย/นามสกุล	ที่อยู่	ปีที่ได้รับรางวัล
1.	พระครูประโชติธรรมภากร	เจ้าอาวาสวัดวังศิลาธรรมาราม อ.แก่ง จ.ระยอง	2546
2	พระโสภณ อุตตสาโร (พระอาจารย์เขียว)	สำนักสงฆ์เขาม่วง หมู่ 3 ต.บางเตย อ.เมือง จ.พังงา	2547
3	พระสมคิด จรณฐโม	วัดโป่งคำ หมู่ 5 ต.คู่งษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน	2547
4	พระล้น ฐมฺมโร	วัดป่าภูดินสอ บ้านกันทรอมใต้ ต.กันทรอม อ.ขุนหาญ จ.ศรีสะเกษ	2548

ที่	ชื่อ ฉาย/นามสกุล	ที่อยู่	ปีที่ได้รับรางวัล
5	พระศราวุธ เทชธมโม	วัดป่าช่องกุ่ม 15 หมู่ที่ 5 บ้านช่องกุ่ม ต.ช่องกุ่ม อ.วัฒนานคร จ.สระแก้ว	2548
6	พระอธิการเอนก ยสทินโน	วัดป่าไทรงาม บ้านไทรงาม ถ.เดชอุดม-ทุ่งศรีอุดม ต.เมืองเดช อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี	2548
7	พระปริญา สุปริญา	วัดป่าชุมชน ต.ลำสมพุง อ.มวกเหล็ก จ.สระบุรี	2549
8	พระครูวินัยธรบุญชัย จิตตปาโล	วัดโศธรารามวรวิหาร (โรงเจวัดโศทร) ต.โศธร อ.เมือง จ.ฉะเชิงเทรา	2549
9	พระครูจันทร ปัญญาภรณ์	วัดกนกกระบา บ้านผาตั้ง ต.ผาตั้ง อ.สังคม จ.หนองคาย	2550
10	พระครูถาวรพัฒนกิจ	วัดนวการาม บ้านโคกใหญ่ ต.บัวเงิน อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น	2551
11	พระประจักษ์ ธัมมปทีโป	วัดเชษฐพลภูลังกา ต.ดงบัง อ.บึงโขงหลง จ.หนองคาย	2551
12	หลวงพ่อดาต อติพโล	สวนป่าเฉลิมพระเกียรติบ้านนา หมู่ 6 ต.เขาต่อ อ.ปลายพระยา จ.กระบี่	2551
13	พระนิรันดร์ คุณธโร	พุทธอุทยานถ้ำน้ำทิพย์ ต.ทุ่งเก่า อ.ท่าคันโท จ.กาฬสินธุ์	2552
14	พระสมพงษ์ ถาวรธมโม	วัดดามมุกตา ต.ศรีแก้ว อ.เลิงนกทา จ.ยโสธร	2552
15	พระสุวรรณ คเวสโก	วัดป่ายาง หมู่ 4 ต.ท่าวีว อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช	2552
16	พระครูเกษมธรรมรังษี (ถาวร เขมรสิโย)	วัดสุทธาวาส ต.มอถ่าย อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี	2553
17	พระครูสุทธิธรรมาภิรักษ์	วัดบ้านสวายห้วยปลาตุก ต.นาดอกคำ อ.นาด้วง จ.เลย	2553
18	พระพุทธิญาณมุนี	วัดพระธาตุผาเงา 391 หมู่ 5 บ้านสบคำ ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย	2553
19	พระครูบวรศีลวัตร (ประเสริฐ รุขิตสีโล)	วัดเลิศสวัสดิ์ (เขาจันทร์งาม) หมู่ที่ 12 บ้านเลิศสวัสดิ์ ต.ลาดบัวขาว อ. สีคิ้ว จ. นครราชสีมา	2555

กลุ่มที่ 2 ผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่ของพระสงฆ์ ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำองค์กรปกครองท้องถิ่น ประชาชนในพื้นที่เจ้าหน้าที่ภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง รวมพื้นที่ละ 10-15 ราย

3.3 ขอบเขตด้านพื้นที่ : พื้นที่ 18 จังหวัด ที่พระสงฆ์ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว

3.4 ขอบเขตด้านระยะเวลา : ใช้ระยะเวลาในการศึกษาวิจัย 1 ปี นับตั้งแต่เซ็นสัญญา

4. วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methodology)

งานวิจัยนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และใช้การสัมภาษณ์โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐาน จากปรากฏการณ์ทางสังคม/ชุมชน ที่เกี่ยวเนื่องกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ น้ำและสิ่งแวดล้อมตามบริบทชุมชน เป็นการวิจัยที่มุ่งให้ความสำคัญกับการศึกษาเชิงลึกมากกว่าการศึกษาเชิงปริมาณ โดยมีหลักการของวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยตรง (grounded in the data) (ชาย โพธิ์สิตา, 2550) โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารหรือข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ศึกษาเกี่ยวกับบริบทชุมชนและสภาพแวดล้อมทางกายภาพและระบบนิเวศวิทยาชุมชน
2. กำหนดพื้นที่พระสงฆ์ที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ระหว่างปี 2546 - 2555 ตามประเด็นปัญหาและความครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย
3. สำรวจเส้นทาง สภาพภูมิประเทศของแต่ละจังหวัดที่พระสงฆ์ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว พร้อมทั้งการจัดการระบบนิเวศวิทยาแบบบูรณาการของพระสงฆ์
4. ลงภาคสนาม 18 จังหวัด ซึ่งครอบคลุมพระสงฆ์ที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวทุกภาคของประเทศไทย โดยใช้การสังเกต การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่มย่อย (focus group discussion)
5. ค้นหา “ผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ” (key informant) ของแต่ละจังหวัด ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจและสามารถให้ข้อมูลในเรื่องนั้นได้ลึกซึ้งดีที่สุด เช่น ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นโดยตรง โดยกำหนดตัวผู้ตอบบางคนแบบเจาะจงเอาไว้ล่วงหน้า

4.1 ขั้นตอนการรวบรวมข้อมูล

4.1.1 ลงภาคสนามแจ้งวัตถุประสงค์การทำวิจัยกับพระสงฆ์ , ผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ

4.1.2 ทำหนังสือแจ้งอย่างเป็นทางการต่อพระสงฆ์และผู้นำชุมชน

4.1.3 ดำเนินการศึกษา “การบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการสร้างวัฒนธรรมระบบนิเวศวิทยาชุมชน”

4.2 เครื่องมือในการวิจัย (Research Instruments)

ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participant observation) และการบันทึกเหตุการณ์ประจำวัน ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล 1 ปี (2558-2559)

4.3 การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

ใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ดำเนินการ ดังนี้

- 1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล โดยพิจารณาแหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคลที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ถ้าข้อมูลต่างเวลากันจะเหมือนกันหรือไม่ ถ้าข้อมูลต่างสถานที่จะเหมือนกันหรือไม่ และถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไปข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่
- 2) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย โดยการเปลี่ยนตัวผู้สังเกตหรือสัมภาษณ์ และ
- 3) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น ใช้วิธีสังเกตควบคู่ไปกับการซักถาม

4.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

4.4.1 การวิเคราะห์ข้อมูล ทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือวิจัย โดยดำเนินการ ดังนี้

1) นำข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือหลายรูปแบบ มาจัดระเบียบข้อมูล (data organizing) เพื่อให้เกิดองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน ให้ข้อมูลอยู่ในสภาพที่พร้อมจะนำไปวิเคราะห์ได้สะดวก ซึ่งประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ส่วนที่ได้จากงานวิจัยเชิงประจักษ์ คือ การจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชน ตามแนวพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในชุมชน

2) ข้อมูลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม ได้แก่ แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งความรู้ระบบนิเวศวิทยาชุมชน กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญากับการเสริมสร้างความสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชน

4.4.2 เชื่อมโยงข้อมูลที่จัดระเบียบแล้วเข้าด้วยกันเพื่อบอกเรื่องราวของสิ่งที่ศึกษา

- 1) ทำการวิเคราะห์ สร้างข้อสรุป แล้วนำผลการวิเคราะห์ และข้อสรุปที่ได้มาบูรณาการ เพื่อให้เกิดองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาของชุมชน
- 2) นำข้อมูลที่ได้มาบูรณาการให้ได้รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ในสังคม

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

5.1 บูรณาการ (Integration) หมายถึง การนำเอาศาสตร์สาขาวิชาต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน มาผสมผสานเข้าด้วยกันให้กลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกัน จนมีความสมบูรณ์ครบถ้วนในตัวเอง เพื่อนำมาใช้ประโยชน์

5.2 ระบบนิเวศแบบบูรณาการ หมายถึง การบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา ในมิติที่ควบคู่กันไปทั้ง มิติด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านวัฒนธรรม ตลอดจนมิติด้านจิตใจ

5.3 การบูรณาการพระพุทธศาสนา (Buddhism) คือ การนำศาสตร์สาขาต่างๆ ผสมผสานกับหลักพระพุทธศาสนา เช่น

- 1) หลักไตรลักษณ์ หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้าอันว่าด้วยลักษณะ 3 อย่าง ที่มีทั่วไปแก่สรรพสิ่ง เช่น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
- 2) อริยสัจ 4 อันประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค อริยสัจ 4 อันประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค
- 3) ไตรสิกขา คือ หลักการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบความสำเร็จเป็นคนสมบูรณ์แบบตามแนวพุทธ ไตรสิกขา จึงจัดอยู่ใน มรรค (ธรรมที่ควรเจริญ) คือ ควรทำให้เกิดมีขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาชีวิต
- 4) พรหมวิหาร หมายถึง หลักคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีจุดมุ่งหมายในการสอนให้บุคคลมีความรักความเมตตาต่อผู้อื่น
- 5) ความกตัญญู คือ ความรู้และการยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคล สัตว์ สิ่งของ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่มีต่อตัวเราทั้งทางตรงและทางอ้อม

5.4 การจัดการระบบนิเวศ คือ การจัดการที่มีการกำหนดจุดมุ่งหมายที่แน่นอนเป็นแรงผลักดัน ดำเนินการจัดการโดยอาศัยนโยบาย วิธีการและการปฏิบัติ ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนได้ โดยอ้างอิงกระบวนการติดตามตรวจสอบ และการวิจัยที่มีพื้นฐานอยู่บนความรู้ความเข้าใจอย่างดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ของปฏิสัมพันธ์ และกระบวนการทางนิเวศวิทยาที่จำเป็นสำหรับความยั่งยืนของโครงสร้างและการทำหน้าที่ของระบบนิเวศ

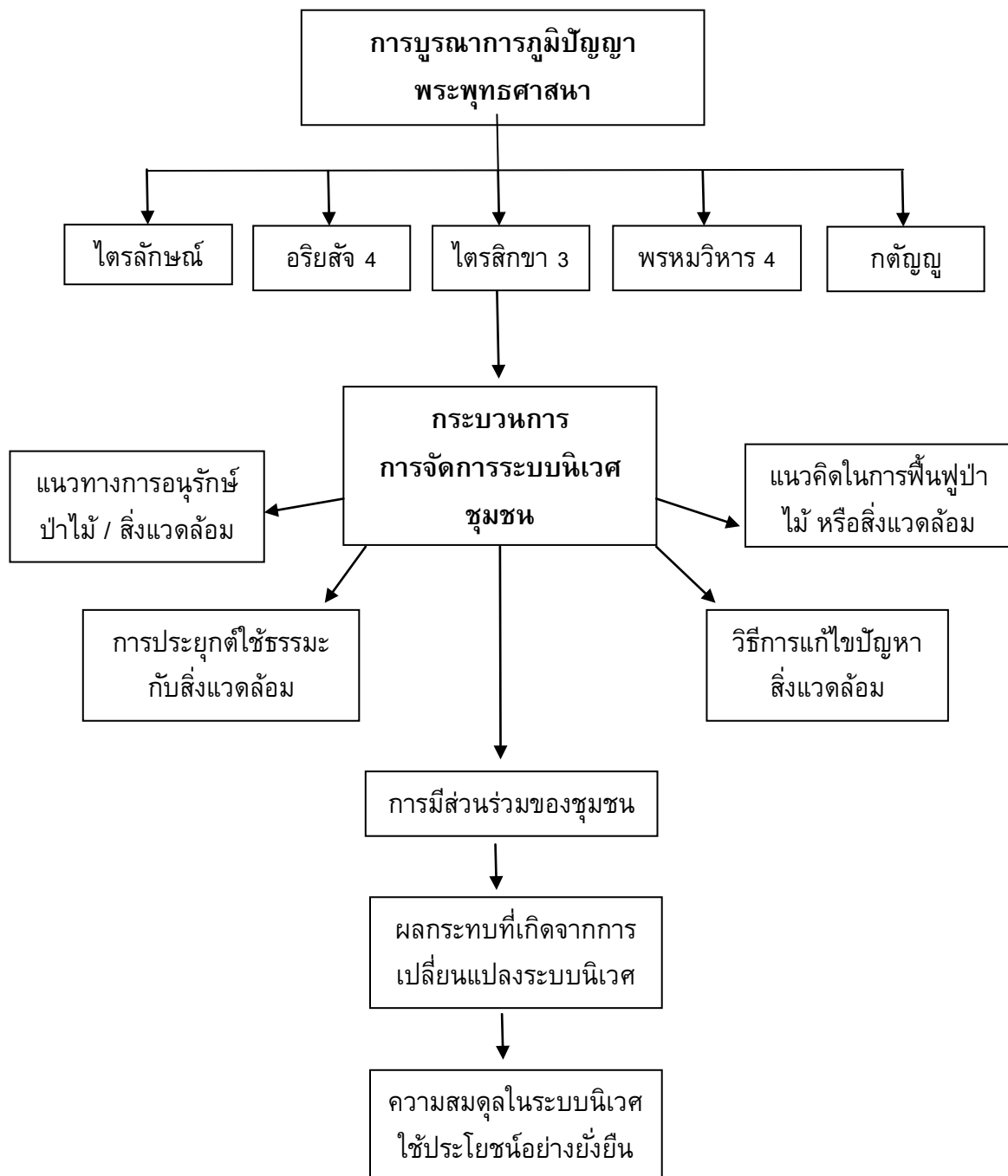
5.5 ระบบนิเวศวิทยา หมายถึง การความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และพระพุทธศาสนา เป็นแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืน

5.6 นิเวศวิทยาในวัดและชุมชน หมายถึง การท่องเที่ยวในศาสนสถาน โดยมีการให้ความรู้ทางธรรมและเน้นถึงความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีของท้องถิ่นและแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า

5.7 รางวัลลูกโลกสีเขียว คือ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ที่มีผลงานดีเด่นด้านป่าไม้และสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นกำลังใจและยกย่องเชิดชูให้เป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม

5.8 ภูมิปัญญาไทย (Thai Wisdom) หมายถึง ความรู้ ความสามารถ วิธีการ ผลงานที่คนไทยได้ค้นคว้า รวบรวมและจัดเก็บเป็นความรู้ ถ่ายทอดปรับปรุงจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จนเกิดเป็นผลผลิตที่ตีงาม งดงาม มีคุณค่ามีประโยชน์ สามารถนำมาแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตได้ ในแต่ละท้องถิ่นจะมีบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถที่เรียนรู้มาจากบรรพบุรุษ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยายหรือผู้รู้ในท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งความรู้เหล่านี้เป็นความรู้ที่มีคุณธรรม สอนให้คนพึงพาธรรมชาติ โดยไม่ทำลายธรรมชาติ และสอนให้รู้จักเอื้ออาทรต่อคนอื่น ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการใช้ความรู้ ความคิด และทักษะการปฏิบัติเป็นการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของตนเองและชุมชน จึงมีการเปลี่ยนแปลงให้สมดุล กับการพัฒนาทางสังคมอยู่ตลอดเวลา ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นก็มีเอกลักษณ์ของตนเอง

6. กระบวนการวิจัย

บทที่ 2

เอกสาร แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเอกสารข้อมูล แนวคิด ที่เกี่ยวข้องกับโครงการวิจัยเรื่อง “การบูรณาการ ภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการสร้างสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชน” ผู้วิจัยได้ทำ การศึกษาค้นคว้าเอกสาร ตำรา แนวคิด ที่มีสาระสำคัญตามลำดับดังนี้

1. แนวคิดเรื่อง การทำงานเชิงบูรณาการการ
 - 1.1 ความหมายของการบูรณาการ
 - 1.2 ลักษณะของการบูรณาการ
2. ป่าชุมชน
 - 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน
 - 2.2 รูปแบบของป่าชุมชน
 - 2.3 ประโยชน์จากป่าชุมชน
 - 2.4 เงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชน
 - 2.5 ป่าชุมชนแหล่งอาหารที่สำคัญ
3. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
 - 3.1 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา
 - 3.2 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน
 - 3.3 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยภูมิปัญญา
4. ปรีบทชุมชน
 - 4.1 วัดวังศิลาธรรมาราม
 - 4.2 วัดโสธรวรารามวรวิหาร
 - 4.3 วัดโป่งคำ
 - 4.4 วัดภูนกระบา
 - 4.5 วัดป่าไทรงาม
 - 4.6 วัดพระธาตุผาเงา
 - 4.7 วัดเลิศสวัสดิ์

1. แนวคิดเรื่อง “การทำงานเชิงบูรณาการการ”

1.1 ความหมายของการบูรณาการ

การบูรณาการ (Integration) หมายถึง การผสมกลมกลืนของแผน กระบวนการ ข้อมูลและสารสนเทศ การตัดสินใจที่เกี่ยวกับทรัพยากร การปฏิบัติการ ผลลัพธ์ และการวิเคราะห์ เพื่อสนับสนุนเป้าประสงค์ที่สำคัญของส่วนราชการ การบูรณาการที่มีประสิทธิภาพที่เป็นสิ่งที่ยิ่งกว่าความสอดคล้องไปในแนวทางเดียวกัน ซึ่งจะสำเร็จได้เมื่อองค์ประกอบแต่ละส่วนของระบบการจัดการ การดำเนินการมีการปฏิบัติการเชื่อมต่อกันอย่างสมบูรณ์ (สำนักงานพัฒนาระบบราชการ กพร.)

การบูรณาการ หมายถึง การเรียนรู้ที่เชื่อมโยงศาสตร์ หรือเนื้อหาสาขาวิชาต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันมาผสมผสานเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดความรู้ที่มีความหมาย พร้อมทั้งมีความหลากหลาย และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวัน (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวดที่ 4 มาตรา 23)

อรรถัย มูลคำ และคณะ (2543: 10) ได้กล่าวถึงความหมายของการบูรณาการไว้ว่า หมายถึง การนำเอาศาสตร์สาขาวิชาต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันมาผสมผสานเข้ากันเพื่อประโยชน์ในการจัดหลักสูตรและการเรียนการสอน

กู๊ด (Good 1973: 121) ได้อธิบายการบูรณาการไว้ดังนี้

1. สภาพของการจัดรวมความรู้ในวิชาต่าง ๆ มาไว้เป็นหน่วยการเรียนรู้เดียวกันโดยจัดให้สัมพันธ์ด้วยการสอดแทรกในเนื้อหาวิชา

2. กระบวนการหรือการจัดการเรียนการสอนในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยให้มีวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันในรูปของโครงการหรือกิจกรรม ตัวอย่างเช่น สอนเรื่องคลองปานามา ก็จะประกอบด้วยวิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ศิลปะ ภาษาอังกฤษและคณิตศาสตร์ รวมกันอยู่โดยให้เป็นไปในลักษณะที่เกี่ยวกับเรื่องคลองปานามา

จากความหมายดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า บูรณาการ หมายถึง ความผสมผสานของเนื้อหากิจกรรมและกระบวนการให้มีความสัมพันธ์ เชื่อมโยงเข้าเป็นหน่วยเดียวกันอย่างสมดุล เพื่อทำให้เกิดการเรียนรู้ที่เหมาะสม นำไปสู่การแก้ปัญหาต่างๆและนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

1.2 ลักษณะของการบูรณาการ

เสริมศรี ไชยศรี (2546 : 55) ได้แบ่งลักษณะการบูรณาการออกเป็น 2 ประการ คือ

1.2.1 การบูรณาการเชิงเนื้อหาวิชา คือ การผสมผสานเนื้อหาวิชาในลักษณะหลอมรวมแบบแกนหรือแบบสหวิทยาการ จะเป็นหน่วยก็ได้ หรือจะเป็นโปรแกรมก็ได้

นอกจากนี้อาจจะเป็นการผสมผสานของเนื้อหาวิชาในแง่ของทฤษฎี กับการปฏิบัติหรือเนื้อหาวิชาที่สอนกับชีวิตจริง วิธีการบูรณาการเชิงเนื้อหา มีอยู่ 2 วิธี คือ

1.2.1.1 บูรณาการรวมส่วนทั้งหมด (Total Integration) คือการรวมประสบการณ์ต่างๆ ที่ต้องการให้เด็กเรียนรู้ทั้งหลักสูตรหรือโปรแกรมจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การสอนที่ยึดปัญหาหรือแนวเรื่อง (Theme) ซึ่งปัญหาเรื่องนี้จะเป็นตัวบ่งชี้ถึงความรู้ที่มาจากวิชาต่างๆ ในโปรแกรม ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันและปัญหาสังคมทั้งหมด

1.2.1.2 บูรณาการเป็นบางส่วน (Partial Integration) เป็นการรวมประสบการณ์ ของบางสาขาวิชาเข้าด้วยกัน อาจจะเป็นลักษณะของหมวดวิชาหรือกลุ่มวิชา ซึ่งภายในสัมพันธ์กันอย่างดี ดังนั้นการจัดบูรณาการเป็นบางส่วนอาจจัดได้ทั้งภายในสาขาวิชา หรือจัดเป็นบูรณาการแบบโครงการ (Project Integration) ซึ่งการจัดแบบโครงการ แต่ละรายวิชาก็เป็นรายวิชาปกติ แต่จะจัดประสบการณ์ให้เป็นบูรณาการในรูปของโครงการ สำหรับนักเรียนรายบุคคลหรือรายกลุ่ม

1.2.2 บูรณาการเชิงวิธีการ คือการผสมผสานวิธีการเรียนการสอนแบบต่างๆ โดยใช้สื่อประสมและใช้วิธีการประสมได้มากที่สุด

2. ป่าชุมชน

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน

ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ (2536 : 6-9) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนซึ่งประกอบด้วย 5 แนวคิดหลัก ดังนี้

1. แนวความคิดด้านมิติทางวัฒนธรรม เป็นหลักการพื้นฐานของการศึกษาครั้งนี้มีลักษณะสำคัญ 6 ประการ คือ

1.1 การมองความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ของชีวิตและธรรมชาติเป็นองค์รวม (Holistic Approach) โดยไม่จำกัดอยู่ที่ด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว เช่น มองความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในฐานะเป็นวิถีชีวิตในระบบนิเวศน์เดียวกันที่ไม่อาจแบ่งแยกพิจารณาได้เด็ดขาดจากกัน เพราะความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นทั้งชีวิตทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของสังคม

1.2 การเน้นที่วิถีคิดหรือระบบคิดว่ามีหลากหลายและซับซ้อนเป็นลักษณะสำคัญของการมองแบบองค์รวม หมายถึงหลักการและทางเลือกของการให้เหตุผลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมและธรรมชาติอย่างมีเงื่อนไข ดังความคิดที่ว่าคนกับป่าอยู่ด้วยกันได้ หรือสิทธิของชุมชนจึงไม่ใช่ค่านิยม แต่เป็นวิถีคิดและทางเลือกที่วางอยู่บนเงื่อนไขของการยังชีพและความสัมพันธ์กับธรรมชาติแบบยั่งยืน

1.3 การศึกษาจากมุมมองของผู้ถูกศึกษา ในที่นี้หมายถึงวิธีคิดหรือมุมมองของชาวบ้านซึ่งเป็นช่องทางสำคัญเบื้องต้นในการทำความเข้าใจต่อปัญหา ก่อนที่จะมาวิเคราะห์หาความเชื่อมโยงกับแง่มุมในส่วนอื่น ๆ ต่อไป เพราะวิธีคิดของชาวบ้านนั้นถือว่าเป็นการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ผ่านการตรวจสอบ และผ่านการพิสูจน์ในสภาพเป็นจริงเป็นเวลานาน จึงสามารถเป็นพื้นฐานหนึ่งของการศึกษาได้

1.4 การให้ความสำคัญกับเรื่องของอุดมการณ์อำนาจ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการจัดการความสัมพันธ์ต่าง ๆ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคมและมนุษย์กับธรรมชาติ เช่น ความเชื่อเรื่องการนับถือผีหรือข้อห้ามและความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์และการยังชีพที่ถือว่าเป็นอุดมการณ์พื้นฐานของการบังคับใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ในการจัดการความสัมพันธ์ต่าง ๆ ทั้งหลายดังกล่าวมาแล้ว ตามนัยนี้อุดมการณ์อำนาจเกี่ยวข้องกับสิทธิและอำนาจของชุมชน

1.5 การมองแง่ของการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ (Ideological Reproduction) หมายถึงการเปลี่ยนแปลงไป เช่นการใช้วิธีคิดว่าด้วยการเขตอภัยทาน เป็นพลังในการต่อต้านการทำลายป่าในปัจจุบัน

1.6 การมองเห็นว่า มนุษย์มีศักดิ์ศรีและมีสิทธิตามธรรมชาติที่จะใช้แรงงานเพื่อการดำรงชีพของตน ดังนั้นหากชุมชนกลุ่มใดถูกความคิดมาครอบงำทำให้สูญเสียความเป็นคน เช่น การกล่าวหาว่า ชาวบ้านเป็นพวกทำลายป่าทั้ง ๆ ที่พวกเขามีวัฒนธรรมในการอยู่กับป่า พวกเขามีสิทธิตามธรรมชาติที่จะปลดปล่อยตัวเองจากการครอบงำนั้น ด้วยการแสดงออกทางวัฒนธรรมรูปแบบต่าง ๆ เช่น ความเป็นชุมชนในการรวมตัวกันเพื่อรักษาป่า และลักษณะทางชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่งที่มีกฎเกณฑ์ในการรักษาป่า เพื่อแสดงความเชื่อมั่นในศักยภาพของความเป็นมนุษย์ในวัฒนธรรมของตนเอง

2. แนวความคิดด้านระบบทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชน (Communal Property System) เป็นแนวคิดเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน ตั้งอยู่บนหลักการของสิทธิการใช้ทรัพยากรที่มีระบบจัดการโดยกลุ่มผู้ใช้ ซึ่งจะถูกกำหนดกฎเกณฑ์ว่าใครบ้างมีสิทธิใช้ ใครบ้างไม่มีสิทธิและควรใช้อย่างไร ทรัพย์สินส่วนรวม (Common Property) แบบหนึ่งแต่ก็แตกต่างจากทรัพย์สินส่วนรวมแบบอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินสาธารณะที่ดี (Open- Access Common Property) ที่มีรัฐเป็นเจ้าของและผู้จัดการระบบทรัพย์สินร่วมกันของชุมชนนี้มีชุมชน เป็นทั้งผู้ใช้และผู้จัดการ ซึ่งมักจะเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่มีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนานของชุมชนท้องถิ่นทั่วโลก และมีความพยายามศึกษาเพื่อทำความเข้าใจระบบการจัดการทรัพยากร ที่ใช้ระบบทรัพย์สินดังกล่าวในการจัดการทรัพยากรหลายประเภทในภาคเหนือ ก็มีระบบทรัพย์สินทำนองเดียวกันหลายระบบ

การละเลยดังกล่าวของรัฐ จึงมักจะกลายเป็นชนวนของความขัดแย้งมากมายในการแย่งชิงทรัพยากรในปัจจุบันการศึกษานี้ จะใช้แนวคิดเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์แบบทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชนเป็นกรอบความคิด ในการวิเคราะห์ศักยภาพของการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

3. แนวความคิดด้านศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของชุมชนจะหมายถึงภูมิปัญญา ที่แสดงแก่ให้เห็นในการบังคับใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ของการใช้และการจัดการทรัพยากร โดยผ่านการจัดองค์กรชุมชนในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ที่มีความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและทางสังคมที่เกิดขึ้นโดยรอบ และในการปรับตัวต่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งอย่างต่อเนื่อง ขณะที่สามารถพัฒนาการใช้ทรัพยากรอย่างมีดุลยภาพ กับระบบนิเวศอย่างสร้างสรรค์ความเป็นธรรมในสังคมด้วย นอกจากนั้นศักยภาพยังแสดงออกได้ในการต่อสู้ เพื่อปกป้องทรัพยากรให้พ้นจากอำนาจภายนอก และการต่อรองกับรัฐเพื่อให้ยอมรับสถานภาพขององค์กรชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากร แนวความคิดเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานในการประเมินศักยภาพขององค์กรชุมชน

4. แนวความคิดด้านเครือข่ายและการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำ เป็นแนวความคิดที่มุ่งชี้ให้เห็นว่า การศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรจะต้องอยู่ภายใต้บริบทของระบบนิเวศหนึ่ง จึงจะสามารถมองเห็นความสัมพันธ์ที่ต้องพึ่งพากันขององค์ประกอบต่างๆ ทั้งทางกายภาพและสังคมได้ชัดเจนในการศึกษานี้จะจำกัดอยู่ในขอบเขตของลุ่มน้ำขนาดเล็ก และพื้นที่ใช้สอยร่วมกัน เช่น ภูเขาเดียวกัน โดยพยายามจะศึกษาความสัมพันธ์ดังกล่าวในลักษณะของระบบเครือข่ายว่ามีการพัฒนาและปรับตัวได้อย่างไรบ้าง ในสภาวะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกระบบนิเวศดังกล่าว ในที่นี้เครือข่าย หมายถึง รูปแบบของกฎเกณฑ์และการจัดการที่เกี่ยวกับการแลกเปลี่ยน และการพึ่งพากันระหว่างองค์กรชุมชนภายในระบบนิเวศเดียวกัน

5. แนวความคิดด้านการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และระบบนิเวศ ในที่นี้หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในการจัดการทรัพยากร ซึ่งเป็นแนวความคิดที่เชื่อมโยง ความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ของท้องถิ่นอย่างมีบริบทอย่างชัดเจน เพราะปัญหาส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นในชุมชนปัจจุบันมักจะมีลักษณะเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่มีรากเหง้ามาจากความสัมพันธ์กับรัฐและระบบตลาดที่อยู่นอกชุมชน ซึ่งผลักดันการพัฒนาให้เกิดความไม่สมดุลระหว่างส่วนต่าง ๆ ของระบบสังคมและระบบนิเวศ เช่น การที่รัฐเข้ามาผูกขาดการจัดการทรัพยากรโดยเฉพาะป่า และมุ่งพัฒนาแต่ด้านรายได้ ทำให้ภาคพาณิชยกรรมและอุตสาหกรรมได้ประโยชน์ แต่ในทางกลับกัน ได้มีส่วนอย่างมากในการทำลายภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรและการผลิตเพื่อยังชีพ ซึ่งยังผลให้เกิดความเสื่อมโทรมของ

ระบบนิเวศในชนบท การแย่งชิงทรัพยากร และชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องยากจนลงเพราะขาดอำนาจในการจัดการทรัพยากร ทำให้ไม่สามารถช่วยตนเองในการยังชีพทางการพัฒนาที่ไม่สมดุลดังกล่าวจะมีส่วนช่วยอย่างมากให้เข้าใจปัญหาในการจัดการทรัพยากรของชุมชน

วีระ พัฒนาค (2540 : 99-100) ได้สรุปหลักการที่สำคัญในการดำเนินการป่าไม้ชุมชนไว้ดังนี้

1. ป่าไม้ในประเทศไทยมีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นองค์ประกอบหลักของระบบนิเวศของโลก และเป็นผลผลิตปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชน

2. การยอมรับในภูมิปัญญาของชุมชน ในการดำรงชีวิตอย่างผสมผสานกลมกลืนกับป่าและความรู้ มีความรัก ความผูกพันกับป่าไม่น้อยกว่าประชาชนกลุ่มอื่น (หรือมีความรู้เกี่ยวกับป่ามากกว่าผู้อื่นด้วยซ้ำ) ดังนั้นการให้ประชาชนดูแลจัดการป่าไม้กันเอง จะเป็นทางออกในการรักษาป่าไม้ไว้ได้

3. การดูแลรักษาป่าและการป้องกันการลักลอบการตัดไม้และทรัพยากรอื่นๆ จากป่าจะมีประสิทธิภาพยิ่งกว่าการควบคุมดูแลของรัฐ

4. ประชาชนจะได้รับสิทธิถูกต้องตามกฎหมายให้เข้าไปอยู่ ใช้และดูแลรักษาป่าด้วยตนเอง จึงสามารถเข้าไปดำรงชีวิตในป่าได้อย่างมั่นคงยาวนาน

5. ช่วยขจัดข้อขัดแย้งระหว่างประชาชน ที่อาศัยอยู่ในป่ากับเจ้าหน้าที่ของรัฐลงได้ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาป่าของรัฐกับประชาชนจะอยู่และทำงานร่วมกันได้อย่างเป็นสุข

6. ช่วยลดงบประมาณของประเทศไทยในการดำเนินการรักษาป้องกัน และฟื้นฟูป่าลงได้ส่วนหนึ่งรวมทั้งอาจจะทำให้อัตราการทำลายป่าลดลง จนถึงการเพิ่มเนื้อที่ป่าไม้ได้ในที่สุด

2.2 รูปแบบของป่าชุมชน

ป่าชุมชน กรมป่าไม้ (2540 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) ได้กำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ของป่าแตกต่างกันออกไปตามสภาพภูมิประเทศ นิเวศวิทยา และสังคม สำหรับชุมชนที่เป็นผู้จัดการป่านั้นอาจจำแนกตามความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงป่าได้เป็น 3 ประเภทดังนี้

1. ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรม เป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ไกลจากแหล่งป่าไม้ มีความขาดแคลนไม้ที่ใช้สอยในลักษณะต่าง ๆ เช่น ไม้เพื่อการก่อสร้าง ไม้เพื่อพลังงาน มีการแข่งขันเรื่องที่ดินเพื่อกิจการต่างๆ แหล่งป่าไม้จะมีขึ้นได้จึงเป็นแหล่งป่าไม้ที่ตั้งอยู่บนที่ดินซึ่งมีการคุ้มครองและควบคุมโดยหลายหน่วยงาน

2. ชุมชนที่อยู่ใกล้เขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีการประกอบการเกษตรกรรม ซึ่งอาจมีที่ดินไม่เพียงพอ มีความต้องการที่ดินเพิ่มและในขณะเดียวกันได้อาศัยแหล่งป่าไม้ที่อยู่ใกล้เคียงเป็นที่พึ่งพิงด้านไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งชบน้ำ

3. ชุมชนที่อยู่ในเขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีชีวิตพึ่งพิงกับพื้นที่ป่าไม้ ต้องการให้ป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งชับน้ำต่าง ๆ ประเภทของป่าชุมชน วิวัฒนาการด้านป่าชุมชนในประเทศไทยมีมานานแล้ว ทั้งในส่วน of ประชาชนที่ได้มีวิธีอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้เพื่อประโยชน์ของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ และทั้งในส่วน of หน่วยงานของรัฐที่ได้มีการส่งเสริมและจัดพื้นที่ให้ประชาชนเพื่อการใช้ประโยชน์ส่วนรวม ทำให้ประเภทของป่าชุมชนสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

3.1 ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม คือ ป่าชุมชนที่ประชาชนได้มีการดูแลรักษามาแต่เดิมตามวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น ได้แก่

3.1.1 ป่าปู่ตา เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดจากการอนุรักษ์พื้นที่ป่าธรรมชาติส่วนหนึ่งของชาวบ้าน โดยใช้ความเชื่อและประเพณีเป็นวัตถุประสงค์หลักในการจัดการและใช้ประโยชน์ ซึ่งพบเห็นได้ทั่วไปตามหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพราะเมื่อมีการตั้งหมู่บ้านจะต้องมีการตั้งศาลปู่ตาขึ้นเป็นหลักบ้านในบริเวณมีต้นไม้ใหญ่และหน้าทึบ แล้วเชิญผีปู่ตามาประจำศาลเพื่อปกป้องรักษาหมู่บ้านให้มีความร่มเย็น เป็นสุขและทำมาหากินได้ผลดี นอกจากนี้ยังมีการทำพิธีตั้งจำ เพื่อเป็นผู้ดูแลศาลปู่ตาและติดต่อกับปู่ตาป่าปู่ตาถือเป็นบริเวณที่ศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านทุกคนจะช่วยกันดูแลรักษามีให้ผู้ใดบุกรุกที่ดิน ตัดไม้ และล่าสัตว์ แต่ก็สามารถเก็บหาอาหารได้ เช่น เห็ด ไข่ไม้ เป็นต้น ทั้งนี้โดยกลุ่มชาวบ้านที่จัดตั้งขึ้นในหมู่บ้านเช่นกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่จะเป็นแกนนำในการดูแลรักษาโดยจัดตั้งกฎเกณฑ์และพิจารณาลงโทษปรับไหมแก่ผู้ละเมิด

3.1.2 ป่าช้า เป็นป่าชุมชนที่เกิดจากการรักษาพื้นที่ป่าธรรมชาติบริเวณใกล้เคียงหมู่บ้านของชาวบ้านสำหรับใช้เป็นสถานที่เผาศพหรือฝังศพ โดยใช้ประเพณีและความเชื่อเป็นวัตถุประสงค์หลักในการจัดการในบางชุมชน เช่น ชุมชนกะเหรี่ยงในภาคเหนือกำหนดพื้นที่ป่าช้าออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ป่าช้าที่เรียกว่า ปกา โละโตะ และป่าช้าที่เรียกว่า ตาลว่าโฮ ป่าช้า ปกา โละ โตะ เป็นป่าที่รักษาไว้สำหรับเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านและศูนย์รวมของคนกะเหรี่ยง ถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นศูนย์กลางระหว่างมนุษย์กับเทพ โดยเชื่อว่าต้นไทรเป็นเจ้าที่หลัก คนกะเหรี่ยงจะนำข้าวของคนตายไปไว้ใกล้ต้นไทรเพื่อมอบให้แก่วิญญาณ ขณะที่ศพจะถูกเผาเป็นถ้ำถ่านในป่าช้า ตาลว่าโฮ ป่าช้า ปกา โละ โตะ มีการตั้งกฎเกณฑ์ห้ามมิให้ผู้ใดเข้าไปตัดไม้และล่าสัตว์ในป่าช้า แต่สามารถเข้าไปเก็บหาอาหารได้ เช่น เห็ด หน่อไม้ เป็นต้น ส่วนป่าช้าตาลว่าโฮ สามารถเข้าไปเก็บฝืนในป่าได้

3.1.3 ป่าชับน้ำ เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการอนุรักษ์พื้นที่ป่าธรรมชาติของชาวบ้านสำหรับใช้โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดการและใช้ประโยชน์เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้านสำหรับใช้ในการอุปโภคบริโภค และการเกษตร นอกจากนี้เป็นแหล่งต้นน้ำและผลพลอยได้ อีกประการหนึ่งคือ เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ แหล่งไม้ฟืน แหล่งสมุนไพร

และแหล่งนันทนาการ ป่าซับน้ำส่วนมากมีสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ มีต้นไม้ขนาดใหญ่ ลักษณะพื้นที่มีความชื้นมาก ผิวดินมีน้ำซึมออกมาอยู่ตลอดเวลา บางแห่งจะมีลักษณะเป็นตาน้ำไหลหรือรูน้ำไหล ชาวบ้านทุกคนจะช่วยกันดูแลรักษามีให้ผู้ใดเข้าไปตัดไม้ มีการตั้งกฎเกณฑ์และบทลงโทษ โดยมีคณะกรรมการทำหน้าที่พิจารณาโทษและปรับไหม ป่าซับน้ำจะพบได้ในหมู่บ้านทางภาคเหนือ

3.1.4 ป่าห้วยนา เป็นป่าชุมชนที่เกิดขึ้นจากการรักษาพื้นที่ป่าหรือปลูกป่าตามห้วยนาเล็ก ๆ รอบบริเวณหมู่บ้านเหนือที่นาของชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันการพังทลายของดินหรือกรวดทรายไหลลงไปในพื้นที่นาจะอยู่ติดกับพื้นที่นาหรือป่าฝกรอให้คืนสภาพความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่นาเล็ก ๆ รอบบริเวณหมู่บ้านหรือพื้นที่นา เช่น ชุมชนกะเหรี่ยงมีระบบการจัดการภายในชุมชนอย่างเข้มแข็ง มีการอนุรักษ์ป่าห้วยนารอบหมู่บ้าน โดยการทำให้ระบบการป้องกันไฟป่ามีการตั้งกฎระเบียบของชุมชนในการจัดการอย่างเข้มงวด โดยตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดูแลรักษาและควบคุม

3.1.5 ป่าวัด เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดจากการรักษาป่าธรรมชาติหรือปลูกป่าขึ้นรอบบริเวณวัดของพระภิกษุและชาวบ้านโดยใช้ความเชื่อและประเพณีเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการเพื่อเป็นสถานที่สำหรับพระภิกษุสวดธรรมาสน์ใช้ปฏิบัติธรรมและใช้ประโยชน์จากไม้ในกิจกรรมของวัดมีการตั้งกฎเกณฑ์และจัดตั้งคณะกรรมการอันประกอบไปด้วยพระภิกษุและชาวบ้านขึ้นมาพิจารณาโทษและปรับสินไหมแก่ผู้ละเมิดกฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ได้แก่ ห้ามบุกรุกพื้นที่ ห้ามตัดไม้ และห้ามฆ่าสัตว์ในบริเวณวัด แต่ในบางแห่งชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บหาอาหารธรรมชาติได้

3.1.6 ป่าอภัยทาน ป่าประเภทนี้เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการรักษาป่าธรรมชาติของชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเป็นพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนา โดยทั่วไปจะพบเห็นตามวัดตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนถึงความพยายามของชาวบ้านในอันที่จะรักษาป่าเพื่อเป็นเขตอภัยทาน

3.1.7 ป่าโรงเรียน เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดจากการรักษาป่าธรรมชาติใกล้โรงเรียน หรือ ปลูกป่าขึ้นในโรงเรียนของครู นักเรียน และชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งเพื่อเป็นแหล่งนันทนาการแหล่งอาหารธรรมชาติของนักเรียน แหล่งการศึกษาทางด้านการเกษตร และใช้ประโยชน์จากการขายต้นไม้เพื่อเป็นรายได้สำหรับอาหารกลางวันแก่เด็กที่ยากจนในโรงเรียน

3.1.8 ป่าใช้สอยชุมชน เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดจากการรักษาป่าธรรมชาติหรือปลูกป่าขึ้นของชาวบ้าน โดยป่าธรรมชาติชาวบ้านจะช่วยกันอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งไม้ฟืน แหล่งอาหารธรรมชาติ แหล่งสมุนไพร ตลอดจนเพื่อการยังชีพและเป็น

เลี้ยงสัตว์ สำหรับป่าที่ชาวบ้านปลูกเพื่อการใช้สอยและแหล่งไม้ฟืนสำหรับใช้ในครัวเรือน ซึ่งบางครั้งเป็นแหล่งเสริมรายได้ให้กับประชาชนในหมู่บ้านใกล้เคียง

3.1.9 ป่าเศรษฐกิจ ชุมชน เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากความพยายามของชาวบ้านในการปลูกป่าหรืออนุรักษ์ป่าธรรมชาติ เพื่อเป็นแหล่งรายได้ของชุมชน โดยมีองค์กรชุมชนซึ่งอาจเป็นคณะกรรมการสภาตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน หรือองค์กรประชาชนอื่น เป็นผู้จัดการดูแลควบคุมผลประโยชน์ที่ได้จากป่า ตลอดจนเงินรายได้ที่ได้จากการขายผลผลิตจากป่า ตัวอย่างเช่น การปลูกป่าชุมชนในพื้นที่สาธารณะประโยชน์เพื่อเป็นแหล่งรายได้ของราษฎร 3 หมู่บ้าน คือ บ้านยางสินไชย หมู่ที่ 3 และบ้านหนองหาด หมู่ที่ 11 ตำบลเหล่า และบ้านดอนกลอย หมู่ที่ 6 ตำบลหัวขวาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม การอนุรักษ์ป่าไผ่ธรรมชาติ จำนวน 3,000 ไร่ เพื่อเก็บหน่อไม้ขายเป็นแหล่งรายได้ของชาวบ้านซับลังกา ตำบลกุดตาเพชร อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี

3.1.10 ป่าในเมือง เป็นป่าชุมชนที่เกิดขึ้นในชุมชนที่เจริญแล้ว ทำการกันพื้นที่ขนาดเล็กไว้เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ความร่มรื่นของเขตเมือง เป็นสถานออกกำลังกายกลางแจ้งโดยชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการในลักษณะต่าง ๆ เช่น การจัดสวนสาธารณะกลางเมือง การปลูกต้นไม้สองข้างทางในเขตเมือง เป็นต้น

2. ป่าชุมชนแบบพัฒนา คือ ป่าชุมชนที่ประชาชนได้รับการส่งเสริมให้จัดตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ของชุมชนตามนโยบายของรัฐบาลในช่วงต่าง ๆ ดังนี้

2.1 ป่าปลูกรอบอ่างเก็บน้ำ คือ ป่าชุมชนแบบพัฒนาที่ปลูกในสวนสาธารณะบริเวณรอบอ่างเก็บน้ำ เพื่อป้องกันการพังทลายของดินและใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ

2.2 ป่าปลูกสองข้างทางเป็นการปลูกต้นไม้ขึ้นบริเวณ 2 ข้างทางเพื่อเป็นแนวถนน แนวกันลมเกิดร่มเงาทั้งยังรักษาสภาพแวดล้อม

2.3 ป่าปลูกเป็นแปลงหรือเป็นหย่อม เนื่องจากสภาพขาดแคลนไม้ใช้สอยในชุมชนและเพื่อรักษาระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมให้กับหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงได้ร่วมมือปลูกต้นไม้ขึ้นมาเพื่อการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในลักษณะต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

2.4 ป่าปลูกในโรงเรียน เป็นป่าที่ปลูกใหม่ในบริเวณโรงเรียนเพื่อให้ความร่มรื่นเป็นแหล่งศึกษาพันธุ์ไม้และใช้ประโยชน์ของโรงเรียน

2.5 ป่าปลูกในวัดเป็นป่าที่ปลูกต้นไม้ขึ้น ในบริเวณวัดเพื่อให้เกิดความร่มรื่นเหมาะกับการปฏิบัติธรรม (กรมป่าไม้.2541 : 21-54)

จะเห็นได้ว่า “ป่าชุมชน” จะมีขึ้นได้มิเกิดจากความปรารถนาที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่ตลอดไปเพียงอย่างเดียว แต่ที่สำคัญที่สุดนั้นคือเพื่อการตอบสนองการดำรงชีพอย่างเป็นธรรมและเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ซึ่งก็หมายความว่าทรัพยากรดังกล่าวอนุรักษ์ไว้เพื่อ การใช้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนและเป็นการกระจายการใช้หรือผลที่ได้จากการอนุรักษ์ทรัพยากรเอาไว้ (อภิชัย พันธเสน. 2539: 70) ฉะนั้นการจัดการป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ของประชาชนและโดยประชาชน จึงควรมีองค์ประกอบ ดังนี้

3. การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า ซึ่งเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่าเหล่านั้น เช่น เป็นแหล่งป่าไม้เพื่อการประกอบพิธีการต่าง ๆ ซึ่งจะแปรผันไปตามสภาพสังคมในแต่ละภูมิภาคการใช้แหล่งป่าไม้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร แหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหารจะเป็นจุดรวมที่ประชาชนจะรวมตัวกันเพื่อรักษาป่านั้น ๆ ไว้เพื่อการใช้สอยร่วมกันหรือเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน

4. การมีระเบียบและกฎเกณฑ์ เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้านเพื่อควบคุมกันเองระหว่างประชาชนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับหรือลงโทษตามกฎหมายที่ได้ตกลงกันไว้

5. การมีองค์กรประชาชน เพื่อดำเนินการจัดการป่าไม้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้จะต้องมีองค์กรประชาชนที่เข้มแข็ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเข้มแข็งของผู้นำองค์กรที่จะดูแลป่าให้เกิดประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชน

6. การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก การจัดการป่าชุมชนขององค์กรประชาชนจะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุนวัสดุ และอุปกรณ์ที่จำเป็นเพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าโดยให้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน (โกมล แพรกทอง. 2537 : 9-10)

2.3 ประโยชน์จากป่าชุมชน

กรมป่าไม้ (2541: 60-70) ได้แยกประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับจากการการดูแลรักษาและจัดการป่าซึ่งอยู่ใกล้ชุมชนให้มีความสมบูรณ์อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ 4 ประการ ดังนี้

1. ประโยชน์เพื่ออนุรักษ์ดิน น้ำ สมดุลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น เป็นแหล่งกักเก็บน้ำจืดเป็นแหล่งรักษาสีสิ่งแวดล้อม เป็นแหล่งพืชสมุนไพร เป็นต้น
2. ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ เช่นเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นแหล่งเสริมรายได้ของชาวบ้านในชุมชน เป็นต้น
3. ประโยชน์จากเนื้อไม้ เช่นเป็นแหล่งเชื้อเพลิง แหล่งไม้ใช้สอยต่าง ๆ เป็นต้น

4. ประโยชน์ที่ให้แก่สังคม เช่น การพักผ่อนหย่อนใจเพื่อการศึกษาเรียนรู้ของเยาวชนในรูปชุมชน เป็นต้น

2.4 เงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชน

เงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชนมักเกิดจากเงื่อนไขดังต่อไปนี้ (เสนห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ. 2536 : 25-36)

1. ชุมชนที่อนุรักษ์ป่าไม่มีความเป็นชุมชนสูง ความเป็นชุมชนมิได้หมายความว่าเพียงแต่การตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยร่วมกันเท่านั้น หากแต่ยังขึ้นอยู่กับรูปแบบและความเข้มข้นของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชน เช่น ความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่แน่นแฟ้นหรือความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านที่ช่วยเหลือเกื้อกูลแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกัน สำนึกความเป็นชุมชนอาจสะท้อนออกมาในรูปของความเชื่อ อุดมการณ์และพิธีกรรมที่ชุมชนยึดถือและปฏิบัติร่วมกันมา เช่น พิธีกรรมเลี้ยงผีขุน น้ำ พิธีเซ่นผีปู่ตา

2. ชุมชนที่อนุรักษ์ป่าจะต้องมีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ที่อยู่ในสภาพใช้ได้ หรือยังมีศักยภาพเพียงพอที่จะพลิกฟื้น ให้คืนมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืนความเชื่อพิธีกรรมเหล่านี้ช่วยตอกย้ำสำนึกของความเป็นชุมชน ให้มั่นคงและแน่นแฟ้นยั่งยืนสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการผลิตในภาคการเกษตรดังนี้ ลักษณะทางกายภาพของชุมชนที่มีจิตสำนึกในการรักษาป่าจะต้องมีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ในลักษณะที่ยังเอื้ออำนวยต่อการผลิตในภาคเกษตรของชุมชนอยู่ โดยนัยนี้ป่าชุมชนย่อมไม่อาจเกิดขึ้นได้บนพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรมลงโดยสิ้นเชิงและไม่อยู่ในสภาพที่จะใช้ประโยชน์ ในรูปแบบที่หลากหลายได้อีกต่อไป

3. การมีผลประโยชน์ร่วมกัน การอนุรักษ์ป่าของชาวบ้านมีพื้นฐานเบื้องต้นมาจากการมีผลประโยชน์ร่วมกันในการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า เพื่อการเกษตร และการใช้ผลผลิตจากป่าในชีวิตประจำวัน เช่น เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค ไม่สำหรับก่อสร้างบ้านเรือนและเป็นเชื้อเพลิงไปไม่สำหรับมุงหลังคาบ้าน รวมทั้งการเก็บของป่าเพื่อขาย เป็นต้น การอนุรักษ์ป่าจึงเป็นการพิทักษ์ผลประโยชน์ร่วมกับชุมชนเอาไว้นั่นเอง

4. ชุมชนที่อนุรักษ์ป่าจะต้องมีจิตสำนึกในการรักษาป่า จิตสำนึกในการรักษาป่ามีความเข้มข้นและลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมถึงอุดมการณ์ความเชื่อและการพิทักษ์สิทธิชุมชนและสิทธิธรรมชาติในการเป็นมนุษย์ มิให้ถูกก้าวล่วงรุกราล้าจากบุคคลภายนอก จิตสำนึกในการรักษาป่าอาจเกิดขึ้นจากเงื่อนไขปัจจัยต่างๆ มากมาย ดังนี้ คือ

4.1 จิตสำนึกในการรักษาป่า เกิดจากประเพณีความเชื่อ และการผลิตซ้ำของอุดมการณ์สืบทอดกันต่อมา จิตสำนึกในการรักษาป่า อาจเกิดจากการรักษาไว้ตามประเพณีความเชื่อและพิธีกรรมโดยนัยนี้ป่าชุมชนมิได้เป็นเพียงพื้นที่ที่มีต้นไม้ขึ้นเท่านั้น หากแต่คือ

วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน ป่าเป็นส่วนหนึ่งของการทำมาหากิน ระบบครอบครัวเครือญาติ โครงสร้าง อำนาจ กฎระเบียบ คุณภาพชีวิตอุดมการณ์ โลกทัศน์ และระบบคุณค่าทางสังคม

4.2 จิตสำนึกในการรักษาป่า เกิดจากความจำเป็นในการป้องกันและรักษาคุณภาพของระบบนิเวศชุมชน ป่าชุมชนมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับการรักษาคุณภาพของระบบนิเวศชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งการรักษาน้ำซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการผลิตในภาคเกษตร ด้วยเหตุนี้เองเงื่อนไขปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดจิตสำนึกในการรักษาคือการรักษาป่าต้นน้ำหรือแหล่งน้ำดิบของชุมชน ความเชื่อมโยงระหว่างป่ากับระบบนิเวศและระบบการผลิต ส่งผลให้การรักษาป่าชุมชนคือ การรักษาชีวิตเพื่อความอยู่รอดและการสืบทอดของชุมชน

4.3 จิตสำนึกในการรักษาป่าเกิดการต่อต้านการรุกรานจากภายนอก การรุกรานจากภายนอกหรือการเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรโดยคนภายนอกมักก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านอย่างรุนแรงจากชุมชน

5. ชุมชนอนุรักษ์จะต้องมีผู้นำที่เข้มแข็ง ไม่ว่าจะเป็นผู้นำตามธรรมชาติหรือผู้นำที่เป็นทางการ

6. ชุมชนที่รักษาป่าจะต้องมีการจัดตั้งองค์กรประชาชน หมายถึง ชุมชนที่สามารถอนุรักษ์จัดการป่าได้ จะต้องเป็นชุมชนที่มีการจัดตั้งองค์กรที่ทำหน้าที่รับผิดชอบทรัพยากรอย่างเหมาะสมและเป็นธรรม

7. ชุมชนที่อนุรักษ์ป่าจะต้องมีจารีตของการจัดการทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน

8. ชุมชนที่สามารถรักษาป่าไว้ได้จะต้องมีระบบการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมจะเห็นได้ว่า การมีป่าชุมชนเกิดขึ้นมาแล้วประสบความสำเร็จนั้นมีรูปแบบที่ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศและประโยชน์ใช้สอย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ป่าชุมชนแบบดั้งเดิมเป็นการดูแลตามวัฒนธรรม หรือประเพณีท้องถิ่น และป่าชุมชนแบบพัฒนา เป็นการดูแลตามนโยบายของรัฐบาล ตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ของชุมชน อันได้แก่ เพื่อการอนุรักษ์ดิน น้ำ สมดุลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นแหล่งรายได้เสริมของชาวบ้านเพื่อประโยชน์จากเนื้อไม้คือการทำเชื้อเพลิง และไม่ใช้สอยเป็นประโยชน์แก่สังคม ได้แก่ เป็นสถาน ได้แก่ เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ หรือเป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชนในรูปชุมชน โดยมีเงื่อนไขในการเกิดป่าชุมชน คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชนแต่ต้องเป็นทรัพยากรดิน น้ำ ป่าที่อยู่ในสภาพเพียงพอ ที่จะพลิกฟื้นให้คืนกลับมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืน อันเป็นการพิทักษ์ผลประโยชน์ของชุมชน ที่มีจิตสำนึกในการรักษาป่าโดยมีประเพณีความเชื่อความจำเป็นในการป้องกันการต่อต้านการรุกรานจากภายนอก มีจารีตของการจัดการทรัพยากร

อย่างยั่งยืนและเป็นธรรมสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะหาได้จากชุมชนที่มีการมีส่วนร่วมที่มีผู้นำและชุมชนที่เข้มแข็งเป็นส่วนใหญ่

2.5 ป่าชุมชนแหล่งอาหารที่สำคัญ

ป่าชุมชนโดยทั่วไปเป็นผืนป่าผืนเล็ก ๆ มีขนาดและรูปแบบผันแปรไปตามลักษณะและพัฒนาการของชุมชน ป่าชุมชนจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับระบบนิเวศป่าในท้องถิ่น ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับชุมชนจะราบรื่นและยาวนานเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของชุมชนเป็นสำคัญ ชุมชนล่มสลายป่าก็หมด ป่าหมดชุมชนก็ล่มสลาย ความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างป่ากับชุมชนจึงเป็นที่รับรู้กันมานาน ดังนั้นเพื่อสร้างกลไกการบริหารจัดการป่าที่เหมาะสม จึงต้องมีการพัฒนาองค์กรชุมชน สร้างแผนการจัดการนิเวศป่าชุมชน โดยชุมชนเป็นผู้ทำ แผนการจัดการนิเวศป่าชุมชนจะช่วยให้เห็นภาพรวมของป่าทั้งผืน ทำให้รู้จักเข้าใจและเห็นคุณค่าป่าผืนใหญ่ ขณะเดียวกันก็จะช่วยให้มองเห็นระบบนิเวศย่อย ๆ ในระบบนิเวศป่าผืนใหญ่ เช่น ที่สูงเป็นป่าดิบ เขาที่โคกเป็นป่าโคก หนองน้ำหรือที่น้ำท่วมขังเป็นฤดูกาลก็มีป่าพรุหรือป่าบึงป่าทามขึ้นอยู่ ที่ดินตื้นมีกรวดหินมากอากาศแห้งแล้งก็มีป่าเต็งรังขึ้น หากมีดินหนาขึ้นมีความชุ่มชื้นเพิ่มขึ้นมาสักหน่อยก็จะมีป่าเบญจพรรณหรือป่าดิบแล้ง เป็นต้น ดังนั้นหากรู้จักระบบนิเวศดีพอ รู้จักเนื้อหาคู่ประกอบของระบบนิเวศที่มีอยู่ในป่า รู้จักกฎเกณฑ์หน้าที่ตามธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ร่วมกันในป่า รู้ถึงผลกระทบและรู้จักจัดการกับผลกระทบจากการเก็บเกี่ยวใช้ประโยชน์สรรพสิ่งจากระบบนิเวศและตระหนักถึงสิ่งเหล่านี้ คนกับระบบนิเวศก็จะอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกัน คนไม่ทำลายป่าและป่าก็จะไม่ทำลายคน คือ ไม่โค่นล้มมาทับหรือเป็นเหตุให้ชุมชนต้องอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่กระบวนการที่จะช่วยให้คนรู้จักระบบนิเวศป่า อยู่กับป่าและพึ่งพาป่าได้โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกันมีหลายรูปแบบ แต่รูปแบบที่มีการจัดการ มีกลไกทางสังคมและทางการบริหารจัดการคอยควบคุมอีกชั้นหนึ่ง คือ รูปแบบของป่าชุมชน ป่าชุมชนจึงช่วยให้ป่าได้รับการคุ้มครอง ดูแลรักษา และใช้ประโยชน์จากคนหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องทุกระดับ ในระดับที่ได้ดูสภาพหรือไม่ทำลายเพื่อช่วยให้ระบบนิเวศทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ ดูสภาพเหล่านี้อาจเปลี่ยนแปลงไปตามกฎธรรมชาติ มีการถ่ายทอดพลังงาน การหมุนเวียนธาตุอาหาร การทดแทน การรบกวนทำลายจากภัยพิบัติทางธรรมชาติและจากมนุษย์ ตลอดจนการฟื้นฟูตามธรรมชาติ หากชุมชนพึ่งระบบนิเวศมากเกินไปจนดูสภาพและระบบนิเวศไม่สามารถฟื้นฟูสภาพได้ตามธรรมชาติ ก็อาจต้องช่วยเสริมการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติโดยการปลูกเสริมและป้องกันอันตรายจากไฟหรือสัตว์เลื้อย หรือใช้ระบบการตัดฟันช่วยการสืบพันธุ์ของต้นไม้ ซึ่งมีมากมายหลากหลายวิธีให้เลือกใช้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดการ ป่าชุมชนจึงไม่ใช่ป่าเพื่อเศรษฐกิจมุ่งทำไม้หรือผลิตไม้ไว้ใช้สอย แต่ไม่ใช่สอยเป็นผลผลิตหนึ่ง

ในหลาย ๆ อย่างของการจัดการระบบนิเวศป่าชุมชนการจัดการระบบนิเวศที่เป็นป่า มีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดการ เช่น คัดกรองความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อน้ำ และเพื่อคัดกรองสัตว์ป่า ในแง่ความหลากหลายทางชีวภาพคนส่วนใหญ่จะนึกถึงป่าและต้นไม้ในป่า แต่ความสำคัญของป่าในเรื่องนี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับชนิด ขนาดหรือความหนาแน่นของต้นไม้ แต่ขึ้นอยู่กับคุณค่าของชีวภาพต่อมนุษย์ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ป่าในพื้นที่ราบที่ลุ่มต่ำจึงมีความสำคัญไม่น้อยกว่าป่าที่สูง เพราะยิ่งสูงความหลากหลายทางชีวภาพโดยเฉพาะเกี่ยวกับชนิดและพันธุกรรมของสิ่งมีชีวิตยิ่งลดลง ดังนั้นหากจะจัดการระบบนิเวศป่าเพื่อรักษาความหลากหลายทางชีวภาพจึงไม่ควรอพยพโยกย้ายคนจากที่สูงลงมาที่ลุ่มต่ำและโดยสถานการณ์ทั่วไป ก็ไม่ควรอพยพคนหรือชุมชนโดยอ้างเพื่อวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์ เพราะการอพยพทำให้วัฒนธรรมและความเป็นชุมชนล่มสลาย ชุมชนตั้งใหม่จะใช้ป่าและทรัพยากรทุกอย่างอย่างหนัก เพื่อให้อยู่รอดกับสภาพแวดล้อมใหม่ที่รู้จักคุ้นเคย ทำให้ระบบนิเวศป่าซึ่งรวมถึงดินและน้ำในที่ต่ำถูกทำลาย ในทางการจัดการลุ่มน้ำคนส่วนใหญ่จะนึกถึงป่าบนภูเขาสูงทางภาคเหนือ เป็นความจริงอยู่มากกว่าพื้นที่ป่าตามภูเขาสูงมีความสำคัญต่อน้ำและต่อสภาวะอากาศประจำถิ่น แต่พื้นที่อื่นๆ อาทิ ที่ลุ่มและที่ริมลำห้วยลำธารก็มีความสำคัญไม่แพ้กัน โดยเฉพาะประเด็นการเก็บกักรักษาน้ำอาจสำคัญกว่าบนยอดเขาด้วยซ้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่เขาไม่สูงมากนักเพราะที่ลุ่มริมห้วยมีชั้นดินลึกกว่าสามารถเก็บน้ำได้มากกว่าที่สูงชันซึ่งมีแต่หินไม่ค่อยมีเนื้อดินจึงเก็บกักน้ำไม่ได้

นอกจากนี้การให้น้ำของพื้นที่ลุ่มน้ำใด ๆ มิได้เกิดจากอิทธิพลของป่าแต่เพียงอย่างเดียวยังมีปัจจัยเกี่ยวข้องหลายประการ เช่น ลักษณะภูมิประเทศ เช่น ความสูงชัน ลักษณะดินหิน และภูมิอากาศ เช่น ปริมาณน้ำฝน อุณหภูมิ ความชื้น ดังนั้นการจัดการป่าเพื่อน้ำจึงต้องเรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติและกลไกธรรมชาติซึ่งมีข้อจำกัดอยู่มากและกฎเกณฑ์วิธีการของชุมชนในลุ่มน้ำ ถ้าต้องการให้มีน้ำพอใช้ คุณภาพดี และมีใช้ตามเวลาที่ต้องการ ก็ต้องจัดการป่า จัดการลุ่มน้ำร่วมกับชุมชน ไม่ใช่ลุ่มน้ำหรือปล่อยป่าทิ้งไว้ตามยถากรรมซึ่งที่สุดน้ำก็ไม่ได้ ป่าก็ไม่เหลือ ทางด้านการคัดกรองจัดการสัตว์ป่าก็มีความสำคัญเช่นกัน แต่วิธีการจัดการสัตว์ป่าในปัจจุบันก็ยังมีปัญหา สัตว์ป่ามีค่าหายากหลายชนิดอยู่ในความควบคุมของมนุษย์โดยเทคโนโลยี สุดท้ายข้อมูลเหล่านี้ส่วนใหญ่ถูกนำไปใช้ในการเพาะเลี้ยงเพื่อการค้าเพื่อป้อนแหล่งธุรกิจท่องเที่ยวตามสวนสัตว์ของประเทศที่ไม่มีป่าหรือสัตว์ป่า สุดท้ายจึงหนีไม่พ้นประเด็นเพื่อธุรกิจการค้า สัตว์ชนิดใดมีศักยภาพในทางการค้าก็จะมีราคาสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว และจะถูกไล่ล่าจนใกล้สูญพันธุ์จึงจะได้รับการประกาศให้เป็นสัตว์ป่าคุ้มครองหรือสัตว์ป่าสงวนโดยที่หลายชนิดก็อาจสูญพันธุ์ไปแล้ว ประสบการณ์ที่ผ่านมาสอนว่าการคัดกรองสัตว์ป่าเป็นรายชนิดรักษาชีวิตสัตว์ป่าไว้ไม่ได้ การป้องกันรักษาเฉพาะถิ่นที่อยู่ของสัตว์ป่าก็รักษาชีวิตสัตว์ป่าไว้ไม่ได้ เพราะการสูญเสียชีวิตสัตว์ป่าส่วนใหญ่เกิดจากคน คนจึง

เป็นปัจจัยสำคัญและหากให้การศึกษา มีความรู้ความเข้าใจสามารถจัดการสัตว์ป่าได้ในระดับที่เหมาะสมก็จะได้ประโยชน์ เพราะสัตว์ป่าจะสามารถสืบพันธุ์ทดแทนกันได้แต่หากควบคุมไม่ได้ก็จะทำให้สัตว์ป่าสูญพันธุ์ไป โดยปกติสังคมไทยชนบทเลี้ยงสัตว์ไม่กี่ชนิดเพื่ออาศัยแรงงาน อาทิ ช้าง ม้า วัว ควาย หรือเป็นอาหาร และไม่ทรมานสัตว์โดยขังไว้ในกรงตามบ้านเพื่อไว้ดูเล่นหรือจำหน่ายเหมือนคนในเมือง ชุมชนใกล้เคียงป่าก็พึ่งพาสัตว์ป่าบางชนิดเป็นอาหารแบบหาอยู่หากิน และหากนำมาซื้อขายแลกเปลี่ยนก็มักทำไปเพื่อสิ่งของที่จำเป็น เช่น ข้าว ยา มิได้ทำเป็นธุรกิจการค้าใหญ่โต สัตว์ป่าจึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน (ซึ่งปัจจุบันบทบาททางอาหารลดน้อยลงไปเพราะมีการเลี้ยงสัตว์มากขึ้น) และการหาสัตว์ป่าบางชนิดเป็นอาหารช่วยให้คนมีความรู้ความเข้าใจธรรมชาติของสัตว์ป่า เกิดประโยชน์ในแง่การศึกษาอย่างมหาศาล องค์ความรู้เรื่องสัตว์ป่าทั้งของเมืองไทยหรือทั่วโลกก็ได้มาจากชาวบ้านจากพรานป่าเหล่านี้ ป่าชุมชนจึงเป็นประโยชน์ในแง่การคุ้มครองรักษา และจัดการทรัพยากรสัตว์ป่าได้อีกทางหนึ่ง ถึงแม้ว่าป่าชุมชนบางแห่งจะมีขนาดเล็กไม่ใหญ่นัก แต่ถ้ามีความรู้ความเข้าใจและจัดการได้เหมาะสมก็ช่วยคุ้มครองสัตว์ป่าได้ ธรรมชาติของสัตว์ที่อาศัยในป่ามิได้กระจายอยู่ตามแนวราบเท่านั้น ยังกระจายตามแนวตั้งตามชั้นความสูงของระบบนิเวศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัตว์ปีกและสัตว์ห้อยโหนและระบบนิเวศป่าช่วยสมดุลประชากรสัตว์ป่าเหล่านี้ ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นป่าใหญ่หรือป่าเล็ก แต่หากมีการจัดการระบบนิเวศป่าที่ดี ก็จะช่วยเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพให้คุณค่าทางด้านต้นน้ำลำธาร และเป็นแหล่งอยู่อาศัยของสัตว์ป่าเช่นกัน

ระบบนิเวศป่าจึงเป็นที่รวมของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่เกี่ยวข้องกับสังคมทุกระดับชั้น ดังนั้นหากจะต้องหาทางเลือกในการคุ้มครองระบบนิเวศป่าให้อยู่ได้ คนในสังคมซึ่งเป็นผู้ใช้ทรัพยากรต้องเป็นผู้ตัดสินใจ หากสังคมต้องการประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งจากป่าก็ต้องจัดการให้ได้ผลผลิตอย่างนั้น เช่น ต้องการไม้ซุงก็ต้องจัดการป่าให้ไม่ยืดยุ่นที่มีค่าทางเศรษฐกิจได้มีโอกาสเจริญเติบโตมากกว่าพืชพรรณชนิดอื่น และตัดฟันออกมาใช้ประโยชน์ นอกจากนี้ยังอาจใช้รูปแบบการจัดการแบบสัมปทานรายใหญ่ รายย่อย หรือจัดการโดยรัฐ หากต้องการน้ำก็สร้างกลไกลดควบคุมการไหลของน้ำ ควบคุมป้องกันคุณภาพน้ำในลำธาร โดยออกกฎหมายควบคุมสิ่งเหล่านี้ หากต้องการสัตว์ก็ต้องเสริมสร้างแหล่งอาหาร น้ำและพันธุ์ไม้ที่สัตว์ต้องการเพื่อดึงดูดสัตว์ให้เข้ามาอยู่อาศัยและหากิน หากต้องการประโยชน์หลาย ๆ อย่าง เช่น น้ำใช้และทำการเกษตร ไม้ใช้สอย สัตว์ป่า แหล่งพักผ่อนหย่อนใจและสิ่งแวดล้อมที่ดี รวมทั้งเป็นที่อยู่ของมนุษย์โดยเฉพาะชนเผ่าที่อยู่มาก่อนแล้ว ก็ต้องมีระบบการจัดการที่เหมาะสมที่ให้ความสำคัญทุกด้าน ซึ่งก็หมายถึงการจัดการป่าให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่ดีของคนซึ่งรวมเรียกว่า วัฒนธรรม

3. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาเป็นรากฐานการก่อเกิดความรู้และพัฒนาไปสู่การสร้างสรรคสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นวิทยาการทางปัญญาและวัตถุเครื่องมือ เครื่องให้สิ่งอำนวยความสะดวกตามมากมายที่สนองตอบความต้องการของมนุษย์ในปัจจุบัน เอกวิทย์ ณ.กลาง ให้ความหมายของ คำว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศน์ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม ที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญา เป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่างๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมา สร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น

ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่ หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหาและการปรับตัวให้สอดคล้องกับ ความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง พัฒนาการของภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้สรุปได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ คือ การสร้างสรรค์ สั่งสมภูมิปัญญาเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ ท่ามกลางสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีพัฒนาการมายาวนานกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์แล้วสั่งสมไว้เป็นมรดกทางปัญญา ลักษณะการเรียนรู้ของ “ชาวบ้าน” หรือคนธรรมดาสามัญในบรรพกาล มนุษย์รักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอด ด้วยการ ลองผิดลองถูก ในการหาอาหาร ต่อสู้กับภัยธรรมชาติด้วยการ ลงมือกระทำจริง การถ่ายทอดความรู้จากการทำจริงได้พัฒนาเป็นการส่งต่อแก่คนรุ่นหลัง ด้วยการ สานิตวิธีการ การสั่งสอนโดยการบอกเล่า ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต นิทาน ผ่านพิธีกรรม กล่าวในเชิงจิตวิทยา พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไปในตัว ตลอดจนพิธีกรรม และกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีส่วนต่อยักภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต การแลกเปลี่ยน ความรู้ ประสบการณ์ ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรมลักษณะทางกายภาพทางภูมิศาสตร์ และสังคม ดังนั้นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ในการแก้ปัญหาทั้งทางสิ่งแวดล้อม ทางเศรษฐกิจและทางสังคมได้มีคนพยายามเลือกเฟ้นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคม ประเพณี

มาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ตรงกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ระดับหนึ่ง

ยศ สันตสมบัติ (2542) ได้กล่าวถึงแนวคิดภูมิปัญญาในทำนองเดียวกันว่า ภูมิปัญญาความรู้ของมนุษย์จะเกิดและพัฒนาขึ้น โดยมีกระบวนการที่คนและชุมชนมีการปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศหนึ่งเฉพาะถิ่น และการทำความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องถึง เข้าใจวิถีชีวิตรวมทั้งระบบนิเวศทางธรรมชาติ พฤติกรรมของมนุษย์กับการจัดความสัมพันธ์กับระบบนิเวศรอบข้าง ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงวิถีชีวิตความเชื่อ พิธีกรรมศาสนา ระบบการผลิต และระบบการจัดการอาหารเพื่อสุขภาพทั้งระบบเข้าด้วยกัน ดังนั้นภูมิปัญญาจึงเป็นความรู้ที่พัฒนาขึ้นมาในบริบททางกายภาพ และวัฒนธรรมของปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศหนึ่ง การทำลายระบบนิเวศท้องถิ่นเช่นการเปลี่ยนแปลงที่ทำกิน หรือการอพยพชาวเขาลงจากดอย จึงเป็นการทำลายองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่มีค่ามหาศาลให้สูญหายไปอย่างไม่มีวันหวนกลับ

ประเวศ วะสี (2532) กล่าวว่าภูมิปัญญาเป็นมรดกสมบัติล้ำค่าที่ปู่ ย่า ตา ยายบรรพชนได้สร้างสรรค์และรักษาเชื้อแห่งปัญญาเอาไว้ให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ ค้นคว้าเป็นฐานข้อมูลเพื่อให้ได้มีการสร้างสรรค์ และทำหน้าที่ตามสมควรกับกาลเวลา สภาพแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป

บำรุง บุญปัญญา (2540) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในชนบทว่าเป็นการเรียนรู้ชีวิตเพื่อให้ตัวเองปรับตัวได้กับปัจจัยรอบด้านข้างตัวเรา เช่นชาวนาต้องเรียนรู้ลม ฟ้า อากาศ ดิน น้ำ ป่า ในการนำเอามาเป็นประโยชน์กับตัวเอง ขณะเดียวกันต้องไม่ทำร้าย และทำลายมันด้วยให้มีอยู่สืบไปคู่ต่อไป เพราะมนุษย์คนเรายังไม่ได้ดาบสูญจบลงในเมื่อเราตายไปเท่านั้น ยังมีคนรุ่นต่อไปเกิดมาอีก

กาญจนา แก้วเทพ (2533) ได้จำแนกระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัวในการศึกษาแนววัฒนธรรมชุมชนออกเป็น 3 มิติ คือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านหรือกลุ่มเชื้อชาติเดียวกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเรียนรู้ซึ่งกันและกันในระดับนี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์การภายในหน่วยย่อยและชุมชน และจะมีความคุ้นเคยละกระชับแน่นแฟ้นมากในหมู่เครือญาติเดียวกัน

2. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นการแสดงถึงศักยภาพในการคิดค้นของมนุษย์โดยการเรียนรู้จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับการดำรงชีวิตของตนเองและมีความสอดคล้องกับธรรมชาติ อาทิ เครื่องมือในการทำเกษตรหรือการพึ่งพาธรรมชาติเกี่ยวกับปัจจัย 4 คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค เป็นต้น

3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นการสร้างสัญลักษณ์แทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีคุณและโทษกับมนุษย์ เพราะมนุษย์มีความปรารถนาที่จะได้รับความปลอดภัย และมีความหวังว่าอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นจะช่วยได้ ดังนั้นเพื่อการดำรงรักษาภาวะอำนาจแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์ได้สร้างตามความคิดคำนึงของตน และถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นหลัง ๆ ต่อมาได้ด้วยการประกอบพิธีกรรมที่เคร่งครัด และกระทำอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นปฏิบัติการที่เชื่อมโยงกับอุดมการณ์ความเชื่อของคนในสังคมนั้น

จะเห็นได้ว่า การศึกษาเพื่อการพัฒนาในแนววัฒนธรรมชุมชนเน้นให้เห็นถึงการนำเอาความสัมพันธ์ของ สิ่งต่าง ๆ ในชุมชนและเกิดการสืบทอดต่อ ๆ กันมาภายในชุมชน เป็นวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ ในวัฒนธรรมของชุมชนปรากฏชัดดังพรรณนาของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2534) ที่ได้แสดงไว้ว่า ความรู้ทั้งหลายจะตั้งอยู่ลอย ๆ ไม่ได้จำเป็นต้องมีวัฒนธรรมเกื้อหนุนให้ความรู้ดำรงอยู่และสามารถนำไปเผยแพร่ให้คนในชุมชนได้ซึ่งวัฒนธรรมนั้น จะเน้นหนักทางด้านอุดมการณ์เป็นสิ่งสำคัญ องค์ความรู้ภายในชุมชนเกิดจากการหล่อหลอมธรรมชาติรอบข้างกับความเป็นคนของตนเองเข้าเป็นหนึ่งเดียวอย่างมีเอกภาพ แล้วพัฒนากลับกรองสังเคราะห์ออกมาเป็นแนวคิดอุดมการณ์ของสังคม เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติและจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติให้เกิดความสมดุลโดยเจตนามุ่งหมาย เพื่อจะนำความรู้ที่ผ่านการอบรมสั่งสอนมาใช้ในการแก้ปัญหาสามารถดำเนินชีวิตไปตามครรลองได้อย่างสงบสุข ซึ่งตัวองค์ความรู้เองที่เป็นส่วนที่เชื่อมประสานระบบหรือโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนที่สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์ (2533 อ้างใน เสถียร ฉันทะ, 2542) ได้เสนอไว้ 3 ประการคือ

- 1.ระบบการผลิต หรือระบบการทำมาหากิน
- 2.ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน ประกอบด้วยครอบครัวเครือญาติ และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน

3.ระบบทางความเชื่อ ประกอบด้วย ศาสนา คุณค่า และพิธีกรรม ในด้านการให้ความสำคัญกับระบบคุณค่าดั้งเดิม เช่น การเคารพผู้อาวุโส การทำบุญ หรือความเชื่อในการทำมาดี ฯลฯ ดังที่พบเห็นได้ในหลายๆ ชุมชน ปรากฏกายเหล่านี้เป็นส่วนที่สมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันสร้างขึ้น มีการดำรงอยู่อย่างสอดคล้อง และรับใช้ชุมชนอย่างต่อเนื่อง แต่ในกระบวนการพัฒนาทางวัฒนธรรมของประชาชนนอกจากจะมีส่วนที่ชุมชนสร้างขึ้นมาแล้ว ยังมีส่วนที่สร้างจากอำนาจรัฐเพื่อใช้ครอบงำ ซึ่งส่วนนี้จากสังคมที่เกิดการปรับตัวหรือการผลิตความคิด อุดมการณ์ ขึ้นมาใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามากระทบชุมชนภายใน

3.2 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

ในปัจจุบันการพัฒนาประเทศที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนระดับล่าง ซึ่งส่งผลให้ชุมชนและครอบครัวในชนบทล่มสลาย ชาวไร่ชาวนาและเกษตรกรอื่นๆ ยากจนลง ต้องมีหนี้สินต้องขายที่หรือทรัพย์สินที่มีอยู่ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดการกระแส การต่อต้าน การพัฒนาในกระแสหลักแล้วหันกลับไปสู่คุณค่าของชุมชนแบบเดิมที่ให้ความสำคัญ ต่อความสมดุลของระบบธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมส่งเสริมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้มีความเอื้ออาทรและช่วยเหลือกันทำกิจการต่างๆ ดังที่ปรากฏในประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าว ชุมชนจะต้องอยู่กับธรรมชาติและพึ่งพาธรรมชาติ เกิดการจัดระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ประกอบกับความต้องการคำอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัวจึงพัฒนาขึ้นเป็นวัฒนธรรมทางความเชื่อ เกิดระบบคุณค่าและเกิดการรับศาสนา เข้ามาในชุมชน

การที่มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันในสังคม ทำให้ต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างกันขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้การอยู่ร่วมกันในชุมชนเป็นไปอย่างสันติความสัมพันธ์ และการจัดการตั้งทางกล่าวก่อให้เกิดวัฒนธรรม จารีตประเพณี ระบบคุณค่า กฎเกณฑ์ ความเชื่อและพิธีการต่างๆ ซึ่งล้วนเกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิตทั้งสิ้นกระบวนการในการผลิตโดยเฉพาะในระบบเกษตรกรรมมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ในชุมชนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการผลิตจึงประกอบไปด้วย ปัจจัยทางธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ แรงงาน และปัจจัยทางวัฒนธรรม เช่น ความเชื่อ พิธีกรรม ระบบความสัมพันธ์ของชุมชน เป็นต้น ซึ่งวัฒนธรรมชุมชนจะส่งผลให้ระบบการผลิต ในวิถีชีวิตของมนุษย์เป็นไปอย่างสมดุลยิ่งขึ้น แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาชาวบ้าน อันหมายถึงระบบคิดของชาวบ้านที่สืบทอดหรือผลิตขึ้นมาจากบรรพบุรุษ กล่าวได้ว่าเป็นองค์ความรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน แสดงให้เห็นชัดเจนจากการที่ชุมชนสามารถจัดการกับดิน น้ำ และป่าร่วมกันได้จากแนวความคิดที่ว่า วัฒนธรรมของชุมชนก่อตัวขึ้นจากการต่อสู้เพื่อให้ทุกคนมีอยู่มีกินและมีความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันของชุมชน ในลักษณะของการต่อสู้เพื่อการมีอยู่มีกินจึงก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการผลิตโดยเฉพาะการผลิตแบบกลไกกรรม ซึ่งแต่เดิมนั้นเทคโนโลยีจะมีลักษณะเรียบง่ายและสะดวกต่อการผลิตทางด้านเกษตร ขณะเดียวกันวิถีชีวิตของผู้คนในอดีตนั้นลักษณะทางกายภาพมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการต่อสู้เพื่อให้มีชีวิตรอด หลายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมนุษย์ ไม่สามารถควบคุมให้ดำเนินดังที่ต้องการจึงต้องมีการสร้างความสัมพันธ์กับธรรมชาติและพึ่งพาธรรมชาติจึงเกิดการจัดระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติและพยายามอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัว ความเป็นมาและเป็นไปของจักรวาล โลกและชีวิตพัฒนาขึ้นเป็นวัฒนธรรมทางความเชื่อเกิดระบบคุณค่า เกิดการรับศาสนาเข้ามาในชุมชนพร้อมกับพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ช่วยให้การดำรงอยู่ของคนในชุมชนเป็นไปอย่างมั่นคง

กำไร แก้วเฮียง, 2542 ได้ศึกษาวัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นกระบวนการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าที่ดำรงอยู่ของชุมชน โดยมุ่งเน้นการค้นหาวถีชีวิตและความต้องการของชุมชนจากประวัติศาสตร์และมีการดำเนินการที่พัฒนาสอดคล้องกับชุมชน ภายใต้ความร่วมมือของชาวบ้านที่มีการให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรม ในฐานะเป็นสิ่งที่เป็คุณค่าภายในชุมชน สามารถนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนชนบท โดยอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเองของชุมชน ซึ่งการนำเสนอแนวทางการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาในลักษณะที่เรียกว่า “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน” ซึ่งนักพัฒนาอาวุโส บำรุง บุญปัญญา เป็นผู้เสนอแนวคิดดังกล่าว (บุญเพรง บ้านบางพูนและบุญเทียน ทองประสาน, 2531 อ้างใน เสถียร จันทะ, 2542) กาญจนา แก้วเทพ (2533) ได้จำแนกระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัวในการศึกษาแนววัฒนธรรมชุมชนออกเป็น 3 มิติ คือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านหรือกลุ่มเชื้อชาติเดียวกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเรียนรู้ซึ่งกันและกันในระดับนี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์ภายในหน่วยย่อยและชุมชน และจะมีความคุ้นเคยละกระชับแน่นแฟ้นมากในหมู่เครือญาติเดียวกัน

2. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นการแสดงถึงศักยภาพในการคิดค้นของมนุษย์โดยการเรียนรู้จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับการดำรงชีวิตของตนเองและความสอดคล้องกับธรรมชาติ อาทิ เครื่องมือในการทำการเกษตร หรือการพึ่งพาธรรมชาติเกี่ยวกับปัจจัย 4 คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค เป็นต้น

3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นการสร้างสัญลักษณ์แทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีคุณและโทษกับมนุษย์ เพราะมนุษย์มีความปรารถนาที่จะได้รับความปลอดภัยและมีความหวังว่าอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นจะช่วยได้ ดังนั้นเพื่อการดำรงรักษาสภาวะอำนาจแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์ได้สร้างตามความคิดคำนึงของตน และถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นหลัง ๆ ต่อมาได้ด้วยการประกอบพิธีกรรมที่เคร่งครัด และกระทำการอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นปฏิบัติการที่เชื่อมโยงกับอุดมการณ์ความเชื่อของคนในสังคมนั้น จะเห็นได้ว่า การศึกษาเพื่อการพัฒนาในแนววัฒนธรรมชุมชน เน้นให้เห็นถึงการนำเอาความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ในชุมชนและเกิดการสืบทอดต่อๆ กันมาภายในชุมชนเป็นวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ ในวัฒนธรรมของชุมชนปรากฏชัดดังพรรณษาของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2534) ที่ได้แสดงไว้ว่าความรู้ทั้งหลายจะตั้งอยู่ลอย ๆ ไม่ได้จำเป็นต้องมีวัฒนธรรมเกื้อหนุน ให้ความรู้ดำรงอยู่และสามารถนำไปเผยแพร่ให้คนในชุมชนได้ซึ่งวัฒนธรรมนั้นจะเน้นหนักทางด้านอุดมการณ์เป็นสำคัญ องค์ความรู้ภายในชุมชนเกิดจากการหล่อหลอมธรรมชาติ รอบข้างกับความเป็นคนของตนเองเข้าเป็นหนึ่งเดียวอย่างมี

เอกภาพ แล้วพัฒนากลั่นกรองสังเคราะห์ออกมาเป็นแนวคิดอุดมการณ์ของสังคม เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติและจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ให้เกิดความสมดุลโดยเจตนา มุ่งหมาย เพื่อจะนำความรู้ที่ผ่านการอบรมสั่งสอนมาใช้ในการแก้ปัญหาสามารถดำเนินชีวิตไปตามครรลองได้อย่างสงบสุข ซึ่งตัวองค์ความรู้ที่ตัวเองที่เป็นส่วนที่เชื่อมประสานระบบหรือโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนที่สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์ (2533 อ้างใน เสถียร จันทะ, 2542) ได้เสนอไว้ 3 ประการคือ

1. ระบบการผลิต หรือระบบการทำมาหากิน
2. ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน ประกอบด้วยครอบครัวเครือญาติ และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน
3. ระบบทางความเชื่อ ประกอบด้วย ศาสนา คุณค่า และพิธีกรรม ในด้านการให้ความสำคัญกับระบบคุณค่าดั้งเดิม เช่น การเคารพผู้อาวุโส การทำบุญ หรือความเชื่อในการทำมาหากิน ฯลฯ ดังที่พบเห็นได้ในหลายๆ ชุมชน ปรางกุญกายเหล่านี้เป็นส่วนที่สมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันสร้างขึ้น มีการดำรงอยู่อย่างสอดคล้อง และรับใช้ชุมชนอย่างต่อเนื่อง แต่ในกระบวนการพัฒนาทางวัฒนธรรมของประชาชนนอกจากจะมีส่วนที่ชุมชนสร้างขึ้นมาแล้ว ยังมีส่วนที่สร้างจากอำนาจรัฐเพื่อใช้ครอบงำ ซึ่งส่วนนี้จากสังคมที่เกิดการปรับตัวหรือการผลิตความคิด อุดมการณ์ ขึ้นมาใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามากระทบชุมชนภายใน (บุญเทียน ทองประสาน , 2531)

เสรี พงษ์พิศ (2534) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชน โดยเฉพาะทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งเรียกว่า การปฏิรูปวัฒนธรรม กระแสวัฒนธรรมดั้งเดิมก็ยังไม่ได้ถูกทำลายเพียงแต่ถูกครอบงำไปส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นผลมาจากกระแสภายใต้กระบวนการวิวัฒนาการวิทยาศาสตร์ยุคใหม่ ที่อยู่ในยุคที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตลอดจนวิถีตะวันตก โดยมีกลไกที่ถูกชักใยควบคุมจากส่วนกลาง (รัฐบาล) กระบวนการปฏิรูปวัฒนธรรม ที่ทำอย่างมีสติและปัญญาต้องพิจารณาให้ถ่องแท้ถึงคุณค่าของวัฒนธรรมต่อชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อมสืบทอดคุณค่าดั้งเดิม โดยไม่ยึดมั่นถือมั่น รู้จักวิเคราะห์แยกแยะระหว่างรูปแบบและเนื้อหาคุณค่าแท้ แนวทางคุณค่าเทียม เคารพในสิทธิของประชาชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมการพัฒนาในปัจจุบัน มักจะไม่ให้ความสำคัญต่อการหยิบยกเอาวัฒนธรรมซึ่งเป็นเนื้อแท้ของชุมชนมาให้เป็นเครื่องมือของการพัฒนา ทำให้คนเหินห่างจากชุมชน ผลที่เกิดขึ้นคือการทำให้เหินห่างจากวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนไปด้วย ทำให้เอกลักษณ์หรือความเป็นตัวตนของตนเลือนหายไป

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นแนวคิดหนึ่งในการศึกษาและพัฒนาชุมชน ที่ให้ความสำคัญต่อวิถีวัฒนธรรมของชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิตผูกติดกับองค์รวมของระบบทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ และป่า ดังที่ อเนก นาคะบุตร (2537) ได้นำเสนอ เป็นผังความยั่งยืน และความอยู่รอด และ ความอยู่รอดของชุมชน สรุปได้ว่าแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ความสัมพันธ์ของคนกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว ตลอดจนองค์ความรู้ อันเป็นระบบของชาวบ้านที่สืบทอดหรือผลิตซ้ำ สืบต่อกันมาเป็นเวลานาน สรุปว่า องค์ความรู้เหล่านี้มีสาระที่สำคัญคือ

1. ชุมชนต่างๆ ให้คุณค่าในการใช้และการรักษาดิน น้ำ ป่า อย่างเชื่อมโยงเป็นองค์รวมกับชีวิตชุมชน วิธีการผลิตการเกษตร วิถีจารีตประเพณีและระบบความเชื่อที่สืบสานต่อเนื่องกันมา ควบคู่กับการรับประโยชน์ร่วมกันจากการใช้ดิน น้ำ ป่า เพื่อยังชีพเพื่อการอยู่รอด

2. ความหลากหลายของระบบการจัดการดิน น้ำ ป่า และความยั่งยืนสมดุลในวัฏจักร วัฏจักรขึ้นอยู่กับระบบคุณค่า ความเชื่อ และความเข้มแข็งขององค์การผู้นำแต่ละชุมชนรวมทั้งเทคนิควิธีการเกษตรที่เอื้อต่อการจัดการใช้และอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า ดิน แต่ละแห่งภายใต้การกำกับดูแลสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ

3. ทรัพยากร “คน” ถือเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการดิน น้ำ ป่า การพัฒนาคนและการให้คนในชุมชนได้ร่วมกันกำหนดระบบคุณค่า กำหนดกติกา และการวางแผนการใช้และรักษาอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า ภายใต้ประโยชน์ร่วมกัน ตามระบบสิทธิร่วมกันของชุมชน และภูมิปัญญาของแต่ละชุมชนที่สืบสาน ประยุกต์ต่อเนื่องกันมา จึงเป็นทิศทางของหลักการเพื่อจัดการดิน น้ำ ป่า

4. ชุมชนที่สามารถจัดการดิน น้ำ ป่า ให้ยั่งยืนได้ ควบคู่กันกับการทำการเกษตรเชิงอนุรักษ์และยังสามารถปรับตัว เข้ากับกระแสการเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยมเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุมชนที่เหมาะสมอยู่ได้ ล้วนมีศักยภาพของ 3 องค์ประกอบหนุนเรื่องและมีบทบาทที่สำคัญ คือ

4.1 ภูมิปัญญา และความรู้ ที่สืบสานและประยุกต์ได้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงภายนอก

4.2 องค์การชุมชนและกลุ่มผู้นำ ที่มีคุณธรรมและภูมิปัญญาวิธีการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงและบุกรุกจากภายนอก

นับตั้งแต่อดีตชุมชนในภาคเหนือ ต่างมีการดูแลและพึงพาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรภายในท้องถิ่นเพื่อการยังชีพ เก็บเห็ด หน่อไม้ พืชผักป่า สมุนไพร ไม้ฟืน ไม้ใช้สอยจากป่า ทั้งเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนและค้าขายแลกเปลี่ยนกับชุมชนข้างเคียง ความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติมีความหมายต่อการดำรงอยู่ของชุมชน แต่ละชุมชนจึงมี

จารีต ประเพณี และวัฒนธรรมเป็นกลไกสำคัญในการจัดสรรการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองดูแลอยู่ การเข้าไปใช้ประโยชน์ต้องมีความระมัดระวังและใช้แค่เพียงพอเหมาะพอควร นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมที่ช่วยต่อยอดระบบความเชื่อดังกล่าวตลอดจนปลูกฝังและถ่ายทอดความคิดความเชื่อไปสู่ลูกหลาน (ประเสริฐ บัวคลีโบ. 2543 : 11) การจัดการป่าของชุมชนท้องถิ่นสามารถแบ่งแยกเป็น 3 ระบบใหญ่ๆ ตามการจำแนกของ Fisher ในกรณีของประเทศเนปาล ได้แก่ ระบบตามประเพณีที่สืบทอดกันมา ระบบที่ริเริ่มโดยท้องถิ่นและระบบที่ได้รับการสนับสนุนจากภายนอก ตามแบบของ Fisher ระบบตามประเพณีที่สืบทอดกันมา หมายถึง การจัดการป่าตามจารีตประเพณีซึ่งมีมานานแล้ว แต่ไม่จำเป็นต้องริเริ่ม โดยท้องถิ่น เช่น ระบบ Talukdari ในเนปาล หัวหน้าท้องถิ่น ที่เรียกว่า Talukder เป็นผู้รับผิดชอบควบคุมการเข้าถึงป่า และจัดสรรผลผลิตจากป่าครั้งหนึ่งให้แก่รัฐบาล ส่วนระบบริเริ่มโดยท้องถิ่นเป็นรูปแบบการจัดการป่าชุมชนริเริ่มสร้างสรรค์ขึ้นมาเอง และมีพลวัตเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ อาจจะร่วมกับการปฏิบัติตามประเพณี หรือบางครั้งอาจได้รับการสนับสนุนจากภายนอกในระยะต่อมา (อานันท์ กาญจนพันธ์.2542 : 37)

3.3 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยภูมิปัญญา

ในส่วนของรัฐและสังคมไทย ในบางสถานการณ์ บางพื้นที่และบางช่วงเวลา “พื้นที่ป่า” ถูกนิยามความหมายให้มีนัยสำคัญถึง ทรัพยากรเนื้อไม้ที่ให้ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ โดยเป็นสินค้าส่งออกและเป็นรายได้หลักของประเทศ แต่พอเข้าสู่สถานการณ์ใหม่ ช่วงเวลาใหม่ “พื้นที่ป่า” กลับถูกนิยามความหมาย ให้มีนัยสำคัญถึงผืนป่าธรรมชาติต้นน้ำลำธารที่เปรียบเสมือน เป็นปอดของโลก ทำหน้าที่ซักฟอกอากาศเสียให้เป็นอากาศบริสุทธิ์และเป็นแหล่งที่อยู่ของสัตว์หายาก รวมทั้งยังเป็นแหล่งแห่งความหลากหลายทางชีวภาพที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงและมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมมนุษย์ หรือมีความสำคัญต่อวิชาการด้านแพทยศาสตร์ และการพัฒนาอุตสาหกรรมของโลกในอนาคต พื้นที่ป่าจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอนุรักษ์ไว้ แต่ในส่วนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานในเขตป่าหรือชาวเขา ถึงแม้สถานการณ์และช่วงเวลาจะเปลี่ยนไปแต่ประสบการณ์ในวิถีชีวิตประจำวัน “พื้นที่ป่า” ยังคงถูกนิยามหมายว่าให้เป็นนัยสำคัญถึงปัจจัยพื้นฐานทางการผลิต และเป็นแหล่งไม้ฟืน รวมทั้งยังเป็นพื้นที่สำหรับทำกสิกรรม เพื่อการค้าขายและเพื่อยังชีพเป็นแหล่งพืชผักอาหาร เนื้อสัตว์ป่า และยารักษาโรคบางอย่างบางประเภท รวมทั้งความหมายต่อการดำรงชีวิต ทั้งในแง่ถิ่นที่อยู่อาศัยอันสงบสุขปราศจากความสับสนวุ่นวายแบบสังคมเมืองไม่ต้องเกี่ยวข้องกับสังคมภายนอก และอำนาจรัฐที่เข้ามาวุ่นวาย ควบคุมวิถีชีวิตประจำวันมากน้อยอย่างไรก็ตาม ถึงแม้งานศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า ตาม

มุมมองและวิถีคิดของชาวบ้านจะประสบกับข้อจำกัดและขาดพลังอำนาจ ในการอธิบายความหมายต่อพื้นที่ป่าของชุมชนท้องถิ่นใกล้บ้าน แต่ข้อเสนอบางประการ เช่น ศักยภาพและภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นกลับเป็นประเด็นที่น่าสนใจและชวนให้ติดตาม โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับความแตกต่างหลากหลายและการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของศักยภาพและภูมิปัญญาซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งนำไปสู่ข้อเสนอสำคัญคือการพึ่งตนเองและสิทธิของชุมชนท้องถิ่นโดยชุมชนท้องถิ่นต้องสร้างความเข้มแข็งของตนเอง และต้องเรียกร้องต่อรองกับโครงสร้างอำนาจรัฐส่วนกลางเป็นสำคัญ แต่ทั้งนี้ข้อเสนอดังกล่าวอาจจะมีข้อจำกัดบางประการโดยเฉพาะข้อจำกัดของกรอบความคิดทฤษฎีที่ละเลย ความซับซ้อนของอำนาจ และการช่วงชิงอำนาจควบคุมจัดการพื้นที่ระหว่างกลุ่มพลังอำนาจที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ทั้งในแง่ของการเมืองในระดับจุลภาค (Micro Politics) และการเมืองของความจริง (Politics of Truth) ซึ่งต้องช่วงชิงอำนาจในการสร้างความจริงและการนิยามความหมายต่อป่า ดังนั้นงานศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในสังคมไทย จึงขาดพลังในการอธิบายเพื่อสร้างความยอมรับของสังคมและขาดพลังต่อรองทางการเมืองไปบ้าง หรืออาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า งานศึกษานี้ยังไม่สามารถแสดงและเสนอถึงรากฐานที่มาหรือรากเหง้าของปัญหาที่แท้จริง และปัญหาที่รอบด้านได้อย่างเป็นจริงเท่าที่ควร (สมบัติ บุญคำเอียง. 2540 : 15)

ในขณะที่กระแสอิทธิพลจากโลกภายนอก ได้หลั่งไหลเข้ามาสู่สังคมล้านนาอย่างรวดเร็วก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงจากภายนอก สิ่งแวดล้อมอันเป็นป่าต้นน้ำลำธาร สายน้ำ ที่ทำกินก็ถูกทำลายให้เสื่อมโทรมลง การดำรงชีพและระบบความสัมพันธ์ในชุมชนและระหว่างชุมชนก็เปลี่ยนไป ความคิดและความเชื่อของคนก็เปลี่ยนไป รากฐานภูมิปัญญาที่สั่งสมมาเป็นเวลานานกับกระแสเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ จึงมีความพยายามผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเพื่อตอบโต้หรือประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาสั่งสมในสถานการณ์ใหม่เพื่อแก้ปัญหาใหม่ (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2544 : 133-134) จึงนำเนอพลวัตของกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่นพอสังเขปดังนี้

การสืบชะตาขุนน้ำ การบวชต้นไม้ และบวชป่าชาวล้านนาได้รู้เห็นได้สัมผัสความจริงและเข้าถึงปัญหาการเสียสมดุลในธรรมชาติแวดล้อมอย่างชัดเจนเป็นเวลาต่อเนื่อง เพราะกระทบกระเทือนความเชื่อและอุดมการณ์ของสังคมประเพณี รวมทั้งกระทบกระเทือนการดำรงชีพและการทำมาหากินของเขาอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันโดยเฉพาะชาวชนบททราบดีว่า เขาได้อาศัยสายน้ำหล่อเลี้ยงไร่นาในถิ่นเกิด ได้อาศัยต้นไม้ อาศัยป่าเป็นแหล่งกักเก็บความชุ่มชื้นและความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งได้ประสบความสำเร็จและความกินดีมีสุขเมื่อยามขาดแคลนน้ำพวกเขาารู้ดีว่า การทำลายสมดุลแห่งธรรมชาติเกิดจากมนุษย์ทั้งสิ้นกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมมีอยู่หลายหลาก แต่ที่นับว่าได้รับความนิยมได้รับการเผยแพร่

และได้รับการขยายผลไปอย่างกว้างขวางก็ได้แก่ การบวชต้นไม้ บวชป่า และการสืบทอดชาชนน้ำ ต้นไม้ และป่า ซึ่งในสาระสำคัญเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม โดยนำเอาพิธีกรรมที่ได้ถือปฏิบัติกันมานานในสังคมมานาน

ในสังคมล้านนามาประยุกต์ใช้วัตถุประสงค์ ให้เพื่อแก้ปัญหาในสถานการณ์ใหม่ กล่าวคือในอดีตยามใดบุคคลอันเจ็บป่วยหรือเคราะห์ร้าย หวันเกรงว่าจะถึงแก่ความตายหรือความวิบัติก็จะมีการทำบุญและพิธีกรรมสืบทอด โดยการสืบทอดควบคู่กับการทำพิธีทางพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดสิริมงคล เกิดกำลังใจ เกิดความหวัง ตลอดจนอำนาจเหนือธรรมชาติให้ช่วยขจัดปัดเป่าภัยอันตรายทั้งหลายทั้งปวงให้หมดสิ้นไป เมื่อความเชื่อและศรัทธายังมีคุณค่าทางจิตใจของคนอยู่ การฟื้นฟูมาประยุกต์ใช้เพื่อสืบทอดต้นไม้และป่า ดังที่ทำกันค่อนข้างแพร่หลายจึงเกิดผลดีตามมาอย่างน้อยก็เกิดการเรียนรู้ในหมู่บ้านว่า เขาจะต้องช่วยกันพิทักษ์รักษาต้นน้ำลำธารและป่าเขาลำเนาไพร ที่พวกเขาเห็นคุณค่าเพราะซึ่งได้พึ่งพาอาศัยกันตลอดมา และเมื่อได้พิธีกรรมสืบทอดแล้วก็ย่อมมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติมาช่วยปกป้องคุ้มครองด้วย ผู้ละเมิดก็จะมีอันเป็นไปจึงเป็นการต่ออายุหรือสร้างความยั่งยืนให้แก่ธรรมชาติที่เขารัก นับถือ และหวงแหนได้ ดังกรณีที่พอจะอ้างอิงได้คือการบวชป่าขุนน้ำพงษ์ จังหวัดน่าน เมื่อปี 2533 การสืบทอดต้นน้ำ และป่าห้วยหะ อำเภอมือเมือง จังหวัดน่าน เมื่อปี พ.ศ. 2535 กิจกรรมสืบทอดเนื่องกับการบวชและการสืบทอดดังกล่าวที่มีผลในทางให้การเรียนรู้ที่ดี เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติแก่ชุมชนก็คือการทอดผ้าป่าต้นไม้สู่ชุมชน และกิจกรรมต่อเนื่อง อีกอย่างหนึ่งคือ การศึกษาดูงานและการสัมมนาเพื่อให้สมาชิกในชุมชน ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และเรียนรู้กระแสเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อป่าชุมชน และให้ชุมชนรู้เท่าทันสังคมในการอนุรักษ์ป่า กิจกรรมดังกล่าวนี้นับว่า เป็นพฤติกรรมใหม่ที่พุ่งเข้าไปกับพิธีกรรมที่ชาวบ้านรู้คุณค่า เป็นการร่วมใจร่วมมือผนึกกำลังกันแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยการฟื้นฟูพิธีกรรมที่มีคุณค่าทางใจมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาใหม่ในสถานการณ์ใหม่นั้นเอง อย่างน้อยก็เป็นทางเลือกหรือทางออกที่สอดคล้องกับพื้นฐานภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เขาเข้าถึงคุณค่าอย่างแท้จริง

การพิสูจน์โดยชาวบ้านทำให้เห็นว่า คนอยู่กับป่าได้โดยไม่ทำอันตรายป่า นโยบายหลักของประเทศที่ต้องการอนุรักษ์ป่าไว้ให้ได้มากที่สุดและดีที่สุดนั้น เป็นนโยบายที่ดีไม่มีใครเถียง แต่ปัญหามีอยู่ว่า รัฐถือว่าป่าเป็นของรัฐ ใครเข้าอยู่ในพื้นที่ที่ประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์ก็ต้องย้ายออกไปทั้งๆ ที่ในความจริงรัฐได้ปล่อยปละละเลยให้ชาวบ้านได้เข้าไปหักล้างทางพง ขยายพื้นที่ทำกินได้อย่างไม่จำกัด มาเป็นเวลาต่อเนื่องยาวนานหลายชั่วคนมาแล้ว ปัจจุบันในพื้นที่ที่รัฐประกาศเป็นเขตหวงห้ามก็มีคนเข้าไปทำกินอยู่แล้วหลายพื้นที่ ทั้งเข้าไปอยู่มานานแล้วและเพิ่งเข้าไป ฝ่ายชาวบ้านก็อ้างสิทธิและธรรมเนียมปฏิบัติที่ทำสืบเนื่องกันมาในการเข้าไปทำกินในป่า ข้อขัดแย้งนี้รัฐถือกฎหมายเป็นหลักและมีอำนาจขับ

ไล่คนออกจากป่า ความขัดแย้งและความเดือดร้อนจึงระอุอยู่ทั่วไปและเป็นข่าวอยู่เนืองๆ ความจริงประการหนึ่งที่ชาวบ้านเพียรบอกแก่เจ้าหน้าที่ของรับว่า คนที่ไปอยู่ป่าโดยไม่ทำลายป่าก็มี เช่น ชาวเขาเผ่ามูเซอและอีก้อ ที่บ้านป่าคาสุขใจ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย รักษาป่าต้นน้ำลำธารและป่าชุมชนของเขาไว้อย่างดี เพราะเขาว่าเขาได้พึ่งพาต้นน้ำหล่อเลี้ยงชีวิตได้ อาศัยไม้ฟืนและผักป่า ของป่าต่าง ๆ ทั้งพืชและสัตว์เพื่อยังชีพ ทั้งที่เป็นอาหาร ยา และที่อยู่อาศัย เขาจึงทำไร่เฉพาะในพื้นที่นอกป่าชุมชนและไม่ไกลจากหมู่บ้าน เขารู้จักปลูกพืชกันดินพังทลายตามไหล่เขา เช่น กระถินและถั่วมะแฮ เขาต่อท่อน้ำจากแหล่งน้ำมาสู่หมู่บ้านสำหรับดื่มกินชะล้าง สิ่งนี้เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านอาจสรุปได้ว่า เป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิด ทำ โดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่มาแก้ไขปัญหาคาดการณ์ชีวิตในท้องถิ่น มีการสืบทอดประสบการณ์อย่างต่อเนื่องเป็นธรรมชาติแต่ปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และสังคมทำให้ชาวบ้านเกิดความสูญเสียความภาคภูมิใจ ความเป็นเอกลักษณ์ ไม่กล้าตัดสินใจดำเนินชีวิตเอง เนื่องจากถูกรอบงำโดยปัจจัยนอกชุมชน ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับภายนอกชุมชน ความสัมพันธ์ของคนกับป่ายังมีการดูแล และพึ่งพาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ใกล้ชุมชนเพื่อการยังชีพชาวบ้านจึงพยายามแสดงให้เห็นเจ้าหน้าที่ของรัฐและคนนอกชุมชนได้เห็นว่า คนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้โดยไม่เป็นอันตรายต่อป่า โดยนำพิธีกรรม ความเชื่อดั้งเดิม กลับมาฟื้นฟูประยุกต์ โดยการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เพื่อใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนได้ตลอดไปของชุมชนเพื่อแก้ปัญหาในสถานการณ์ใหม่นั้นเอง

4. บริบทชุมชน

ในส่วนนี้เป็นการสังเคราะห์พื้นที่ศึกษา 19 วัด ให้ครอบคลุมในแง่มุมต่างๆ ของพระสงฆ์ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

วัดวังศิลาธรรมาราม (Wat Wang Sila Dhamajang)

เดิมชื่อวัดวังหิน สังกัดมหานิกาย เนื้อที่ 16 ไร่ 1 งาน 20 ตารางวา ได้รับอนุญาตสร้างเมื่อ 4 เม.ย. 2498 โดยมีพระครูอินทร์ ธนสารี เป็นเจ้าอาวาสองค์แรก เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน (2551) คือพระครูประโชตธรรมาภิรม (สาย โชติธมโม) ประวัติเดิมที่เป็นหมู่บ้านเล็กๆ มีลำธารน้ำและมีวังน้ำกว้างพอประมาณ มีก้อนหินใหญ่ขนาดหลายตันไหลขึ้นพื้นที่น้ำ 1 ก้อน เหตุนี้จึงเรียกว่า “บ้านวังหิน” หลวงปู่คร่ำได้สนับสนุนการจัดตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. 2484 โดยมีพ่อจวน แม่เยื่อ คณหา บริจาคที่ดินให้สร้างเป็นสำนักสงฆ์พ.ศ. 2488

อาณาเขตตำบล :

ทิศเหนือ ติดกับ ต.ทางเกวียน อ.แก่ง จ.ระยอง
 ทิศใต้ ติดกับ ต.เนินฆ้อ อ.แก่ง จ.ระยอง
 ทิศตะวันออก ติดกับ ต.ทางเกวียน อ.แก่ง จ.ระยอง
 ทิศตะวันตก ติดกับ ต.ห้วยยาง อ.แก่ง , ต.กระเจ็ด อ.เมือง และ ต.วังจันทร์
 อ.วังจันทร์ จ.ระยอง

วัดโป่งคำ (Wat Pong Kham)

วัดโป่งคำ ตั้งอยู่เลขที่ 20 บ้านโป่งคำ ตำบลทุ่งพวงษ์ อำเภอสนธิสุข จังหวัดน่าน อยู่ใน พิกัด UTM. X = 704048, Y=2090829 ระวางแผนที่ 5146I วัดโป่งคำอยู่ในสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย วัดนี้สันนิษฐานว่า ได้เริ่มก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2441 ซึ่งการก่อสร้างวัดโป่งคำ เป็นธรรมเนียมของพุทธศาสนิกชนล้านนาที่ปรากฏว่า “มีแม่น้ำที่ไหน มีคนที่นี่ มีคนที่ไหนมีชุมชนที่นั่น มีชุมชนที่ไหน มีวัดที่นั่น”การก่อสร้างวัดโป่งคำก็เช่นเดียวกัน กล่าวคือ เมื่อมีผู้คนได้มาร่วมกันจัดตั้งเป็นชุมชนเป็นหมู่บ้าน โดยตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านโป่งคำ” เมื่อประมาณ พ.ศ. 2440 ต่อมาชุมชนบ้านโป่งคำ ต้องการมีวัดเป็นของตนเอง เพื่อให้เป็นที่ทำบุญจัดกิจกรรมนันทนาการของชุมชน จึงมีการจัดตั้งวัดขึ้น โดยให้ชื่อวัดและชื่อหมู่บ้านเป็นเดียวกัน คือ “วัดโป่งคำ”

นอกจากนี้วัดโป่งคำก็ยังมีปูชนียวัตถุ คือ พระประธานในพระวิหาร เป็นพระพุทธรูปแบบปูนปั้น (สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือสกุลช่างชาวบ้าน) สร้างประมาณเมื่อ พุทธศักราช 2460 และยังมีพระพุทธรูปต่าง ๆ อีกจำนวนหนึ่ง ปัจจุบันวัดโป่งคำ ภายใต้การปกครองและการบริหารของท่านพระครูสุจินนันทกิจ (พระอาจารย์สมคิด จรณธมโม) ได้เปิดวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน เพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้มีความกินดีอยู่ดีและสามารถมีความเป็นอยู่อย่างยั่งยืนได้ โดยพระอาจารย์สมคิด จรณธมโม ได้มองเห็นปัญหาของชุมชนที่เกิดขึ้น และพยายามให้คำแนะนำช่วยเหลือ และแสวงหาทางออกให้กับชุมชน จึงมีการจัดตั้ง “ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชนบ้านโป่งคำ” โดยมีการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ เพื่อแสวงหาองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน เพื่อพัฒนาให้เห็นศักยภาพของชุมชน เช่น

- กลุ่มย้อมผ้าสีธรรมชาติ
- กลุ่มเพาะเห็ด
- กลุ่มผู้สูงอายุ รวมกลุ่มเป็นกลุ่มตีเหล็ก / กลุ่มจักสาน
- กลุ่มเกษตรอินทรีย์
- กลุ่มเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

- กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโป่งคำ
- กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา
- กลุ่มเครือข่ายแหล่งเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง

โดยเอาวัดโป่งคำแห่งนี้เป็นเวทีที่แสดงออกและเวทีประชาคมของชุมชน โดยมีการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ เพื่อแสวงหาองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน เพื่อพัฒนาให้เห็นศักยภาพของชุมชน เช่น กลุ่มย้อมผ้าสีธรรมชาติ, กลุ่มเพาะเห็ด, กลุ่มผู้สูงอายุ รวมกลุ่มเป็นกลุ่มดีเหล็ก, กลุ่มจักสาน, กลุ่มเกษตรอินทรีย์, กลุ่มเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโป่งคำ, กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา, กลุ่มเครือข่ายแหล่งเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง โดยชุมชนบ้านโป่งคำ ได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชนและองค์กรเครือข่ายต่างๆ เพื่อมาต่อยอดทางความคิดและพัฒนาศักยภาพของชุมชน ทั้งนี้ชุมชนบ้านโป่งคำ ได้น้อมรับพระราชดำรัส เรื่อง “ทฤษฎีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” มาปฏิบัติภายในชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่แบบพอเพียง พอดี พอกิน และพอใจ ในวิถีชีวิตแบบชุมชนพอเพียง โดยชุมชนโป่งคำได้รับโครงการพัฒนา คือโครงการขยายผล โครงการหลวงโป่งคำ ทั้งนี้ชุมชนวัดโป่งคำก็ได้เปิดศูนย์การศึกษา เรียกว่า “มหาวิทยาลัยชีวิต” ของมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร เพื่อพัฒนาบุคลากรในชุมชนเขตอำเภอสันติสุข ให้เป็นแกนนำในการขยายเขตพัฒนาต่อไป

วัดโป่งคำมีเนื้อที่ 17 ไร่ 3 งาน 52 ตารางวา ตามสิทธิครอบครองที่ดิน 1 เลขที่ 36 (สค.1) โดยวัดโป่งคำมีอาณาเขต ดังนี้ คือ

ทิศเหนือ	จรดแม่น้ำมวบ
ทิศใต้	จรดโรงเรียนบ้านโป่งคำ
ทิศตะวันออก	จรดที่ดินชุมชนบ้านโป่งคำ
ทิศตะวันตก	จรดกับป่าชุมชนบ้านโป่งคำ

วัดโป่งคำมีพื้นที่ธรณีสงฆ์จำนวน 1 แปลง เนื้อที่ 2 ไร่ 2 งาน 6 ตารางวา และมีอาคาร เสนาสนะประกอบด้วย

พระวิหาร จำนวน 1 หลัง	
กุฏิสงฆ์ (โองหลวง) จำนวน 1 หลัง (กำลังก่อสร้าง)	
ศาลาการเปรียญ	จำนวน 1 หลัง
กุฏิพระภิกษุ – สามเณร	จำนวน 6 หลัง

วัดโสธรวรารามวรวิหาร

ตั้งอยู่ริมแม่น้ำบางปะกง ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมือง ริมแม่น้ำบางปะกง เดิมชื่อว่า "วัดหงส์" สร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายเป็นที่ประดิษฐาน "หลวงพ่อโสธร" พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางสมาธิ หน้าตักกว้าง 1.65 เมตร สูง 1.48 เมตร ฝีมือช่างล้านช้าง ตามประวัติเล่าว่าได้ปาฏิหาริย์ลอยน้ำมา และมีผู้ัญเชิญขึ้นมาประดิษฐานที่วัดแห่งนี้ แต่เดิมเป็นพระพุทธรูปหล่อทองสัมฤทธิ์ปางสมาธิหน้าตักกว้างสองศอกเศษ รูปทรงสวยงามมาก แต่พระสงฆ์ในวัดเกรงว่าจะมีผู้มาลักพาไป จึงได้เอาปูนพอกเสริมหุ้มองค์เดิมไว้จนมีลักษณะดังที่เห็นในปัจจุบัน ทุกวันนี้จะมีผู้คนมานมัสการปิดทองหลวงพ่อโสธรกันเป็นจำนวนมาก เนื่องจากพระอุโบสถหลังเก่าของวัดมีสภาพทรุดโทรม และคับแคบ ทางคณะกรรมการวัดจึงมีมติให้รื้อพระอุโบสถหลังเก่าและสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ โดยอัญเชิญพระพุทธรูปองค์จำลองไปประดิษฐานไว้ ณ อาคารชั่วคราว เพื่อเปิดให้ประชาชนได้มานมัสการตามปกติ ประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ และเริ่มดำเนินการก่อสร้างเมื่อ พ.ศ. 2530 โดยมีสำนักงานโยธาจังหวัดเป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง ลักษณะพระอุโบสถหลังใหม่เป็นแบบรัตนโกสินทร์ประยุกต์ ขณะนี้อยู่ในระหว่างดำเนินการก่อสร้างยังไม่แล้วเสร็จ เวลาเปิดให้เข้านมัสการ วันธรรมดา 07.00 น.-16.15 น วันหยุด 07.00 น.-17.00 น. บริเวณวัดโสธรฯ มีบริการร้านค้าจำหน่ายอาหารและสินค้าของที่ระลึกจากจังหวัดฉะเชิงเทรา และจังหวัดใกล้เคียง นอกจากนั้นบริเวณทำน้าของวัด มีบริการเรือหางยาวรับส่งผู้โดยสารระหว่างตลาดในตัวเมือง และวัดโสธรฯ และเรือบริการท่องเที่ยวลำน้าบางปะกง

ตามตำนานเล่าว่า หลวงพ่อพุทธรโสธร เป็นพระพุทธรูปหล่อสำริดปางสมาธิหน้าตักกว้างสองศอกเศษ มีรูปทรงสวยงามมาก ได้แสดงปาฏิหาริย์ลอยน้ำมา และมีผู้ัญเชิญขึ้นมาประดิษฐานที่วัดแห่งนี้ แต่พระสงฆ์ในวัดเกรงจะมีผู้มาลักพาไปจึงได้เอาปูนพอกเสริมหุ้มองค์เดิมไว้จนมีลักษณะที่เห็นในปัจจุบัน แต่เดิมหลวงพ่อพุทธรโสธรประทับอยู่ในโบสถ์หลังเก่าที่มีขนาดเล็ก รวมกับพระพุทธรูปอื่นๆ 18 องค์ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2509 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เสด็จราชดำเนินมาที่วัดแห่งนี้ มีพระราชปรารภเรื่องความคับแคบของพระอุโบสถเดิม พระพรหมคุณาภรณ์ (จริปญฺญ ด. เจียม กุลละวณิชย) อดีตเจ้าอาวาส จึงได้รวบรวมเงินบริจาคเพื่อจัดซื้อที่ดินสำหรับสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นองค์ประธานการสร้าง และทรงเป็นผู้กำกับดูแลงานสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนิน ทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ เมื่อ พ.ศ. 2531 และทรงประกอบพิธียกยอดฉัตรทองคำ น้ำหนัก 77 กิโลกรัม ประดิษฐานเหนือ

ยอดมณฑป เมื่อวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2539 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สด็จมาทรงตัด หวายลูกนิมิต เมื่อวันที่ 30 สิงหาคม พ.ศ. 2549

การก่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ สร้างขึ้นครอบพระอุโบสถหลังเดิม โดยใช้เทคนิค วิศวกรรมสมัยใหม่ โดยไม่มีการเคลื่อนย้ายองค์หลวงพ่อพุทธโสธร และพระพุทธรูปทั้ง 18 องค์ศิลปะภายในพระอุโบสถหลวงพ่อพุทธโสธร ประกอบด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนังโดยรอบ นับตั้งแต่พื้นพระอุโบสถ เสา ผนัง และเพดานจะบรรจุเรื่องราวให้เป็นแดนแห่งทิพย์ เป็น เรื่องราวของสี่พันตรมหาสมุทร จตุโลกบาล สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พรหมโลก ดวงดาว และ จักรวาล โดยตำแหน่งของดวงดาวบนเพดาน กำหนดตำแหน่งตรงกับวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2539 ณ เวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบพิธียกยอดฉัตรทองคำ

วัดกุญกระบา

กุญกระบา เป็นแนวเทือกเขาภูพานที่ทอดยาวลงมาจากจังหวัดอุดรธานี ไปจนถึง อำเภอสว่าง จังหวัดหนองคาย บนภูเขาแห่งนี้ มีต้นไม้ใหญ่ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของนกกระบา เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านดั้งเดิมมีพระสงฆ์มาจำพรรษาอยู่บนยอดภูเขาแห่งนี้ตั้งแต่ปี พุทธศักราช 2479 และได้ขอจัดตั้งเป็นวัดกุญกระบาขึ้นเมื่อวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2479 โดยมีพระครูสีลขันธสังวร เป็นเจ้าอาวาสรูปแรก และพระครูจันทร ปัญญาภรณ์ เป็นเจ้า อาวาสจนปัจจุบัน สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุต วัดกุญกระบา ตั้งอยู่ที่ตำบลผาตั้ง อำเภอสว่าง จังหวัดหนองคาย

พระครูจันทร ปัญญาภรณ์ เป็นชาวอุดรธานี บวชมาตั้งแต่อายุ 25 ปี มาจำพรรษา เป็นเจ้าอาวาสวัดกุญกระบา ตั้งแต่ปี 2524 ตามคำนิมนต์ของชาวบ้าน เพราะวัดกุญกระ บา ในขณะนั้น เป็นวัดร้าง ไม่มีพระจำพรรษา อันเนื่องมาจากความยากลำบาก ไม่มีน้ำและ ยังเกิดไฟป่ารุกรานทุกปี ในยามเช้าเสียงไก่ป่าโก่งคอขันก้องกังวานไปทั่วหุบเขา รับกับเสียง ระฆังจากวัดบนยอดภู ปลุกให้พระเณรลงมาปฏิบัติกิจของสงฆ์ เสมือนกับนาฬิกาแห่ง ธรรมชาติยามเช้าที่ปลุกให้ญาติโยมในหมู่บ้าน ต่างพากันลุกขึ้นมาหุงหาอาหารเช้าเป็น กิจวัตรประจำวัน พระครูจันทร ปัญญาภรณ์ หรือ "หลวงพ่อจันทร" วัย 60 ปี เจ้าอาวาสวัดกุญ กระบาแห่งบ้านดงต้องหมู่ที่ 6 ตำบลผาตั้ง อำเภอสว่าง จังหวัดหนองคาย เดินทางลงมา จากกุฏิบนภูเขาเพื่อไปบิณฑบาตในหมู่บ้านด้วยอาการสำรวมเพียงลำพังรูปเดียว เป็น ระยะทาง 4 กิโลเมตรทุกวัน แต่เมื่อเวลาเดินทางกลับมายังศาลาวัด จะมีพวกเด็กๆ ซึ่งเป็น ลูกหลานชาวบ้านดงต้องกว่า 10 คน ในวัย 9-12 ขวบ เดินตามหลังหลวงพ่อจันทรขึ้นมaben ศาลาวัด พร้อมด้วยกระติบข้าว ปิ่นโตอาหารที่ชาวบ้านนำมาใส่บาตรถวายพระทุกวัน เด็กๆ เหล่านี้จะอาศัยอยู่กับตาและยาย ส่วนพ่อแม่เข้าไปทำงานทำในกรุงเทพฯ เมื่อหลวงพ่อจัน ภัตรอาหารเช้าเสร็จ เด็กๆ ก็จะพากันล้อมวงกินข้าวกันบาตร จากนั้นก็ทำความสะอาดภาชนะ

ใส่อาหาร เก็บกวาดศาลาวัด กุฏิ ลานวัดทุกวัน รวมทั้งช่วยหลวงพ่อดูต้นไม้ และเป็นลูกมือช่วยทำแนวกันไฟ หรือบางทีก็ช่วยดับไฟป่า เมื่อเกิดไฟไหม้ป่าเล็กๆ กลุ่มนี้ก็จะเป็นคนกลุ่มแรกที่วิ่งขึ้นมาถึงวัดขุนกระบาเพื่อช่วยหลวงพ่อดู และกระจายกันวิ่งไปขอความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และกลุ่มชาวบ้านมาช่วยกันดับไฟที่ไหม้ลุกลามเข้ามาในเขตวัด ช่วยทำแนวกันไฟ นำถังน้ำมาดับไฟ หรือกิ่งไม้ที่พอจะหาได้มาช่วยกันดับไฟโดยไม่ย่อท้อ แม้จะตัวน้อยนิด แต่จิตสำนึกเรื่องรักป่าก็ไม่ด้อยกว่าคนตัวโตๆ อาจเป็นไปได้ว่า พวกเขาเรียนรู้ถึงชีวิตที่ต้องพึ่งพากับธรรมชาติ รู้ดีว่าเมื่อเกิดไฟไหม้ หมายถึงอาหารพวกเห็ดป่า ผักป่า ถูกเผาผลาญไปด้วย แล้วก็ไม่มียอดผักหวานเอาไปแกงใส่ไข่มดแดง ไม่มีแมงอึหนูให้เก็บไปคั่วตำแจ่ว ตำป่น ไม่มีเสียงเพลงธรรมชาติจากจักจั่นเรไรในยามกลางวัน ไม่มีกระต่าย พังพอน อีเห็น ลิง ค่าง กบเขียด อีงอ่าง ฯลฯ เป็นอาหาร ส่วนต้นพยอม ต้นยางพวง มะค่า เต็งรังใหญ่ ที่มีอายุกว่า 300 ปี และเป็นที่อยู่อาศัยของนกกระบา ก็จะถูกไฟป่าเผา ยืนต้นเหี่ยวเฉาตายไปในที่สุด

พืชสมุนไพรอีกหลายร้อยชนิดที่อยู่ในป่าบนกระบา ที่หลวงพ่อดูจันทร์ กับชาวบ้านและเด็กๆ นักเรียนช่วยกันปลูกอีกเล่า สมุนไพรใช้บำบัดรักษาเมื่อยามเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นมีมาก เช่น ต้นเปล้าน้อยใช้แก้ท้องอืดท้องเฟ้อและปวดท้อง ดากวางใช้แก้โรคอาหารเป็นพิษ และท้องเสีย ต้มดื่มแก้โรคกามตายด้าน รากพุทธรักษาผสมน้ำมะนาวใช้แก้โรคลิ้นขาว รากพังคี่ใช้แก้ท้องอืดจุกเสียดแน่นท้อง ไม้โมกหรือหมากมูกใช้แก้ท้องเสีย เครื่องจันทน์เฒ่าใช้แก้โรคมะเร็ง ผักอีเลิดใช้เป็นยาฆ่าพยาธิในอาหาร แก่นมะขามใช้ขับน้ำคาวปลา หมอยสาวแก่ใช้แก้โรคผมหงอกขาวให้เป็นสีดำ ต้นเหมือดใช้แก้ปวดเส้นเอ็น ส้มโม่ขี้มอดหรือชะมวงใช้ผสมกับฟ้าทะลายโจรใช้แก้โรคไอเจ็บคอ คิงไฟนกคุ้มหรือโตไม่รู้ล้มใช้แก้โรคกามตายด้าน ว่านชักมดลูก พญาช้างสาร และพญาเสือโคร่งมาผสมกันแก้โรคกระเพาะอาหารหรือใช้ต้นข่าหุดต้มดื่ม เป็นต้น สมุนไพรมีค่าเหล่านี้จะไหม้เป็นจุณ ถ้าไม่มีใครช่วยดับไฟ ในฤดูแล้งอากาศแห้ง และมักเอื้อต่อการเกิดไฟป่าได้ง่าย วัดขุนกระบาที่อยู่ชายป่า จึงเป็นพื้นที่เสี่ยงไฟป่าที่เกิดทุกปี ทำให้ป่าไม้ถูกเผาทำลายไปเป็นจำนวนมาก แม้ชาวบ้านจะมาช่วยกันดับไฟ แต่บ่อยครั้งก็ไม่ค่อยทันเวลา อุปกรณ์ในการดับไฟก็ไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ ประกอบกับพื้นที่ป่าไม้ของวัดอยู่บนภูเขาสูง ไม่มีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่ใช้ในการดับไฟได้อย่างทั่วถึง ทำให้เสียพื้นที่ป่าไม้ไปเป็นจำนวนมาก เพื่อแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ หลวงพ่อดูจันทร์ จึงได้ขอให้ผู้ใหญ่บ้านและกำนัน เรียกประชุมชาวบ้านเพื่อหาวิธีแก้ที่ต้นตอ คือการเผาป่าเพื่อล่าสัตว์ และการควบคุมไฟป่า ตลอดจนดับไฟป่าที่เป็นระบบ รวมทั้งการปลูกต้นไม้ทดแทนป่าที่เสียหายเพราะไฟ มีการร่วมแรงร่วมใจกันจัดทำแหล่งน้ำขึ้น เพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ในการดับไฟ ป่าบนพื้นที่ในวัด ทำแนวกันไฟไม่ให้ลุกลามไปไหม้ในพื้นที่อื่นบนภูเขา

นอกจากนี้ ก็เป็นผู้ประสานให้เกิดการประชุมชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และองค์กรฝ่ายปกครองในท้องถิ่นให้กำหนดกฎเกณฑ์การดูแลรักษาป่า จัดให้มีการประชาสัมพันธ์เพื่อให้ชุมชนได้รับรู้ข่าวสาร จัดโครงการฝึกอบรมแหล่งศึกษาธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้แก่นักเรียนชั้นประถมปีที่ 4-5 ในช่วงปิดภาคเรียนได้เข้ามาศึกษาและสำรวจพืชและสัตว์เป็นประจำทุกปี จัดทำโครงการปลูกป่าไม้ทดแทน โดยนักเรียนและชุมชนมาช่วยกันปลูก เนื่องในวันสำคัญของชาติเป็นประจำทุกปี เช่น วันพืชมงคล วันเฉลิมพระชนมพรรษา ได้แก่ ไม้เต็ง รัง จิก กระบก ยางใหญ่ ยางทุง ยางบก ยางแดง ยางทุง ชาด ไม้เปาะ ใช้ทำข้าวหลาม เป็นต้น จัดทำโครงการชมรมวิทยุสมัครเล่น VHF/FM เคลื่อนที่ ขนาดกำลังส่ง 10.00 Watt โดยใช้สัญญาณเรียกขาน HS4EGN เพื่อส่งข่าวให้ชาวบ้านในชุมชนได้รับทราบ เมื่อเกิดไฟไหม้ป่าจะได้มาช่วยกันดับไฟได้ทันเวลา รวมทั้งประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนเข้าใจคุณค่า และความสำคัญในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำ และการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน ภายใต้คำขวัญ "หอระฆัง ถังน้ำ ยามคอยไฟ บ้านโคกดูดาว" และขยายเครือข่ายการอนุรักษ์ป่าไม้ไปยังวัดพื้นที่ใกล้เคียง จำนวน 5 แห่ง ได้แก่ วัดผาใหญ่ วัดผาดัก วัดถ้ำเพิงดิน วัดบ้านดงตอง และวัดป่าซาง รวมพื้นที่ 3,460 ไร่ ทั้งหมดนี้ หลวงพ่อบอกว่าไม่ใช่เพื่อวัด เพื่อพระแต่เพื่อให้ชาวบ้านมีแหล่งอาหาร แหล่งยาสมุนไพร และสร้างความชุ่มชื้นให้กับผืนดิน "ไฟป่า ไม่ได้เกิดจากป่า เพราะป่าไม่มีมือ ไม่มีไม้ขีดไฟมาเผาป่า มันเกิดจากคนเรานี้แหละไปจุดไฟเผาป่า" หลวงพ่อครูจันทร์ กล่าว เป็นที่รู้กันดีว่า สาเหตุไฟป่านั้นเกิดจากความตั้งใจและความเผลอเรอของชาวบ้านในชุมชนเอง และชุมชนใกล้เคียง ที่มักจะเผาหญ้าหรือเผาป่าอ้อย เพื่อให้ตัดได้ง่ายขึ้น ไม่ต้องไปถากถางหญ้า หรือเสียเวลามาลอกเปลือก "จุดไฟเผาไหม้แหล่งงายที่สุด เมื่อเผาแล้วไฟก็ลุกไหม้ติด ลมพัดแรงเข้า หน้าแล้งป่าไม้แห้งติดไฟง่ายอยู่แล้วก็ควบคุมไม่ไหว ลุกลามเป็นบริเวณกว้างแล้วก็โยนบาปไปให้เป็นไฟป่า พวกนี้แหละตัวดีนัก ต้องช่วยกันสอดส่องดูพวกมันกันให้ดี ถ้าใครพบเห็นต้องรีบไปแจ้งกำนันผู้ใหญ่บ้านหรือเจ้าหน้าที่บ้านเมือง" หลวงพ่อเทศนาเด็กๆ บอกว่า หลวงพ่อจันทร์พูดอย่างนี้ให้พวกชาวบ้านฟังมา 21 ปีแล้ว ตอนแรกทุกคนก็พากันเชื่อฟัง ไม่มีใครกล้าไปเผาหญ้าเผาอ้อยเลย เจ้าหน้าที่ตำรวจ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ก็เข้ามาช่วยกันดูแลเป็นอย่างดี แต่ระยะหลังมีนายทุนเข้ามาซื้อที่ดินเพื่อปลูกยางพารามากขึ้น ทำให้ชาวบ้านเข้ามาบุกรุกพื้นที่ป่า รวมทั้งป่าในเขตวัดภูนงกระบาด้วย และเมื่อเกิดไฟป่า ก็ไม่ค่อยมีเจ้าหน้าที่มาช่วยดูแล เมื่อเกิดไฟไหม้ก็ไม่มีใครมาช่วยหลวงพ่อดับไฟ วิทยุเรียกไปก็ไม่มา โทรศัพท์ไปก็ไม่รับไม่มีคนรับ ตอนนี้มีแต่ชาวบ้านกับพวกเด็กๆ เท่านั้นที่มาช่วยหลวงพ่อผจญเพลิงที่ตนเองไม่ได้ก่อ และช่วยกันทำแนวกันไฟป่าล้อมรอบวัดภูนงกระบาด้วย ล้อมรั้วลดหนามป้องกันมิให้มีกลุ่มรุกที่เพื่อใช้ปลูกยางพารา หรือลักลอบตัดไม้ในเขตวัด มีหลายครั้งที่หลวงพ่อดึงเส้นทางไปแจ้งความให้เจ้าหน้าที่มาดูแลเรื่องการบุกรุกตัดไม้ จนถึงขั้นเป็นคดีความ แต่ธรรมะก็ชนะอธรรม หลวง

พอชนะคดี ผืนป่าจำนวน 835 ไร่ ก็ยังเป็นของชุมชนอยู่จนทุกวันนี้ แม้จะต้องสู้กับความโลภ ความเห็นแก่ได้ แต่หลวงพ่อก็ยังคงสงบนิ่ง เยือกเย็น ใช้สติปัญญาในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว เพียงลำพังรูปเดียว แนวคิดที่หลวงพ่อบริหารจัดการคือ "สังฆกรรมแห่งชีวิต" "จงบอกให้เขารู้ว่าอะไรคือความจริง ที่ทำให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อตนเอง ต่อส่วนรวม และอะไรคือความหลงกลวง ทำให้เกิดโทษแก่ชีวิตของตนเอง ต่อส่วนรวม และประเทศชาติ" นี่คือการแสดงแห่งธรรมที่พระครูจันทร ปัญญาภรณ์ แห่งวัดภูนงกระบา ใช้เตือนตน และเตือนผู้คนรอบข้างให้เกิดแสงสว่างแห่งปัญญา

นกกระบา

นกกระบา หรือ นกตีทอง เป็นภาษาท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือ นกโพระดก ในภาษามากลาง มีชื่อสามัญว่า Megalaima haemacephala วงศ์ Megalaimidae เป็นนกอโพระดกที่ตัวเล็กที่สุดนกกระบามีลักษณะลำตัวสีเขียว คอเหลือง ออกแดง หน้าผากแดง ขอบตาเหลือง ปากสั้นหนา ชอบเกาะอยู่บนต้นไม้สูงใหญ่ ทำรังอยู่ในโพรงไม้ กินผลไม้ และลูกไม้เป็นอาหาร เมื่อกินอาหารอิ่มแล้วชอบร้องเสียงดังไปกไปก เป็นจังหวะสม่ำเสมอ ทุกๆ 3-4 วินาที ตลอดทั้งวันไปจนพลบค่ำ บางที่ชาวบ้านจะเรียกว่า นกตระเวนไพรนกจำพวกนี้ในประเทศไทยจะมีอยู่ 13 ชนิด ตัวขนาดเท่ากับนกเอี้ยง นกสาลิกา จะพบอยู่ตามป่าไม้สูงๆใหญ่ทั่วไปในประเทศไทย

วัดป่าไทรงาม (Wat Pa Sai Ngam)

วัดป่าไทรงาม ถ.เดชอุดม-ทุ่งศรีอุดม ต.เมืองเดช อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอเดชอุดม ห่างจากสถานีขนส่ง อำเภอเดชอุดมประมาณ 1 กิโลเมตร เริ่มก่อตั้งเป็นสำนักสงฆ์เมื่อปี พ.ศ.2515 อาศัยเนื้อที่ป่าสาธารณะ (ป่าช้า) บ้านตลาด จำนวน 25 ไร่ ไม่มีต้นไม้ใหญ่แห่งแล้ง กันดาร วัดป่าไทรงามเกิดขึ้นจากชาวเดชอุดม ศรัทธาในข้อวัตรปฏิบัติของหลวงปู่ชา สุภัทโท วัดหนองป่าพง ชาวอำเภอเดชอุดม จึงไปกราบนมัสการพระคุณเจ้าเพื่อมาชี้แนะแนวทางปฏิบัติหลวงปู่ชา สุภัทโท จึงให้ความเมตตาส่งพระอธิการเอก ยสทินโน ซึ่งพื้นเพเดิมเป็นชาวเดชอุดม เป็นหัวหน้าคณะมาจำวัดอยู่สำนักสงฆ์แห่งนี้ นับเป็นสาขาที่ 10 ของวัดหนองป่าพง ปกติสำนักสงฆ์แห่งนี้ มีพระคุณเจ้าจำพรรษาอยู่เป็นประจำทุกปี ประมาณ 8-10 รูป เนื่องจากในขณะนั้น มีวัดซึ่งเป็นเครือข่ายของวัดป่าไทรงามหลายแห่ง จึงได้ส่งพระคุณเจ้าที่เป็นลูกศิษย์ไปประจำสาขาดังกล่าว

วัดป่าไทรงาม ได้เป็นวัดสมบูรณ์เมื่อปี พ.ศ.2545 ปัจจุบันมีเนื้อที่ 130 ไร่ มีการขุดคลองกว้าง 8 เมตร ลึก 4 เมตร แล้วนำดินที่ขุดขึ้นมาทำคูดินให้เป็นกำแพงวัด ปลูกต้นไม้ ๓๓๖ ต้น รวบรวมเสียงรบกวนต่างๆ และเสียงประกาศจากชุมชนรบกวนได้ยากเพราะกำแพงดิน กำแพงต้นไม้ ช่วยลดปริมาณความดังของเสียงลง และได้ประโยชน์จากน้ำเป็นการกักเก็บน้ำ

อย่างชาญฉลาด ให้ความชุ่มชื้นแก่ต้นไม้ และยังเป็นแหล่งเพาะขยายพันธุ์สัตว์น้ำได้อย่างดี มีการปลูกบัวนานาชนิด นอกจากนี้ ยังช่วยลดอุณหภูมิในฤดูร้อนได้เป็นอย่างดี จนได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติฯ ประจำปี 2544 รับพระราชทานรางวัลเข็มทองคำจากสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ 5 สิงหาคม 2545

วัดป่าไทรงาม ยึดถือแนวคำสอนเหมือนวัดหนองป่าพง โดยสอนมุ่งเน้นให้พุทธศาสนิกชนเกิดปัญญา แก้ปัญหาด้วยตนเอง อาศัยความขยันหมั่นเพียรเป็นที่ตั้ง ท่านทั้งเทศน์ให้ฟังและปฏิบัติเป็นแบบอย่างพระภิกษุสามเณรมีความเพียรในการปฏิบัติธรรมและทำกิจวัตรประจำวัน โดยอาศัยสติเป็นตัวกำหนดในการปฏิบัติงาน เพื่อให้เกิดสมาธิและก่อให้เกิดปัญญาในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ทั้งนี้ เนื่องจากวัดไม่มีเครื่องรางของขลัง ไม่แจกพระเครื่อง หลีกเลี้ยงที่จะรดน้ำมนต์ ไม่มีมหรสพในวัดไม่ว่ากรณีใดๆ การทำบุญไม่นิยมการเรียไร ถ้าอยากทำขอให้ทำด้วยความศรัทธา นอกจากความสวยงามทางธรรมชาติ ที่วัดป่าไทรงามยังมีศิลปะประติกรรมทางพุทธศิลป์ อีกมากมายหลายอย่าง ทั้งไม้และหินที่แปรรูปเล่าเรื่องได้เป็นอย่างดี พระพุทธรูป ปรางค์สมาธิ และ พระพุทธรูปปรางค์ประทานพร ที่หลวงพ่พร้อมทั้งคณะศิษยานุศิษย์ลงมือแกะสลักทำเอง โดยผู้วิจัยใช้เวลาสำรวจสถานที่ต่างๆ ภายในบริเวณวัดอยู่เกือบ 1 ชั่วโมง พบว่า ภายในวัดมีเนื้อที่ของวัดมีมากกว่า 100 ไร่ จากภาพที่เห็นไม่น่าเชื่อว่า สถานที่แห่งนี้เคยเป็นแหล่งเสื่อมโทรม ไม่มีต้นไม้ หรือพืชพันธุ์ที่จะเป็นที่พึ่งพิงและใช้ประโยชน์ได้ทั้งคนและสัตว์ เป็นแค่เพียงที่ทิ้งขยะ แต่ปัจจุบันกลายเป็นแหล่งศึกษาทางธรรมชาติและทางพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี โดยทุกๆ ปี ในห้วงเดือนมกราคม – กรกฎาคม จะมีพุทธศาสนิกชนกลุ่มใหญ่ที่เดินทางมาจากทั่วสารทิศ ของประเทศไทย เพื่อมาปฏิบัติธรรม และฟังธรรมเทศนา ที่ลานธรรมพุทธสถาน จากนั้นผู้วิจัยได้กราบนมัสการพระครูนิโครธธรรมาภรณ์ (หลวงพ่เอนก ยสทินฺโน) เจ้าอาวาสวัดป่าไทรงาม จากคำบอกเล่าของหลวงพ่ทำให้ทราบว่า เมื่อปี 2545 ได้รับรางวัลชนะเลิศระดับชาติ โครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในวโรกาสทรงครองราชย์ครบ 50 ปี จากนั้นในปี 2546 ได้รับโล่เชิดมทองพระราชทาน รางวัลชนะเลิศระดับชาติ โครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติที่วัดป่าหนองขี้เห็นใหญ่ ต.ทุ่งเหียง อ.เดชอุดม จากรางวัลต่างๆที่ได้รับ ทำให้วัดป่าไทรงามกลายเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายและเป็นที่เลื่อมใสของชาวพุทธทุกคนที่ได้มาเยือน ณ ที่แห่งนี้

วัดพระธาตุผาเงา (Wat Phra that Pha-Ngao)

จากอำเภอเมืองเชียงราย ขับมาตามถนนสาย 1016 จนกระทั่งพบกับวงเวียนให้เลี้ยวขวาออกมายังถนนสาย 1029 จากนั้นขับต่อมาวัดจะอยู่ตรงข้ามกับโรงเรียนสบคำ

ตั้งของวัดพระธาตุผาเงา

วัดพระธาตุผาเงาตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำโขงทางด้านทิศตะวันตก ตรงข้ามกับประเทศลาว ตั้งอยู่ที่ 391 ม.5 หมู่บ้านสบคำ ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย อยู่ทางทิศใต้ของตัวอำเภอเชียงแสนประมาณ 3 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 743 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเนินเขาเล็กๆ ทอดยาวลงมาตั้งแต่บ้านจำปี ผ่านบ้านดอยจันและมาสิ้นสุดที่บ้านสบคำ แต่ก่อนชาวบ้านเรียกดอยลูกนี้ว่า “ดอยคำ” แต่ต่อมาช่วงหลังๆ ชาวบ้านเรียกว่า “ดอยจัน” พระธาตุโบราณ 3 องค์ เนินเขาข้างล่างเป็นที่ตั้ง ของพระธาตุผาเงา ที่สร้างไว้บนหินก้อนใหญ่ ถัดจากนั้นสูงขึ้น 300 เมตร เป็นซากเจดีย์ สูงประมาณ 5 เมตร ชาวบ้านเรียกว่าพระธาตุจอมจัน ส่วนที่สูงที่สุดของเนินเป็นที่ตั้งของซากเจดีย์อีกองค์หนึ่ง สูงประมาณ 5 เมตรเช่นกัน ชาวบ้านเรียกว่า พระธาตุเจ็ดยอด ต่อมาทางวัดได้สร้างพระบรมธาตุพุทธนิมิตเจดีย์ครอบองค์พระธาตุเจดีย์เดิมไว้ แต่ก็ยังสามารถมองเห็นซากของพระเจดีย์เจ็ดยอดได้ ณ ภายในพระเจดีย์องค์ใหม่นี้ สรุปลแล้วในวัดนี้มีเจดีย์โบราณสร้างไว้ในอดีตถึง 3 องค์ คือ

1. พระธาตุผาเงา (ล่างสุด)
2. พระธาตุจอมจัน (อยู่ระหว่างกลาง)
3. พระธาตุเจ็ดยอด (บนสุด)

ประวัติวัดพระธาตุผาเงา

ในช่วงสมัยของอาณาจักรโยนก วัดร้างแห่งนี้กำลังอยู่ในช่วงที่เจริญรุ่งเรืองสุดขีด สันนิษฐานว่า อาจจะเป็นวัดที่สำคัญและประจำกรุงเก่าก็เป็นได้ จะเห็นได้ว่าพระพุทธรูป หลวงพ่อผาเงา ที่ขุดค้นพบแห่งนี้ถูกสร้างและฝังอยู่ใต้พระพุทธรูปองค์ใหญ่ (พระประธาน) จะปิดบังซ่อนเร้นแล้วถูกโจรกรรมจากพวกนิยมสะสมของเก่า ตอนแรกได้สันนิษฐานว่า บริเวณเนินเขาเล็กๆ ลูกนี้ที่กำลังแผ้วถางอยู่นี้จะต้องเป็นวัดเก่าแน่ เพราะได้พบเห็นซากโบราณวัตถุ กระจายเกลื่อนไปทั่วบริเวณ ในเดือนกุมภาพันธ์ 2519 จึงได้ลงมือแผ้วถางป่า แต่เดิมที่แห่งนี้เคยเป็นถ้ำ เรียกว่า ถ้ำผาเงา ปากถ้ำถูกปิดไว้นาน ทำให้บริเวณแห่งนี้เป็นปรางค์เต็มไปด้วย ซากโบราณวัตถุกระจายอยู่เกลื่อน การค้นพบพระพุทธรูปหลวงพ่อผาเงา เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2519 เวลา 14.00 น. เมื่อคณะศรัทธาได้ปรับพื้นที่เรียบร้อยแล้ว ทุกคนต่างตื่นตะลึงและปีติยินดีเมื่อ ได้พบว่า ใต้ถ้ำนั้น (หน้าฐานพระประธาน) มีอิฐโบราณก่อเรียงไว้ เมื่อยกอิฐออกก็พบหน้ากาก จึงได้พบพระพุทธรูป มีลักษณะสวยงามมาก ผู้เชี่ยวชาญทางโบราณวัตถุได้วิเคราะห์ว่า พระพุทธรูปองค์นี้มีอายุระหว่าง 700 -1,300 ปี

วัดพระธาตุผาเงา เป็นวัดที่เก่าแก่และมีความศักดิ์สิทธิ์ มีเรื่องเล่าขานว่าถ้าหากเจ็บไข้ได้ป่วยแล้วมาสักการะบูชาวัดแห่งนี้ อากาศก็จะทุเลาลงและหายในที่สุด นอกจากนี้สถาปัตยกรรมของวัดยังมีความสวยงามแบบล้านนา ได้รับการดูแลรักษาอย่างดี สะอาด สงบ และเห็นวิวของแม่น้ำโขงจากมุมสูง คำว่า “ผาเงา” มีที่มาจากที่หินก้อนใหญ่ ที่เป็นที่ตั้งของวัดนั้นให้ร่มเงาแก่ชาวบ้าน จึงได้ชื่อว่า ผาเงา ในอดีตวัดแห่งนี้เคยเป็นวัดที่รุ่งเรืองมากในสมัยโยนกนคร แต่เมื่อเวลาผ่านไปถูกทิ้งร้าง บริเวณโดยรอบกลายเป็นป่ารกทึบ โบราณวัตถุกระจัดกระจายและถ้ำผาเงา อันเป็นที่ตั้งของวัดก็ถูกปิดปากถ้ำเอาไว้เป็นเวลานาน จนกระทั่งมีการสำรวจและค้นพบพระพุทธรูปที่สวยงามเก่าแก่องค์หนึ่ง คือ หลวงพ่อผาเงา ซึ่งเป็นศิลปะแบบสุโขทัย นั้งขัดสมาธิ ประดิษฐานอยู่บนอิฐโบราณที่วางเรียงรายกันเป็นฐานใหญ่มั่นคง ประชาชนนิยมมาบูชาขอพรกันด้วยความศรัทธาเลื่อมใส นอกจากนี้ยังมีอุโบสถที่สวยงาม ประดับประดาภายในด้วยภาพไม้แกะสลักบอกเล่าเรื่องราวพุทธประวัติอย่างวิจิตรงดงามแบบล้านนา วัดได้รับการดูแลอย่างดี ใหม่ สะอาด ยิ่งไปกว่านั้นยังมีการค้นพบเจดีย์โบราณสามองค์ที่ทรุดโทรมมาก จึงได้สร้างพระบรมธาตุพุทธนิมิตเจดีย์ ครอบองค์พระธาตุเจดีย์เดิมไว้ เมื่อมองออกไปจะเห็นแม่น้ำโขงสีฟ้า ตัดกับผืนทรายและป่าไม้ มองเห็นแผ่นดินลาวฝั่งตรงข้าม

ผู้สร้างพระธาตุผาเงา จากพงศาวดารโยนกบอกว่า ขุนผาผิงหรือขุนผิง (พระองค์ผิง) ผู้ครองนครโยนก องค์ที่ 23 ช่วงปี พ.ศ. 494-512 เป็นผู้สร้างเจดีย์ไว้บนหินก้อนใหญ่ที่เชิงเขาตอยจันทร์ ซึ่งเข้าใจว่าหมายถึงพระธาตุผาเงาในวัดนี้ พระธาตุผาเงาได้ชำรุดทรุดโทรมลงมาก คาดว่าน่าจะมีการบูรณะมาบ้าง เพราะพระธาตุองค์นี้ตั้งอยู่ที่ลาดต่ำสุดของภูเขา ซึ่งง่ายต่อการดูแลซ่อมแซม ผู้สร้างพระธาตุจอมจันและพระธาตุเจ็ดยอด ต่อมาภายหลัง เมื่อขุนลังได้ขึ้นครองเมือง “เวียงเป็กสา” (เมืองเชียงแสนปัจจุบันนี้) ช่วงปี พ.ศ. 996-1007 พระองค์ได้ชักชวนไพร่บ้านชาวเมืองทั้งหลายให้ช่วยกันสร้างเจดีย์ไว้บนยอดตอยคำ ซึ่งปัจจุบันชาวบ้านเรียกว่าตอยจันทร์ เจดีย์ที่ว่านี้หมายถึงพระธาตุจอมจันและพระธาตุเจ็ดยอด เจดีย์ทั้ง 2 องค์นี้ถูกภัยธรรมชาติทำลาย เช่น ถูกแดด ถูกฝนและลมพัด ทำลายมานับพันปีจนเหลือแต่ซากฐานไว้ประมาณ 5 เมตร ประกอบกับช่วยนั้นภาวะเศรษฐกิจอาจจะฝืดเคือง จนทำให้ชาวบ้านทอดทิ้งศาสนาสถานการดูแลเอาใจใส่และที่ฐานองค์พระเจดีย์ทั้งสองก็มีรอยขุดเจาะ อาจจะเป็นฝีมือของพวกนักสะสมของเก่าเสาะแสวงหาโบราณวัตถุก็เป็นได้

ชื่อของวัดพระธาตุผาเงา ชื่อของวัดนี้มาจากชื่อของพระธาตุผาเงา ที่ตั้งอยู่บนยอดหินก้อนใหญ่ คำว่าผาเงาคือ เงาของก้อนผา (ก้อนหิน) หินก้อนนี้มีลักษณะสูงใหญ่คล้ายรูปทรงเจดีย์และให้ร่มเงาได้ดีมาก ชาวบ้านจึงตั้งชื่อว่า “พระธาตุผาเงา” ความจริงก่อนที่จะย้ายวัดมาที่นี่ เดิมมีชื่อว่า “วัดสบคำ” ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำโขง ฝั่งน้ำได้พังทลายลง ทำให้

บริเวณของวัดพังงาได้นำโขงเกือบหมดวัด คณะศรัทธา จึงได้ย้ายวัดไปอยู่ที่ใหม่บนเนินเขา ซึ่งไม่ไกลจากวัดเดิม การสร้างวัดใหม่ ตอนแรกได้สันนิษฐานว่าบริเวณเนินเขาเล็กๆ ลูกนี้ ที่กำลังแผ้วถางอยู่นี้จะต้องเป็นวัดเก่าแน่ เพราะได้พบซากโบราณวัตถุกลาดเกลื่อนไปทั่วบริเวณ ในเดือนกุมภาพันธ์ 2519 จึงได้ลงมือแผ้วถางป่า แต่เดิมที่แห่งนี้เคยเป็นถ้ำเรียกว่า "ถ้ำผาเงา" ปากถ้ำถูกปิดไว้นาน ทำให้บริเวณแห่งนี้เป็นป่ารกชัฏเต็มไป ด้วยซากโบราณวัตถุกระจัดกระจายอยู่กลาดเกลื่อนเต็มไปหมด มีชิ้นส่วนใหญ่อยู่ชิ้นหนึ่งเป็นพระพุทธรูปครึ่งองค์ ช่วงล่างหน้าตักกว้าง 4 วา เชื่อว่าเป็นพระประธานในวิหาร คณะศรัทธา จึงตั้งใจบูรณปฏิสังขรณ์ให้สมบูรณ์เหมือนเดิม

ความฝันของนายจันทรา พรหมมา วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2519 นายจันทรา พรหมมา หนึ่งในคณะศรัทธาทั้งหมดที่เริ่มบุกเบิกแผ้วถางป่า ได้นอนหลับและฝันในเวลากลางคืนคือ มีพระภิกษุรูปหนึ่ง รูปร่างสูง-ดำ มาบอกว่า "ก่อนที่จะยกชิ้นส่วนขององค์พระประธานที่เหลือครึ่งองค์ออก ให้ไปนิมนต์พระมา 8 รูป ทำพิธีสวดถอนเสียก่อน แล้วจะได้พบสิ่งมหัศจรรย์ยิ่งกว่านี้"

ทำพิธีสวดถอน รุ่งขึ้น วันที่ 1 มีนาคม 2519 นายจันทรา พรหมมา จึงได้นำเอาความฝันนั้นไปบอกให้คณะศรัทธาทั้งหมดฟัง และต่อจากนั้นทุกอย่างก็ดำเนินไปตามความฝันทุกประการ เพื่อปรับพื้นที่ซึ่งเต็มไปด้วยตอไม้ รากไม้และก้อนหินน้อยใหญ่ งานปรับพื้นที่ได้ดำเนินไปด้วยความยากลำบาก

ค้นพบพระพุทธรูปหลวงพ่อดาเงา วันที่ 17 มีนาคม 2519 เวลา 14.00 น. เมื่อคณะศรัทธาได้ปรับพื้นที่เรียบร้อยแล้ว ทุกคนต่างตื่นตื่นและปิติยินดี เมื่อได้พบว่าใต้ตอไม้ นั้น (หน้าฐานพระประธาน) มีอิฐโบราณก่อเรียงไว้ เมื่อยกอิฐออกก็พบหน้ากาก (แผ่นทึบ) ก่อกันไว้ เมื่อเอาน้ำกากออก จึงได้พบพระพุทธรูปที่มีลักษณะสวยงามมาก ผู้เชี่ยวชาญโบราณวัตถุ วิเคราะห์ว่า พระพุทธรูปองค์นี้มีอายุระหว่าง 700-1,300 ปี คณะทั้งหมดจึงได้พร้อมกันตั้งชื่อพระพุทธรูปองค์นี้ว่า "หลวงพ่อดาเงา" และเปลี่ยนชื่อวัดใหม่เป็น "วัดพระธาตุผาเงา" ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

วัดประจำเมืองเก่า ในช่วงสมัยของอาณาจักรโยนก วัดร้างแห่งนี้กำลังอยู่ในช่วงที่เจริญรุ่งเรืองสุดขีด สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นวัดที่สำคัญและประจำกรุงเก่าแห่งนี้ จะเห็นได้ ว่าพระพุทธรูปหลวงพ่อดาเงาที่ขุดค้นพบแห่งนี้ถูกสร้างและฝังอยู่ใต้พระพุทธรูปองค์ใหญ่ (พระประธาน) ปิดบังซ่อนเร้นกลัวถูกโจรกรรมจากพวกนิยมสะสมของเก่า

การพัฒนาวัด เมื่อค้นพบพระพุทธรูปหลวงพ่อดาเงาแล้ว วัดเก่าแห่งนี้ก็ถูกบูรณะและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การก่อสร้างวัดถาวรต่างๆ ก็ดำเนินไปอย่างไม่หยุดยั้ง เช่น ซุ้มประตูวัด, กำแพงด้านหน้า, กุฏิสงฆ์, ศาลาการเปรียญและพระธาตุผาเงา ท่านเจ้าอาวาสองค์

แรกท่านเป็นพระนักพัฒนา ท่านได้สร้างพระวิหารซึ่งเป็นที่ประดิษฐานหลวงพ่อดำเงา ที่เห็นอยู่ทุกวันนี้

จากวัดร้างเป็นวัดปกติ เมื่อมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทางกรมการศาสนาจึงได้ประกาศยกเลิกฐานะวัดร้างให้เป็นวัดปกติทั่วไปที่มีพระภิกษุสงฆ์สามเณรอยู่จำพรรษา ตั้งแต่วันที่ 22 ตุลาคม 2522

รายนามเจ้าอาวาสของวัด นับตั้งแต่ย้ายพระภิกษุสามเณรจากวัดสบคำมาอยู่วัดพระธาตุผาเงา มีเจ้าอาวาสรวม 3 รูป คือ

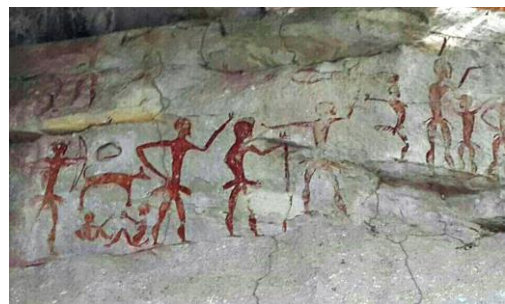
1. พระอาจารย์คำแสน คมมภิโร เป็นเจ้าอาวาสปี พ.ศ. 2519 – 2529
2. พระอาจารย์วันชัย สีลวณฺโณ เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. 2530 – 2531
3. พระพุทธิญาณมุนี เป็นเจ้าอาวาสปี พ.ศ. 2531 – ปัจจุบัน

ท่านเจ้าอาวาสองค์ที่ 3 ท่านเป็นพระนักพัฒนาและมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล ท่านได้ดำเนิน การตามแผนการพัฒนาวัดที่ท่านเจ้าอาวาสองค์แรกได้ถือปฏิบัติมาตั้งแต่ต้น

วัดเลิศสวัสดิ์ (เขาจันทน์งาม)

วัดวัดเลิศสวัสดิ์ (เขาจันทน์งาม) เป็นสถานที่เผยแพร่พระธรรมคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นທີ່ปฏิบัติธรรมของพระ ภิกษุสงฆ์และฆราวาสผู้ทรงศีล เป็นวัดป่าที่บรรยากาศสงบเงียบ ร่มเย็น ตั้งอยู่ในส่วนหนึ่งของ เขาจันทน์งาม บน เทือกเขาเขื่อนลั่น บ้านเลิศสวัสดิ์ ต.ลาดบัวขาว อ.สีคิ้ว ห่างจากหมู่ บ้านราว 5 กม.

จุดเด่นของวัดนี้คือ ความร่มเย็นของป่าไม้จำนวน 15 ไร่ และสงบเงียบจากภูมิประเทศโดยรอบของวัด ผู้วิจัยได้เดินสำรวจวัด พบว่ามีถ้ำซึ่งบริเวณนี้น่าจะเคยเป็นที่อยู่ของมนุษย์โบราณ โดยมีหลักฐานยืนยันคือ “ภาพเขียนสีโบราณที่มีอายุกว่า 4,000 ปี” เป็นภาพเขียนสีด้วยสีแดง มีทั้งภาพลงสีแบบเงาที่บและภาพร่างรูปคน แสดงให้เห็นผู้ชาย ผู้หญิง เด็กและสัตว์ ที่แสดงถึงวิถีชีวิตของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ประมาณ 4,000 ปีมาแล้ว ศิลปะถ้ำแห่งนี้มีการเขียนภาพลงสีที่ปรากฏจำนวน 12 กลุ่ม มีภาพกลุ่มคน สัตว์ ทั้งแบบเงาที่บ ภาพร่าง ภาพลายเส้น ที่ยังไม่สามารถแปลความหมายได้อีกจำนวนหนึ่ง ภาพเด่นๆ คือ ภาพคนที่มีทั้งชาย หญิง และเด็กที่อยู่ในลักษณะต่างๆ เช่น นั่ง เดินรำ ยืน และยิงธนู

ภาพที่ 2.1 ภาพเขียนสีโบราณอายุกว่า 4,000 ปี

เดินไปตามซอกหินประมาณ 100 เมตร พบรอยพระพุทธรบาทจำลองที่กว้างใหญ่มากกว่าที่เคยเห็นมาจริงๆ ขนาดที่บอกไว้ คือ กว้าง 5 เมตร ยาว 9.50 เมตร ที่ว่าเป็นรอยพระบาทสี่รายนั้น คือเป็นรอยพระบาทที่ซ้อนกันเป็น 4 ชั้นจากใหญ่ลงไปเล็กซ้อนกัน เป็นหินทรายแกะกันที่พื้นหินที่ทรงคุณค่า เนื่องจากในบริเวณนั้นเป็นรอยแยกหิน เป็นลักษณะร่องเขา คล้ายกับแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์ในยุคหิน หรือยุคก่อนประวัติศาสตร์ จากที่จอดรถจะมีทางเดินเป็นทางปูนซีเมนต์ ผ่านป่าและต้นไม้สองข้างทางอันหนาแน่นและร่มเย็น เดินขึ้นเขาประมาณ 100 เมตรจะพบทาง 3 แยก มีรูปปั้นพระสิวลี และพระปรารค์ประทานพรให้กราบไหว้ เปรียบเสมือนด่านแรกในการเข้าสู่เขตแห่งพระพุทธศาสนา

บทที่ 3

ภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยาชุมชน

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นเป็นเวลา 2,500 ปี กว่าล่วงมาแล้ว เดิมทีเดียวนั้น พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับการแสวงหาวิถีการจัดทุกข์ของมนุษย์ จึงไม่ได้เน้นโดยตรงเรื่อง แนวปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะปัญหาทางสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหายุคปัจจุบัน สมัยพุทธกาลไม่มีปัญหานี้ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังบริสุทธิ์ สะอาด ทรัพยากรธรรมชาติ ต่างๆ อุดมสมบูรณ์ พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย ใช้ชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติอย่างแนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่เคยปรากฏหลักฐานใดๆ ว่าเบียดเบียนช่วงชิง ทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ มาสร้างประโยชน์ในทางวัตถุเพื่อตนเองหรือเพื่อพระศาสนาเลย ในทางตรงกันข้ามกลับอาศัยใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นด้วยความซาบซึ้งในคุณค่า และมีจิตใจในการถนอมรักษาอย่างสูงส่ง ถึงกระนั้นก็ตาม ในฐานะพระพุทธศาสนา เป็นปรัชญาชีวิตที่สมบูรณ์แบบที่สะท้อนในแง่มุมต่าง ๆ ของประสบการณ์ จึงเป็นไปได้ที่จะ ค้นหาหลักคำสอนเพื่อทำความเข้าใจและอนุรักษ์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนา มีปรัชญาและคำสอนที่เน้นความตระหนักและมีความเมตตาต่อชีวิต ทั้งมวล แต่ที่ผ่านมา ชีวิตสัตว์ พืชพรรณ ทรัพยากรทางธรรมชาติ เป็นต้น ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากความโง่เขลา ความโลภและการขาดความเคารพต่อโลก วิถีการดำรงชีวิตทางสิ่งแวดล้อมที่เราเผชิญอยู่ทุกวันนี้ ต้องการความช่วยเหลือที่เร่งด่วน แต่การมุ่งเน้นคุณค่าด้านจิตวิญญาณของมนุษย์ มิได้หมายความว่าละเลยบทบาทของวิทยาศาสตร์ แต่วิทยาศาสตร์มีขอบเขตอยู่กับสภาพของโลก ในขณะที่พุทธศาสนาเป็นแหล่งคุณค่าของมนุษย์ และทุกวันนี้ประชาชนจำนวนมากรู้สึกว้า นอกเสียจากปัจเจกชนและค่านิยมทางสังคมจะได้รับการกระตุ้น เมื่อนั้นเราจึงจะเริ่มแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ได้ในวิถีทางที่มีผลต่อชีวิตบนโลก ทั้งปัจจุบันและอนาคต

อย่างไรก็ตาม ถึงเวลาแล้วที่มนุษย์จะได้ทบทวนทัศนะของตนต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะสามารถกำหนดเป้าหมายในการดำรงชีพได้เหมาะสมสอดคล้องกับธรรมชาติ และไม่กลายเป็นผู้ทำลายล้างธรรมชาติไปอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์และหยุดยั้งการทำลายล้างธรรมชาติก่อนที่จะสายเกินไป ในศตวรรษที่ 20 นี้ ได้มีเสียงเรียกร้องดังก้องมาก ยิ่งขึ้นให้มนุษย์กลับมาเยี่ยวยาโลก และถนอมสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติดังในบทความของ Leopold (1970, p.47) เรื่อง “The Land Ethics” ที่เน้นถึง จริยธรรมซึ่งครอบคลุมทั้งมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ คือ

1. จริยธรรมระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์
2. จริยธรรมระหว่างมนุษย์ต่อสังคม
3. จริยธรรมระหว่างมนุษย์ที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของมนุษย์เอง ซึ่ง
ยังไม่ได้พัฒนาและขาดหายไปหรือถูกละเลย

เมื่อพิจารณาหลักจริยธรรมในพระพุทธศาสนาแล้วครอบคลุมไม่เพียงแต่ มนุษย์ต่อมนุษย์ มนุษย์ต่อสังคมแต่รวมไปถึงมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอีกด้วยซึ่งปัจจุบันวิธีคิดและทัศนะแบบพระพุทธศาสนา ได้รับความสนใจมากขึ้นในกลุ่มขององค์กรพัฒนาต่างๆ ในอนาคตกระแสความคิดแบบนี้อาจขยายตัวอย่างกว้างขวางมากขึ้น และอาจเป็นที่ยอมรับทั้งโลกตะวันตกและตะวันออกก็เป็นได้

พระพุทธเจ้ากับธรรมชาติ

การศึกษาจากพุทธประวัติพบว่า พระพุทธเจ้ามีพระชนม์ชีพสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงวาระสุดท้ายแห่งชนม์ชีพ พระพุทธองค์ประสูติในราชตระกูล อินเดียโบราณ Wickkremesinghe (1972, 48) นักประพันธ์ชาวศรีลังกา ได้พรรณนาถึงบรรยากาศอันแวดล้อมด้วยธรรมชาติ ณ สถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้าไว้ว่า “ณ ลุมพินีวนอุทยานมีแมกไม้ที่ร่มรื่นสวยงามอยู่แห่งหนึ่ง เมื่อพระนางสิริมหามายาเทวี เสด็จผ่านไปก็พบต้นไม้ขึ้นเรียงรายอยู่หนาแน่นเป็นกลุ่มก้อน บนพุ่มไม้แต่ละพุ่มปกคลุมด้วยดอกไม้้งามตายิ่งนัก นกนานาพันธุ์เกาะอยู่ตามกิ่งไม้ ส่งเสียงร้องรับกันอย่างร่าเริง พระนางเสด็จถึงต้นสาละใหญ่ ซึ่งหนาแน่นด้วยกิ่งใบ โดดเด่นอยู่ท่ามกลางแมกไม้ทั้งมวล แล้วทรงรู้สึกประจวบพระครรภ์ ประสูติโพธิสัตว์ ณ โคนมหาสาละนั้นนั่นเอง”

เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงเป็นพระราชกุมาร พระเจ้าสุทโธทนะทรงสร้างปราสาท 3 ถุฑูเพื่อให้แ่นพระทัยว่าพระองค์ทรงมีชีวิต ความเป็นอยู่ที่พร้อมไปด้วยโลกียสุขทุกประการ แต่เจ้าชายสิทธัตถะทรงหันเหจากชีวิตในราชวังที่เปี่ยมไปด้วยความสุข ทรงมุ่งแสวงหาสัจจชีวิตหรือสัจจธรรมในสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ เช่น ราวป่า ถ้ำ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น และได้ทรงตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณภายใต้ต้นโพธิ์ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา จะเห็นได้ว่าความสงบของธรรมชาติเป็นปัจจัยประการหนึ่ง ที่นำไปสู่การตรัสรู้ธรรมอันประเสริฐและสารัตถะแห่งการตรัสรู้ก็คือ ธรรมชาติ พระพุทธองค์ทรงพอพระทัยในการประทับอยู่ตามราวป่าและภูเขา เป็นเวลา 45 พรรษา

ในคัมภีร์มโนปุณณิได้แสดงสถานที่และปีที่พระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษาไว้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าใน 45 พรรษาของพระพุทธเจ้านั้น เกือบครึ่งหนึ่งเป็นการเสด็จจำพรรษา ณ ที่ป่าหรืออารามป่า ดังนี้

พรรษาที่ 1. ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี แคว้นมคธ

พรรษาที่ 2-4 กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ

พรรษาที่ 5. ภูเขาศาลา (เรือนยอด) ป่ามทววัน กรุงเวสาลี แคว้นกาฬ

พรรษาที่ 6. ภูเขาฆากุละ

พรรษาที่ 7. สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

พรรษาที่ 8. ป่าเกสกลา (ป่าไม้สีเขียว) สุธัมมารัตนะนคร แคว้นมคธ

พรรษาที่ 9. กรุงโกสัมพี แคว้นโกศล

พรรษาที่ 10. ป่าปาริเลยก ใกล้กรุงโกสัมพี แคว้นวัชระ

พรรษาที่ 11. ชนบทชื้อทักขินาคิริ เอกนาพา แคว้นมคธ

พรรษาที่ 12. กรุงเวรัชชา

พรรษาที่ 13. ภูเขาจาฬียะ

พรรษาที่ 14. เขตวันมทวิหาร กรุงสาวัตถี แคว้นโกศล

พรรษาที่ 15. กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ

พรรษาที่ 16. กรุงอาฬวี แคว้นอาฬวี

พรรษาที่ 17. กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ

พรรษาที่ 18-19. ภูเขาจาฬียะ

พรรษาที่ 20. กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ

พรรษาที่ 21-45. กรุงสาวัตถี แคว้นโกศล (พระเขตวันมทวิหารบ้าง บุพพารามบ้าง)

จะเห็นได้ว่าพรรษาที่ 1,2-4,6,8,10,11,13,15, 17, 18-19 และ 20 เป็นการเสด็จจำพรรษา ณ ป่าไม้หรือสวนป่าแม้จะเป็นการระบุงเมืองเอาไว้ เช่น ราชคฤห์ แต่สถานที่ประทับจำพรรษาจริงนั้น คือ สวนป่า เช่น สวนป่าไผ่ สวนป่ามะม่วงรอบๆ กรุงราชคฤห์ พรรษาที่ 12 กรุงเวรัชชา แต่ประทับจำพรรษาที่โคนต้นไม้สะเดาสวนป่าเหล่านั้น ภายหลังก็ได้พัฒนาเป็นอารามและมทวิหาร เช่น เขตวันมทวิหารหรือเวฬุวันมทวิหาร เป็นต้น พระพุทธเจ้าและพระสาวกจะพักในป่าต่างๆ แล้ว ภูเขา และถ้ำอีกหลายแห่งก็เคยเป็นที่พักของพระพุทธองค์ (ที.ม. 10/265/217)

1. ถ้ำอินทสละ เขาเวทียก เมืองราชคฤห์

2. เหวทังโจร เมืองราชคฤห์

3. ถ้ำสัตตบรรณคูหา ข้างภูเขาเวภารบรรพต เมืองราชคฤห์

4. เจื่อมเขาสัปปาสถิติก ณ สีตวัน เมืองราชคฤห์

5. ภูเขาศิขณภู เมืองราชคฤห์

6. ถ้ำสุรขาคา ภูเขาชิลมภูฏ เมืองราชคฤห์
7. ภูเขาอิสสิคิลี เมืองราชคฤห์
8. ภูเขาอินทภูฏ เมืองราชคฤห์

หลังจากได้ตรัสรู้แล้วทรงใช้เวลาโปรดเวไนยสัตว์ตามสถานที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดมีวัดป่าขึ้นมากมาย อาทิ ป่าไผ่ของพระเจ้าพิมพิสารแห่งราชคฤห์ ป่าปาลิไลยก์ สวนปามหาวัน กรุงเวสาลี ภูเขาชิลมภูฏ และในการดัดบั้นธิปริณิพพาน ทรงเลือกเอาป่าสาละวัน เมืองกุสินารา เป็นสถานที่ช่วงสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ ทรงมีความเมตตากรุณาอย่างยิ่งต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย คำสอนที่มีต่อพระสาวกนั้น รับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายทำสมาธิตามรากไม้ โคนไม้ที่ว่าง เป็นต้น คำสอนนี้ ดูเหมือนเป็นการกำหนดแนวทางการใช้ชีวิตตามแบบของชาวพุทธโดยแท้

พระพุทธองค์ทรงตระหนักในการรักษาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ทรงกำหนดพระวินัยสำหรับพระภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ เช่น บทบัญญัติที่ทรงห้ามทิ้งของสกปรกลงในแม่น้ำหรือที่สาธารณะ ห้ามพระภิกษุตัดต้นไม้ ทำลายป่า ห้ามฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียนสัตว์ ให้มีเมตตา กรุณา เป็นต้น บนพื้นฐานหลักธรรมเพื่ออนุรักษ์ต่อธรรมชาติ (วินย. มหา. 2/425,713/225,361) ความรักธรรมชาติของพระภิกษุในเบื้องต้นอาจเกิดขึ้นเพราะความจำเป็นในการแสวงหาสถานที่เงียบสงบเพื่อการบำเพ็ญสมาธิ แต่ความชื่นชมในธรรมชาติและประโยชน์ของธรรมชาติก็มีใช้สิ่งที่พึงมองข้ามไป ตาลบุตรพระภิกษุผู้อาศัยในเขาในถ้ำ กล่าวไว้ว่า

"ท่านผู้ไปสู่เรือนคือถ้ำที่เยี่ยมภูเขาอันสวยงามตามธรรมชาติ เป็นที่อาศัยอยู่แห่งสัตว์ป่า คือ หมู และกวาง และในป่าที่ฝนตกใหม่ๆ จักได้ความรู้ที่นรมย์ใจ ณ ที่นั้น ผุนกยูงมีขนที่คอเขียว มีหงอนและปีกงาม ลำแพนหางมีแวววาวจิตรนัย ส่องสำเนียงก้องกังวาลไพเราะจับใจ อีกทั้งท่านผู้บำเพ็ญสมาธิอยู่ในป่าให้รำไรได้เมื่อฝนตกแล้ว หยั่งออกยาวประมาณ 4 นิ้ว ท้องฟ้างามแจ่มใส ไม่มีเมฆปกคลุม เมื่อท่านทำตนให้เสมอด้วยไม้แล้วนอนอยู่เหนือหญ้าระหว่างภูเขานั้น จะรู้สึกอ่อนนุ่มดังสำลี...." (Norman, 1969, 60)

พระภิกษุอีกรูปหนึ่ง มีนามว่า สังกิจะ เป็นผู้นิยมรวป่าเช่นกัน และได้กล่าวชมธรรมชาติไว้ว่า "แอ่งศิลาซึ่งมีน้ำใส ประกอบด้วยหมู่ชะนีและค้าง คารดาเข้าไปด้วยสาหร่าย ย่อมยังอาดมาให้นินดี การที่อาดมาอยู่ในเสนาสนะป่า คือชอกเขาและถ้ำอันเป็นที่สงัด เป็นที่ส่องแสงอาทิตย์แห่งมวลมฤต ย่อมทำให้อาดมานินดี อาตมาไม่เคยรู้สึกถึงความดำริอันไม่ประเสริฐ ประกอบด้วยโทษเลวว่าขอสัตว์เหล่านี้ จงถูกเบียดเบียน จงถูกฆ่า จงได้รับทุกข์ อาตมาได้ทำความคุ้นเคยกับพระศาสนาแล้ว"

พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และถนอมธรรมชาติ ดังที่พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต) (2529, 145) กล่าวไว้ว่าไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แหล่งน้ำ หรือสัตว์ป่า ดังข้อความข้างต้นเป็นเพียงตัวอย่าง จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจในการที่จะเน้นบทบาทของผู้ปฏิบัติธรรม เพื่อการบรรลุพระนิพพาน โดยการอาศัยอยู่ตามราวป่าตามเขา ชีวิตของพวกเขาดำเนินไปด้วยปัญญาและศีลสิกขา อันน่าจะมีคุณค่าในแง่มุมการผลิต มากกว่าแรงงานที่ใช้ในการผลิตโลกทางวัตถุ ตัวอย่าง เช่น การที่พระภิกษุบำเพ็ญสมาธิในราวป่า ก็เป็นผลโดยตรงในการรักษาป่า โดยไม่ต้องลงทุนลงแรงใดๆ เจ้าพนักงานป่าไม้อย่อมจะบอกได้ดีว่าในการที่พระเข้าไปบำเพ็ญสมาธิในป่านั้น มีผลในการอนุรักษ์ดีกว่าวิธีอื่นๆ

พระพุทธศาสนากับป่าไม้

พระพุทธศาสนากับป่าไม้ เป็นการนำวิถีทางศาสนาโดยอาศัยหลักธรรมคำสอนเรื่องความรู้จักบุญคุณกตัญญูกตเวที และการเสียสละเพื่อส่วนรวมโดยรู้จักประมาณในการบริโภค เป็นต้น มาเป็นหลักพัฒนาจิตใจให้เกิดความสำนึกในความรักในธรรมชาติ การสร้างอุทยานเป็นที่พักเพื่อแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลาย นอกจากนั้น อุทยานก็ดี ราชอุทยานก็ดี ส่วนป่าของบุคคลต่าง ๆ ที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกว่าได้กลายเป็นอารามบ้าง วิหารบ้าง มหาวิหารบ้าง ก็ด้วยจิตสำนึกเรื่องบุญบาปหรือคุณธรรมของท่านผู้เป็นเจ้าของอุทยานเหล่านั้นได้กระทำเป็นตัวอย่าง และได้กลายเป็นธรรมเนียมการสร้างวัดป่าในพระพุทธศาสนามาตราบเท่าทุกวันนี้

เนื่องจากพระพุทธศาสนามีพระภิกษุสงฆ์เป็นเสมือนผู้ถือประทีปส่องทางชีวิต ซึ่งมีบทบาทเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ทุกอย่าง และในทุกกระยะแห่งชีวิตประชาชน พระภิกษุอาศัยความบริสุทธิ์และการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามเป็นแบบอย่าง แล้วสั่งสอนประชาชนให้ละเว้นจากความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดีด้วยจิตเมตตา โดยชี้คุณโทษและประโยชน์แก่สังคม และแนะนำวิถีครองชีวิตให้ได้รับผลดีและความสุข ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระพุทธศาสนาได้ใช้วิธีการปลูกฝังจิตสำนึกให้เกิดขึ้น ตระหนักในคุณค่า ให้ซาบซึ้งในบาปบุญคุณโทษแห่งการกระทำที่ผิดและถูก ต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยหลักของศีล เช่น ห้ามมิให้ฆ่าสัตว์ ไม่ให้ลักทรัพย์ ไม่ให้ผิดในกาม ไม่ให้พูดเท็จและไม่ให้ประมาท เป็นต้น เป็นการห้ามมิให้ทำลายและเบียดเบียนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งตัวมนุษย์ด้วย

ในการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมความมั่นคงของธรรมชาติแวดล้อม หลักธรรมของศาสนาสอนให้เห็นว่า มนุษย์กับธรรมชาติย่อมมีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง อาศัยซึ่งกันและกัน ไม่มีใครอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว ดังคำว่า “นำพึงเรือเสือพึ่งป่า” และในทางกลับกัน ป่าก็ต้องพึ่งเสือเรือก็ต้องพึ่งน้ำ แสดงเป็นคำพูดว่า “เสือมีเพราะป่ารก ป่ารกเพราะเสือยัง ดินดีเพราะหญ้าบัง หญ้ายังเพราะดินดี” ดังนั้นเป็นต้น

ในพระสูตรตันปิฎกได้สอน เรื่องความกตัญญูทเวทที่ทำให้คนไทยโบราณรู้สึกว่ ธรรมชาติแวดล้อมเป็นสิ่งที่บุญคุณต่อมนุษย์ จึงสอนกันสืบมาว่า เราอยู่กับต้นไม้ใด อย่าหัก รานกิ่งของต้นไม้ นั้นเพราะมันมีบุญคุณต่อเรา โดยให้ร่มเงาแก่เรา ในวนโรปสูตรพระองค์ตรัส ว่าการปลูกป่าและการรักษาดินน้ำลำธารเป็นบุญกุศล

เนื่องจากพระพุทธศาสนาสอนการอนุรักษ์ป่าไม้ ด้วยวิธีการปลูกฝังจิตสำนึกให้ตะ หนักในคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติแวดล้อม ด้วยหลักธรรมกตัญญูทเวทที่นี้เอง จึง เกิดมีคติในการสร้างพระพุทธรูป “ปางถวายเนตร” เพื่อเป็นการระลึกเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธ องค์ได้ประทับยืนเฝ้าพระหัตถ์ชวาทาบบนพระพักต์ซ้าย อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของ ดันมหาโพธิ์ ล้อมพระเนตรเพ่งดูดันมหาโพธิ์ โดยมีได้กระพริบเป็นเวลา 7 วัน มีความหมายว่า พระพุทธเจ้าทรงรำลึกถึงคุณของดันมหาโพธิ์ที่ให้ร่มแก่พระองค์ จนได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัม พุทธเจ้า

ในด้านจริยวัตรพระพุทธเจ้านอกจากทรงเป็นตัวอย่างในการเกี่ยวข้องกับป่าไม้ ต้นไม้ แล้ว ยังตรัสให้พระภิกษุสงฆ์ที่ถือธุดงค์ ปฏิบัติธรรมในป่าหรืออยู่ใต้โคนต้นไม้ เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม และได้ตรัสยกย่องภิกษุเป็นตัวอย่าง คือ พระมหากัสสปเถระว่าทรงคุณธรรมเครื่องดำเนินชีวิต เสมอด้วยพระพุทธเจ้า คือ การปฏิบัติธุดงค์อยู่ป่าเป็นวัตร ต่อมาในประเทศไทยสมัยสุโขทัย ก็ ได้เกิดมีคติการสร้างวัดขึ้นในพระพุทธศาสนา 2 ประเภท คือ

1. อรัญญวาสี ประเภทวัดป่า พระสงฆ์ที่จำพรรษาในวัดประเภทนี้เรียกว่า พระสงฆ์ฝ่าย อรัญญวาสี หรือพระธุดงค์พระวัดป่าเป็นธรรมเนียมมาจาก ครั้งพุทธกาล
2. คามวาสี ประเภทวัดบ้านที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านหรือในเมือง เรียกพระสงฆ์ที่ อยู่อาศัยในวัดประเภทนี้ว่า พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสี บางครั้งเรียกพระบ้าน เพราะอยู่ในบ้านในเมือง

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ป่าไม้เป็นต้นนั้น พระภิกษุสงฆ์ทั้งสองฝ่ายควรทำ หน้าที่ โดยปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างและสั่งสอนศีลธรรมให้ประชาชนมีจิตสำนึกในคุณค่าและ ความจำเป็นของสิ่งแวดล้อม ให้เกิดความรักในธรรมชาติและเกิดความภูมิใจในศิลปวัฒนธรรม อันดีงามของตน พระสงฆ์ฝ่ายอรัญญวาสีนอกจากจะดำเนินชีวิตเกื้อกูลต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ แวดล้อม ในฐานะเป็นแบบอย่างแล้ว ยังสอนให้พุทธศาสนิกชนตระหนักในคุณค่าของการ พัฒนาจิตใจ โดยอาศัยธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม ด้วยการปฏิบัติธรรมคือการบำเพ็ญสมาธิ ภาวนา เดินจงกรม (เดินแบบเจริญสติ) ได้ร่มไม้ เพราะในวัดป่าจะมีต้นไม้มาก บรรยากาศสงบ ร่มรื่นทำให้ผู้เข้าไปสัมผัส เกิดความรู้สึกร่มเย็นสบาย มีความสงบสงัดระงับความฟุ้งซ่าน ความ วิตกกังวลได้อย่างรวดเร็ว ทำให้จิตสงบและร่างกายสดชื่น เพราะสัมผัสกับความสมดุลของ ธรรมชาติ

พระพุทธบัญญัติเรื่องพืช

พระพุทธเจ้าทรงมีทัศนะว่า พืชทุกชนิดมีค่าเท่ากับสัตว์ทั้งหลายควรแก่การดูแลทะนุถนอมไม่น้อยไปกว่าสัตว์ ในพระวินัย พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทเป็นศีลห้ามพระสงฆ์ทำลายต้นไม้ หรือพรากของเขียว ภูตคาม ทุกชนิด ห้ามมิให้ขุดดิน ห้ามถ้ำยอจจระบัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนต้นไม้ หรือในแม่น้ำลำธาร เป็นต้น ทรงบัญญัติสิกขาบทคุ้มครองพืชแห่งภูตคามวรรคว่า “เป็นปาจิตติย ในเพราะพรากภูตคาม” พรากภูตคามในที่นี้หมายถึงการทำให้พืชตายทุกวิธี ไม่ว่าจะเป็น ถอน โคน ตัดหรือเด็ด ก่อนบัญญัติสิกขาบทนี้ พระองค์ตรัสกับภิกษุที่ขอบโคนไม้มาสร้างที่อยู่อาศัยว่า “ดูกร โมฆบุรุษทั้งหลาย ในพวกเธอจึงได้ตัดเองบ้าง ให้คนอื่นตัดบ้าง ซึ่งต้นไม้ เพราะคนทั้งหลายสำคัญในต้นไม้ว่ามีชีวิตะ”

พระพุทธดำรัส สะท้อนแนวความคิดที่น่าพิจารณาสองอย่าง คือ ภิกษุที่ขอบตัดไม้ทำลายพืชทั้งหลายถูกเรียกว่า โมฆบุรุษ คือ ผู้ดำรงชีวิตอยู่อย่างไร้สาระ หรือว่างเปล่าจากคุณธรรม อีกประเด็นหนึ่งประชาชนร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า มีความเชื่อว่า พืชทั้งหมดมีชีวิต พระพุทธเจ้าไม่ได้โต้แย้งหรือคัดค้านความเชื่อนี้ว่าเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระแต่ประการใด นอกจากจะไม่เปลี่ยนแปลงความเชื่อดังกล่าวของประชาชนไปในทางอื่นแล้ว ยังบัญญัติสิกขาบทห้ามมิให้ภิกษุตัดต้นไม้ทำลายพืชทุกชนิด อันเป็นพฤติกรรมที่สวนกับความรู้สึกรักของประชาชนอีกด้วย ความเชื่อของประชาชนเช่นนี้มีคุณูปการต่อการดำรงอยู่ได้แห่งป่าไม้พืชพันธุ์นานาชนิด พันธุ์ ป่า แม้ประชาชนจะอาศัยป่าและพืชเป็นเครื่องยังชีพ แต่หากเขาบริโภคผลประโยชน์อันเกิดจากป่าด้วยความซาบซึ้งในคุณค่าของป่าและพืช เขาจะปฏิบัติต่อป่าและพืชทุกชนิดด้วยความระมัดระวังทะนุถนอม สิ่งใดที่ได้มาจากป่าหรือเป็นผลิตภัณฑ์จากพืชจะถูกใช้สอยอย่างคุ้มค่า ไม่ผลาญฟุ่มเฟือย หากจิตสำนึกแห่งความกตัญญูต่อกตเวทิต่อป่าและพืชแพร่ขยายไปมาก ๆ การทำลายล้างอย่างขาดความระมัดระวังก็จะลดน้อยลง นอกจากพระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุทำลายพืชทุกชนิดแล้ว แม้การกระทำอันจะเป็นเหตุให้เกิดผลมลพิษกับสิ่งแวดล้อมก็ทรงตรัสห้ามไว้เช่นกัน แม้สิกขาบทดังกล่าวผู้ล่วงละเมิดจะมีโทษน้อยนิดแต่หากมองให้ลึกซึ้ง สิกขาบทนี้จะเป็นพื้นฐานแห่งการป้องกันมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างดี

ในปาทุกวรรคสิกขาบทที่ 14 ทรงบัญญัติไว้ว่า “ภิกษุพึงทำการศึกษา (ตระหนัก) ว่า เราไม่อาพาธจักไม่ถ้ำยอจจระบัสสาวะหรือบ้วนขะพะ (น้ำลาย) ลงบนของสดเขียว” (วินย.มหา. 2856/460-464) ทั้ง ๆ ที่ชีวิตมนุษย์เมื่อสองพันกว่าปีที่ผ่านมา ก่อนข้างจะอยู่กันอย่างสังคมบรรพกาลมากกว่า แต่กลับมีแนวความคิดในการรักษาความสะอาดแก่สิ่งแวดล้อม ที่อยู่อาศัย แนวความคิด ของมนุษย์ที่จะรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้อยู่ในภาวะปกติจึงมิใช่เพิ่งจะเกิดขึ้นมาเมื่อโลกต้องเผชิญหน้ากับมลพิษอย่างหนักหน่วง ดังเช่นในปัจจุบันเท่านั้น แต่ใน

อดีตกาลเราก็พบหลักฐานว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงมีพระดำริและออกกฎระเบียบเพื่อให้หมู่สงฆ์ได้ปฏิบัติเป็นตัวอย่างมาแล้ว

งานในป่าของพระอริยเจ้า

ธรรมชาติของพระอริยเจ้าและพระพุทธเจ้าอีกอย่างหนึ่งคือ การพักผ่อนในเสนาสนะอันสงบโดยเฉพาะเสนาสนะป่า ดังข้อความในมหาโคสิงคสาสูตร (ม.มูล. 2/635-638) ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับ ณ ป่ามหาโคสิงคสาวันกับพระอริยสาวกชั้นผู้ใหญ่หลายรูปที่มีชื่อคือพระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระอนรุทธะ พระเรวตะ พระอานนท์ เป็นต้น เย็นวันหนึ่งได้ประชุมเสวนาธรรมกัน โดยพระสารีบุตรได้ตั้งปัญหาถามพระอานนท์ กลางที่ประชุมว่า ป่ามหาโคสิงคสาวันนี้งดงามเหมาะสมกับภิกษุประเภทใด?

พระอานนท์ตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้พหูสูตร

พระมหากัสสปะตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่า

พระเถระอื่น ๆ ตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้มีคุณธรรม

ปรากฏความเห็นแตกต่างกันไป เมื่อตกลงกันไม่ได้จึงพากันเข้าเฝ้า พระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสว่า “ป่านี้งดงามสำหรับภิกษุผู้กลับจากบิณฑบาต นั่งคุ้งบรล้งก์ (นั่งสมาธิ) ตั้งกายตรงดำรงสติมั่นเฉพาะหน้าตั้งใจว่า จะไม่เลิกล้มสมาธิตราบใดที่จิตยังไม่พ้นจากกิเลสอาสวะ ไม่ยึดมั่นด้วยอุปทาน”

เรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า ภิกษุที่จะทำให้ป่างดงามได้ ไม่จำเป็นต้องถางป่า หรือตกแต่งป่าด้วยศิลปะใดๆ แต่พระภิกษุผู้อยู่ป่าไม่ว่าอริยสาวก หรือปุถุชนจะต้องศึกษาธรรม เสวนาธรรม ปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด โดยมีความหลุดพ้นจากอาสวะเป็นเป้าหมาย แม้หลุดพ้นแล้วก็ดำรงชีพอยู่ด้วยวิหระธรรมต่างๆ มีขาดสาย นำธรรมะที่รู้แจ้งเห็นจริงแล้ว มาเผยแผ่แก่พุทธบริษัทด้วยความมาช้านาน คล่องแคล่ว เจาะลึกในเนื้อหา เพื่อถอนกิเลสอาสวะของผู้ฟังเป็นเป้าหมาย ความงามของป่าที่มีพระภิกษุเข้าไปบำเพ็ญธรรมจึงมิใช่ด้วยการตกแต่งหรือปรับปรุงด้วยวิธีการใดๆ แต่ป่าทั้งป่าจะงดงามเพราะธรรมจริยวัตรของพระภิกษุผู้เข้าไปอยู่ป่านั้นเองเพื่อบำเพ็ญเพียรขัดเกลากิเลสอาสวะต่อไป พระสูตรทำนองเดียวกันนี้ยังมีปรากฏในพระไตรปิฎกอีกมากมาย

พระพุทธศาสนากับสัตว์

พระพุทธศาสนาเคารพสิทธิของสัตว์ว่าเป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง ดังในอังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต (อัง. สัตตก. 23/11/53) ได้กล่าวถึงสัตว์และพืชชนิดต่างๆ ว่าเป็นจำนวนมาก โดยได้กล่าวว่ามนุษย์เป็นเพียงสัตว์ชนิดหนึ่งในบรรดาสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ดังข้อความที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า

“ท่านทั้งหลายย่อมรู้จักหญ้าและต้นไม้ แต่หญ้าและต้นไม้ก็ไม่ยอมรับว่าเป็นหญ้าและต้นไม้ หญ้าและต้นไม้เหล่านั้น มีฐานสำเร็จมาแต่ชาติเพราะชาติของมันต่าง ๆ กันแต่นั้น ท่านทั้งหลายจงรู้จักหนอน ตักแตน มดดำ และมดแดง สัตว์เหล่านั้น มีฐานสำเร็จมาแต่ชาติเพราะชาติของมันต่าง ๆ กัน

ท่านทั้งหลาย จงรู้จักสัตว์ 4 เท้า ทั้งตัวเล็ก ตัวใหญ่ สัตว์เหล่านั้น มีฐานสำเร็จมาแต่ชาติ เพราะชาติของมันต่าง ๆ กันต่อแต่นั้น ท่านทั้งหลาย จงรู้จักปลาที่เกิดในน้ำเที่ยวไปในน้ำ ปลาเหล่านั้น มีฐานสำเร็จมาแต่ชาติ เพราะชาติของมันต่าง ๆ กัน

ถัดจากนั้น ท่านทั้งหลาย จงรู้จักนกที่บินไปในเวหา นกเหล่านั้น มีฐานสำเร็จมาแต่ชาติ เพราะชาติของมันต่าง ๆ กัน

“เพศที่สำเร็จมาแต่ชาติเป็นอันมาก ไม่มีในมนุษย์ทั้งหลายเหมือนอย่างเพศมีฐานสำเร็จมาแต่ชาติ เป็นอันมากในชาติเหล่านั้น”

เมื่อเราพิจารณาอย่างรอบคอบแล้วจะพบว่า มนุษย์ สัตว์ และธรรมชาติซึ่งล้วนแล้วแต่มีคุณสมบัติเฉพาะตัวที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพของตนๆ แต่จัดรวมในทางพระพุทธศาสนาก็คือ ทั้งมนุษย์ สัตว์ และธรรมชาติ ต่างเป็นสิ่งที่ชีวิตและมีอิสระในตัวเองที่ไม่ต้องการให้ใครล่วงเกินตน จากสิทธิส่วนนี้มนุษย์จึงไม่มีเหตุผลที่จะทำลายสัตว์และธรรมชาติ เพราะเหตุเพื่อสนองตอบความต้องการของมนุษย์เอง วิธีการนี้เองจะเป็นเหตุนำไปสู่วิถีทางแห่งการทำลายตัวมนุษย์เองในที่สุด

มนุษย์ในฐานะเป็นสัตว์ที่มีเหตุผล รู้จักใช้ปัญญาในการตัดสินใจกระทำ เพราะสรรพสิ่งที่เห็นได้และไม่สามารถเห็นได้บนโลกนี้มีจำนวนมากมาย จำเป็นอยู่เองที่มนุษย์ต้องระวางการกระทำของมนุษย์เองเพื่อความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง มนุษย์ สัตว์และธรรมชาติ ดังข้อความในอังคุตตรนิกายไว้ว่า

“.....ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ที่เกิดบนบกมีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่เกิดในน้ำมากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่กลับมาเกิดในมนุษย์มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่กลับมาเกิดในกำเนิดอื่นจากมนุษย์มากกว่าโดยแท้ เปรียบเทียบในชมพูทวีปนี้มีสวนที่นารีนรมย์ มีป่าที่นารีนรมย์ มีภูมิประเทศที่นารีนรมย์ มีสระโบกขรณีที่นารีนรมย์ เพียงเล็กน้อย มีที่ดอน ที่ลุ่ม เป็นลำนํ้าเป็นที่ตั้งแห่งตอและหนาม มีภูเขากะระกะ เป็นส่วนมาก” (ขุ.ชา. 27/222-7/62-5)

ข้อความที่พรรณนาถึงสุนทรียศาสตร์ในชาตกนี้ อันเป็นแนวคิดเรื่องโลกธรรมชาติในอุดมคติของพระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติที่สมบูรณ์ของมนุษยชาติ

อย่างไรก็ตามสภาพชีวิตของสัตว์เป็นสภาวะที่ตกอยู่ในอบายภูมิ ตามชาตกพระพุทธเจ้าเคยเกิดครั้งแล้วครั้งเล่าเป็นสัตว์ชนิดต่างๆ เช่น ช้าง ลิง นก กระต่าย ฯลฯ และในสังสารวัฏนั้น ไม่มีใครอ้างได้ว่า เขาไม่เคยเกิดเป็นสัตว์ ฉะนั้น เป็นที่ประจักษ์ว่า ในระบบนิเวศวิทยา มนุษย์เป็นผู้ด้อยเพราะละเมิดต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ แท้ที่จริงแล้ว สัตว์ทั้งปวงเป็นพี่น้องกัน เป็นครอบครัวเดียวกัน มนุษย์ต่างแบ่งใช้ธรรมชาติและจิตวิญญาณเดียวกันด้วย

สมัยพุทธกาล สังคมอินเดียยังคงทำพิธีการฆ่าสัตว์บูชาบุญเพื่อแสดงความภักดีต่อเทพเจ้า พระพุทธองค์ได้ทรงดำหนิพิธีการนี้ คำสอนของพุทธองค์แสดงความเป็นมิตรและไม่ก้าวร้าวไม่เฉพาะต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงสัตว์ทั้งปวงและพืชด้วย เมื่อพระพุทธองค์มีพระชนม์ชีพอยู่ ได้มีผู้ถวายพื้นที่ป่า ทำให้พื้นที่เหล่านั้นกลายเป็นเขตอนุรักษ์สัตว์ป่าไปด้วย เช่น ป่าอิสิปตนมฤคทายวันเวพูนาราม เป็นต้น

พระพุทธบัญญัติเรื่องสัตว์

พระพุทธบัญญัติเพื่อปลูกฝังความรักสัตว์และสิ่งแวดล้อม คือ สัปปาณกวรรค สิกขาบทที่ 1 ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติว่า “อนึ่งภิกษุใดแกเล้งฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเป็นปาจิตติย” สัตว์ในที่นี้หมายถึงสัตว์เดรัจฉานทุกชนิด ไม่มีข้อยกเว้น ไม่ว่าแมลงตัวเล็กตัวน้อยขนาดไหนก็ตาม ล้วนมีสิทธิได้รับความคุ้มครองชีวิตจากบทบัญญัตินี้อย่างเท่าเทียมกัน

ในสิกขาบทที่ 2 พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติว่า “ภิกษุใดรู้ยู่บริโภคน้ำมีตัวสัตว์เป็นปาจิตติย” (วินย.มหา. 2/635-638) สิกขาบทนี้เน้นย้ำลงไปว่า แม้สัตว์ตัวเล็กขนาดอยู่ในน้ำดื่ม ภิกษุก็ไม่ควรไปล่วงละเมิดสิทธิในการดำรงชีวิตของเขา ใครล่วงละเมิดย่อมมีความผิด

เพื่อส่งเสริมให้มนุษย์ได้มีจิตสำนึกในความรักสัตว์เหมือนรักชีวิตตนเอง พระพุทธเจ้าจึงตรัสถึงธรรมชาติของสัตว์ทั้งหลายไว้ว่า “สัตว์ทั้งปวง ย่อมหวาดหวั่นอาชญา สัตว์ทั้งปวงย่อมกลัวความตาย สัตว์ทั้งปวงย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา ชีวิตเป็นที่รักของตนๆ ทุกๆ ชีวิตเป็นเช่นใด สัตว์เหล่านั้นก็ฉนั้น สัตว์เหล่านั้นฉนั้นใดเราก็จฉนั้น นึกถึงเขา เอาตัวเราเข้าเทียบแล้วไม่ควรเข่นฆ่า ไม่ควรให้สังหารกัน”

คำว่า “สัตว์” ในพระพุทธพจน์นี้มีได้หมายถึงเพียงสัตว์เดรัจฉานใหญ่่น้อยเท่านั้นแต่ยังหมายรวมถึงมนุษย์ทุกคนด้วยหากมนุษย์ปลูกจิตสำนึกอยู่เช่นนี้ แพร่ขยายจิตสำนึกเช่นนี้ มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายก็จะดำรงชีวิตในโลกนี้อย่างสงบสุข

พระพุทธศาสนากับน้ำ

น้ำเป็นธาตุหนึ่งที่สำคัญในบรรดาธาตุ 4 การให้น้ำดื่มแก่ผู้กระหายเป็นบุญกุศล ตรงข้าม ถ้าหากมนุษย์ทำให้น้ำเป็นพิษ พวกเขาจะได้รับผลกระทบ การรักษาแหล่งน้ำบริโภค อุบัติการณ์ ความสำคัญไม่น้อย ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติสิกขาบทว่า

“ภิกษุพึงทำการศึกษาวา เราจักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือป่วนขะพะลงในน้ำ” ต่อเมื่อ เกิดเหตุสุดวิสัยกับภิกษุอาพาธ พระองค์ทรงวางอนุบัญญัติว่า “ภิกษุพึงทำการศึกษาวาเรา ไม่อาพาธ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือ ป่วนขะพะลงในน้ำ” (วินย.มหา. 2/925-927)

สิกขาบทนี้มีจุดประสงค์ชัดเจนในการรักษาน้ำให้บริสุทธิ์เอาไว้ให้เพื่อนมนุษย์ได้ใช้นานๆ มองตามบทบัญญัติก็จะพบว่า พระภิกษุโดยปกติก็ไม่มีทรัพย์สินอันใดหรือกิจกรรมใดๆ ที่จะสร้างมลพิษให้กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ คงมีก็แต่สิ่งสกปรกอันมีอยู่ตามธรรมชาติ ภายในกายที่จะต้องถ่ายออกมาทั้งข้างนอกเท่านั้น สถานที่ถ่ายจึงต้องเป็นที่ที่เหมาะสม ห้ามถ่ายลงแม่น้ำเป็นอันขาด ในกรณีที่ภิกษุอาพาธหรือป่วยได้รับการยกเว้น เพราะผู้ที่ป่วยไข้หรืออาพาธนั้น บางครั้งระบบการขับถ่ายของร่างกายไม่สามารถจะควบคุมได้ เช่น ฉันทายแล้ว น้ำเรื่อมาในแม่น้ำจะขึ้นฝั่งก็คงจะไม่ทันการ ต้องตัดสินใจปล่อยไปในแม่น้ำเพราะความจำเป็นแล้วจะได้ระมัดระวังไม่ให้เกิดขึ้นอีก

เป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งว่า ธรรมะที่พระพุทธเจ้าตรัสก็ดี วินัยที่ทรงบัญญัติไว้ก็ดี ล้วนตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเป็นจริง ใครก็ตามปฏิบัติแล้วก็จะพบกับชีวิตที่ปกติสุข สอดประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนไปจากธรรมชาติ การปฏิบัติผิดธรรมะ ผิดวินัย เสียอีกที่ยิ่งดูไปก็ยิ่งผิดธรรมชาติ สวนทางกับธรรมชาติ เช่น การดื่มสุราเป็นเรื่องผิดธรรมชาติ เพราะร่างกายโดยปกติไม่ต้องการสุรา การสูบบุหรี่เป็นพฤติกรรมที่ผิดธรรมชาติ เพราะตามธรรมชาติร่างกายไม่ต้องการควันพิษเช่นนั้น แต่ต้องการอากาศบริสุทธิ์ แนวความคิดจากสิกขาบทเหล่านี้ ล้วนสามารถนำมาเป็นพื้นฐานแห่งความคิดและสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี พระองค์พยายามเน้นให้พระสงฆ์เป็นผู้นำแห่งการปฏิบัติตนในแง่การอนุรักษ์น้ำ ไม่กระทำการใดๆ อันจะเป็นแบบอย่างแห่งการทำลายน้ำในลักษณะเป็นวงกว้างดังสิกขาบทในพระวินัยว่า ครั้นหนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงติเตียนพระภิกษุสัตตสวัคคีย์ ซึ่งเล่นน้ำอยู่ในแม่น้ำอจิรวดีความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ไฉนเล่า พวกเธอจึงได้เล่นน้ำกัน การกระทำของพวกเธอ นั้น ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใสแล้ว หรือเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว ทรงบัญญัติสิกขาบท” (วินย.มหา. 2/586-587) ว่า“.....เป็นปาจิตติย ในเพราะกรรมคือหัวเราะในน้ำ”

เมื่ออธิบายความว่า ธรรมคือหัวเราะในน้ำนั้น ได้แก่ น้ำลึกพ้นข้อเท้าขึ้นไป ภิกษุมีความประสงค์จะรีบเร่ง ดำลงก็ดี ผุดขึ้นก็ดี วายไปก็ดี ต้องอาบตีปาจิตดี

หนึ่งในศาสนพิธี พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ใช้แม่น้ำทำสังฆกรรมได้ หรือที่เรียกว่า “โบสถ์น้ำ” (อุททุกเขปสีมา) ซึ่งมีประโยชน์โดยอ้อมด้วย ทำให้บริเวณนั้นดูสะอาด เป็นสวนธรรมชาติไปด้วย ทำให้ต้นไม้ได้รับการบำรุงเป็นแหล่งที่อยู่ของสัตว์ป่าชนิดต่างๆ และนกนานาพันธุ์ นอกจากนี้ ทำให้วัดกลายเป็นเขตอภัยทานสำหรับ ปลา เต่า และสัตว์น้ำชนิดต่างๆ

จริยธรรมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหนึ่งของสังคม มีหน้าที่ให้การศึกษอบรมสั่งสอนศาสนิกชนของตนให้มีจิตสำนึกที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม องค์การพุทธศาสนาไม่มีเครื่องมือมากพร้อมที่จะช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติได้โดยตรงอย่างบางหน่วยงาน แต่ก็มีพุทธธรรมเป็นแสงสว่างส่องใจให้แก่มนุษย์ได้มองเห็นตนเอง พฤติกรรมของตนเอง ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเอง เปลี่ยนแปลงชีวิตตนเอง ให้มีคุณค่า เกิดมาไม่ได้สร้างสรรค์อะไรแก่โลกมาก แต่ไม่สร้างความหายนะแก่โลกมากนักก็จะพอใจได้ ความสูญเสียของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากจะมีสาเหตุมาจากพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ที่เป็นรูปธรรมอันเป็นที่ทราบกันอยู่โดยทั่วไปแล้ว ความคิดที่ปราศจากปัญญา ขาดวิจารณญาณในการมองปัญหาอย่างเป็นกระบวนการและระบบ ก็เป็นสาเหตุสำคัญแห่งการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่น้อย ที่เห็นชัดเจนก็คือ ป่าไม้ของแต่ละประเทศที่ค่อยๆ เหลือน้อยลงทุกที เพราะมนุษย์ทำลายป่าหรือแม้กระทั่งรัฐบาลเอง คิดเพียงทรัพย์สินเงินทองที่ได้รับจากป่าเป็นมูลค่าเทียบ ที่สมมติกันขึ้น โดยขาดการคำนึงต่อไปว่า เมื่อป่าหมดไปแล้ว ผลกระทบอะไรจะตามมา แต่พวกเขาคิดเพียงว่า เมื่อป่าหมดพวกเขายังคงร่ำรวยอยู่ดีมีสุข น้ำในแม่น้ำลำคลองหลายสายในตัวเมืองใหญ่ๆ ที่กำลังจะเน่าอย่างพร้อมเพรียงกัน ในขณะนี้ มีสาเหตุมาจากบรรดาเจ้าของธุรกิจอุตสาหกรรมและรัฐบาลมองปัญหาเฉพาะหน้าว่าเมื่อประเทศมีโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น ความยากจนจะลดลง ประชาชนจะมีความสุขมากขึ้น แต่ไม่ได้คิดถึงไปอย่างกระบวนการจนครบวงจรว่า โรงงานอุตสาหกรรมเหล่านั้นจะปล่อยน้ำเสียลงในแม่น้ำแล้วน้ำจะเน่าปลาจะตาย นานไปน้ำอุปโภคบริโภคจะขาดแคลนไปทั่ว ดังเช่นประเทศอุตสาหกรรมทั้งหลาย ประชาชนแม้จะมีเงินมหาศาลมากองท่วมหัวแต่ถ้าต้องดื่มน้ำเน่าที่เต็มไปด้วยเชื้อโรคก็คงจะหาความสุขไม่ได้ โรงงานอุตสาหกรรมทั้งหลายนอกจากจะสร้างความชอกช้ำให้แก่แม่น้ำลำคลองอย่างทั่วถึงแล้ว ในขณะนี้ก็ยอมรับกันแล้วว่าปฏิกิริยาเรือนกระจก ซึ่งทำให้อุณหภูมิร้อนขึ้นทุกวัน ก็มีสาเหตุมาจากควันพิษที่ปล่อยออกมาจากโรงงานอุตสาหกรรมนั่นเอง เมื่อมนุษย์ต้องเผชิญหน้ากับความแห้ง เพราะไม่เหลือป่าให้ความ

ชุ่มชื้นอีกต่อไปแล้ว น้ำในแม่น้ำลำคลองก็เน่าไปหมด อากาศบริสุทธิ์ที่หายใจก็กลายเป็น อากาศมีพิษ ชีวิตของมนุษย์ก็จะมีความปลอดภัยน้อยลง มีความสุขน้อยลงแต่ความทุกข์กลับ ทับถม ทวีคูณประดังเข้ามาทุกด้าน เหล่านี้คือผลอันเกิดจากการกระทำของมนุษย์ที่ขาดความ พร้อมในด้านนามธรรม ขาดสติสัมปชัญญะที่ถูกต้อง ขาดความเห็นต่อสิ่งแวดล้อมและ ธรรมชาติที่ถูกต้อง ปัญญาแห่งการมองสรรพสิ่งตามความเป็นจริงอย่างถึงแก่นครบวงจรเป็น กระบวนการ

พระพุทธศาสนา มีคำสอนที่สนับสนุนการพัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพเหล่านี้้อย่าง เพียงพออยู่แล้ว เช่น เรื่องความกตัญญู, หลักการรู้จักประมาณในการบริโภค, ศีล 5, หลัก สันโดษ, หลักอหิงสา, เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, เรื่องสมาธิ, ปัญญาและเรื่องนิพพานซึ่งเป็น หลักธรรมขั้นสูงสุด เป็นต้น ด้านคำสอน พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการดำเนินการทาง สายกลาง หลักคำสอนส่วนใหญ่มุ่งให้บุคคลดำรงชีวิตในทางที่เหมาะสม ไม่ตึงเกินไปและหย่อน เกินไป การดำเนินการทุกอย่างให้คำนึงถึงความพอดีเป็นสำคัญ ข้อนี้รวมเอาการรู้จักใช้ บริโภค และบริโภคอย่างพอเหมาะไม่มากเกินไป (โภชนา มัตตัญญูตา) จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาไม่ส่งเสริมให้มีการนำทรัพยากร ธรรมชาติมาใช้มากเกินไปจนเกินพอดี โลก ปัจจุบันนี้กำลังประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมหลายด้าน เนื่องจากมนุษย์บริโภคทรัพยากร ธรรมชาติมากเกินไป มนุษย์ไม่รู้จักใช้ชีวิตอย่างเหมาะสมและกลมกลืนกับธรรมชาติ มีการ ทำลายธรรมชาติมากเกินไปจนกว่าที่ควรจะเป็น

กล่าวได้ว่า พุทธจริยธรรมสภาวะแวดล้อมมองโลกแบบองค์รวม มีความสอดคล้องกับ จริยธรรมแห่งระบบนิเวศวิทยา คือทัศนะที่เห็นความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่งทั้งหลาย ว่ามี สามัญลักษณะคือมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดำรงสภาพอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้วแปรเปลี่ยนไปหรือ สลายไปตามกาลเวลา สามัญลักษณะนี้คือลักษณะที่เป็นสามัญเหมือนกันในทุก ๆ สิ่ง เป็นสัจ ธรรม เป็นความจริงแท้ ขณะที่นิเวศวิทยาอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งในรูปของวัฏ จักรของสสาร เช่น วัฏจักรของคาร์บอนและวัฏจักรของธาตุอาหาร ซึ่งจะมีการหมุนเวียนอยู่ใน สิ่งแวดล้อมและเข้าสู่สิ่งมีชีวิตหนึ่ง แล้วไปสู่อีกสิ่งมีชีวิตหนึ่ง แล้วคืนกลับสู่สิ่งแวดล้อมและถูก หมุนเวียนกลับไปใช้ใหม่โดยสิ่งมีชีวิตใหม่อีกต่อไปเป็นวัฏจักร และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายล้วนต้อง สลายทั้งสิ้น มนุษย์ต้องมีความสำนึกถึงและรับผิดชอบต่อโลกมากขึ้น ดังที่ Nash (1987, 31) กล่าวว่า “โลกเล็กลงทุกที และต้องพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้น.... ทุกวันนี้ ยิ่งกว่าที่แล้วมา จะต้อง อธิบายชีวิตในความหมายที่มีความรับผิดชอบต่อจักรวาลมากขึ้น มิใช่แต่เพียงความรับผิดชอบต่อ ระหว่างชาติต่อชาติ มนุษย์ต่อมนุษย์เท่านั้น แต่มนุษย์ยังต้องรับผิดชอบต่อชีวิตในรูปแบบอื่นๆ ด้วย”

ทัศนะที่มองเห็นความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่งนี้ ย่อมทำให้สามารถลดและละความ โลภลงได้ เพราะย่อมประจักษ์แก่ใจได้ว่าตนเองก็ย่อมสลายไป ลูกหลานของตนก็สลายไป ทรัพย์สินสมบัติและที่ดินของตนก็ย่อมแปรเปลี่ยนไป ย่อมไม่อาจยึดมั่นไว้ได้ มโนคติเช่นนี้ก็จะ

โน้มนำให้บุคคลมีวิถีดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย และจำเป็นต้องกระตุ้นเพื่อด้านกระแสบริโภคนิยม (Consumerism) เพราะการบริโภคเพื่อค้นหาจะไม่มีความพอเพียง ความต้องการของมนุษย์มากเท่าไรจึงจะพอ? (How much is enough)

สำหรับพุทธจริยธรรมสภาวะแวดล้อมมีท่าทีที่เน้นความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม นั่นคือ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง มนุษย์ไม่ได้เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentric) หรือเจ้านายของโลกและธรรมชาติเป็นทาส แต่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ (Man is a part of nature) มองธรรมชาติ พืช สัตว์ มนุษย์ ต่างอิงอาศัยกันและกัน หรือมองแบบองค์รวม (Holistic view) ทุกสิ่งในระบบนี้ต่างอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มนุษย์ไม่สามารถแยกตัวจากระบบนิเวศได้เลย พระพุทธศาสนาเน้นความรักและความเมตตาต่อสรรพสัตว์ ไม่เพียงแต่จะห้ามฆ่าสิ่งมีชีวิตเท่านั้น แต่ยังสนับสนุนการอนุรักษ์ชีวิตไม่ว่าจะด้วยวิถีทางใดก็ตาม มนุษย์มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติ เพื่อสนองตอบต่อปัจจัยขั้นพื้นฐาน ไม่ทำอันตรายต่อโลกทางธรรมชาติที่มนุษย์อาศัยอยู่ มีท่าทีแบบอ่อนโยน ไม่ก้าวร้าว ไม่ตักตวงต่อธรรมชาติ ถ้าเราปฏิบัติตามคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาที่ยึดหลักนิเวศเป็นศูนย์กลาง มนุษย์สามารถลดวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมได้

ความซาบซึ้งในคุณค่าทางสภาวะแวดล้อมต่อการปฏิบัติธรรม

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ป่าไม้ แม่น้ำ ลำธาร รวมทั้งชีวิตสัตว์ ในคัมภีร์ของพุทธศาสนาได้พรรณนาความงดงามของสิ่งแวดล้อมไว้อย่างมากมาย ซึ่งเป็นการแสดงถึงอุดมคติของพุทธศาสนาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ในการปล่อยให้สรรพสิ่งเป็นไปตามธรรมชาติ การเสนอแนวความคิดดังกล่าวไม่มีการตีความเป็นอย่างอื่นได้ นอกจากจะชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาได้ตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นมากเพียงไร ดังเช่นข้อความที่พรรณนาที่ปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกาย อปทาน ว่า

“ในที่ที่ไม่ไกลแต่หิมาวันตประเทศ มีภูเขาคือว่า ลัมพะกะ เราสร้างอาศรมไว้อย่างดี สร้างบรรณศาลาไว้ใกล้ภูเขานั้น อาศรมของเราไม่ไกลแต่ฝั่งแม่น้ำ อันไม่ลึก ทำน้ำราบเรียบเป็นที่รื่นรมย์ใจ เกือบกล่นด้วยหาดทรายขาวสะอาด..... ในแม่น้ำ มีฝูงตะโขง มังกร จระเข้และเต่า สัตว์เหล่านั้นว่ายน้ำเล่น อยู่ในแม่น้ำนั้น ทำอาศรมของเราให้งดงาม ฝูงปลาสวย ปลากระบอก..... วายโลด กระโดดอยู่ ทำอาศรมของเราให้งดงาม..... มะม่วง ไม้รัง หนามเฒ่า แคล้อย ไม้ยางทราย มีดอกบาน อยู่ใกล้อาศรมของเรา ส่งกลิ่นหอมอบอวนอยู่คล้ายกลิ่นทิพย์..... ดอกบุนนาค ดอกบุนนาคเขา ดอกแคล้อยบานสะพรั่ง.... ฝูงหงส์ นกกระเรียน นกยูง นกคู้เหว่า ไก่กวาง เข้าไปอาศัยสระนั้นเลี้ยงชีวิต....” (ขุ. อป. 32/95/502)

ในเวลานั้น เราอยู่ในอาศรมอันสร้างไว้เรียบร้อย นารีนรมย์ในป่าอันมีไม้ดอก ไม้ผล สมบูรณ์ด้วยองค์ประกอบทุกอย่างนี้ หรือเช่นว่า ภูเขานั้นชื่อภูเขাপทุมตั้งอยู่ไม่ไกลภูเขาคิมวันต์ เราทำบรรณศาลาอย่างดีไว้ใกล้ภูเขานั้น ที่ใกล้ภูเขานั้น มีแม่น้ำ ทำน้ำราบเรียบ นารีนรมย์ใจ น้ำใส เย็น จืดสนิท ไหลอยู่เป็นนิตย์ มีฝูงปลาสวย

นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงความงดงามและกลมกลืนแห่งอุทยานของธรรมชาติเช่นนี้ ธรรมชาติสร้างความซาบซึ้งแก่ภิกษุ ถึงกับทำให้ท่านได้เปล่งคำอุทานออกมาว่า “เสนาสนะ ป่าอันสงบ ปราศจากเสียงอึกทึก มุนีพึงคบหา นี่เป็นของควรแก่สมณะ” หรือว่า “ภูเขากว้างใหญ่ น้ำใสสะอาด เคลื่อนกล่นไปด้วยลึงและค่าง ดาษดินไปด้วยน้ำ ย่อมทำใจของเราให้นารีนรมย์” เป็นต้น ในมหาวนิชชาดก พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงข้อความสัญลักษณ์เกี่ยวกับคุณของป่าไม้ ไว้ว่า “ดูก่อน พอลำทั้งหลาย กิ่งทางทิศตะวันออกก็ให้น้ำ กิ่งทางทิศตะวันตกก็ให้ข้าวและน้ำ กิ่งทางทิศใต้ก็ให้นารี และกิ่งทางทิศเหนือก็ให้สิ่งที่น่าปรารถนาทุกอย่าง ต้นไทรทำผิอะไรรหรือ ท่านจึงได้ทำลายต้นไทรนั้น” ในที่นี้เองพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงหลักจริยธรรมทางธรรมชาติเรื่องมิตรว่า “บุคคลนั่งหรือนอนที่ร่มเงาแห่งต้นไม้ใดแล้ว ไม่ควรหิรณากิ่งก้านต้นไม้ นั้น เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม”

ข้อความเหล่านี้เป็นหลักฐานชั้นเดิมของพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนา ได้ตระหนักและซาบซึ้งถึงคุณค่าทางจริยธรรมของสิ่งแวดล้อมมากเพียงไร ความซาบซึ้งเกิดมาจากความตระหนักว่า ธรรมชาติเป็นเพื่อนของมนุษย์ เราเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและวิญญาน พระพุทธศาสนาแสดงหลักปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมในฐานะเพื่อนดังที่กล่าวมาแล้ว หลักปฏิบัติอาจดูเรียบง่าย แต่ก็เป็หัวใจสำคัญต่อการอยู่ร่วมกับธรรมชาติดีเยี่ยม หลักการนี้ยังคงความสำคัญแม้ในสมัยที่เรามีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอย่างสูงส่ง

สำหรับพระสงฆ์ไทย ท่านพุทธทาสเป็นตัวอย่างที่มองปัญหาต่างๆ หรือมองสิ่งต่างๆ บนพื้นฐานแห่งปฏิจสุมุปปาทอันประกอบด้วยเหตุและผล สอดคล้องกันไปเป็นกระบวนการวิธีมองสรรพสิ่งโดยผ่านวิธีปฏิจสุมุปปาท ทำให้มองเห็นสิ่งที่มองนั้นอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งทุกแง่ทุกมุมทั้งโดยย่อและโดยพิสดาร ท่านพุทธทาส อยู่ใกล้ชิดป่า ศึกษาเรียนรู้อะไรจากป่ามากมาย ได้รับคุณค่าจากการอยู่ป่าทั้งพัฒนาการด้านกายและจิต ท่านได้สรุปข้อดีและข้อเสียของป่าไว้อย่างเป็นระบบว่า “ป่าให้คุณแก่ผู้อยู่อาศัยเป็นอันมาก เมื่อกกล่าวโดยสรุปมีดังนี้”

1. ส่วนภายนอก หรือด้านกายภาพสำหรับผู้อาศัยป่า กายได้พักผ่อน ทำให้จิตใจขึ้น เพราะป่าเป็นที่ให้กายวิเวก คนอื่นที่จะไปรบกวนมีน้อย กายวิเวกช่วยคำจุนให้จิตสงบที่เรียกว่า จิตวิเวกๆ ช่วยส่งไปถึงขั้นอนุปริวิเวก หมดกิลส กายได้พักผ่อนอยู่ใกล้สิ่งธรรมชาติ กายจะเป็นกัมมณีโย ควรแก่การงานเป็นอุปการะตกแต่งจิตให้กล้าหาญ แจ่มใสปลอดโปร่ง เป็นกำลังแรงเพื่อบัญญาญาณ รู้แจ้งเห็นจริงสภาวะธรรมทั้งมวลตามที่เป็นจริงต่อไป

2. ส่วนภายในหรือจิตภาพ ใจเย็นสนิทได้ง่าย เพราะสภาพธรรมชาติมีอำนาจในตัวมันเอง คอยดึงดูดจิตใจคนให้มองเห็นชีวิตในด้านดี ภาพต้นไม้ ภูเขา ห้วยละหาน ธารน้ำไหล เป็นภาพที่สงบนิ่งสวยงามตามธรรมชาติ ทำให้จิตสัมผัสของผู้ทอดทัศนาเย็นตาและเย็นใจ จิตใจของผู้ที่ปฏิบัติธรรมเย็นสนิทแน่วแน่ได้เพียงชั่วขณะเวลาเป็นครั้งคราว ภาพธรรมชาติ จะช่วยให้เย็นสนิทแน่วแน่นานยิ่งไปกว่านั้นหรือเป็นนิมิตไป

บุคคลผู้หวังจะยกจิตใจของตนให้พ้นอารมณ์หลอกหลวงมายา ควรเข้าไปอยู่ป่า ผู้หวังจุดหมายปลายทางเร็วก็ต้องเคยอยู่ป่า พระพุทธองค์ประสงค์เห็นพระสงฆ์อยู่ป่า พระองค์เองเกิดในป่า เทียบประกาศแบบแห่งการดำรงชีวิตอันประเสริฐให้ชาวโลกดู ก็คลุกเคล้าอยู่กับชีวิตกลางดิน ตลอดเวลา 45 ปี และเสด็จนิพพานในป่า พุทธบริษัทควรถือแบบอย่างทดลอง วิชาอยู่ป่าดูบ้างจะได้รับความรู้พิเศษ เพิ่มความรู้เก่า

เมื่อกล่าวตามความเป็นจริง ป่าให้คุณแก่ผู้อยู่อาศัยมากเพียงไร ก็ยังซ่อนเร้นไว้ซึ่งโทษอย่างมหันต์ในเบื้องหลังเหมือนกัน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ซึ่งถือเอาใจความง่าย ๆ ว่า “ผู้ที่อยู่ป่าหากอกุศลวิตกครอบงำ เป็นผู้มากด้วยอกุศลวิตกแล้ว ก็ยิ่งเลวเสียกว่าผู้อยู่วัดใกล้บ้านแต่ท่านทำอกุศลให้หมดไปได้”

พุทธธรรมกับนิเวศวิทยา

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับนิเวศวิทยามีจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงขอเสนอเฉพาะหลักธรรม ที่พระสงฆ์นำไปประพฤติปฏิบัติในการทำหน้าที่เสริมสร้างระบบนิเวศวิทยา ดังต่อไปนี้

1. หลักไตรลักษณ์

หลักไตรลักษณ์ หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้าอันว่าด้วยลักษณะ 3 อย่างที่มีทั่วไปแก่สรรพสิ่ง ไตรลักษณ์เป็นลักษณะประจำของขั้น 5 ไตรลักษณ์จึงถือว่าเป็น “กฎ” อย่างหนึ่งของธรรมชาติ กฎของไตรลักษณ์ เป็นกฎของจักรวาลใช้ได้กับสรรพสิ่งทั้งหลาย รวมทั้งในตัวของมนุษย์เองด้วย เป็น concept ที่ดูเหมือนง่าย ๆ แต่อาจงง ๆ ได้ ว่าวัตถุเป็นทุกข์ได้อย่างไร

อนิจจังหรือความไม่เที่ยงของสรรพสิ่งเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ไม่ยาก นั่นคือสรรพสิ่งย่อมมีการเปลี่ยนแปลง หรือความไม่เสถียรถาวรเป็นคุณสมบัติของสรรพสิ่ง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ ทุกข์ในที่นี้แปลว่าทนได้ยาก หรือไม่สมารถทนอยู่ได้ ในความหมายเดียวกับคำกล่าวที่ว่าไม่ทนแดดทนฝนสลายได้ ถ้าสิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งนั้นก็ป็นอนัตตา (ก็ถ้าอัตตาคือสิ่งที่คงรูปอยู่ได้ตลอดชั่วกาลปาวสาน) เมื่อกลับมาพิจารณาตัวเราเอง เราพอยอมรับได้ว่า ส่วนที่เป็นร่างกายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ แต่การเป็นอนัตตาบางที่ยังทำใจไม่ได้ ยังติดความเป็นอัตตาคือความเป็นรูปร่างอย่างนั้นอย่างนี้ของเรา อยากให้คงรูปร่างอย่างนี้ไป

นานๆ ส่วนอีกด้านหนึ่งของร่างกายคือจิตใจซึ่งมองเห็นไม่ชัดเจนเหมือนรูปร่างกาย เรายังยากที่จะเห็นไตรลักษณ์ทั้งที่ความจริงแล้ว มีการเปลี่ยนแปลงคือ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปตลอดวันตลอดคืน แต่เรากลับคิดว่าส่วนที่เป็นจิตหรือวิญญาณเป็นต้น เป็นส่วนที่ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นอัตตา แม้ตายไปแล้วก็ยังล่องลอยไปเกิดใหม่ได้อีกชั่วกาลปาวสาน จะเห็นได้ว่ามนุษย์นั้นเกิดมาก็เป็นทุกข์อยู่แล้ว ทั้งร่างกายและจิตใจ คือสภาพที่ทนไต่ยาก มีการปรุงแต่งเปลี่ยนแปลงมาตลอด แต่ต้องมาเป็นทุกข์ซ้ำอีกจากการยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ไม่เป็นจริง เกิดความเข้าใจผิดในเรื่องอัตตา ที่เรียกว่าอัตตวาทุพพาน ว่านั่นเป็นเรา นั่นของเรา

องค์ประกอบของไตรลักษณ์

1. อนิจจตา ความเป็นอนิจจัง คือความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลง ลักษณะของอนิจจตาหรือที่เรียกว่า "อนิจจลักษณะ" ก็คือ การเกิดขึ้น , การเปลี่ยนแปลงขณะตั้งอยู่ , และการดับไปของสิ่งทั้งหลาย

2. ทุกขตา ความเป็นทุกข์หรือความทุกข์ คือสิ่งที่ทนไต่ยาก และอาการที่ทนอยู่ในสภาวะเดิมไม่ได้ จำแนกความทุกข์ออกเป็น 3 ประเภทดังนี้

2.1 ทุกขทุกขตา หรือ ทุกขทุกข์ หมายถึง ทุกข์คือความรู้สึกทุกข์ซึ่งเป็นเวทนา

2.2 สังขารทุกขตา หรือ สังขารทุกข์ ทุกข์ตามสภาพสังขารหรือทุกข์คือสังขาร หมายถึงทุกข์ของสังขารทั้งปวง

2.3 วิปริณามทุกขตา หมายถึงความรู้สึกสุขหรือสุขเวทนาที่เป็นความทุกข์หรือมีทุกข์แฝงอยู่ด้วยตลอดเวลา

3. อนัตตา ความเป็นอนัตตา คือความไม่ใช่และไม่มีสิ่งที่เรียกว่า "อัตตา" รวมทั้งลักษณะของความไม่เป็นไปในอำนาจบังคับบัญชา ความเป็นอนัตตามีความหมายหลัก 2 อย่างคือ

3.1 ความเป็นอนัตตาหมายถึงความไม่มีสิ่งที่เรียกว่า "อัตตา"

3.2 ความเป็นอนัตตาหมายถึงลักษณะที่ไม่เป็นไปในอำนาจบังคับบัญชา

2. อริยสัจ 4

การนำหลักธรรมในศาสนาพุทธ คือ อริยสัจ 4 มาใช้ในการแก้ปัญหา อริยสัจ 4 เป็นหลักการปฏิบัติที่เป็นระบบ มีขั้นตอนชัดเจนอันก่อให้เกิดทัศนคติที่ถูกต้อง ความสำนึกรับผิดชอบและการกระทำที่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างยั่งยืน คือ อริยสัจ 4 อันประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

1. ทุกข์ คือภาวะบีบคั้นที่มนุษย์ได้รับในปัจจุบัน และจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นในอนาคต

2. สมุทัย คือ สาเหตุของทุกข์ คือความอยากที่ไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ ที่ผ่านมามนุษย์นำเอาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาสนองความต้องการ เพื่อให้บรรลุมาตรฐานการเป็นอยู่คือมีคุณภาพชีวิตที่ดี หากแต่การนำสิ่งดังกล่าวมาใช้ ไม่สามารถสนองความต้องการมนุษย์ทุกคนได้มีเพียงประชากร 20 % ของโลกเท่านั้นที่ได้รับการตอบสนอง แต่อีก 80 % แค่นี้ก็ยังไม่สามารถมีให้ครบได้ จึงเกิดความเหลื่อมล้ำเป็นอย่างมาก

3. นิโรธ การสิ้นสุดของปัญหา เป็นที่ยอมรับว่า ปัญหาโลกร้อนนั้นแก้ได้ยาก และปัจเจกชนไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้ แต่ในระดับท้องถิ่น ยังพอแก้ไขได้ และยังมีความหวังว่าเมื่อมีการแก้ไขในระดับท้องถิ่น จนเกิดจิตสำนึกร่วมกันอาจขยายวงไปสู่ระดับชาติ ระดับนานาชาติได้

4. มรรคมืองค์แปด คือทางดับทุกข์ถ้าจะแก้ปัญหานี้อย่างยั่งยืน เมื่อมนุษย์เป็นผู้ก่อ ก็ต้องแก้ที่มนุษย์ นั่นคือลดกิเลส ลดความต้องการอย่างฟุ่มเฟือยลง มาเป็นความต้องการที่พอเพียงต่อการดำรงชีวิตเท่านั้น มรรคมืองค์แปด หมายถึง วิธีทั้ง 8 ที่รวมเป็นหนึ่งทางในแก้ปัญหานี้คือ

4.1 สัมมาทิษฐิ ความเห็นชอบ มนุษย์ต้องมีทัศนคติต่อทรัพยากรโลก การใช้ทรัพยากร การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากร สาเหตุของปัญหา และการแก้ไขอย่างถูกต้อง

4.2 สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ คือ มีความคิดอันถูกต้อง ในการที่จะแก้ปัญห และไม่เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างปัญหา เช่น มีความคิดที่จะลดการใช้พลังงาน มีความคิดที่จะใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า

4.3 สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือสื่อสารในอันที่เผยแพร่ข้อมูลอันเป็นความจริง ในอันที่จะช่วยลด หรือแก้ปัญห เช่น บอกแม่ค้าว่าไม่ขอรับถุงพลาสติกใส่สินค้า บอกสมาชิกในบ้านให้ช่วยประหยัดพลังงาน เป็นต้น

4.4 สัมมากัมมันตะ การงานชอบหรือการกระทำชอบ มีการกระทำที่ช่วยในการแก้ปัญห และไม่เป็นส่วนหนึ่งของปัญหา เช่น ดื่มน้ำเปล่าแทนน้ำอัดลม เพราะการผลิตน้ำเปล่าใช้กระแสไฟฟ้าน้อยกว่า หรือความพยายามเลือกอาหารสดมาปรุงรับประทานแทนอาหารแช่แข็งให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะอาหารแช่แข็งใช้พลังงานในการรักษาคุณภาพอาหารมากกว่าอาหารสดถึง 10 เท่า นำสิ่งของที่ไม่จำเป็นออกจากหลังรถเพื่อลดน้ำหนักบรรทุก อันเป็นการช่วยประหยัดน้ำมัน นำปิ่นโตไปใส่อาหารเมื่อจะซื้ออาหารสำเร็จรูป เพื่อช่วยลดการใช้ถุงพลาสติกหรือมีการกระทำที่ช่วยให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนักถึงความสำคัญของปัญหานี้ในวงกว้าง ชักชวนผู้เผากรดาษเงินกระดาษทองสำหรับบรรพบุรุษให้ลดจำนวนกระดาษลง เพื่อลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์สู่ชั้นบรรยากาศ (งานนี้เสี่ยงถูกดู) ชักชวนลูกออกไปเดินเล่นในสวนสาธารณะเพื่อแยกเด็กจากการเล่นเกมในคอมพิวเตอร์อันช่วยประหยัดพลังงาน ชักชวนเด็กๆสังเกตธรรมชาติรอบตัว เช่น ลักษณะของ

ใบไม้ ดอกไม้ เพื่อบ่มเพาะความรัก และห่วงใยในธรรมชาติ ศิลปะจึงเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ธรรมชาติ มาเป็นผู้ร่วมแก้ไขปัญหามีใช้เพียงบันทึกความงามตามธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว เพราะการวาดภาพที่ต้องอาศัยการสังเกตอย่างถี่ถ้วน มีส่วนช่วยให้ผู้วาดเกิดความผูกพันกับธรรมชาติ อันนำไปสู่การอนุรักษ์

5.4 สัมมาอาชีวะ ประกอบอาชีพชอบ ไม่ประกอบอาชีพที่มีผลต่อการลดลงของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น เผลอป่าเพื่อทำไร่ คนบางกลุ่มอาจต้องลดความต้องการในการหารายได้โดยมิชอบลง เช่นการตัดไม้ทำลายป่า

4.6 สัมมาวายามะ พยายามชอบ คือพยายามละ ลด พฤติกรรมที่ทำร้ายโลก และพยายามเพิ่ม และรักษาพฤติกรรมในการเยียวยาโลกที่ได้รับเริ่มทำขึ้นแล้ว

4.7 สัมมาสติ ระลึกชอบมีสติระลึกอยู่เสมอ ว่าการกระทำใดๆ ที่กำลังจะกระทำหรือกระทำอยู่จะมีผลต่อโลกอย่างไร เช่น เมื่อจะออกจากห้อง ให้ระลึกว่าควรทำอะไรก่อนเดินออกจากห้องไป นั่นคือ ปิดไฟ ปิดแอร์ ถอดปลั๊กเครื่องใช้ไฟฟ้า เป็นต้น

4.8 สัมมาสมาธิ มีสมาธิชอบหรือตั้งมั่นชอบ มั่นใจว่าทำในสิ่งที่ถูกต้องไม่หวั่นไหวต่อคำนิทา จากสังคมที่ยังไม่เห็นความสำคัญอันเนื่องเพราะการกระทำที่ผิดแผกจากผู้อื่น อีกทั้งการมีสมาธิ จะช่วยให้จิตมีพลังเพียงพอที่จะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ เช่น นำไปใช้ค้นหาหนทางแก้ไขปัญหาคต่อไป

3. หลักไตรสิกขา

หลักไตรสิกขานี้ ครอบคลุมการปฏิบัติทั้งหมดในพุทธศาสนา สิกขาเป็นหลักธรรมภาคปฏิบัติ เมื่อหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดอยู่ในหลักสิกขา ก็กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นเป็นหลักธรรมแห่งการศึกษา เรื่องของการศึกษาเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น การพัฒนาตนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นแหละ เป็นเนื้อเป็นตัวเป็นความหมายที่แท้ของการศึกษานั้นเป็นทั้งตัวการพัฒนาและเป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนา คือเป็นการพัฒนาคนขึ้นไป โดยพัฒนาตัวคนทั้งคนหรือชีวิตทั้งชีวิต ตัวการพัฒนานั้นคือการศึกษา เมื่อผู้เรียนมีการศึกษาอย่างนี้ แล้วก็จะเอาคุณสมบัติที่ตัวมีซึ่งเกิดจากการศึกษานี้ ไปเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตและสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ การศึกษาก็เลยกลายเป็นเครื่องมือการพัฒนา แนวคิดการพัฒนามนุษย์ตามหลักของไตรสิกขานี้เป็นการพัฒนาแบบองค์รวม มีหลักการที่สำคัญดังนี้

3.1 สร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นก่อน ได้แก่

3.1.1 ปัจจัยภายนอกที่ดี (ปรโตโฆสะ) คือ สภาพแวดล้อมทางกายภาพและสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดี มีความเป็นกัลยาณมิตร

3.1.2 ฝึกการคิดอย่างถูกวิธี (โยนิโสมนสิการ) เป็นการให้ถูกวิธี ถูกต้องและเป็นระบบอันจะเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมสนับสนุนให้ความเห็นถูกต้องคือสัมมาทิฐิเกิดขึ้น เมื่อ

สัมมาทิฏฐิเกิดขึ้นแล้ว ก็จะทำให้เห็นแนวทางดำเนินการที่ชัดเจนแจ่มแจ้ง ก็เข้าสู่กระบวนการฝึกตามหลักไตรสิกขา

3.2 การฝึกตามหลักของไตรสิกขา ซึ่งมีหลักสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

3.2.1 ศีล เป็นเรื่องของการฝึกศึกษาด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและทางสังคม บางที่ท่านแยกย่อยไปอีก คือ การพัฒนาความสัมพันธ์กับวัตถุ เรียกว่า “กายภาวนา” และการพัฒนาความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ เรียกว่า สีสภาวนา

3.2.2 สมาธิ เป็นการพัฒนาด้านจิตใจ เช่น เรื่องของคุณธรรม ความดี เรื่องของสมรรถภาพจิตใจ ความเข้มแข็ง หมั่นเพียร อดทน ความมีสติ สมาธิ ความสุข ความสดชื่น เบิกบาน เรียกว่า จิตภาวนา

3.2.3 ปัญญา เป็นการพัฒนาด้านความรู้ ความเข้าใจ เน้นความรู้ตามความเป็นจริง หรือรู้ตามที่มันเป็น เรียกว่า ปัญญาภาวนา

3.3 วัดและประเมินผล การพัฒนาที่รอบด้านครอบคลุมนี้นักการศึกษาปัจจุบันว่ามี 4 อย่าง ซึ่งตรงพอดีกับในพระพุทธศาสนา เรียกว่า การพัฒนา 4 ด้าน คือ

3.3.1 พัฒนากาย แยกได้เป็นหลายอย่าง อย่างง่ายที่สุด คือ พัฒนาร่างกายให้แข็งแรงมีสุขภาพดี หายโรคหายภัยแต่พุทธศาสนายังพูดต่อไปอีกถึงการพัฒนากายในความหมายว่า เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างถูกต้องถึงงามด้วยการพัฒนากาย เรียกว่ากายภาวนา ถ้าเป็นคนก็เรียกว่า ภาวิตกาย แปลว่าคนที่พัฒนากายแล้ว

3.3.2 พัฒนาศีล คือการพัฒนาการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยดีมีระเบียบวินัย อยู่ในกฎเกณฑ์กติกา มีชีวิตที่เกื้อกูลเป็นประโยชน์ และมีอาชีพที่ถูกต้องโดยประกอบสัมมาชีพ พัฒนาศีลนี้ปัจจุบันเรียกว่า การพัฒนาทางสังคม ทางพระเรียกเป็นทางศัพท์ว่า ศีลภาวนา ถ้าเป็นคนได้พัฒนาศีลแล้วก็เรียกว่า ภาวิตศีล

3.3.3 พัฒนาจิต เป็นการฝึกอบรมเสริมสร้างจิตใจ ให้พร้อมพร้อม สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง 3 คือ

3.3.3.1 คุณภาพจิต ได้แก่ พวกคุณธรรมต่างๆ คือ เสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม

3.3.3.2 สมรรถภาพจิตหรือความสามารถของจิต คือความมีสติดี มีวิริยะ ความเพียรพยายามสู้งาน มีขันติ ความอดทนและทนทาน

3.3.3.3 สุขภาพจิต คือมีจิตที่มีสุขภาพดี มีจิตใจเป็นสุข สดชื่น เบิกบาน ร่าเริง ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส การพัฒนาจิตนี้ถ้าเรียกสั้นๆก็เรียกว่า จิตตภาวนา ถ้าเป็นคนฝึกอบรมจิตแล้ว พัฒนาจิตแล้วก็เรียกว่าเป็น ภาวิตจิต

3.3.3.4 พัฒนาปัญญาแบ่งได้ดังนี้ ปัญญาขั้นแรก คือปัญญาที่เป็นความรู้ความเข้าใจในศิลปวิทยาการ ต่อจากนั้น ลึกซึ้งลงไปอีกคือการรับรู้ เรียนรู้อย่างถูกต้อง ตามความ

เป็นจริง ไม่เบียดเบียนหรือเอนเอียงด้วยอคติ เนื่องจากการรับรู้ นั้น ยังมีขั้นต่อไปอีกคือการคิด การวินิจฉัย ซึ่งหมายถึงการคิดวินิจฉัยด้วยการใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจ ปัญญาอีกขั้นหนึ่ง คือ ปัญญาที่รู้เข้าใจถึงสาระแห่งความเป็นไปของโลกและชีวิต รู้ทางเสื่อม ทางเจริญและเหตุปัจจัย ที่เกี่ยวข้อง รู้วิธีแก้ไขปัญหา และสร้างสรรค์ความสำเร็จที่ทำให้พัฒนาตน พัฒนาชีวิตและ สังคมให้เจริญตงามยิ่งๆขึ้นไป ขั้นสุดท้ายได้แก่ ปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมชาติของสังขาร คือโลก และชีวิต เข้าถึงความเจริญแท้ของการที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ทำให้คลาย ความยึดติดถือมั่นโดยวางใจได้ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย แยกจิตใจออกมาเป็นอิสระได้ เลิกเอา ความอยากของตนเป็นตัวกำหนดเปลี่ยนมาเป็นอยู่และทำการด้วยปัญญาเป็นขั้นที่จิตใจเข้าถึง อิสระภาพ หลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์ การพัฒนาทางปัญญา เรียกว่า ปัญญาภาวนา ถ้าเป็นคนก็เรียกว่าภาวนิตปัญญา คือเป็นคนที่ได้ฝึกอบรมพัฒนาปัญญาแล้วก็จบการพัฒนา ๔ ด้าน ซึ่งถือว่าครบถ้วนสำหรับชีวิต ดังนั้นการดำเนินชีวิตที่ดีจึงต้องมีการศึกษา และพัฒนา ตนเองอยู่ตลอดเวลา

4. หลักพรหมวิหาร 4

พรหมวิหาร หมายถึง หลักคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีจุดมุ่งหมายในการสอน ให้บุคคลมีความรักความเมตตาต่อผู้อื่น มีความสงสารเห็นใจและพร้อมที่จะช่วยเหลือบุคคลอื่น รู้สึกพลอยยินดีเมื่อบุคคลอื่นได้ดี และรู้สึกปล่อยวางหรือวางเฉยเมื่อพบกับสถานการณ์ที่สุด วิสัยจะแก้ไขได้หรือสุดวิสัยที่จะช่วยเหลือผู้อื่นได้ ซึ่งแยกออกเป็น 4 ด้าน คือ

1. เมตตา หมายถึง การแสดงออกถึง ความรัก ความปรารถนาดี ไม่ตรีจิต เป็น ความคิดช่วยเหลือให้ทุกคนประสบแต่ประโยชน์และมีความสุขโดยทั่วกัน
2. กรุณา หมายถึง การแสดงออกถึงความสงสาร หมายถึง การคิดจะช่วยเหลือผู้อื่น ให้พ้นจากความเดือดร้อนทั้งทางกายและใจ ในภาวะที่ได้รับความเดือดร้อนเป็นทุกข์ และ ต้องการความช่วยเหลือโดยเป็นการช่วยเหลือที่ถูกต้อง ไม่เบียดเบียนใครรวมทั้งตนเอง
3. มุทิตา หมายถึง การแสดงออกถึง ความชื่นบาน เป็นความพลอยยินดีเมื่อเห็น ผู้อื่นได้ดีอันเป็นความคิดรู้สึกเมื่อผู้ใดบังคัมปัญชามีความก้าวหน้า มีความสุข อันเป็นความดี แท้เช่น ได้ลาภยศมาโดยบริสุทธิ์มิได้โกงหรือเบียดเบียนใคร รวมถึงงดเว้นความริษยาอิจฉา ผู้อื่นเพราะนึกเห็นแก่ตัว
4. อุเบกขา หมายถึง การแสดงออกถึง การวางใจเป็นกลาง โดยพิจารณา ข้อเท็จจริง เมื่อตัดสินใจในเรื่องใดๆแล้ว ควรพิจารณาใคร่ครวญด้วยปัญญา มีเหตุผล ถูกต้อง และเที่ยงธรรม อันเป็นการรักษาความถูกต้อง ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์เพื่อผดุงไว้ซึ่งความ ถูกต้อง

การใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการบริหารงาน หมายถึง ระดับพฤติกรรมการบริหารงาน บุคลากรของผู้บริหารสถานศึกษา ตามหลักพรหมวิหาร 4 ที่ยึดหลักธรรมอิทธิบาท 4 คือ

1. ฉันทะ หมายถึง สนใจ โดยประเมินคุณค่าของงานทุ่มเทพล้ำกายและปัญญา รับผิดชอบ
2. วิริยะ หมายถึง เต็มใจ อาศัยความพยายาม กำลังใจเข้มแข็งอดทน หนักเอาเบาสู้
3. จิตตะ หมายถึง ตั้งใจ จิตจดจ่อทำงาน ขวนขวายด้วยความกระตือรือร้นและจริงจัง
4. วิมังสา หมายถึง เข้าใจ ตรวจสอบงานที่ทำแล้วดัดแปลงและปรับปรุงงาน ให้เหมาะสมแก่ สถานที่และกาลเวลา

5. ความกตัญญู

ความกตัญญู คือ ความรู้และการยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคล สัตว์ สิ่งของและธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่มีต่อตัวเราทั้งทางตรงและทางอ้อม

กตเวที คือ พยายามกระทำตอบด้วยการทดแทนพระคุณ ช่วยเหลืออุปการะ ยกย่อง บำรุงรักษาให้คงอยู่ในสภาพที่ดีงาม เพื่อความสงบสุขของสังคม และเพื่อความสมดุลทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ลักษณะของคนมีความกตัญญูมี 2 ลักษณะ 1. กตัญญูชั้นสามัญ 2. กตัญญูชั้นสัตบุรุษ ความกตัญญูชั้นสามัญเป็นเรื่องเกี่ยวกับการทดแทนบุญคุณที่บุคคลอื่นทำดีกับตนเอง ส่วนกตัญญูชั้นสูงเป็นเรื่องของการถ่ายทอดแบบอย่างของคนดีมาประพฤติปฏิบัติ ตาม ความกตัญญู มี 2 ประเภท คือ 1. ความกตัญญูต่อบุคคลผู้มีพระคุณ (บุพการี) คือ บิดา มารดา อาจารย์อุปัชฌาย์ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 2. ความกตัญญูต่อสิ่งที่มีบุญคุณ ความกตัญญูจึงไม่ได้มีขอบเขตอยู่แค่มนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น แต่มีกับสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ อีก เช่น พืช สัตว์ ป่าไม้ แม่น้ำ ลำคลอง เพื่อสร้างวัฏจักรที่ดีให้แก่ธรรมชาติ ซึ่งจะเกิดผลดีกับทุกสิ่งที่เป็นธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ พืช สัตว์และสสาร ทำให้สิ่งเหล่านี้ เอื้อประโยชน์ให้แก่กันและกัน และในฐานะที่มนุษย์เป็นส่วนย่อยส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มนุษย์จึงมีความกตัญญูกตเวที เป็นอย่างยิ่ง ทั้งต่อมนุษย์ด้วยกันเองและต่อสิ่งแวดล้อมที่อยู่ร่วมโลกเดียวกัน เพราะความกตัญญูกตเวทีเป็นคุณธรรมล้ำค่าจุนโลกให้อยู่รอด และเป็นคุณธรรมที่สร้างความรักความผูกพัน ให้มนุษย์ สัตว์ สถาบัน ธรรมชาติแวดล้อม อยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนและสมดุล ตัวอย่างของบุคคลผู้มีความกตัญญู เช่น พระพุทธเจ้า และบุคคลตัวอย่างมีอีกท่านหนึ่งคือ พระสารีบุตร บุคคลผู้มีความกตัญญู ย่อมได้รับผลบุญคือความดีและความสุข ที่ก่อให้เกิดเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม บุคคลผู้ไม่มีความกตัญญูกตเวที เรียกว่าคนอกตัญญู ย่อมประสบความเสื่อม ไม่มีความสุข ความเจริญ และถูกติเตียน แม้สิ้นชีวิตไปแล้วย่อมไปสู่ทุกคติ ดังพระพุทธพจน์ว่า นรชนผู้ปฏิบัติผิดในมารดาบิดา ตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือสาวกของตถาคตนั้น ย่อมประสบสิ่งที่มีโทษเป็นอันมาก เพราะการไม่ประพฤติธรรมในมารดาบิดานั้น บัณฑิต

ทั้งหลายจึงดิเตียนนรชนนั้นในโลกนี้แล เขาจากโลกนี้ไปแล้วจึงไปสู่อบาย หลักธรรมที่ส่งเสริมความกตัญญูต่อบุคคล สัตว์ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมคือ พรหมวิหาร ๔ หลักธรรมของผู้มีใจประเสริฐ สังคหวัตถุ ๔ ธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้คน ขมราวาธรรม ๔ ธรรมะสำหรับผู้ครองเรือน โภคอาทิยะ ๕ ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคทรัพย์ คารวะ 6 ความเคารพ สาราณียธรรม 6 ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ทิศ 6 หลักธรรมเป็นเครื่องอนุเคราะห์ สัปปริสธรรม ๗ ธรรมของสัตบุรุษความไม่ประมาท

ในพระสุตตันตปิฎกได้สอน เรื่องความกตัญญูทเวทที่ทำให้คนไทยโบราณรู้สึว่า ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งมีบุญคุณต่อมนุษย์จึงสอนกันสืบมาว่า เราอยู่กับต้นไม้ได้อะไรหากิน กิ่งของต้นไม้เพราะมันมีบุญคุณต่อเรา โดยให้ร่มเงาแก่เรา ในวนโรปสูตรพระองค์ตรัสว่าการปลูกป่าและการรักษาต้นน้ำลำธารเป็นบุญกุศล เนื่องจากพระพุทธศาสนาสอนการอนุรักษ์ป่าไม้ ด้วยวิธีการปลูกฝังจิตสำนึกให้ตระหนักในคุณค่า และความสำคัญของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ด้วยหลักธรรมกตัญญูทเวทนี้เอง จึงเกิดมิตติในการสร้างพระพุทธรูป “ปางถวายเนตร” เพื่อเป็นการระลึกเหตุการณ์ ตอนที่พระพุทธองค์ได้ประทับยืนเอาพระหัตถ์ขวาทาบบนพระพักตร์ซ้าย อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้นมหาโพธิ์ สิมพระเนตรเพ่งดูต้นมหาโพธิ์ โดยมีได้ กระปริบเป็นเวลา 7 วัน มีความหมายว่า พระพุทธเจ้าทรงรำลึกถึงคุณของต้นมหาโพธิ์ที่ให้ร่ม แก่พระองค์ จนได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในด้านจริยวัตรพระพุทธเจ้านอกจากทรง เป็นตัวอย่างในการเกี่ยวข้องกับป่าไม้ ต้นไม้ แล้วยังตรัสให้พระภิกษุสงฆ์ที่ถือธุดงค์ ปฏิบัติ ธรรมในป่าหรืออยู่ใต้โคนต้นไม้ เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม และได้ตรัสยกย่องภิกษุเป็นตัวอย่าง คือ พระมหากัสสปเถระว่าทรงคุณธรรมเครื่องดำเนินชีวิตเสมอด้วยพระพุทธเจ้า คือ การ ปฏิบัติธุดงค์อยู่ป่าเป็นวัตร ต่อมาในประเทศไทยสมัยสุโขทัย ก็ได้เกิดมิตติการสร้างวัดขึ้นใน พระพุทธศาสนา 2 ประเภท คือ

1. อรัญญวาสี ประเภทวัดป่า พระสงฆ์ที่จำพรรษาในวัดประเภทนี้เรียกว่า พระสงฆ์ฝ่าย อรัญญวาสี หรือพระธุดงค์พระวัดป่าเป็นธรรมเนียมมาจากครั้งพุทธกาล
2. คามวาสี ประเภทวัดบ้านที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านหรือในเมือง เรียกพระสงฆ์ที่อยู่ อาศัยในวัดประเภทนี้ว่า พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสี บางครั้งเรียกพระบ้าน เพราะอยู่ในบ้านในเมือง

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ป่าไม้เป็นต้นนั้น พระภิกษุสงฆ์ทั้งสองฝ่ายควร ทำหน้าที่ โดยปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างและสั่งสอนศีลธรรมให้ประชาชนมีจิตสำนึกในคุณค่า และความจำเป็นของสิ่งแวดล้อม ให้เกิดความรักในธรรมชาติและเกิดความภูมิใจใน ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของตน พระสงฆ์ฝ่ายอรัญญวาสีนอกจากจะดำเนินชีวิตเกื้อกูลต่อการ อนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ในฐานะเป็นแบบอย่างแล้ว ยังสอนให้พุทธศาสนิกชนตระหนักใน คุณค่าของการพัฒนาจิตใจ โดยอาศัยธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ด้วยการปฏิบัติธรรมคือ

การบำเพ็ญสมาธิภาวนา เดินจงกรม(เดินแบบเจริญสติ) ใต้อร่มไม้ เพราะในวัดป่าจะมีต้นไม้มาก บรรยากาศสงบร่มรื่นทำให้ผู้เข้าไปสัมผัส เกิดความรู้สึกร่มเย็นสบาย มีความสงบสงัดระงับ ความฟุ้งซ่าน ความวิตกกังวลได้อย่างรวดเร็ว ทำให้จิตสงบและร่างกายสดชื่น เพราะสัมผัสกับความสมดุลของธรรมชาติ ดังนั้นคนไทยควรตระหนักเห็นคุณค่าของธรรมชาติให้มากยิ่งขึ้น โดยรู้จักมีความกตัญญูตอบแทนดูแลรักษาธรรมชาติร่วมกัน คนไทยทุกภาคส่วนควรร่วมมือกันรณรงค์ให้คนไทยรู้จักรักธรรมชาติ เพราะชาตินั้น เป็นสมบัติของคนไทยทุกคน ที่จักต้องดูแลและการตอบแทนธรรมชาติเป็นสิ่งที่สำคัญ เมื่อเราเห็นธรรมชาติเสื่อมเสียแล้วควรเริ่มช่วยกันแก้ไข ช่วยกันดูแลและอนุรักษ์ธรรมชาติสืบต่อไป

หลักพุทธธรรมที่ว่านี้ เมื่อกล่าวโดยรวมคือ หลักธรรม หรือหลักธรรมชาติ ซึ่งเกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อมโดยรวม (Natural environments) สังคม-วัฒนธรรมโดยรวม (สังคม การเมือง เศรษฐกิจ เป็นต้น (Social-cultural environment) และที่เกี่ยวกับตัวมนุษย์เอง (Mankind) ที่ท่านพุทธทาสปรารภชาตปุจฉาพุทธเรียกว่า “ธรรมะ 4 ความหมาย” (พุทธทาสภิกขุ 2549 : 59) คือ

1. ธรรมะ คือ ตัวธรรมชาติเอง (Nature itself) ได้แก่ตัวสภาพของสิ่งนั้นๆ ทั้งภายในและนอกกาย ใจ มนุษย์ เรียกโดยรวมว่า สภาวะธรรม ธรรมะหรือธรรมชาติส่วนนี้เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องรู้ (ปริญาธรรม) คือสิ่งที่เรียกในภาษาธรรม (อริยสัจ 4) ว่า ทุกข์ (Suffering) เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องเรียนรู้ เป็นสิ่งที่ปรากฏการณ์ เป็นสถานการณ์ที่มนุษย์สามารถสัมผัสได้ หรือกระทบต่อความรู้สึกของมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่หลักพุทธธรรมระบุว่า มีเหตุเกิด (สมุทัย)

2. ธรรมะ คือ กฎธรรมชาติ (Law of nature) ได้แก่ สัจธรรม คือ ความจริงที่เป็นตัวควบคุมกำกับสรรพสิ่งให้ดำรงอยู่และขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลงไปตามหลักความจริง หรือกฎนั้นๆ มนุษย์ สัตว์ พืช สังคม-วัฒนธรรม และธรรมชาติแวดล้อมที่มนุษย์รู้จัก หรือไม่รู้จักร ล้วนอยู่ภายใต้กฎสัจธรรมดังกล่าวนี้ทั้งสิ้น ธรรมในความหมายนี้เรียกในภาษาธรรม (อริยสัจ 4) ว่า สมุทัย (Cause of suffering) เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องเห็นและหาทางขจัดออกหรือทำตาม (ปหานธรรม)

3. ธรรมะคือ หน้าที่ หรือบทบาท ธรรมชาติ (Duty of nature) ได้แก่ปฏิบัติธรรม คือสิ่งที่ต้องทำหรือต้องแสดงบทบาทให้ถูก ให้ตรง ให้สอดคล้องต้องตามกฎธรรมชาติ และกฎมนุษย์ที่สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ เพราะถ้าทำผิดหรือแสดงผิด หรือปฏิบัติผิดกฎก็จะก่อผลร้าย แต่ถ้าปฏิบัติถูกจะก่อผลดี ซึ่งมีให้เห็นทั้งในหมู่ พืช สัตว์ ทั้งหลาย ในหมู่มนุษย์เรียกธรรมในความหมายนี้ว่า กรรม คือการกระทำ (Action) ถ้าทำถูกกฎเรียกว่า กรรมดี คือเป็นการกระทำที่จะเป็นเหตุเกิดผลดี ถ้าทำผิดกฎ เรียกกรรมชั่ว คือ เป็นการกระทำที่จะเป็นเหตุเกิดผลเสียทั้งต่อตนเองและผู้อื่นสิ่งอื่น ธรรมในความหมายนี้เรียกในภาษาธรรม (อริยสัจ 4) ว่า มรรค เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องทำ ต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูก ให้ตรงตามกฎทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ

หรือต้องฝึกจิตวิญญาณให้รู้ ฝึกจิตให้คิด ให้เชื่อ และฝึกกายให้ปฏิบัติให้ถูกต้อง จึงจะเป็นเหตุเกิดผลดีได้(ภาวนาธรรม)

4. ธรรมะคือ ผลธรรมชาติ (Result of nature) ได้แก่ ปฏิเวธธรรม คือสิ่งที่เป็นผลของการปฏิบัติธรรม คือ การกระทำที่ถูกต้องตามกฎหมายธรรมชาติที่กล่าวในข้อ 2 (สังขาร) ธรรมในความหมายนี้เรียกในภาษาธรรม (อริยสัจ 4) ว่า นิโรธ (cessation) ในกรณีของมนุษย์ธรรมส่วนนี้เป็นสิ่งที่ต้องเข้าถึงหรือทำให้แจ้ง (สัจฉิกิริยา)

ธรรมทั้ง 4 ความหมายหรือ 4 ส่วนที่ว่านี้ เมื่อพิจารณาความเชื่อมโยงสัมพันธ์ของตัวธรรมล้วนๆ ก็จะทราบว่า เป็นเรื่องของหลักเหตุผลที่ภาษาพุทธธรรม เรียกว่า อิทัปปัจจยตาธรรม หรือภาษาวิทยาศาสตร์ เรียกว่า หลักเหตุผลนั่นเอง คือ ตัวสภาวะธรรมเป็นต้นเหตุ ตัวสังขารธรรม เป็นต้นเหตุ และตัวปฏิเวธธรรมเป็นต้นเหตุ ตัวปฏิบัติธรรมเป็นต้นเหตุ และถ้าจับรวบเป็นเพียงคู่เดียว คือ สภาวะธรรมและสังขารธรรมจะเป็นต้นเหตุ ส่วนปฏิบัติธรรมและปฏิเวธธรรมจะเป็นต้นเหตุ ธรรมะ 4 ประการนี้มีปรากฏอยู่ในที่ทั่วไป และมีอยู่ทั้งในหมู่มสิ่งมีชีวิต มีพืช สัตว์ และสิ่งไม่มีชีวิต มี ดิน น้ำ เป็นต้น มนุษย์อยู่ในกลุ่มสิ่งมีชีวิต จึงอยู่ภายใต้ธรรมทั้ง 4 ประการนี้ โดยไม่มีผิดเพี้ยน แต่ในฐานะที่มนุษย์ต้องเชื่อมโยงสัมพันธ์กับมนุษย์ สัตว์และสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ที่อยู่ภายใต้หลักเหตุผลเช่นกัน มนุษย์ต้องรู้สภาวะธรรมและเห็นสังขารธรรมทั้งที่สภาพแวดล้อม และตนเองและต้องทำให้ถูกต้องตามสังขารธรรมและธรรมสัจจะของสิ่งนั้นๆ และที่ตนเอง จึงจะได้รับผล คือปฏิเวธธรรมที่ถูกต้องช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาตนมนุษย์ได้

วิกฤตสิ่งแวดล้อม (environment crisis)

การที่มนุษย์หรือชาวโลกจะแก้วิกฤตสิ่งแวดล้อมหรือออกจากภาวะโลกร้อน หรือภาวะอันไม่พึงประสงค์ที่เราเรียกว่า ธรรมชาติแวดล้อมเป็นเหตุก่อทุกข์ให้กับเรานั้น มนุษย์ต้องใช้หลักรู้หลักคิดธรรมะ 4 ประการนี้เป็นเครื่องมือพัฒนาตนเองทั้งกายใจ คือ

1. มนุษย์ต้องรู้สภาวะธรรม คือ สภาพการณ์ของภาวะโลกร้อน เป็นต้น ให้ได้ว่าเป็นอะไร อยู่ในลักษณะ หรือสภาพใด เช่น ร้อนระดับไหน ขนาดไหน เป็นต้น โดยทั่วไปมนุษย์สัมผัสความร้อนภายนอกกายได้ โดยอาศัยประสาทสัมผัสทางกาย (กายสัมผัส) และส่งสัจจิตให้รู้สึกได้ จำได้ คิดได้และรู้ได้ และเป็นเหตุก่อทุกข์ คือ บีบคั้น กาย ใจ ให้ทรมานทรมานเพราะกายร้อน อุณหภูมิในร่างกายกับภายนอกไม่สมดุลตามกฎ หรือเหตุปัจจัยที่ธรรมชาติกำหนดให้ ผลคือ เกิดความทุกข์กายและทุกข์ใจ และพูดจากันว่าเกิดภาวะโลกร้อน คือ ตนเองรู้สึกร้อนทั้งกายและใจ ส่วนโลกคือ ดิน น้ำ อากาศ เป็นต้น ที่อยู่ภายนอกกายใจมนุษย์นั้น มันไม่ได้มาทุกข์ร้อนอะไรกับมนุษย์เลย ดังนั้นการรู้สภาวะธรรม ของวิกฤตโลกร้อนจะมีนัยยะสำคัญอยู่ที่ความรู้สึกทางกายใจของมนุษย์นั่นเอง แต่สำหรับมุมมองของคนทั่วไปที่รู้เข้าใจศาสตร์สมัยใหม่ก็จะมองสภาวะธรรมของโลกร้อน ไปที่ระดับอุณหภูมิของโลกที่เพิ่มตึกรึขึ้น ตามมาตร

วัดที่มนุษย์คิดค้นได้ บวกกับความรู้สึกร้อนของตนเอง ความรับรู้ทั้ง 2 ลักษณะนี้ภาษาธรรมใช้คำว่า ฐาสภาธรรมของวิกฤตโลกร้อน (Knowing the nature of the hot world crisis) ส่วนวิกฤตสิ่งแวดล้อมที่เป็นรายย่อยอื่นๆ ทั้งที่เป็นธรรมชาติก็ดี สังคม-วัฒนธรรมก็ดี เช่น ดินถล่ม น้ำท่วม สงครามศาสนา สงครามการเมือง สงครามเศรษฐกิจ เป็นต้น ก็มีนัยยะเดียวกันคือ มนุษย์ต้องเริ่มต้นที่รู้สภาพหรือสภาวธรรมของสิ่งนั้นๆ เป็นเบื้องต้น

2. ต้องเห็นสังขาร คือ มนุษย์ต้องเห็นหรือทำความเข้าใจในเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดภาวะวิกฤตสิ่งแวดล้อม มีวิกฤตโลกร้อนเป็นต้น ว่ามีเหตุปัจจัยอะไรบ้าง เช่น เหตุอันมีอยู่ในตัวธรรมชาติ หรือกฎธรรมชาติ บทบาทธรรมชาติ ผลธรรมชาติเองโดยตรง หรือเหตุอันเกิดจากน้ำมือมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องและหรือทั้ง 2 ส่วนที่กล่าว เหตุปัจจัยที่คนทั่วไปพอจะรับรู้และเห็นได้ประเมินได้ก็คือเหตุปัจจัยทั้ง 2 ส่วนนี้ และเป็นตัวก่อวิกฤตสิ่งแวดล้อมขึ้นในโลก เช่น วิกฤตโลกร้อน และมนุษย์รู้สึกว่โลกคือตนเองร้อนมากกว่าเดิม และมองเห็นว่า พืช สัตว์ก็ได้รับผลด้วย แต่เหตุปัจจัยในรายละเอียดเชิงลึกและกว้างกว่านั้นนั้น มนุษย์จะต้องช่วยกันเรียนรู้ต่อไป จึงสรุปว่าหลักคิดนี้ คือธรรม 2 ประการแรกนี้ ที่ชื่อว่า สภาวธรรมและสังขาร หรือ ทุกขอริยสัจ และทุกขสมุทยอริยสัจ นั้นโดยหน้าที่ของมนุษย์แล้วจำเป็นจะต้องรู้และต้องเห็น คือ รู้สภาพ และเห็นเหตุปัจจัยเกิดของมัน จึงจะช่วยกันแก้ไขป้องกันมิให้เกิดผลเสียต่อตนเองได้

3. ต้องทำตามธรรมหรือปฏิบัติธรรม คือมนุษย์ต้องลงมือปฏิบัติตามธรรมในข้อ 3 ได้แก่ สังขาร คือ ขจัดเหตุปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดภาวะวิกฤต เช่นโลกร้อน เป็นต้น โดยการช่วยกันสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นทั้งที่ตนเอง และธรรมชาติแวดล้อมภายนอกตน นั่นคือ มนุษย์ต้องลงมือทำหน้าที่แก้ไขทั้งที่ตัวตนของตน และสิ่งแวดล้อมภายนอกตน ที่มนุษย์ทั่วไปรู้และทำได้บ้างแล้วคือ สร้างเครื่องปรับอากาศให้สอดคล้องกับอุณหภูมิที่ร่างกายตนต้องการ และลดการตัดไม้ ทำลายป่า และหรือรณรงค์ให้มีการปลูกป่ารักษาแหล่งน้ำ เป็นต้น ตรงจุดนี้เองที่พุทธทาสภิกขุท่านอธิบายว่า “การปฏิบัติธรรมคือ การทำหน้าที่” และที่ว่าถูกต้องตามธรรมก็คือ ถูกต้องตามกฎหมาย หรือ สังขาร คือ ความจริงที่เป็นองค์รวม และธรรมสัจจะ คือ ความจริงเฉพาะของสิ่งนั้นๆ นั่นเอง “

4. ต้องมีหรือต้องได้ปฏิเวธธรรม คือ มนุษย์จะต้องหาทางแก้ไขให้ได้ว่าความปลอดวิกฤตสิ่งแวดล้อม เช่น วิกฤตโลกร้อนเป็นต้นที่ว่านั้นคืออะไร และต้องตั้งเป้าไว้ว่าเราจะไปให้ถึงเข้าไปถึงภาวะหรือสภาวะนั้น ซึ่งเราคิดว่านั้นคือ สุขภาวะทางกายของเรา และจะส่งผลต่อสุขภาวะทางจิตของเราด้วย พาดตนเองเข้าสู่และอยู่กับหลักธรรมคือสัจจะ 3 คือ สะจจานุสละกขณา คือ ศรัทธาเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์ของตนว่าสามารถเข้าถึง สะจจานุโพธา คือ การตามรู้ความจริงทั้งหลายได้ โดยอาศัย สะจจานุปัตติ คือ การตามปฏิบัติโดยใช้พลังกายใจของตน นั่นคือการอาศัยปฏิบัติธรรมเป็นเครื่องมือเข้าถึงปฏิเวธธรรมนั่นเอง

แนวคิดทางพระพุทธศาสนากับธรรมชาติ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2552) กล่าวว่าพระพุทธศาสนา เกิดขึ้นเมื่อ 2500 กว่าปีล่วงมาแล้วและถ้าได้ศึกษาความเป็นมาของพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าการปฏิบัติตนและคำสั่งสอนของพระบรมศาสดาของพระพุทธศาสนา เป็นไปในลักษณะที่เกื้อกูลกับธรรมชาติมาโดยตลอดความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของพระพุทธศาสนาและธรรมชาตินั้น เริ่มขึ้นตั้งแต่พระพุทธเจ้ายังทรงเป็นพระราชกุมารมาเลยทีเดียว พระพุทธเจ้ามีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างใกล้ชิดตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ จนถึงวาระสุดท้ายของพระชนม์ชีพ เริ่มตั้งแต่พระองค์ประสูติในลุมพินีสถาน ซึ่งเป็นอุทยานที่ร่มรื่นไปด้วยต้นไม้และธรรมชาติ เมื่อพระองค์ทรงเจริญพระชนมายุขึ้นมาโดยลำดับ ก็มีพระราชอัธยาศัยที่เปี่ยมไปด้วยความรักความเข้าใจธรรมชาติ เช่น ทรงมีพระทัยเมตตาต่อสัตว์และสนใจกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติตลอดมา และเมื่อผ่านประสบการณ์แห่งชีวิตมาจนได้ข้อสรุปว่า ความสุขทางโลกที่พระองค์ได้รับอยู่นั้นมิใช่ความสุขที่แท้จริง จึงตัดสินใจพระทัยเสด็จออกบรรพชา ก็ทรงมุ่งหน้าสู่สถานที่ที่สงบร่มรื่นบริเวณริมฝั่งแม่น้ำอโนมา ซึ่งมีสภาพแวดล้อมเป็นธรรมชาติที่สมบูรณ์หลังจากนั้นก็แสวงหาสถานที่บำเพ็ญความเพียรทางจิต พระองค์ทรงเลือกสถานที่อันร่มรื่นและสงบเย็นของตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา จนในที่สุดก็ได้ตรัสรู้ ณ สถานที่นี้เอง

เมื่อพระพุทธองค์ ได้ทรงค้นพบทางแห่งความสุขที่แท้จริงแล้ว ก็ปรารถนาจะสั่งสอนแนะนำสัตว์โลกทั้งหลายให้ได้รับรู้หนทางแห่งความสุขที่แท้จริง ด้วยพระองค์ทรงประกาศศาสนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี จาริกไปสั่งสอนเผยแผ่พระธรรมตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ จากการศึกษาถึงพุทธประวัติและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จะเห็นว่าสถานที่ประทับของพระพุทธองค์และพระสงฆ์สาวกในสมัยพุทธกาลนั้น ไม่มีที่ประจำแน่นอน แต่จะจาริกไปแสดงธรรมตามสถานที่ต่างๆ นอกจากในช่วงเข้าพรรษาเท่านั้น ที่จะพำนักอยู่ประจำ ณ ที่ใดที่หนึ่งปีละ 3 เดือน นอกจากนั้นแล้วสถานที่พำนักอาจจะเป็นโคนต้นไม้ ชอกเขา ถ้ำในภูเขา ป่าช้า เหล่านี้เป็นต้น จึงมีข้อความในพระสูตรที่กล่าวถึงการแสวงหาเสนาสนะอันสงัด เพื่อบำเพ็ญความเพียรของพระภิกษุทั้งหลาย เสนาสนะอันสงัดที่พระพุทธองค์ตรัสถึงก็คือ ป่า โคนต้นไม้ ภูเขา ชอกเขา ป่าช้า เหล่านี้เป็นต้น โดยทรงชี้แนะว่าป่าที่ภิกษุควรอยู่บำเพ็ญความเพียรนั้น ควรประกอบด้วยปัจจัยสองอย่างคือ เอื้ออำนวยความเจริญก้าวหน้าทางด้านจิตใจ และมีปัจจัยพอยังชีพไม่ขาดแคลนนัก พระพุทธเจ้าทรงดำรงพระชนม์ชีพใกล้ชิดกับธรรมชาติมาโดยตลอด ดังนั้นหลักธรรมและคำสอนของพระองค์ ทรงแสดงให้เห็นถึงความรักในสรรพสัตว์ ธรรมชาติและสภาพแวดล้อมได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้น ยังมีพระพุทธรูปเพื่อปลูกฝังความรักสัตว์ ธรรมชาติและสภาพแวดล้อม เช่น การห้ามภิกษุฆ่าสัตว์ทุกชนิด แม้จะเป็นสัตว์ตัวเล็กตัวน้อยก็ตาม รวมไปถึงการห้ามดื่มน้ำที่มีสัตว์ตัวเล็กๆ เจือปนอยู่ และพระพุทธองค์ได้ตรัสถึงธรรมชาติของสัตว์ทั้งหลายเอาไว้ว่า ย่อมกลัวเจ็บกลัวตาย

เหมือนกับมนุษย์เราเหมือนกัน จึงไม่ควรเบียดเบียนทำร้ายกัน นอกจากสัตว์แล้วพระพุทธองค์ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทไม่ให้พระภิกษุถอน โคน หรือตัด หรือทำให้พืชตายด้วยวิธีใดก็ตาม และในด้านการรักษาสภาพแวดล้อมมีข้อห้ามพระภิกษุที่ไม่อาพาธ ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนของสดเขียวหรือในน้ำ ในข้อบัญญัติและแนวทางการดำเนินพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้า ตลอดจนการดำรงชีวิตของพระสงฆ์สาวกในสมัยพุทธกาลแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้พยายามที่จะเสริมสร้างจิตสำนึก ในการอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาตั้งแต่ต้นแล้ว

พระเมธีธรรมาภรณ์ (2538) กล่าวว่า ศาสนาโบราณช่วยให้มนุษย์อยู่กลมกลืนกับธรรมชาติไม่ทำลายย่ำยีธรรมชาติ เช่น ความเชื่อเรื่องแม่โพสพและแม่พระคงคาในอดีตนั้นพวกเขา จะปฏิบัติต่อพืชพันธุ์ธัญญาหาร และแม่น้ำลำคลองด้วยความเคารพยำเกรง มนุษย์เริ่มคิดที่จะเอาชนะธรรมชาติ ควบคุมธรรมชาติ แทนที่จะอยู่ภายใต้อำนาจของธรรมชาติ และคำสอนของศาสนา บางศาสนาสอนว่าพระเจ้าสร้างโลกขึ้นมา เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ สัตว์ทั้งหลายเป็นอาหารของมนุษย์ มนุษย์เป็นเจ้านายผู้ปกครอง แนวความคิดนี้ย่อมมีอิทธิพลต่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่คิดจะชนะธรรมชาติ เพราะพระเจ้าสร้างมนุษย์ขึ้นมาให้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ฉะนั้นมนุษย์จึงดำเนินการปกครองสิ่งทั้งหลายและการปกครองของมนุษย์นั้น เป็นแบบอิตาธิปไตยโดยเบ็ดเสร็จ มีมนุษย์เป็นศูนย์กลางการปกครอง แล้วพวกมนุษย์ก็เป็นเผด็จการต่อสิ่งแวดล้อมธรรมชาติโดยถือความสนใจ ความพอใจและประโยชน์ของมนุษย์เป็นที่ตั้ง ย่ำยีเบียดเบียนธรรมชาติ โดยความเข้าใจผิดว่าเราเป็นนายเหนือธรรมชาติ ตามหลักพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิ

ตามหลักพระพุทธศาสนาแล้วสิ่งต่างๆ ไม่มีใครเป็นนายมีอำนาจเหนือใครโดยไม่พึ่งพาอาศัยกันสิ่งต่างๆ อาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้นตามหลัก ปฏิจจสมุทฺตปาท ที่ว่าเมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนั้นก็เมื่อใดสิ่งนั้นก็เกิดสิ่งนั้นก็เกิด มนุษย์อาศัยธรรมชาติ และธรรมชาติต้องอาศัยมนุษย์มนุษย์อยู่ไม่ได้ ถ้าสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติถูกทำลาย วงจรของธรรมชาติมันยิ่งอาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์เข้าไปทำลายวงจรของมัน เพราะมีอิตาธิปไตยโดยถือว่าตนเองเป็นใหญ่ต้องการเอาชนะธรรมชาติและตักตวงเอาผลประโยชน์จากธรรมชาติ มนุษย์ไม่รู้จักความพอดีถ้ามนุษย์จะแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม มนุษย์จะต้องปฏิบัติต่อธรรมชาติอย่างถูกต้องอย่างสมดุลกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติอย่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ตามหลักปฏิจจสมุทฺตปาท และมนุษย์ไม่สามารถอยู่รอดเมื่อสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้กตัญญูคือ รู้คุณค่าของธรรมชาติ และมีกตเวทิตีคือตอบแทนคุณของธรรมชาติ ผู้ใดได้ประโยชน์จากธรรมชาติแล้วยังคิดทำลายธรรมชาติผู้นั้นเป็นคนทรยศต่อมิตร ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาตินั้นหากพิจารณาตามทรรศนะของพระธรรมปิฎก (2539) มีอยู่ 3 ด้านใหญ่ ๆ คือ

1) ด้านเศรษฐกิจ มนุษย์มองและคิดหาทางว่าจะทำอะไรกับป่า เพื่อแสวงหารายได้จากป่าเพื่อเลี้ยงชีวิต เพื่อหาเงินหรือเพื่อสร้างความร่ำรวย ป่าเป็นแหล่งทรัพยากรของมนุษย์ โดยเฉพาะเป็นแหล่งปัจจัย 4 ของมวลมนุษย์ เช่น ชาวบ้านอาศัยป่าเป็นที่พักหาอาหารทั้งพืชพรรณ เช่น เผือก มัน หน่อไม้ ผลไม้ และสัตว์บก สัตว์ปีก ตลอดจนพืช ถ่านไฟเพื่อหุงต้ม ตลอดจนต้นน้ำลำธารสำหรับอุปโภคบริโภค

-ด้านเครื่องนุ่งห่ม ชาวบ้านก็ไปนำเอาพวกพืชต่างๆ มาปั่นทำเป็นฝ้ายเส้นใยแล้วทอ ผ้า แม้กระทั่งเสื้อผ้าที่ทำจากพืชก็นำเอามาจากป่าทั้งนั้น เป็นต้น

-ด้านที่อยู่อาศัย ชาวบ้านก็นำเอาไม้มาจากปามาสร้างบ้านเรือน ที่อยู่อาศัยพร้อมนำแฝกมามุงหลังคา อาคารบ้านเรือน โดยมากจะอาศัยไม้ในปามาสร้างกันทั้งนั้น

-ด้านยารักษาโรค ชาวบ้านเข้าไปหาสมุนไพรต่างๆ ในปามาทำการรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ โดยธรรมชาติเป็นอันว่า มนุษย์ต้องอาศัยป่าทุกอย่างเป็นแหล่งปัจจัย 4 ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตล้วนมาจากป่าทั้งสิ้น สภาพป่ายังมีความอุดมสมบูรณ์ไม่เสื่อมโทรม ชาวบ้านจำเป็นต้องอาศัยระบบเศรษฐกิจเงินตราแบบปัจจุบัน ชาวบ้านอยู่โดยอาศัยธรรมชาติ แต่ถ้าป่าเสื่อมโทรมหรือป่าไม่มี มนุษย์ก็ต้องหันไปขึ้นตรงต่อระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราในปัจจุบัน ต้องแสวงหาเงินไปซื้อของมา ต่างจากคนสมัยโบราณ ไม่จำเป็นต้องใช้เงินอยู่กับป่า กินกับปามาตลอด ตามคติที่ว่าในน้ำมีปลา ในนามีข้าว และในป่าก็มีสินทรัพย์ต่างๆ ที่เป็นไปตามธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นแหล่งของปัจจัย 4 ของมนุษย์ แต่ต่อมามีการพัฒนาเศรษฐกิจกันมากขึ้น ป่าธรรมชาติก็เป็นแหล่งผลิตผลที่มีรายได้ ก่อนนั้นเป็นแหล่งผลิตผลของปัจจัย 4 ไม่จำเป็นต้องมีรายได้ เพราะมันเป็นสิ่งที่เอามาบริโภคได้โดยตรง แต่ตอนนี้มีเรื่องรายได้เข้ามา มีระบบเงินตราเข้ามาแทนที่ นี่คือระบบเศรษฐกิจแบบปัจจุบัน ซึ่งถือว่าเป็นระบบเศรษฐกิจแบบพัฒนาแล้วแต่ยังไม่แน่ชัดว่าจะพัฒนาไปในทิศทางใด

2) ด้านสังคม ป่าธรรมชาติมีส่วนสำคัญมากในการกำหนดวิถีชีวิตและลักษณะของความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่อยู่ในป่าหรืออาศัยป่านั้น ตลอดจนถึงอารยธรรมของมวลมนุษย์ทั้งหลายทั้งปวงต้องอาศัยป่าธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลกันทั้งนั้น จะเห็นอารยธรรมที่เจริญแล้วต้องเจริญในที่อุดมสมบูรณ์ มีน้ำ มีป่า มีสัตว์และมีพืชพรรณพร้อมบริบูรณ์ เมื่อสภาพแวดล้อมของธรรมชาติเปลี่ยนไป เช่น ป่าหมดหายไป วิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับป่าก็เปลี่ยนไปด้วย การทำมาหากิน เลี้ยงชีพของมนุษย์ก็เปลี่ยนไป กำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม ทำให้สังคมเปลี่ยนไป อย่างน้อยที่สุดป่าก็ยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวชุมชนได้ โดยทำให้คนที่อยู่ในสภาพแวดล้อมนั้น มีความเป็นอยู่ที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเกิดเป็นกลุ่มเป็นพวกได้ ในทางพระพุทธศาสนา การใช้ประโยชน์ในแง่นี้ก็คือ การเอาป่าและธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมาเป็นปัจจัยเสริมในการพัฒนามนุษย์ เป็นเครื่องโน้มน้าวจิตเข้าสู่วิถีการบำเพ็ญภาวนาเพื่อการพัฒนาจิตใจและคุณธรรม เริ่มตั้งแต่การทำให้เกิดเท่าที่ความรู้สึกที่ดีความประณีต ความ

ละมุนละไมการมีความรู้สึกอ่อนโยน เป็นมิตรต่อสภาพแวดล้อม ตลอดจนการพัฒนาปัญญาให้รู้เข้าใจความจริงของธรรมชาติ จนเข้าถึงสัจธรรม แต่ตามที่ปฏิบัติกันอยู่ในโลกของการพัฒนาไม่ได้มองถึงประโยชน์ ด้านจิตใจถึงขั้นนี้ พวกเขามองหาแต่ความสุขทางด้านผัสสะจากธรรมชาติของป่าไม้ ที่จะเอาธรรมชาติ มารับใช้สนองความต้องการของมนุษย์ หรือเป็นเครื่องบำรุงบำเรอความสุขของมนุษย์เท่านั้น

3) ด้านระบบนิเวศ ป่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการรักษาคุณภาพของระบบนิเวศ เพราะในปัจจุบัน คนในประเทศที่พัฒนาแล้ว ได้รู้และตระหนักถึงภัยร้ายแรงของการทำลายธรรมชาติให้เสียสมดุล ถ้าเรามองในแง่ระบบนิเวศมองมาที่ตัวมนุษย์ เอาผลกระทบต่อมนุษย์เป็นจุดเน้น แล้วการที่เราต้องรักษาป่า ก็เพราะป่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในการรักษาคุณภาพ ทำให้สภาพแวดล้อมมีการดำรงอยู่ด้วยดี เมื่อสภาพแวดล้อมอยู่ดี มนุษย์จึงจะอยู่ได้อย่างมีความสุข

แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ เพราะพระพุทธศาสนากับทรัพยากรป่าไม้ มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด แม้พระพุทธเจ้า ก็ทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่ในท่ามกลางธรรมชาติของป่าไม้เป็นส่วนใหญ่ และหลักธรรมคำสั่งสอนของพระองค์เอง ก็มีความสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติทั้งมวล เป็นหลักคำสอนที่ทำให้เกิดความเข้าใจในสภาพของธรรมชาติตามความเป็นจริง ซึ่งมีผลทำให้เกิดความรักความกตัญญู และความสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างแท้จริง โดยเราจะเห็นได้ จากการที่พระองค์ทรงเน้นสั่งสอนให้พระอัครสาวกตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติ ในลักษณะของสื่อการสอนธรรม และทรงบัญญัติห้ามไม่ให้ทำลายธรรมชาติ เป็นต้น การพูดถึงพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติป่าไม้ ก็เพื่อที่จะได้นำแนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาเป็นแนวแก้ไขปัญหของทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลาย จึงจำต้องทำความเข้าใจในเบื้องต้นว่า พระพุทธศาสนามีทัศนคติอย่างไรต่อธรรมชาติ เพราะคุณธรรมเบื้องต้นของประชาชนชาวพุทธนั้น เกิดจากรากฐานที่มาจากความรักความกตัญญูที่ชาวพุทธพึงมีต่อธรรมชาติ แล้วจึงจะนำไปสู่ความสัมฤทธิ์ผลในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อบรรเทาปัญหาดังกล่าวได้

นอกจากนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2543) กล่าวว่า พระพุทธศาสนา มองธรรมชาติว่าโดยสาระสำคัญแล้วมีอยู่ 3 ประการ คือ

1. มองเห็นธรรมชาติเป็นเรื่องรื่นรมย์ น่าชื่นชมความงาม และมีความสุขกับธรรมชาติ
2. เห็นพืชพันธุ์มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในธรรมชาติ เป็นเพื่อนร่วมกฏของธรรมชาติ อันเตียวกันกับตน จะต้องมีเมตตาไมตรีต่อกัน
3. มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าเกื้อกูล ต่อการพัฒนาของมนุษย์

พระธรรมปิฎก (2539) กล่าวว่าหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา จะย่ำมากในเรื่องระบบของการพึ่งพาอาศัย และนอกจากการพึ่งพาอาศัยกันแล้ว สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งก็คือความรู้สึกที่ดีงามต่อกัน ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลาย ความรู้สึกที่ดีงามอย่างหนึ่ง ได้แก่คุณธรรมที่เรียกว่า “ความกตัญญู” ความกตัญญูนี้ไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีทั้งต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วย ดังมีคาถาพุทธศาสนาสุภาษิตบทหนึ่งที่ย่ำบ่อยๆ ในพระไตรปิฎกสอนให้รู้คุณแม่แต่คุณประโยชน์ของพืชมีใจความแปลเป็นภาษาไทยว่า “บุคคลนั่งหรือนอนในร่มเงาของตนไม่ได้ ไม่พึงหักก้านกิ่งใบของตนไม้นั้น ผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนทราม” บนแนวทางของความเป็นจริง ต้องรู้ระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ คือสภาพสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่เรียกว่า อุดุนิยม ได้แก่ ความจริงเกี่ยวกับสสารสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพที่เรียกว่าพีชนิยาม ได้แก่ ความหลากหลายทางชีวภาพ พันธุกรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เป็นธรรมชาติเกี่ยวข้องกับพฤติกรรม เป็นตัวเชื่อมโยงเกี่ยวข้องระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตเป็นธรรมชาติที่เกี่ยวกับเรื่องของการกระทำ และผลที่ตามมาเรียกว่ากรรมนิยาม ธรรมชาติเกี่ยวกับกลไกการทำงานของจิตที่เรียกว่าจิตนิยาม โดยเชื่อมโยงธรรมชาติเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ตามหลักที่เรียกว่า “ธรรมนิยาม” ได้แก่สิ่งแวดล้อมทั้งหลายที่มีความสัมพันธ์กันตามกระบวนการแห่งเหตุผล

หลักธรรมของพุทธศาสนาที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ถูกแฝงอยู่ในหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา แต่ถ้าจะให้เห็นผลทางปฏิบัติหลักธรรมคำสอนจะถูกถ่ายทอดผ่านพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะศาสนาพุทธมีพิธีกรรมหลากหลายแนวทาง การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธศาสนา จึงเป็นการประยุกต์ใช้พิธีกรรมต่างๆ เพื่อมีผลต่อจิตใจหรือเป็นการสร้างจิตใจ หรือเป็นการสร้างจิตสำนึก ถ้าจะกล่าวถึงการบวชป่า ไม่ได้มีความหมายเพียงแค่การประกอบพิธีกรรม หรือเพียงการนำผ้าเหลืองไปห่อต้นไม้เท่านั้น แต่กิจกรรมการบวชป่า จะเป็นสื่อและสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความผูกพันระหว่างคนกับต้นไม้และสัตว์ป่า ซึ่งจะมีผลดีต่อระบบนิเวศ วิถีชุมชน ท้องถิ่น และประชาชน พิธีบวชต้นไม้เป็นแนวทางการอนุรักษ์ป่า ที่เกิดจากการประยุกต์พิธีกรรมทางพุทธศาสนาซึ่ง เสรี พงศ์พิศ (2536) ได้กล่าวถึงพิธีบวชต้นไม้ สรุปไว้ในพระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงพิธีกรรมเจริญพระพุทธมนต์ให้ต้นไม้ในครั้งพุทธกาล ซึ่งวัตถุประสงค์ของการทำพิธีดังกล่าวเพื่อให้ป่าต้นน้ำลำธารรอดพ้นจากการถูกตัดฟัน ถือเป็นกุศโลบายยับยั้งการลักลอบตัดไม้บริเวณป่าต้นน้ำ และเพื่อความเป็นสิริมงคลกับต้นไม้ที่ถูกบวช และต้นไม้บริเวณใกล้เคียง พิธีกรรมการบวชป่าได้ถูกประยุกต์ กำหนดสร้างขึ้นเป็นสัญลักษณ์และความหมายจากความเชื่อของชุมชนในภาคเหนือ โดยมีเป้าหมายเพื่อปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันและการเคารพซึ่งกันและกัน ระหว่างคนกับต้นไม้ โดยส่วนใหญ่ต้นไม้ที่ได้รับการบวชแล้ว มักได้รับการคุ้มครองรอดพ้นจากการถูกลักลอบตัด การประกอบพิธีกรรมการบวช

ปาได้ดำเนินการมาหลายพื้นที่แต่ละพื้นที่ ก็จะนำไปประยุกต์ใช้ต่างกันแต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่มีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ความเชื่อทางพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดจิตสำนึกที่ดีต่อป่าไม้ นอกจากนี้พระพุทธรเจ้าของเรานั้น ยังทรงมีความใกล้ชิดกับต้นไม้และป่าเป็นอย่างยิ่ง ตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ และดับขันธปรินิพพาน เช่น

ประสูติ เมื่อวันศุกร์ ที่ 18 พฤษภาคม เวลา 11 นาฬิกา ปีก่อน พ.ศ. 80 เป็นเดือนเริ่มหน้าฝนและจวนเที่ยง ขณะที่พระพุทธรมาดาเสด็จประภาส ณ ปาลุมพินี ระหว่างนครเทวทนะกับนครกบิลพัสดุ์

ตรัสรู้ เมื่อวันพุธ ที่ 20 พฤษภาคม เวลา 05.33 น. ปีก่อน พ.ศ. 45 ณ ตำบลอรุเวลาเสนาณิคม นครชนบทเป็นต้น หน้าฝน อากาศเย็นชุ่มชื้นเพราะเป็นเวลาใกล้รุ่ง มีน้ำค้างทั้งบนยอดไม้และยอดหญ้าเป็นชนบท เพราะฉะนั้นต้นไม้คงจะร่มรื่น ข้อสำคัญตรัสรู้ได้ร่มโพธิ์ใหญ่ ใบหนา ประทับอยู่ 7 วัน หมายความว่า ประทับด้วยความปลอดภัยพระทัย อากาศเย็นสบาย พระจันทร์เต็มดวง เนื่องจากเป็นวันเพ็ญเดือน 6 ด้วยตรัสรู้ใน 21 ความเงิบสงบเสียงที่จะทรงได้ยินนั้น คงจะมีแต่เสียงหรีดหิ่งห้อย และเสียงสายของใบโพธิ์ สิ่งแวดล้อมเหมาะสมจะเป็นที่เจริญภาวนาอย่างยิ่ง

ดับขันธปรินิพพาน ในวันอังคารที่ 15 พฤษภาคม เวลาบ่าย 15.50 น. ปีมะเส็ง ก่อน พ.ศ. 1 ณ เมืองกุสินารา ได้ร่มไม้อีกไม่ได้มีการสร้างเป็นกุฏิถวายให้ประทับอาจจะเพราะโปรดธรรมชาติ ที่บริสุทธิ์ต้นไม้ในพระพุทธศาสนาและต้นไม้สำคัญที่พระพุทธเจ้าเคยประทับมี 5 ชนิด ได้แก่

1. ต้นสาละ ตอนประสูติและดับขันธปรินิพพาน ณ ได้ร่มสาละเป็นไม้ใหญ่มีใบหนาดกตลอดปี
2. ต้นโพธิ์ ทรงตรัสรู้ได้ร่มโพธิ์ ประทับ 7 วัน
3. ต้นจิก เคยประทับได้ร่มจิก หลังประทับได้ร่มโพธิ์แล้ว 7 วัน
4. ต้นไทร เคยประทับได้ร่มไทร หลังประทับได้ร่มจิกแล้ว 7 วัน
5. ต้นเกด เคยประทับได้ร่มเกด หลังประทับได้ร่มไทรแล้ว 7 วัน

สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา การจัดการปัญหาของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม จะต้องเข้าใจความเป็นจริงตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ถือว่าเป็นตัวสภาวะธรรมของธรรมชาติ ที่จะทำให้มนุษย์มีทัศนคติทำที่จิตใจที่ถูกต้องในการพัฒนาตัวเอง และเข้าไปเกี่ยวข้องจัดการกับปัญหาอย่างถูกต้อง ซึ่งสามารถสรุปประเด็น แนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกฎธรรมชาตินี้

1. การกำหนดแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยมีความตระหนักในเรื่องของความเปลี่ยนแปลง
2. มนุษย์ต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลง เพื่อการยุติปัญหาในการจัดการสิ่งแวดล้อม
3. แนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักของความเป็นจริงตามธรรมชาติทำให้มนุษย์มีโลกทัศน์ใหม่ ที่ว่าทุกสิ่งเกี่ยวข้องกันเป็นองค์รวม มนุษย์เป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อสิ่งอื่นหรือเป็นสิ่งแวดล้อมของสิ่งอื่นๆ ด้วยดังนี้ การจัดการสิ่งแวดล้อมตามความเป็นจริงแล้วก็คือ การจัดการตัวมนุษย์นั่นเอง

บทที่ 4

การจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชนของพระสงฆ์

ในบทนี้ เป็นวิเคราะห์การจัดการระบบนิเวศวิทยาของพระสงฆ์กับการสร้างความสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชน ผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอเนื้อหาเป็น 2 ตอนคือ ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของรางวัลลูกโลกสีเขียว ตอนที่ 2 การจัดการระบบนิเวศวิทยาของพระสงฆ์ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม การประชุมกลุ่มย่อย สามารถรวบรวมข้อมูลทั้งหมดและนำเสนอผลการวิจัย โดยการนำข้อมูลมาวิเคราะห์สังเคราะห์ให้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่ได้วางไว้ ในการวิเคราะห์การจัดการระบบนิเวศวิทยาของพระสงฆ์ แบ่งออกเป็น 9 หัวข้อ ดังต่อไปนี้

1. แนวทางในการจัดการระบบนิเวศวิทยาภายในวัด
2. แนวทางในการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม
3. การประยุกต์ใช้ธรรมะกับสิ่งแวดล้อม
4. วิธีการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม
5. แนวคิดในการฟื้นฟูป่าไม้และสิ่งแวดล้อม
6. วิธีการใช้เทคโนโลยีอย่างชาญฉลาด
7. การมีส่วนร่วมของชุมชนและประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ
8. เกิดความสมดุลในระบบนิเวศและประโยชน์ที่ได้รับ
9. ผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวิทยาชุมชน

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของรางวัลลูกโลกสีเขียว

ความเป็นมาของ “รางวัลลูกโลกสีเขียว”

โครงการลูกโลกสีเขียว เป็นโครงการต่อเนื่องจากโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติฯ ปตท. ได้ถือกำเนิดขึ้นในปี พ.ศ.2542 เพื่อถวายเป็นราชสักการะแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสทรงเจริญพระชนมายุ 72 พรรษา ด้วยความร่วมมือของผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่างๆ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน นักอนุรักษ์ นักวิชาการ นักเขียน สื่อมวลชน ฯลฯ โดยมีเป้าหมายที่จะสนับสนุน เป็นกำลังใจ ยกย่องและเผยแพร่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของบุคคลและกลุ่มบุคคลเหล่านี้ ให้เป็นที่รับรู้สังคมในวงกว้าง เป็นเยี่ยงอย่างของการประกอบสิ่งที่ดีงามในสังคมไทย เป็นแบบอย่างในการนำไปประยุกต์ใช้แม้จะต่างถิ่น ต่างวัฒนธรรม หรือต่างสภาพนิเวศ อีกทั้งยังเป็นการกระตุ้นให้เกิดการสร้างผลงานสร้างเครือข่ายแห่งการอนุรักษ์ฯ ให้ยั่งยืนสืบไป

นับจากปีแรกจนถึงปัจจุบัน รางวัลลูกโลกสีเขียว มีผลงานประเภทชุมชน บุคคล กลุ่มเยาวชน งานเขียน ความเรียงเยาวชน สื่อมวลชนและรางวัล “สปีปนนท์ เกตุทัต 5 ปี แห่งความยั่งยืน” ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ไปแล้วทั้งสิ้น 249 รางวัล โดยผู้ได้รับรางวัลยังคงมุ่งมั่นสร้างสรรค์ผลงาน ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง และขยายเครือข่ายแห่งการอนุรักษ์ออกไปมากขึ้นกว่าเดิม และนอกจากการค้นหาผลงานอนุรักษ์ ที่ควรค่าแก่การยกย่องเชิดชูแล้ว รางวัลลูกโลกสีเขียว ยังสนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ด้วยการจัดเวที “เครือข่ายลูกโลกสีเขียว” ทั้งในส่วนกลางและภูมิภาค และกิจกรรม “เพื่อนลูกโลกสีเขียว” ที่สัญจรเผยแพร่องค์ความรู้ในการจัดการป่า โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนปีนี้ รางวัลลูกโลกสีเขียว เดินเข้าสู่ปีที่ 16 เป็นทศวรรษแรกแห่งการเติบโต เพื่อยืนเคียงข้างกับผู้ที่มีจิตสาธารณะที่มุ่งทำความดีให้แก่ส่วนรวม

“รางวัลลูกโลกสีเขียว” มีวัตถุประสงค์เพื่อ สนับสนุนส่งเสริมผลงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ให้กำลังใจชุมชน บุคคล กลุ่มเยาวชน ตลอดจนงานเขียนความเรียงและสื่อมวลชน ให้ตระหนักใส่ใจต่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งเผยแพร่องค์ความรู้ในด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ขยายวงกว้างมากยิ่งขึ้น อันจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทางสร้างสรรค์ ทั้งในด้านแนวความคิดทัศนคติในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ดูแลสิ่งแวดล้อมอย่างทะนุถนอม ห่วงแหน และประหยัดกรรมกรรางวัลลูกโลกสีเขียวมีสี่กลุ่ม ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิจากหลากหลายสาขาอาชีพทั้ง นักวิชาการ ผู้แทนชุมชน สื่อมวลชน นักอนุรักษ์ นักพัฒนาชุมชน เป็นต้น กระจายบทบาททำงาน แต่ละฝ่ายมีคณะกรรมการตัดสิน คณะกรรมการคัดเลือก คณะกรรมการกลั่นกรองและคณะกรรมการพินิจแต่ละภูมิภาค

วัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารทั้งในและนอกประเทศ สนับสนุนการศึกษาวิจัย ร่วมมือกับองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน หรือองค์กรการกุศลอื่น เพื่อรณรงค์และดำเนินกิจกรรมสาธารณประโยชน์ในด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยไม่ดำเนินการเกี่ยวข้อกับทางการเมือง

กิจกรรม “รางวัลลูกโลกสีเขียว” ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งจัดทำเวทีเครือข่ายสัมมนาทางวิชาการ สร้างสรรค์สื่อสารมวลชน ทั้งรูปแบบสิ่งตีพิมพ์และรายการทางโทรทัศน์ จัดรวบรวมองค์ความรู้ ของผลงานที่ได้รับรางวัลจากประสบการณ์ และภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างเครือข่ายรางวัลลูกโลกสี

ภาพที่ 4.1 มูลนิธิลูกโลกสีเขียว

เขี้ยว เครือข่ายสิ่งแวดล้อมต่างๆ วิเคราะห์สังเคราะห์ และจัดทำเป็นฐานข้อมูล องค์ความรู้ เผยแพร่สู่สาธารณชน จัดทำคลินิกหรือ “เพื่อนลูกโลกสีเขียวสัญจร” ไปยังภูมิภาคต่างๆ เพื่อให้ข้อมูลข่าวสารองค์ความรู้ แลก เปลี่ยนประสบการณ์ และเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน “รางวัลลูกโลกสีเขียว” แต่ละปีเน้นหัวข้อการประกวดที่แตกต่างกันออกไป มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- ครั้งที่ 1 ปี 2542 เน้นหัวข้อ “การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้”
- ครั้งที่ 2 ปี 2543 เน้นหัวข้อ “การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้”
- ครั้งที่ 3 ปี 2544 เน้นหัวข้อ “การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้”
- ครั้งที่ 4 ปี 2545 เน้นหัวข้อ “การอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรป่า”
- ครั้งที่ 5 ปี 2546 เน้นหัวข้อ “การอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรป่า”
- ครั้งที่ 6 ปี 2547 เน้นหัวข้อ “การอนุรักษ์ธรรมชาติ ทรัพยากรป่าและน้ำ”
- ครั้งที่ 7 ปี 2548 เน้นหัวข้อ “คน น้ำ ป่า วิถีพึ่งพาและผูกพัน”
- ครั้งที่ 8 ปี 2549 เน้นหัวข้อ “วิถีพอเพียงแบ่งปัน ผูกพันคน น้ำ ป่า”
- ครั้งที่ 9 ปี 2550 เน้นหัวข้อ “วิถีพอเพียงแบ่งปัน ผูกพันคน น้ำ ป่า”
- ครั้งที่ 10 ปี 2551 เน้นหัวข้อ “วิถีพอเพียง แบ่งปัน ผูกพัน ดิน น้ำ ป่า”
- ครั้งที่ 11 ปี 2552 เน้นหัวข้อ “วิถีพอเพียง แบ่งปัน ผูกพัน ดิน น้ำ ป่า”
- ครั้งที่ 12 ปี 2553 เน้นหัวข้อ “วิถีพอเพียง แบ่งปัน ผูกพัน ดิน น้ำ ป่า”
- ครั้งที่ 13 ปี 2554 เน้นหัวข้อ “วิถีพอเพียง แบ่งปัน ผูกพัน ดิน น้ำ ป่า”
- ครั้งที่ 14 ปี 2555 เน้นหัวข้อ “วิถีพอเพียง แบ่งปัน ผูกพัน ดิน น้ำ ป่า”
- ครั้งที่ 15 ปี 2556 เน้นหัวข้อ “วิถีพอเพียง แบ่งปัน ผูกพัน ดิน น้ำ ป่า”
- ครั้งที่ 16 ปี 2557 เน้นหัวข้อ “วิถีพอเพียง แบ่งปัน ผูกพัน ดิน น้ำ ป่า”
- ครั้งที่ 17 ปี 2558 เน้นหัวข้อ “วิถีพอเพียง แบ่งปัน ผูกพัน ดิน น้ำ ป่า”

นับแต่ปี พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา มีการจำแนกประเภทรางวัลเป็น 7 ประเภท ประเภทชุมชนประเภทบุคคล ประเภทกลุ่มเยาวชน ประเภทงานเขียน ประเภทความเรียงเยาวชน ประเภทสื่อมวลชน และรางวัล “สิบปณห์ เกตุทัต 5 ปีแห่งความยั่งยืน” เห็นได้ว่าเป้าหมายสำคัญของ “รางวัลลูกโลกสีเขียว” คือ การสนับสนุนเป็นกำลังใจยกย่องชุมชน บุคคล กลุ่มเยาวชน งานเขียน ความเรียงเยาวชน และสื่อมวลชน ในด้านการทำนุบำรุงเสริมสร้างป้องกันฟื้นฟู และเผยแพร่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นที่กระจายอยู่ทุกภูมิภาค ต่างทุ่มเทแรงกาย-ใจ มุ่งมั่นที่จะสืบสานวัฒนธรรมจารีตประเพณีที่สืบ

ทอดมรดกมาแต่บรรพชน ให้เป็นที่รับรู้สู่สังคมในวงกว้าง เป็นแบบอย่างวิถีปฏิบัติดีงามในสังคมไทย แม้จะต่างถิ่น ต่างวัฒนธรรมหรือต่างสภาพภูมิโนเวศก็ตาม

ในงานวิจัยเรื่อง “การบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา กับการสร้างความสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชน” ผู้วิจัยได้คัดเลือกพระสงฆ์ที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวระหว่างปี 2546 - 2555 จำนวนทั้งหมด 19 รูป 18 จังหวัด (ครอบคลุมทุกภาคของประเทศไทย) ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ที่	ชื่อ ฉาย/นามสกุล	ที่อยู่	ปีที่ได้รับรางวัล
1.	พระครูประโชตธรรมมาภิรม	เจ้าอาวาสวัดวังศิลาธรรมาราม อ.แก่งจ.ระยอง	2546
2.	พระโสภณ อุตตสาโร (พระอาจารย์เขียว)	สำนักสงฆ์เขาม่วง หมู่ 3 ต.บางเตย อ.เมือง จ.พังงา	2547
3.	พระครูสุจินนันทกิจ (สมคิด จรณธมฺโม)	วัดโป่งคำ หมู่ 5 ต.ตู่พงษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน	2547
4.	พระล้น ธมฺมโร	วัดป่าภูดินสอ บ้านกันทรอมใต้ ต.กันทรอม อ.ขุนหาญ จ.ศรีสะเกษ	2548
5.	พระศราวุธ เตชธมฺโม	วัดป่าช่องกุ่ม 15 หมู่ที่ 5 บ้านช่องกุ่ม ต.ช่องกุ่ม อ.วัฒนานคร จ.สระแก้ว	2548
6.	พระอธิการเอนก ยสทินฺโน	วัดป่าไทรงาม บ้านไทรงาม ถ.เดชอุดม ทุ่งศรีอุดม ต.เมืองเดช อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี	2548
7.	พระปริญา สุปริโย	วัดป่าชุมชน ต.ลำสมพุง อ.มวกเหล็ก จ.สระบุรี	2549
8.	พระครูวินัยธรมุขชัย จิตตปาโล	วัดโสธรวรารามวรวิหาร (โรงเจวัดโสธรฯ) ต.โสธร อ.เมือง จ.ฉะเชิงเทรา	2549
9.	พระครูจันทรปัญญาภรณ์	วัดภูนกระบา บ้านผาตั้ง ต.ผาตั้ง อ.สังคม จ.หนองคาย	2550
10.	พระครูถาวรพัฒนกิจ	วัดนวการาม บ้านโคกใหญ่ ต.บัวเงิน อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น	2551

ที่	ชื่อ ฉาย/นามสกุล	ที่อยู่	ปีที่ได้รับรางวัล
11	พระประจักษ์ ฐัมมปทีโป	วัดเชษฐพลภูลังกา ต.ดงบัง อ.บึงโขงหลง จ.หนองคาย	2551
12	หลวงพ่อดาต อติพล	สวนป่าเฉลิมพระเกียรติบ้านนา หมู่ 6 ต.เขาต่อ อ.ปลายพระยา จ.กระบี่	2551
13	พระนิรันดร์ คุณธโร	พุทธอุทยานถ้ำน้ำทิพย์ ต.กุงเก่า อ.ท่าคันโท จ.กาฬสินธุ์	2552
14	พระสมพงษ์ ถาวรรมโม	วัดदानมุฑิตา ต.ศรีแก้ว อ.เลิงนกทา จ.ยโสธร	2552
15	พระสุวรรณ คเวสโก	วัดป่ายาง หมู่ 4 ต.ท่าจั่ว อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช	2552
16	พระครูเกษมธรรมรังษี (ถาวร เขมรสิโย)	วัดสุทธาวาส ต.โมถ่าย อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี	2553
17	พระครูสุทธิธรรมภาณิก	วัดป่าน้ำสวยห้วยปลาตุก ต.นาดอกคำ อ.นาด้วง จ.เลย	2553
18	พระพุทธิญาณมุนี	วัดพระธาตุผาเงา 391 หมู่ 5 บ้านสบคำ ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย	2553
19	พระครูบวรศีลวัตร (ประเสริฐ รุขิตสิโล)	วัดเลิศสวัสดิ์(เขาจันทร์งาม) หมู่ที่ 12 บ้านเลิศสวัสดิ์ ต.ลาดบัวขาว อ. สีคิ้ว จ. นครราชสีมา	2555

ตอนที่ 2 การจัดการระบบนิเวศวิทยาของพระสงฆ์

ในตอนนี้เป็นการศึกษาภาคสนาม พระสงฆ์ที่มีผลงานดีเด่นในการอนุรักษ์พันธุ์พืชป่าไม้และสิ่งแวดลอม เพื่อเป็นการยกย่องเชิดชูให้เป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม จนได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวระหว่างปี 2546 – 2555 ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกมา 19 รูป 18 จังหวัด (ซึ่งครอบคลุมทุกภูมิภาคของประเทศไทย) ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ การจัดการระบบนิเวศวิทยาของพระสงฆ์แต่ละรูปตามลำดับปีที่ได้รับรางวัลฯ ดังมีรายนามต่อไปนี้

1. พระครูประโชตธรรมาภิรม

รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 5 ปี 2546

เจ้าอาวาสวัดวังศิลาธรรมาราม อ.แก่ง จ.

ระยอง

อายุ : 73 ปี

การศึกษา

จบการศึกษาชั้น ป. 4 และเมื่ออายุครบเกณฑ์ทหาร ก็เข้ารับราชการทหารเป็นเวลา 2 ปี หลังจากปลดประจำการ ได้มาอุปสมบทที่วัดวังศิลาธรรมาราม เมื่ออายุ 24 ปี จนถึงปัจจุบัน ระยะเวลาทำงานด้านอนุรักษ์สิ่งแวดลอม :

ปี 2536 – ปัจจุบัน

เกียรติประวัติ : รับพระราชทานพดุง ปี 2529

รับรางวัลประกวดแปลงป่าในโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติฯ ดังนี้

- ปี 2540 รางวัลชมเชย กิจกรรมรักษาต้นไม้ ประเภทศาสนสถาน เนื้อที่ปลูก 80 ไร่
- ปี 2540 รางวัลรองชนะเลิศ กิจกรรมรักษาต้นไม้ ประเภทพื้นที่อนุรักษ์ที่มีสภาพเสื่อมโทรม เนื้อที่บำรุงป่า 200 ไร่ แปลง FPT 6/1
- ปี 2541 รางวัลชนะเลิศ กิจกรรมรักษาต้นไม้ ประเภทพื้นที่บริเวณศาสนสถาน เนื้อที่ปลูก 30 ไร่
- ปี 2541 รางวัลชนะเลิศ กิจกรรมรักษาต้นไม้ ประเภทพื้นที่อนุรักษ์ที่มีสภาพเสื่อมโทรม เนื้อที่บำรุงป่า 200-0-26 ไร่ FPT/6/1
- ปี 2545 รับเสมาธรรมจักรในฐานะผู้ทำประโยชน์สาขานุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดลอม

ภาพที่ 4.2 พระครูประโชตธรรมาภิรม

การจัดการระบบนิเวศวิทยาภายในวัด

จากศึกษาภาคสนามวัดวังศิลาธรรมาราม พบว่า ท่านไม่ได้ฟันฟูและปลูกป่าในบริเวณวัด และท่านกำลังจะเดินทางไป “สวนป่าอรัญปิยวงศ์” ที่ท่านได้ไปปลูกป่าที่มีสภาพเสื่อมโทรม ผู้วิจัยและคณะจึงขอเดินทางไปด้วย จากวัดวังศิลาธรรมาราม และสวนป่าอรัญปิยวงศ์ เป็นระยะทาง 50 กม. สวนป่าแห่งนี้อยู่ในบ้านวังปลา ต.พวา อ.แก่งหางแมว จ.จันทบุรี มีเนื้อที่ประมาณ 60 ไร่ ท่านได้ปลูกป่าและฟันฟูป่าไปเรื่อยๆ และซื้อที่ดินเพิ่ม ปัจจุบันสวนป่าอรัญปิยวงศ์ มีเนื้อที่ประมาณ 1,000 ไร่ ในบริเวณหมู่ที่ 2, 3, 4 ต.พวา อ.แก่งหางแมว จ.จันทบุรี

ภาพที่ 4.3 สวนป่าอรัญปิยวงศ์

ผู้วิจัยได้มีโอกาสสัมภาษณ์เชิงลึกพระครูประโชตธรรมาภิรม “ว่าอะไร คือ แนวคิดที่เริ่มปลูกป่า” ท่านกล่าวว่า ในปี 2536 เกิดวิกฤตน้ำที่วัดวังศิลาธรรมาราม ในหน้าฝนจะมีน้ำซึมเข้าซบมีใช้ตลอดทั้งปี แต่ในปี 2536 เริ่มไม่มีน้ำใช้จึงขุดบ่อบาดาลลงไปประมาณ 10 เมตร ใช้กระป๋องลงไปตักน้ำไม่มีน้ำเลย จึงเกิดความคิดว่า “มันเกิดอะไรขึ้นกับแม่ธรณีเมื่อก่อนมีความชุ่มชื้นมีน้ำไว้กินไว้ใช้ตลอดทั้งปี จึงเกิดแนวคิดว่ามันขุดน้ำจากแม่ธรณีไม่คิดว่าจะช่วยแม่ธรณีบางหรือไร” จึงเกิดแนวคิดที่จะทดลองช่วยแม่ธรณี ด้วยการสร้างป่าให้เกิดความชุ่มชื้นแก่แม่ธรณี เมื่อป่ามีความชุ่มชื้นสรรพสิ่งต่างๆ ก็จะเกิดขึ้นได้ จึงได้ทดลองหาเนื้อที่ ,หาสมาชิก ได้พื้นที่ตรงนี้ เมื่อก่อนซื้อมา 60 ไร่ ไร่ละ 6,000 บาท ปลูกป่าอย่างเดียวไม่ได้ทำอย่างอื่น ต่อมามีการแลกเปลี่ยนกันบ้าง จึงทำให้มีเนื้อที่เพิ่มขึ้นประมาณ 1,000 ไร่

ภาพที่ 4.4 ก่อนจะเป็นสวนป่าอรัญปิยวงศ์

ท่านให้แง่คิดว่า “ชีวิตกับ

ธรรมชาติ และธรรมะเป็นเรื่องเดียวกัน แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ยังใช้ป่าเป็นที่ตรัสรู้ แสดงธรรมและปรินิพพาน เราจึงควรสืบทอดปณิธานของพระพุทธเจ้าบรมครูของชาวโลก โดยการร่วมกันอนุรักษ์และฟันฟูป่าให้คงอยู่คู่โลกต่อไป แล้วก็มาเปลี่ยนทัศนคติของคนทำบุญอีกแบบหนึ่งว่า เราสร้างศาสนวัตถุเสียจนเต็ม ไม่ค่อยมีใครอาศัย ไม่มีคนดูแล ที่นี้ถ้าเราสร้าง

ป่า อย่างน้อยๆ ก็มีสิ่งสารพัด หรือพวกแมลงอาศัย ก็เลยคิดมาทำป่าชีวิตกับธรรมชาติและธรรมะเป็นเรื่องเดียวกัน แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ยังใช้ป่าเป็นที่ตรัสรู้ แสดงธรรมและปริณิพพาน เราจึงควรสืบทอดปณิธานของพระพุทธเจ้าบรมครูของชาวโลก โดยการร่วมกันอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าให้คงอยู่คู่โลกต่อไป แล้วก็มาเปลี่ยนทัศนคติของคนทำบุญอีกแบบหนึ่งว่า เราสร้างศาสนวัตถุเสียจนเต็มไม่ค่อยมีใครอาศัย ไม่มีคนดูแล ทีนี้ถ้าเราสร้างป่าอย่างน้อยๆ ก็มีสิ่งสารพัดหรือพวกแมลงอาศัยก็เลยคิดมาทำป่า” ซึ่งท่านมีผลงานมากมายดังนี้

1. ปลูกป่าในพื้นที่วัดวังศิลาธรรมาราม ต.วังหว่า อ.แก่ง จ.ระยอง เนื้อที่ประมาณ 20 ไร่
2. จัดทำโครงการสวนป่าอรัญญิยวงศ์ ปลูกป่าและฟื้นฟูป่า เนื้อที่ประมาณ 1,000 ไร่ ในบริเวณหมู่ที่ 2, 3, 4 ต.พวา อ.แก่งหางแมว จ.จันทบุรี
3. ปลูกป่าในโครงการปลูกป่าถาวรฯ 50 แปลง FPT 6/1 ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน บ้านวังปลา ต.พวา อ.แก่งหางแมว จ.จันทบุรี
4. ปลูกป่าในโครงการเชื่อมป่าตะวันออก (โครงการทางช้างผ่าน) เนื้อที่ประมาณ 60 ไร่
5. ปลูกป่าบริเวณเขาจุก กิ่งอำเภอบึงสามพัน จ.ระยอง เนื้อที่ประมาณ 15 ไร่
6. จัดอบรมส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้แก่เยาวชนรอบป่า 5 รุ่น

แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม

พระครูประโชตธรรมาภิรม ท่านจึงมีคิดที่จะพลิกฟื้นผืนป่าให้กลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง โดยเป็นผู้ริเริ่มแนวคิดเชื่อมระบบนิเวศผืนป่าตะวันออก ที่เคยถูกตัดขาดจากการบุกรุกให้เป็นผืนเดียวกัน ด้วยการทำโครงการซื้อโครงการ “ทางช้างผ่าน” โดยใช้วิกฤติเรื่องการตายของช้างป่า เป็นตัวจุดประกายความร่วมมือทำบุญด้วยการปลูกป่าภาคตะวันออก เป็นภาคที่เติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ผืนป่าตะวันออกได้ถูกโรงงานอุตสาหกรรมและตึกรามบ้านช่อง รวมถึงพื้นที่ทำการเกษตร สวนผลไม้ สวนยางพารา แบ่งสัดส่วนพื้นที่ไปใช้ ทำให้จำนวนป่าลดลงจากเดิมมากพระครูประโชตธรรมาภิรม สนใจความเปลี่ยนแปลงของ

จำนวนพื้นที่ป่าที่ลดลงอย่างมาก ส่งผลกระทบต่อมนุษย์และสรรพสัตว์ จึงคิดหาทางเพิ่มพื้นที่ป่า “ชีวิตกับธรรมชาติและธรรมะเป็นเรื่องเดียวกัน แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ยังใช้ป่าเป็นที่ตรัสรู้ แสดงธรรมและปริณิพพาน ดังนั้นเราจึงควรสืบทอดปณิธานของพระพุทธเจ้า บรมครูของชาวโลก โดยการร่วมกันอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าให้คงอยู่คู่โลกต่อไป แล้วก็มา

ภาพที่ 4.5 ท่านพระครูอธิบายแนวทางการอนุรักษ์ป่า

เปลี่ยนทัศนคติของคนทำบุญอีกแบบหนึ่งว่า เราสร้างศาสนวัตถุเสียจนเต็ม ไม่ค่อยมีใครอาศัย ไม่มีคนดูแลถ้าเราสร้างปาย่างน้อยๆ ก็มีสิ่งสารพัดหรือพวกแมลงอาศัยก็เลยคิดมาทำป่า “ท่านบอกถึงแนวคิดในการสร้างป่าว่า ในระยะ แรกที่เริ่มปลูกป่าในพื้นที่วัดวังศิลาธรรมาราม เนื้อที่ประมาณ 20 ไร่ แต่การปลูกต้นไม้ในเขตเมืองนั้น บางครั้งคนในชุมชนก็ไม่เข้าใจ มีเสียงบ่นว่าทำให้ไม่มีที่จอดรถบ้าง บังสถานที่บ้าง “ความคิดในใจเกิดขึ้นลึกๆ ว่า ถ้ามีโอกาสเก็บปัจจัยพร้อมเมื่อไร จะไปหาสถานที่สักแห่งหนึ่ง แล้วจะสร้างสวนป่าให้เป็นป่าโดยธรรมชาติขึ้นมาเลย” ท่านตั้งประเด็นในใจ

ปี 2536 ท่านได้สานต่อเจตนารมณ์ที่คิดไว้ โดยรวบรวมปัจจัยซื้อที่ดินบริเวณชายเขาใกล้หมู่บ้านสวย หมู่ 3 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีเพื่อปลูกป่า โดยหวังให้พื้นที่ป่าปลูกนี้เป็นพื้นที่กันชนระหว่างพื้นที่อนุรักษ์ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน กับพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน โดยให้ชื่อป่าปลูกผืนนี้ว่า “สวนป่าอรัญปิยวงศ์” ท่านสายเดินทางมาพื้นที่ปลูกป่าทุกวันเป็นระยะทางกว่า 50 กิโลเมตร ท่านลงมือปลูกต้นไม้ด้วยตัวเอง ด้วยความมุ่งมั่นที่เปลี่ยนทุ่งหญ้าให้เป็นป่าสมบูรณ์ ได้ยินเสียงค่อนขอตจากชาวบ้านบางส่วนที่ไม่เข้าใจการกระทำของท่านว่านี่ไม่ใช่กิจของสงฆ์ บ้างก็เข้าใจว่าท่านจะมาสร้างอาณาจักรหรือสร้างรีสอร์ท หรือเป็นระบบทุนนิยมเข้ามาในพื้นที่ ท่านก็วางอุเบกขาจากคำครหาเหล่านั้น ปลูกป่าต่อไปด้วยความวิริยะอุตสาหะ พอถึงหน้าแล้งก็เชิญชวนชาวบ้านมาทำบุญที่กลางป่า แล้วประกาศต่อหน้าประชาชนว่า “ตั้งแต่ฉันเข้ามาในป่า ฉันเคยนำของจากป่าออกไปเป็นผลประโยชน์ของตนเองหรือไม่” ให้ชาวบ้านคิดเอง วันนั้นเชิญผู้ว่ามาเปิดป่าเวลาผ่านไปชาวบ้านเริ่มเข้าใจ เกิดศรัทธา และทยอยเข้ามาช่วยท่านสานเจตนารมณ์ เช่น มาช่วยขุดดินให้ ด้วยไม่ยากให้ท่าน ต้องมีโอกาสผิตศีลโดยมิได้ตั้งใจ เช่น การฆ่าสัตว์ในดินอย่างไ้เดือนในระหว่างการทำขุดดิน ปลูกต้นไม้ สวนป่าอรัญปิยวงศ์ ได้เข้าร่วมโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติฯ เป็นบางแปลงด้วย การปลูกครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ และหน่วยราชการ จนสามารถขยายพื้นที่ปลูกไปตามแรงศรัทธาของชาวบ้าน ทุกวันนี้รวมพื้นที่ปลูกป่าและพื้นที่พุ่มไม้ต่ำกว่า 1,000 ไร่ เจตนารมณ์ในการสร้างป่าธรรมชาติของหลวง

ภาพที่ 4.6 พระพุทธรูปประดิษฐานในป่า

ตาสายเป็นจริงแล้ว พื้นที่ซึ่งเคยเป็นทุ่งหญ้าโล่ง พลิกผันมาเป็นป่าจากหยาดเหงื่อแรงงานของท่านและชาวบ้าน ยิ่งเวลาผ่านไปป่ายิ่งอุดมสมบูรณ์ ต้นไม้หลากหลายชนิดทำให้ระบบนิเวศฟื้นตัวกลับคืนสู่ความสมดุลทางธรรมชาติ

วิธีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม

ในปี 2537 ท่านได้สร้างพระพุทธรูปประดิษฐานไว้ในป่า เพื่อให้ชาวบ้านที่สัญจรผ่านไปมาได้สักการะกราบไหว้ชาวบ้านเริ่มหยุดตัดต้นไม้ นับเป็นกุศโลบายหนึ่งในการใช้หยุดตัดไม้ทำลายป่า ให้ผู้ที่คิดจะทำบาปได้เกิดเมตตาจิต แต่แล้ววันหนึ่ง ท่านได้พบร่องรอยของช้างป่าบริเวณใกล้กับที่ประดิษฐานพระพุทธรูป เป็นโขลงช้างทั้งครอบครัว เพราะทั้งรอยนั่งทั้งตัวเล็กและตัวใหญ่เอาไว้บนดิน ครอบครัวคชสารนี้ เขาคงแวะมาไหว้พระช้างเป็นสัตว์ที่ใช้พื้นที่หากินใน ป่าบริเวณใกล้ๆ นั้น มีช้างป่าเดินทางผ่านไปหาอาหาร และเนื่องจากมีหมู่บ้านอยู่รอบป่า บางครั้งช้างก็ลงไปกินพืชผลในเรือกสวนไร่นาของชาวบ้าน สร้างความเสียหายอยู่เป็นระยะ ในปี พ.ศ. 2540 เกิดกรณีช้างแม่ลูกตายโดยไม่ทราบสาเหตุ รู้แต่ว่าช้างสองแม่ลูกนี้เคยรุกที่หากินของชาวบ้านโคกนาฏกรรมที่เกิดขึ้นสร้างความสะเทือนใจอย่างยิ่งกับการสูญเสียช้างป่าซึ่งมีจำนวนน้อยลงอยู่แล้ว หากปล่อยให้เป็นอย่างนี้ต่อไป อาจจะมีโคกนาฏกรรมเกิดขึ้นอีกครั้งแล้วครั้งเล่า คำถามเกิดขึ้นจะแก้ปัญหานี้อย่างไร โครงการ “ทางช้างผ่าน” หากมองจากที่สูงในจังหวัดระยอง จะเห็นที่ราบระหว่างอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา กับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน พื้นที่กว้างใหญ่เหล่านี้เป็นอาณาเขตหากินของช้างป่า หลวงตาสายมีความคิดว่า หากปลูกป่าในพื้นที่ราบ ก็จะช่วยเชื่อมระบบนิเวศของป่าภาคตะวันออกให้เป็นผืนเดียวกัน และขยายพื้นที่หากินให้ช้างป่า เป็นการแก้ปัญหาเรื่องช้างกินพืชผลของชาวบ้านบริเวณชายป่าเขาชะเมา และเมื่อชาวบ้านขับไล่ ช้างจะได้เดินข้ามไปอาศัยในป่า เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนได้สะดวกและปลอดภัย “ที่ตรงนี้นั้นเป็นที่ทางสัตว์ป่าเดิน ระหว่างอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา กับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ทำอย่างไรเราจะขอซื้อเขาตรงนี้ เพราะมันมีเจ้าของ ที่ทุกตารางนิ้วมีเจ้าของหมด จะขอซื้อเขาทำเป็นสวนป่า ให้เป็นที่ทางเดินสำหรับสัตว์ป่า เลยใช้ชื่อว่าทางช้างผ่าน”

วิกฤติการณ์สูญเสียช้างป่าแม่ลูกสองตัว ก่อให้เกิดความตื่นตัวในการแก้ไขปัญหา มีการประชุมร่วมกันของหน่วยงานหลายฝ่ายทั้งภาครัฐและเอกชน หลวงตาสายเสนอความคิด “โครงการทางช้างผ่าน” ให้เป็นทางออกในการแก้ไขปัญหา วิธีการคือ จ่ายค่าอาสินเป็นค่าทดแทนการครอบครองที่ดินป่าสงวนบริเวณดังกล่าวให้กับเจ้าของพื้นที่ ก็จะสามารถนำพื้นที่ป่าที่มีการครอบครองนั้นมาทำเป็นป่าธรรมชาติได้ และถำรักษาไว้ได้ พื้นที่นี้ก็จะกลายเป็นฉนวนเชื่อมป่าอนุรักษ์สองผืนให้เป็นผืนป่าเดียวกัน “ปัญหาที่เราเจอคือ ช้างมันออกมาทำลายพืชผลของชาวบ้านมากมาย ปกติช้างมันก็จะผ่านไปผ่านมา เดินสะเปะสะปะไปทั่ว

เพราะไม่มีช่องทางให้มันเดิน ถ้าเรามีทางให้มันผ่าน มันก็น่าจะมีขอบเขตในการผ่านไปผ่าน มาแฉกเลี้ยว ให้ความรู้สึกปลอดภัยในทางเดินของมัน เราเห็นประโยชน์ตรงนี้น่าจะแก้ปัญหา ของชาวบ้านได้ ก็เลยเห็นด้วยกับหลวงตา" บุญเลิศ ดุชิตา ชาวบ้านตำบลพวา ให้เหตุผลถึง การเข้าร่วมโครงการทางช้างผ่าน การดำเนินงานเริ่มต้นจากการหาทุนเพื่อใช้ซื้อที่ดิน ซึ่ง ออกมาในรูปแบบการจัดผ้าป่า ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบเข้ามามีส่วนร่วมทำงาน องค์กร เอกชนอย่างมูลนิธิสืบนาคะเสถียร ก็เข้ามาช่วยในเรื่องเงินทุนและกิจกรรมปลูกป่ากลุ่มรักษ์ เขาชะเมา ซึ่งเป็นกลุ่มเยาวชนในอำเภอแกลง จังหวัดระยอง ก็ระดมแรงงานเล็ก ๆ จาก เด็ก ๆ นักร้อยไปช่วยกันปลูกป่า สร้างสีสันและเป็นการกำลังใจให้กับผู้ใหญ่ ทั้งยังจัดแสดงละคร ประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของโครงการทางช้างผ่าน ว่าไม่เพียงจะ ส่งผลดีต่อช้างป่าเท่านั้น แต่ยังเท่ากับเชื่อมผืนป่าตะวันออกสองผืนให้เป็นหนึ่งเดียว รูปแบบ ละครถ่ายทอดเป็นการจินตนาการว่า ป่ามีเส้นกันอยู่เส้นหนึ่ง เด็ก ๆ พยายามเอาเส้นกันนั้น ออก ซึ่งหมายถึงการทำให้ป่ากลับมาเป็นผืนเดียวกันอีกครั้ง

การประยุกต์ใช้ธรรมะกับสิ่งแวดล้อม

การใช้ธรรมะเป็นเครื่องมืออนุรักษ์ธรรมชาติ และใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือเข้าถึง ธรรม ควรเป็นบทบาทของพระสงฆ์และวัดทุกแห่ง ท่านกล่าวว่า พระสงฆ์มีพลังมีเวลามาก ควรเป็นผู้นำบุคคล ผู้ที่ยังเป็นปุถุชนให้มีศรัทธาในพระรัตนตรัย ดึงคนให้เข้าถึงวัด สร้างวัด ให้ร่มรื่นด้วยธรรมชาติ ให้วัดเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นแสงสว่างแห่งปัญญาหากทุกวัดทำเช่นนี้ได้ ผืนป่าในประเทศไทยคงเพิ่มขึ้นทั่วทุกหนทุกแห่ง โดยน้ำให้เกิดความสมัคสมานสามัคคี การมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ของคนในชุมชน ซึ่งจะเจริญงอกงามควบคู่กับความเจริญงอก งามของผืนป่าตลอดไป" นอกจากนี้ยังมีการปลูกต้นไม้ที่เป็นอาหารของช้างเสริมในพื้นที่ป่า ปลูก และในส่วน of ชุมชนก็มีการกำหนดเวรยามเฝ้าระวังช้างป่าที่จะเข้ามาทำลายพืชผล ด้านจังหวัดระยอง ก็อนุมัติงบประมาณให้ชาวบ้านซื้อไฟฉายเพื่อใช้ส่องตอนกลางคืน เวลา รวมกลุ่มไปไล่ช้าง โดยมีมติว่าจะไม่ใช้ความรุนแรง "ถ้าเราสร้างมิติใหม่ ใช้ความเป็น กัลยาณมิตร สัตว์ทุกชนิดสามารถอยู่ด้วยกันได้ ที่ว่าสัตว์ทุกชนิดคิดอยากทำร้าย ก็เพราะมัน หิว แล้วก็โกรธ พุดง่าย ๆ ภาษาวัดก็คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง มันเกิดขึ้น มันเลย ปะทุออกมาทางใจ แล้วทำให้เบียดเบียนกันแย่งกัน เพราะฉะนั้นถ้าเราควบคุม แล้วเราเรียนรู้ ร่วมกัน เราสามารถอยู่ร่วมกันได้ระหว่างคนกับสัตว์" หลวงตาสายเทศน์หลักธรรมอันลึกซึ้ง ถึงการอยู่ร่วมกันของสัตว์โลกทางช้างผ่านไม่ได้ให้แค่ช้างผ่าน แต่เปิดโอกาสให้มวลสัตว์ที่มี ชีวิตเกื้อกูลได้เดินทางผ่านเข้าสู่ผืนป่าใหม่ ทางช้างผ่านไม่ได้ให้แค่มวลสัตว์สัญจรผ่าน แต่ยังเป็นแนวทางชาญฉลาด ในการเชื่อมสองผืนป่าใหญ่แห่งภาคตะวันออกให้เป็นหนึ่งเดียวกัน

และเหนือสิ่งอื่นใด อานิสส์แห่งการทำงานนี้ ยังช่วยให้สัตว์โลกทั้งหลายอยู่ร่วมกันฉันท์
กัลยาณมิตร อันหมายถึงศานติสุขได้บังเกิดขึ้นบนโลกที่หมุนวนวายุใบนี้

เกิดความสมดุลในระบบนิเวศและใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

พระครูประโชตธรรมาภิรม กล่าวว่า ปัจจุบันใครที่เดินทางมาที่ “สวนป่าอรัญญิย
วงศ์” แทบไม่เชื่อว่านี่คือป่าปลูก เพราะท่านปลูกไม้ทุกชนิด เช่น ไม้สัก แดง ประดู่ มะค่าโมง
ไม้สกุลตะแบก เช่น ตะแบกแดง ไม้สกุลก่อ ยางนา และตะเคียนส่วนใหญ่จะกระจายอยู่
รอบๆ ป่า นอกจากนั้นยังมีไม้สกุลไผ่ เช่น ไผ่ชางนวล ไผ่ชางดำ ไผ่ตง ไผ่บง ไผ่ข้าวหลาม
และผลการปลูกต้นไม้หลากหลายชนิดของท่าน ทำให้จำนวนชนิดของพรรณไม้ในพื้นที่
เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ท่านกล่าวว่า “ต้นไม้โตขึ้นจะทำให้โครงสร้างป่ามีความหลากหลายมาก
ขึ้น มีผลต่อที่อยู่อาศัยของสัตว์มีความหลากหลายมากขึ้นไปด้วย” เมื่อป่ามีความชื้นไฟก็ไม่
ไหม้ป่า เมื่อก่อนไฟไหม้ป่าเป็นประจำเดี๋ยวนี้ไม่มีแล้ว ท่านปลูกป่าไม่ต้องใช้เทคโนโลยี
อะไร ใช้แค่จิตสำนึก เห็นวันขึ้นที่ไหนชาวบ้านจะขึ้นไปช่วยกันดับทันที นี่คือชุมชนได้มี
ส่วนร่วมและอนุรักษ์รักษาป่าในชุมชน ถือได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาชุมชน เพราะ
ชุมชนเป็นตัวกำหนดตัดสินใจ ในการดำเนินการในกิจกรรมของชุมชนเอง ปัจจุบันชุมชน
เหล่านี้ รู้และเข้าใจว่าพวกเราทุกคนจะต้องเป็นผู้ดูแลรักษาอนุรักษ์ธรรมชาติของชุมชน
เมื่อสามารถดูแลรักษาและจัดการได้ ชุมชนก็จะเกิดความผูกพันและหวงแหนคิด ที่จะดูแล
รักษามากกว่าที่คิดเข้าไปล่าสัตว์หรือทำลายธรรมชาติของป่า

ภาพที่ 4.7 สัมภาษณ์เชิงลึกพระครูประโชตธรรมาภิรมและผู้นำชุมชน

2. พระโสภณ อุตตสาโร (พระอาจารย์เขียว)

รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 6 ปี 2547

สำนักสงฆ์เขาม่วง หมู่ 3 ต.บางเตย อ.เมือง จ.พังงา 82000

อายุ : 52 ปี

การศึกษา : ประถมศึกษาปีที่ 7 และบวชเรียน 22 พรรษา

การทำงาน : ฟื้นฟูป่าในบริเวณวัดทั้งพื้นราบและบนภูเขา

ระยะเวลาทำงานด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม : 22 ปี (ปี 2525-2547)

เกียรติประวัติ :

- ปี 2542 รางวัลรองชนะเลิศ กิจกรรมปลูกป่าแปลงปี 2541 พื้นที่บริเวณศาสนสถาน ขนาด 21 ไร่ขึ้นไป
- ปี 2543 ได้รับพระราชทานเข็มทองคำเครื่องหมายโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประจำปี 2542
- ในปี 2543 ได้รับรางวัลชนะเลิศ กิจกรรมบำรุงรักษาต้นไม้ แปลงปี 2541 พื้นที่บริเวณศาสนสถานขนาด 21 ไร่ขึ้นไป

แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม

ฟื้นฟูพื้นที่ป่าที่เสื่อมโทรมจากการทำสวนของชาวบ้าน นำมาปลูกป่าด้วยความสมัครใจ เพิ่มพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในบริเวณรอบได้ประมาณ 1,000 ไร่ เริ่มปลูกป่าบนเขาซึ่งเป็นพื้นที่ของวัด สามารถขยายพื้นที่ไปรอบบริเวณ โดยนำชาวบ้านมีส่วนร่วมในการปลูกป่า จัดหาพันธุ์ไม้หลากหลายเพื่อให้ป่ามีความหลากหลาย โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้วัดเป็นแหล่งศึกษา ฝึกหัดผู้มิบทยาอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและพัฒนาสังคม ช่วยเหลือชุมชนด้วยหลักคิดที่ว่า “พระต้องเป็นฝ่ายให้” และสามารถพลิกฟื้นผืนป่าเสื่อมโทรม 1,000 ไร่ ให้กลายเป็นแผ่นดินที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านตำบลบางเตยชินปากกับการเรียกภิกษุรูปนี้ว่า “พระอาจารย์เขียว” มากกว่าจะขานนามเต็มว่า “พระโสภณ อุตตสาโร”

โดยการขอและซื้อที่เพื่อ

ภาพที่ 4.8 พระโสภณ

พระอาจารย์เขียว เข้าสู่ร่มเงาแห่งกาสาวพัตร เมื่อล่วงเข้าวัยฉกรรจ์ตอนอายุ 32 ปี โดยบวชที่วัดประชาสันติ อ.เมือง จ.พังงา ความที่เป็นผู้มีใจรักเรื่องปลูกต้นไม้ ทำให้ติดนิสัยเวลาไปจุดธูปที่ไหนๆ ก็จะนำความร่มรื่นไปเติมแต่งในที่นั้น แม้เส้นทางสัญจรนั้นห่างไกลจากบ้านเกิดเมืองนอน อย่างเช่น เมื่อไปจุดธูปที่วัดที่ถ้ำเทพนิมิต อ.กบินทร์บุรี จ.

ปราจีนบุรี ท่านก็ได้ช่วยปลูกป่ากับชุมชนในพื้นที่ 200 ไร่ ป่าผืนนั้นเสื่อมโทรมเพราะการบุกรุกแผ้วถางเพื่อเป็นที่ทำกิน แม้จะเป็นคนต่างถิ่น แต่ลักษณะเป็นคนพูดจริงทำจริง ตลอดจนความมีน้ำใจของท่านทำให้ชาวบ้านเกิดศรัทธา เทศนาธรรมที่มักเน้นเรื่องสิ่งแวดล้อมช่วยปลูกหัวใจรักและความใจเรื่องธรรมชาติ เมื่อรวมใจชาวบ้านให้ช่วยกันฟื้นฟูสภาพเสื่อมโทรมได้แล้ว ท่านก็ออกธุดงค์ต่อไปยังวัดเขาหินแล จ.ลพบุรี และก็ได้ร่วมปลูกป่ากับชาวบ้านในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม 300 ไร่ จากนั้น ก็เดินทางกลับถิ่นมาที่วัดประชาสันติ ซึ่งเป็นวัดที่บวชครั้งแรก มาช่วยชาวบ้านปลูกป่าพื้นที่ 10 ไร่ จนกระทั่งปี 2534 ท่านจึงกลับมาจำพรรษาที่สำนักสงฆ์เขาม่วง ซึ่งเป็นสำนักสงฆ์สาขาของวัดประชาสันติ ใน ต.บางเตย อ.เมือง จ.พิจิตร

เกิดแนวคิดในการพัฒนา

พระอาจารย์เขียว กล่าวว่า “การเป็นพระจะจ้องเอาจากโยมฝ่ายเดียวไม่ได้ ต้องเป็นฝ่ายให้ด้วย ต้องคอยดูช่วยเหลือว่าชาวบ้านเขาขาดเหลืออะไร ไม่ใช่จ้องจะรอให้ชาวบ้านมาให้ พระต้องเป็นฝ่ายให้” พระอาจารย์เขียว กล่าวในตอนหนึ่งเมื่อกลับมาจำพรรษาที่สำนักสงฆ์เขาม่วง พระอาจารย์เขียวพบว่า พื้นที่รอบสำนักสงฆ์นั้นมีลักษณะเสื่อมโทรม ท่านจึงค่อยๆ ทำความคุ้นเคยเพื่อเตรียมแก้ปัญหาเกี่ยวกับจิตต์ตัวใหม่ พื้นที่รอบสำนักสงฆ์แห่งนี้ประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน ที่มีทั้งชุมชนพุทธจำนวน 4 ชุมชน และชุมชนมุสลิมอีก 4 ชุมชน แต่เดิมนี้เป็นพื้นที่นาแห้งแล้ง ขาดน้ำใช้สอยในการเกษตร ท่านค่อยๆ ชักชวนชาวบ้านทั้งพุทธและมุสลิมให้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา โดยทำหน้าที่เป็นแกนหลักในการดำเนินการ โดยเริ่มจากการระดมแรงงานชาวบ้าน มาช่วยกันฟื้นฟูป่าบนภูเขาด้านบนที่ติดกับสำนักสงฆ์ พื้นที่ประมาณ 1,000 ไร่ พื้นที่ส่วนนี้เป็นป่าเสื่อมโทรม และบางส่วนยังเป็นพื้นที่ทำกินของชาวบ้านที่ทิ้งร้าง เนื่องจากไม่มีแหล่งน้ำเพื่อเพาะปลูก แม้ไม่มีความรู้ทางวิชาการ แต่พระอาจารย์เขียวก็อาศัยใจรักธรรมชาติ บวกกับประสบการณ์ที่ชอบลองผิดลองถูก มาเป็นบทเรียน ความเป็นนักเดินทางทำให้ท่านเก็บเมล็ดพันธุ์ไม้จากป่าต่างๆ ในทุกพื้นที่มาทดลองเพาะพันธุ์เพื่อใช้สำหรับปลูก กล้าไม้ที่เกิดจากการทดลองกลายเป็นไม้ใหญ่ในผืนป่าแห่งนี้ ศาสนสถานที่มีต้นไม้ด้วยต้นไม้ ย่อมนำพาจิตใจให้สงบสุข พระอาจารย์เขียว กล่าวว่า เมื่อชาวบ้านเข้ามาในวัดที่มีต้นไม้ มีความร่มเย็น ก็เกิดศรัทธาในการปฏิบัติธรรม “ศรัทธาเหล่านี้จะช่วยทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ ศรัทธายังกลายเป็นทุนการศึกษาให้กับเด็กๆ และยังเป็นทุนในการพัฒนาวัดและหมู่บ้านอีกด้วย

“พระอาจารย์เขียว กล่าวถึง การเชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติและศรัทธาแห่งวิถีพุทธ 13 ปีของความร่วมแรง ผืนป่าที่เคยเสื่อมโทรมกลับคืนสู่ความเขียวขจี ท่านเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมาเก็บหาของป่าเพื่อบริโภค ด้วยตระหนักว่าการดูแลอย่างเดียวยังไม่ใช่อารมณ์รักที่

ยั่งยืน การใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมคือแนวทางที่ถูกต้อง โดยขอให้ผู้เก็บผลผลิตดูแลรักษาป่าเป็นการตอบแทน และมีข้อห้ามเรื่องการตัดไม้อย่างเด็ดขาด

ระยะเวลาแห่งความเพียรที่ผ่านมาทำให้ชาวบ้านหลายคนเกิดจิตศรัทธา พวกกันบริจาคที่ทำกินของตนมอบให้เป็นส่วนหนึ่งของผืนป่า ภายใต้การดูแลของพระอาจารย์เขียว ส่วนพื้นที่ด้านล่างซึ่งเป็นเขตสำนักสงฆ์ จำนวน 34 ไร่ ซึ่งก็เคยเป็นพื้นที่แห้งแล้ง พระอาจารย์เขียวก็ประสานงาน ขอเข้าร่วมโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติฯ กับปตท. ในปี 2541 โดยประสานจัดหากล้าไม้ และชักชวนชาวบ้านมาร่วมกันปลูกและฟื้นฟูสภาพป่า ตัวท่านเองก็ค้นหาพันธุ์ไม้แปลกๆ มาช่วยเติม “ที่เน้นแปลกๆ ก็เพราะอยากให้มีความหลากหลาย แล้วก็มีความแปลกๆ ไม่หายาก ไม้บางอย่างก็ได้มาจากการไปจุดดักที่อีสาน ที่อยากให้มีความหลากหลายก็เพราะอยากให้ที่นี่เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้” พระอาจารย์เขียว ให้เหตุผลถ้าไปแะสำนักสงฆ์เขามองตอนนี้ นอกจากจะสัมผัสกับความร่มรื่นแล้ว ไม้ป่าหูแดง ไม้ป่าหูขาว และนกยูง ก็พากันเดินให้ขี้กั๊กไขว่ เป็นการกลับมาโดยสมัครใจ หลังจากพบว่าอาหารการกินสมบูรณ์ ผู้คนมีเมตตา และผืนป่าก็ร่มรื่นน่าอยู่ เมื่อป่าฟื้นตัว ท่านก็หันมามองเรื่องน้ำ...เดิมทีนั้นเมื่อหน้าร้อนมาเยือนก็แล้งนัก พระอาจารย์เขียว จึงรวบรวมเงินบริจาคจากชาวบ้านในชุมชน และบสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ นำมาจัดทำอ่างเก็บน้ำในวัด และฝายน้ำล้น จำนวน 4 ไร่ พร้อมจัดตั้งคณะกรรมการดูแลรักษา จนสามารถนำมาสู่กระบวนการจัดการประปาหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านมีทั้งน้ำกินและน้ำใช้อย่างพอเพียง ไม่เพียงแต่ช่วยบรรเทาความแห้งแล้งที่เคยเกิดขึ้นในอดีต แต่ยังช่วยชาวบ้านลดภาระการซื้อน้ำดื่ม น้ำกินในแต่ละเดือน

นอกจากจะมีบทบาทในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนแล้ว ท่านยังทำเรื่องพัฒนาชุมชน ด้วยการระดมเงินบริจาคมาสร้างสถานีนอนมัย จัดทุนการศึกษา กิจกรรมทุกอย่างได้รับความร่วมมือจากทั้งชาวพุทธและชาวมุสลิมมาโดยตลอด “การให้...ก็ต้องให้เพื่อเป็นประโยชน์แก่ชาวบ้าน เมื่อให้แล้ว ชาวบ้านก็จะให้กลับคืนสู่วัดอีกครั้ง แต่พระต้องให้ก่อน” ในวัย 52 ปี พระอาจารย์เขียวยังมุ่งมั่นทำงานอนุรักษ์และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง แม้ในผืนป่าที่ท่านเคยจุดดักไฟไปช่วยฟื้นฟูเมื่อวันวาน ทุกวันนี้ก็ยังคงความอุดมสมบูรณ์อยู่ แม้ตัวท่านจะอยู่อีกขอบฟ้าหนึ่งก็ตาม

3. พระครูสุจินนันทกิจ (พระสมคิด จารณธมโม)

รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 6 ปี 2547

อายุ : 42 ปี

ที่อยู่ : วัดโป่งคำ หมู่ 5 ต.ดู่พงษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน 55210

การศึกษา :

- ปี 2518 จบประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนวัดโป่งคำ จ.น่าน

- บรรพชาเป็นสามเณรในปี 2520

- สอบนักธรรมเอกได้ในปี 2524

- จบการศึกษาระดับ 5 ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จ.น่าน

- สำเร็จการศึกษา ครุศาสตร์บัณฑิต สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

- ปริญญาโท สาขามนุษยศาสตร์และการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

- เป็นศิษย์ของพระครูพิทักษ์นันทคุณ วัดอรุณาวาส อ.เมือง จ.น่าน ผู้ก่อตั้งกลุ่มอักษเมืองน่าน

การทำงาน :

ปี 2528-2533 รักษาเจ้าอาวาสวัดโป่งคำ

ปี 2530 ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระนักเผยแผ่พุทธศาสนาบนพื้นที่สูง

ปี 2531 เป็นพระนักธรรมทูตสามัญ /ธรรมทูตเฉพาะกิจ

ปี 2533 เป็นพระธรรมทายาท

ปี 2534 ทำโครงการรณรงค์เพื่อการพัฒนาตนเอง และการจัดการป่าชุมชนหมู่บ้าน ปี 2535 ทำโครงการป่าชุมชน ตั้งกลุ่มเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และจัดทำแปลงสาธิตป่า เป็นกำลังสำคัญในการก่อตั้งกลุ่มอักษเมืองน่าน

เป็นเจ้าอาวาสวัดโป่งคำ ปี 2534

เป็นเจ้าคณะตำบลดู่พงษ์ ปี 2539

ภาพที่ 4.9 พระครูสุจินนันทกิจ

แนวทางในการจัดการระบบนิเวศวิทยาภายในวัด

พระอาจารย์สมคิด จารณธัมโม เจ้าอาวาสวัดโป่งคำ ต.ตู่พงษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน เป็นภิกษุผู้ก้าวมาจับงานอนุรักษ์ป่าด้วยสำนึกรักบ้านเกิด ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมเพื่อตอบคำถามชุมชน ค้นหาบูรณาการวิธีเพื่อนำไปสู่การฟื้นฟูระบบนิเวศอย่างยั่งยืน ท่านกล่าวว่า “เราไม่อยากรมองโลกในแง่ดีเกินไปหรือเลวเกินไป แต่อยากมองโลกในความเป็นจริง” ท่านยกตัวอย่างกรณี การทำไร่ข้าวโพดของชาวตำบลตู่พงษ์ ที่เป็นสาเหตุหนึ่งของการทำลายดินทำให้สุขภาพเสื่อมโทรมเพราะสารเคมี ถึงอย่างนั้นข้าวโพดก็เป็นเงินหมุนของชาวบ้านที่นี่เหมือนกับชาวบ้านอีกหลายๆ หมู่บ้าน การขอให้ชาวบ้านเปลี่ยนวิถีชีวิตที่สืบทอดต่อกันมาเป็นเรื่องยาก แต่การกระตุ้นให้ชาวบ้านหันมาร่วมมือ เพื่อฟื้นฟูป่าที่เสื่อมโทรม จากไร่ข้าวโพดก็ไม่ง่าย เพราะความหลากหลายของของชาติพันธุ์ ทั้งลาวพวน ลัวะ ลี้น ม้ง ถิ่น และคนเมือง ที่ยากจะรวมตัวเข้ากันได้

บ้านโป่งคำเคยมีอดีตที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านอยู่กันอย่างสงบสันติและพอเพียง ถึงจะมีความลำบากบ้างแต่ก็เข้าทำนองทุกข์กาย ไม่ทุกข์ใจ จนถึงยุคสมัยแห่งการแย่งมวลชนระหว่างรัฐบาลกับพรรคคอมมิวนิสต์ ถนนหนทางเข้าสู่หมู่บ้านตามนโยบายการพัฒนาของรัฐบาล ที่มุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ มีการส่งเสริมชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจนานาชนิดเพื่อการส่งออก ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วและรุนแรง ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ผืนป่าหลายพันไร่ถูกถากถางจนเตียนโล่งเพื่อแปรสภาพเป็นไร่ข้าวโพดสุดลูกหูลูกตา และถนนตัดเข้าถึงหมู่บ้านก็พาพ่อค้าพร้อมสัมปทานไม้ ที่ชนความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าออกไปตลอด 2 ปี จนความแห้งแล้งเข้ามาแทนที่

พระอาจารย์สมคิด กล่าวว่า ท่านเกิดและเติบโตที่นี่ เคยเห็นสภาพป่าในอดีตที่มีความอุดมสมบูรณ์ เห็นการทำลายป่าเพราะสัมปทานไม้บวกการถากถางทำไร่ เห็นผลกระทบที่ตามมามากมาย ด้วยจิตสำนึกความเป็นพระที่ดำรงชีพอยู่ด้วยปัจจัยสี่จากชาวบ้านถวาย เมื่อชาวบ้านมีความทุกข์เดือดร้อนก็ไม่อาจนิ่งเฉยอยู่ได้ อีกทั้งความเป็นคนในพื้นที่ ก็ยิ่งอยากทำอะไรให้บ้านเกิดเมืองนอน แรก ๆ ก็เข้าไปคุยกับชาวบ้านให้หยุดตัดไม้หยุดบุกป่าแผ้วถางทำไร่ข้าวโพด เพราะนอกจากทำให้ป่าเสื่อมโทรม ห้วยลำธารแล้งน้ำแล้ว

ภาพที่ 4.10 บริเวณวัดโป่งคำ

ยิ่งทำก็ยิ่งเป็นหนี้ แต่ชาวบ้านกลับย้อนถามว่าถ้าไม่ทำอะไรแล้วจะทำอะไรกิน บางคนยังตอบ
ท้ายว่า “ไม่ใช่กิจของสงฆ์” ถ้าอย่างนั้นก็ต้องตั้งใจให้ชาวบ้านได้ขบคิด

แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ และหรือสิ่งแวดล้อม

ท่านเริ่มต้นจากการฟื้นป่า เพราะได้เรียนรู้ถึงความสำคัญของป่าและสิ่งแวดล้อมต่อ
วิถีชีวิตของชุมชน แต่วิธีการที่จะให้คนอนุรักษ์ป่าไม่ใช่เรื่องง่าย ท่านเริ่มต้นจากการเอาป้าย
ไปติดตามต้นไม้ขอให้คนเลิกตัดไม้ทำลายป่า ปรากฏว่ามีคนพลิกป้ายแล้วเขียนด่าแม่ของ
ท่าน ท่านจึงปรับยุทธวิธีมาเป็นการเริ่มทำเป็นตัวอย่าง เริ่มทำงานกับเด็ก แล้วค่อยไปหา
ผู้ใหญ่ ท่านเริ่มทำจากที่ดิน 3 ไร่ ที่ดินของโยมพ่อโยมแม่ของท่าน ที่ปล่อยให้พื้นเป็นป่าโดย
ไม่ต้องปลูกอะไรเพิ่ม เพียงแต่ดูแลไม่ให้เกิดไฟป่า จากนั้นก็เริ่มกิจกรรม “บิณฑบาตป่า” จาก
3 ไร่ ได้ที่ดินเพิ่มจากชาวบ้านเพิ่มขึ้นเป็น 12,000 ไร่ กลายเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ เป็นป่า
ของชุมชนที่ผู้ชาวบ้าน สามารถเข้าไปเก็บเห็ดหาอาหาร หาผักสมุนไพรได้ทุกวัน
นอกจากนี้ท่านยังได้ที่ดินเพิ่มอีก 15 ไร่ ที่อยู่ติดกับป่า 3 ไร่ เป็นที่ที่เจ้าของเดิมปลูกข้าวโพด
จนดินเสื่อมหมดแล้ว มาถวายท่านให้ท่านปลูกป่า ท่านกล่าวว่าปีสุดท้ายเจ้าของไม่เก็บ
ข้าวโพดด้วยซ้ำเพราะไม่คุ้มกับค่าเก็บ และก็จริงอย่างนั้น ท่านจึงให้ชาวบ้านไปช่วยกันเก็บ
ข้าวโพดไปขายได้เพียง 2,800 บาทเท่านั้น

การฟื้นฟูและรักษาป่าในชุมชน

พระอาจารย์สมคิดเป็นพระนักคิดและพัฒนา ซึ่งเกิดและเติบโตที่ชุมชนโป่งคำท่านจึง
มองเห็นถึง สภาพแวดล้อมในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น ด้านทรัพยากร ธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อม มีการบุกรุกแผ้วถางป่า ปัญหาสังคม ปัญหาด้านยาเสพติด ด้านแรงงาน ทำ
ให้เห็นผลกระทบที่ตามมามากมาย ด้วยความที่เป็นพระนักพัฒนาและมุ่งมั่นที่จัดการต่อ
ปัญหาที่เกิดขึ้น จึงพยายามศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหาและสาเหตุ ที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยวิธีการ
ที่ใช้ในการแก้ปัญหา คือ สร้าง “แปลงสาธิต” ที่เป็นรูปธรรมซึ่งเกิดจากความเพียรของท่าน
จึงได้ทำแปลงทดลองบนที่ดินหลังวัดโป่งคำ โดยทดลองปลูกป่า 3 แบบ

1. ป่าเชิงเดี่ยว จำนวน 2 ไร่ ปลูกพืชเชิงเดี่ยวหรือต้นไม้เข้าแถว เน้นต้นสักจำนวน
600 ต้น
2. ป่าแบบผสมผสาน จำนวน 15 ไร่ เป็นพื้นที่เสื่อมโทรมจากการปลูกข้าวโพด
แปลงนี้จะปลูกไม้หลายชนิด
3. ป่าธรรมชาติ จำนวน 3 ไร่ แปลงนี้จะทำอะไรเลย ทั้งเอาไว้ ไม่ต้องทำอะไร
ปล่อยให้ฟื้นฟูตามธรรมชาติ เพียงแต่ระวังป้องกันไฟป่าเท่านั้น ปล่อยให้ต้นไม้โตขึ้นเองตาม
ธรรมชาติ เหมือนกับที่พระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำรัสไว้ ปัจจุบันพบว่าไม้พืชสมุนไพรกว่า

400 ชนิด จากการสร้างแปลงสาธิตทำให้ได้เรียนรู้ว่าการปลูกป่าเชิงเดี่ยว (ต้นสัก) ทำให้ระบบนิเวศไม่สมดุล เกิดความแห้งแล้ง ไม่มีต้นไม้หรือพืชที่เป็นอาหาร แมแต่เห็ดก็ไม่สามารถขึ้นได้เพราะต้นสักบังแสงแดดทำให้ต้นไม้หรือพืชอื่น ไม่สามารถเติบโตได้ ป่าผสมผสาน เป็นแปลงที่เห็นความสัมพันธ์ระหว่างต้นไม้ที่อยู่ในธรรมชาติ กับพืชที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ประกอบด้วยต้นไม้หลายชั้น ป่าธรรมชาติเป็นป่าที่ทำให้ระบบนิเวศกลับคืนมา ทั้ง สัตว์ป่า พืชผัก และสมุนไพรต่าง ๆ นอกจากทำแปลงสาธิต พระอาจารย์สมคิดยังส่งเสริมให้เกิดกลุ่มเยาวชน โดยหวังว่าเยาวชนจะเป็นตัวกลางระหว่างพระอาจารย์สมคิดและผู้ปกครองเพื่อร่วม กันฟื้นฟูและรักษาป่าในชุมชน และทุกวันพระที่ตรงกับวันเสาร์อาทิตย์ พระอาจารย์สมคิดจะพาเยาวชนเดินป่านอกพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ แล้วนำมาเปรียบเทียบกับป่าในชุมชน เป็นการสร้างจิตสำนึกให้แก่เยาวชนได้ไม่น้อย ความสำเร็จของแปลงสาธิต และการส่งเสริมให้มีกลุ่มเยาวชน ทำให้ผู้ใหญ่เริ่มให้ความสนใจร่วมกันทำกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ป่าทั้งสามแปลงเป็นห้องเรียนที่ยิ่งใหญ่ของชุมชน และเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินงานอนุรักษ์ผืนป่าจำนวน 12,000 ไร่ในอำเภอสันติสุข จากการดำเนินงานดังกล่าวสามารถกระตุ้นให้คนในชุมชนได้สำนึกรักและหวงแหน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมส่งผลให้มีผู้สนใจเข้ามาร่วมเรียนรู้ที่วัด โป่งคำ ตลอดจนเป็นวิทยากรในชุมชนต่างๆ จึงทำให้เกิดเครือข่ายป่าชุมชน นอกจากพระอาจารย์เป็นแรงสำคัญในการฟื้นฟูป่าให้กลับคืนมา ยังได้ฟื้นฟูภูมิปัญญาของคนในชุมชนให้กลับคืนมาอีกด้วย ทั้งด้านสมุนไพร ด้านอาหาร การทอผ้าย้อมสีธรรมชาติเพื่อเป็นการใช้ประโยชน์จากการปลูกป่า ตลอดจนตั้งกลุ่มเยาวชนบ้านโป่ง นอกจากนี้ยังได้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนของหลักสูตรมหาวิทยาลัยชีวิตในวัด โป่งคำสำหรับผู้ที่สนใจอีกด้วย จากองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ของพระอาจารย์สมคิด ทำให้วันนี้ชุมชนบ้านโป่งคำ อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยเฉพาะได้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องที่จะสั่งเฝ้าระวังความรู้ จากประสบการณ์อันหลากหลายของแต่ละคนเพื่อร่วมกันสร้างชุมชนใหม่ให้เหมือนในอดีต

การประยุกต์ธรรมะกับสิ่งแวดล้อม

จากนั้นพระอาจารย์สมคิดก็เอาดิน 15 ไร่ ที่ดินมีสภาพเสื่อมโทรมผืนนั้นมาปลูกป่า ส่วนหนึ่งปล่อยให้ขึ้นเอง ส่วนหนึ่งปลูก ท่านได้ใช้กุศโลบายกับขอให้พระเณรที่จะสิกขาลาเพศ ให้ไปปลูกต้นไม้ตามอายุของตนเองเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต วันนี้ที่ดินผืนนั้นกลายเป็นป่าที่ไม่เห็นเค้าลางเดิมของไร่ข้าวโพดเลย ผู้วิจัยได้เห็นเด็กในหมู่บ้านมาเล่นที่วัดหลายสิบคน ท่านบอกว่าเด็กๆ มาวัดกันทุกวัน เทียงบ้าง เย็นบ้าง จะมากันมากวันเสาร์ วันอาทิตย์ มาเรียน มาเล่นมาฝึกซ้อมดนตรี มาเล่นกีฬา มาทำกิจกรรมต่างๆ มากันด้วยความสบายใจ

พระไม่ได้ดูได้ว่า เป็นวัดที่ไม่มีรั้ว ไม่มีประตู เป็นวัดของชุมชน เข้าออกเมื่อไรก็ได้ ท่านกล่าวว่า “ตอนแรกๆ เด็กๆ ก็ไม่มาวัดกันหรอก ท่านไปสอนธรรมะที่โรงเรียน ท่านเล่าให้ท่านสนุกๆ ให้เด็กฟัง แต่เล่าไม่จบเล่าได้ครึ่งเดียว อีกครึ่งหนึ่งให้เด็กตามไปฟังที่วัดตอนเย็นหรือวันเสาร์อาทิตย์ เด็กๆ ที่ติดนิทานก็ต้องตามพระไปวัดและเคยชินในที่สุด”

นอกนั้นท่านได้พาเด็กไปเรียนรู้ในป่า ไปเรียนรู้จักต้นไม้ สมุนไพร พืช สัตว์ ให้เห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ให้เห็นชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับสรรพสิ่งรอบตัว น้ำในห้วยในคลองในบ่อที่ขุด ถ้าไม่มีปากก็จะเหือดแห้ง วันนี้มีป่า น้ำท่าก็อุดมสมบูรณ์ไปด้วย ท่านเป็นพระนักเรียนรู้ เรียนรู้เองเรื่องป่า ต้นไม้ สมุนไพร เรียนรู้ธรรมชาติ เรียนรู้จากการปฏิบัติ เรียนรู้จากการไปศึกษาดูงานในที่ต่างๆ เคยไปภาคอีสานไปอินแปลงที่ภูพาน จ.สกลนคร และอีกหลายแห่ง ไปดูและได้แนวคิด ได้แรงบันดาลใจให้กลับมาทำที่บ้านตนเอง เพราะภาคเหนือดินดี น้ำดี ดีกว่าภาคอีสานหลายพื้นที่ที่ไปเห็นมา นอกนั้นท่านยังชอบทำการวิจัย ได้พบความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิม ได้ความรู้ใหม่ท่านได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สกว. (กองทุนสนับสนุนการวิจัย) วิจัยเรื่องสืบทอดชาติจากต้นไม้ วิจัยร่วมกับกลุ่มแม่บ้านจนค้นพบสีต่างๆ หลายร้อยสี โดยเน้นการใช้ใบมากกว่าเปลือกหรือราก ซึ่งจะเป็นการทำลายป่า

การนำเอกสารนโยบายความเชื่อของชาวบ้านมาให้ชาวบ้านช่วยกันปลูกป่า อนุรักษ์ต้นไม้ เพราะชาวบ้านเขาเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่หรือป่าเขาก็จะมีผีป่า ผีเจ้าที่ดูแลอยู่ ใครตัดทำลายก็จะมีอันเป็นไปบ้าง ก็เอาความเชื่อนี้มาเป็นกุศโลบายให้คนรักษาต้นไม้ รักษาป่า ส่วนชาวบ้านญาติโยมที่มาทำบุญหรือมาศึกษาดูงานก็จะบอกให้เขาช่วยปลูกต้นไม้คนละต้น เพื่อเสริมความเป็นสิริมงคลให้กับชีวิต เป็นการทำบุญที่ได้อย่างหนึ่ง เมื่อปลูกแล้วก็ต้องมาดูแลไม่ให้มันตาย ส่วนญาติโยมที่อยู่ไกลไม่สามารถกลับมาดูแลได้ก็จะบริจาคเงินมาเป็นกองทุนดูแลต้นไม้ ทำให้ป่าเริ่มฟื้นตัว มีต้นไม้ขนาดชนิด มีเห็ด มีหน่อ มีผัก มีอาหารจากป่า ได้เก็บกิน มียาสมุนไพรได้ใช้สอยยามเจ็บไข้ ชาวบ้านก็เห็นประโยชน์ก็เริ่มมาสนใจดูแลป่ามาร่วมทำกิจกรรมมากขึ้น และเอาแนวคิดเกษตรวิถีพุทธไปทำในพื้นที่ของตนเอง ขยายออกไป

จากนั้นหลังอาหารเที่ยง ท่านได้พาคณะผู้วิจัยเดินดูป่าที่หลังวัด ป่า 15 ไร่ และ 3 ไร่แรกที่ท่านเริ่มทำเพื่อเป็นตัวอย่าง ท่านหยุดเป็นพักๆ ชี้ให้ดูสมุนไพรต่างๆ อธิบายสรรพคุณว่ารักษาโรคอะไรได้บ้าง ชี้ให้ดูหอยกอลใหญ่ๆ ยาวๆ กว่าสิบเมตร เป็นหอยารุ่นแรกที่ได้จากอินแปลงที่ จ.สกลนคร เป็นพ่อหอยแม่หอย ซึ่งกระจายไปทั่วป่าแถวนั้นโดยมีนกเป็นคนนำไปปลูกให้ นกชอบเมล็ดหอยมาก กินแล้วก็ถ่ายไปทั่วป่า ปากก็เกิดหอย บางส่วนท่านปลูกไม่ผลบ้าง ผักบ้าง เอาไว้บริโภคที่วัด เด็กๆ ไปเก็บกินได้ ท่านไม่ได้ห้าม ถือว่าเป็นสวนเป็นป่าของพวกเขาด้วย ไม่ผลที่ป่านี้ไม่มีการใช้สารเคมี เราได้สัมผัสสิ่งของที่อร่อยมาจากสวนนี้

กรอบ แห้ง ไม่หวานเกินไป กินด้วยความสบายใจ เพราะพระคงไม่โกหกอย่างแน่นอนว่า ไม่ได้ใช้สารเคมี (ที่อื่นไม่แน่ใจ โดยเฉพาะตามห้างตามตลาดที่ติดป้ายหรรษา ว่าปลอดสาร) ท่านชี้ให้ดูสระที่เคยอยู่ที่นั่นก่อนปลูกป่า ก่อนนี้หน้าแล้งสระจะแห้ง พอมีป่าสระนั้นมีน้ำขังตลอดปี ท่านบอกว่า ป่าทำให้น้ำใต้ดินสมบูรณ์ ใช้อุปโภคบริโภค ใช้รดต้นไม้รดผักได้สบาย ไม่หมด

ภาพที่ 10 บริเวณโดยรอบวัดโป่งคำ จังหวัดน่าน

4. พระลัน ธมฺมรโส

รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 7 ปี 2548

อายุ : 38 ปี

การศึกษา : บวชเรียน 16 พรรษา

การทำงาน : ฟ้นฟูป่าเป็นแหล่งหาอาหารของชุมชน

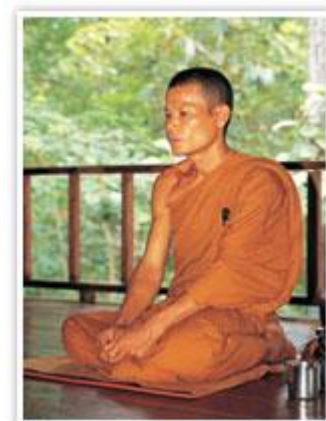
ระยะเวลาทำงาน : 5 ปี (ปี 2543-2548)

ผลงาน :

- ฟ้นฟูป่าเสื่อมโทรม จำนวน 3,000 ไร่
- เป็นแกนนำในการทำประปาภูเขาให้ชุมชนได้ใช้น้ำ

จากป่าเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านทั้งการอนุรักษ์และชีวิต

ความเป็นอยู่คลี่คลายความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้านในชุมชนใกล้เคียงป่าสร้าง "กันชน" ป้องกันการบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติ สร้างจิตสำนึกการดูแลรักษาป่าให้เกิดกับชาวบ้าน

ภาพที่ 4.11 พระลัน

แนวทางการจัดการระบบนิเวศวิทยาภายในวัด

วัดป่าภูดินสอ บ้านกันทรอมใต้ ต.กันทรอม อ.ขุนหาญ จ.ศรีสะเกษ หมู่บ้านแห่งนี้มีความขัดแย้งระหว่างรัฐกับราษฎรที่เกิดขึ้น ตั้งแต่ชุมชนละแวกนี้ยังเป็นพื้นที่ "สีชมพู" มานาน ความขัดแย้งพลีไหวบางอย่าง อยู่ ด้วยระยะเวลาแห่งความหมองเมืมนั้นบาดลึกยาวนาน แต่แผลนั้นก็ค่อยๆ ดีขึ้น เพราะมีภิกษุผู้หนึ่งที่ทำหน้าที่ประสานความเข้าใจระหว่างสองฝ่าย นี่คือการต่อสู้ตามวิถีของสมณะที่เน้นสันติวิธี เพื่อสร้างโลกที่ทุกคนสามารถแบ่งปันกัน และอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข สภาพป่าในพื้นที่เตรียมการผนวกเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรัก เมื่อก่อนไฟไหม้ทุกปี เกิดจากชาวบ้านที่เข้าไปในป่าจุดไฟให้เดินสะดวก จากพรานป่าที่เข้าไปล่าสัตว์ และมีคนมาบุกรุกลักลอบตัดจนเป็นป่าเสื่อมโทรมลง จนกระทั่งพระลันได้เข้ามาดูแลร่วมกับชาวบ้านเมื่อ 5 ปีก่อน ป่าจึงเริ่มฟื้นคืนมา พระลัน ธมฺมรโส เป็นชาวเมืองขุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ เริ่มบวชเป็นสามเณรตั้งแต่อายุไม่กี่ขวบ จนกระทั่งได้อุปสมบทเป็นภิกษุที่จันทบุรี แล้วก็รุดงค์มาเป็นศิษย์ของพระอาจารย์แบน ธนกาโร ผู้ทรงศีลแห่งสกลนคร ท่านครองสมณะเพศมาจนถึงวันนี้ 16 พรรษาแล้ว เมื่อ 5 ปีก่อน พระลันก็รุดงค์มาถึงที่นี้วัดป่าภูดินสอ

วัดป่าภูดินสอ ที่จริงต้องเรียกว่า "วัดป่าพนมไคซอ" ถึงจะถูก คำว่า "ซอ" เป็นภาษาเขมร แปลว่า ชาว "ไคซอ" ก็คือ ดินขาว ตรงกับสภาพภูมิประเทศที่เป็นพลาญหินใหญ่ มีดินสีขาวที่เป็นฝุ่นอยู่ดาษดื่น แต่พระผู้ใหญ่เห็นว่าชื่อกระเดียดไปทางภาษาเขมร จึงเปลี่ยนชื่อจาก "พนมไคซอ" ไปเป็น "ภูดินสอ" แทน

วัดป่าภูดินสอมีพระจำพรรษา 5 รูป พระลันเป็นรูปหนึ่งในนั้น ภูมียี่สิบ 2 หลัง แต่หลังจะซ่อนอยู่ในราวป่า มีขนาดเพียง 2 x 2 เมตร เกร็งครัดตามที่พระพุทธรองค์ทรงกำหนดไว้พื้นที่ป่าที่ร่วมกับชาวบ้านดูแลนั้นมีจำนวนเกือบ 2,000 ไร่ เป็นป่าที่อยู่บนที่ราบสูงที่เป็นพลาญหินกว้าง มีธารน้ำที่เกิดจากป่าต้นน้ำในเขตป่าสงวนแห่งชาติผานกลาง ก่อนที่จะเดินขึ้นไปถึงวัด จะต้องผ่านหน่วยพิทักษ์ป่าของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรัก และเลยออกไปก็เป็นบ้านกันทรอมได้กับบ้านห้วยจันท์ จึงเท่ากับว่าป่าเกือบ 2,000 ไร่ ผืนนี้ คือถิ่นชนระหว่างชุมชนกับเขตอนุรักษ์นั่นเอง บ้านกันทรอมใต้ซึ่งอยู่ห่างจากวัดราว 6 กิโลเมตร เป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ป่ามากที่สุด ชุมชนนี้ไม่มีคณะกรรมการดูแลป่า ไม่มีพื้นที่ป่าชุมชนของตัวเอง แต่การมาช่วยพระลันปลูกต้นไม้และดูแลป่า พวกเขาก็ได้อาศัยเก็บผลผลิตจากป่าผืนนี้ดำรงชีพ แต่ดูเหมือนว่าชาวบ้านซึ่งมีอดีตเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยเหล่านี้ จะศรัทธาไม่กินกันกับเจ้าหน้าที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรัก ผู้เปรียบ เปรียบเหมือนยามเฝ้าประตูความขัดแย้งสืบเนื่องมาจากภาพที่ฝังในใจลึกๆ ว่า ข้าราชการคือผู้เอาเปรียบ ถ้าป่าผืนนี้คือถิ่นของป่าใหญ่ พระลันก็เปรียบเสมือนกันชนของชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ความใจเย็น ประกอบกับวัตรปฏิบัติแบบสายพระป่าผู้สมณะ ทำให้ท่านสามารถเป็นกาวใจเชื่อมชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ให้หันเข้าหากันได้ในระดับหนึ่ง "ครั้งแรกที่เจอปัญหา ท้อแท้มาก...เจ้าหน้าที่ป่าไม่มาไล่ออกจากป่า แต่ชาวบ้านก็เข้ามาต่อต้าน อาตมาก็เลยพยายามสร้างความตระหนักในการดูแลป่า ให้กับชาวบ้านไปพร้อมๆ กัน แต่เจ้าหน้าที่ก็ยังมารุกไล่อยู่เรื่อยๆ" ภิกษุวัย 38 ปีแห่งวัดป่าภูดินสอ กล่าวว่า คุณสมคิด จันทลักษณ์ หัวหน้าหน่วยพิทักษ์ป่าจองก้อ เล่าว่า เมื่อปี 2546 มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งเข้ามาบุกรุกป่าราว 50 ไร่ พระลันจะไปอธิบายให้ชาวบ้านเข้าใจ ในที่สุด ชาวบ้านก็ออกไปมีเหตุการณ์ทำนองนี้เกิดขึ้นหลายครั้ง พระลันก็จะแก้ปัญหาได้ทุกครั้ง "แต่ก่อน ตอนที่ผมเข้ามารับผิดชอบหน้าที่ใหม่ๆ ผมก็ไม่ไว้ใจ เพราะคิดว่าจะต้องเหมือนกับพระหลายรูปที่ชอบกินป่า จนกระทั่ง 2 ปี ผ่านไปที่เฝ้าสังเกต จึงพบว่าท่านทำงานรักษาป่าด้วยความจริงใจ อุดหนุน ท่านเป็นนักสู้จริง" ชาวบ้านใน ต.ห้วยจันท์ และ ต.กันทรอม มักจะประสบปัญหาความแห้งแล้ง พระลันเห็นว่าชาวบ้านในเขตสองตำบลนี้มีความเดือนร้อน จึงมีแนวคิดที่จะดึงน้ำจากลำธารในป่าไปใช้ ท่านปรึกษารื้อหรือกับผู้นำหมู่บ้าน จากนั้นไปขอความช่วยเหลือจากพระอาจารย์แบนที่สกลนคร พระอาจารย์แบนจึงให้ท่อประปาพีวีซี มูลค่าประมาณ 150,000 บาท พระลันกับชาวบ้าน จึงช่วยกันต่อท่อประปาภูเขาจากลำธารมายังหมู่บ้านเป็นระยะทาง 5 กิโลเมตร ใช้เวลาถึงปีเศษ จากแรงงานชาวบ้านห้วยจันท์ หมู่ 4 และบ้านกันทรอมใต้ หมู่ 4 ซึ่งอยู่ใกล้กับป่ามากที่สุด จึงมีน้ำประปาใช้มาจนถึงทุกวันนี้เมื่อชาวบ้านเห็นว่าพระลันให้ป่า ให้น้ำ ด้วยความจริงใจและไม่ยึดติดกับวัตถุใดๆ ศรัทธาก็บังเกิด นายประณี อิงไทย ชาวบ้านห้วยจันท์ เล่าว่า เคยมีชาวบ้านคนหนึ่งเจ็บป่วย ไม่มีเงิน

ไปโรงพยาบาล จึงมาขอความช่วยเหลือกับพระอาจารย์ "ท่านบอกว่า...ไปหยิบเงินในตู้ที่มีผู้ใจบุญบริจาคไว้ให้หยิบเอาแต่พอเป็นค่ารักษาพยาบาล"

วิธีการแก้ไขปัญหาล้างแวล้อม

พระลันจะคอยดูแลทุกข์สุขของชาวบ้านมาโดยตลอด ทั้งช่วยชาวบ้านที่ศรีสะเกษซึ่งถูกน้ำท่วม ท่านนำข้าวของไปแจก ส่วนใหญ่ก็จะขอความช่วยเหลือไปยังพระอาจารย์แบนอีกทอดหนึ่ง "แรกๆ นั้นพระอาจารย์กับชาวบ้านร่วมกันดูแลป่า 2,000 ไร่ ต่อมาเริ่มขยายออกไปเรื่อย จนตอนนี้ดูแลกันประมาณ 3,000 ไร่ แล้ว ชาวบ้านได้อาศัยเก็บเห็ด กลอย อีลอก มัน ผักป่า ฟินไม้แห้ง หาได้ตลอดเวลา พระอาจารย์ไม่เคยหวงห้าม" นายสำราญ แพงศรี อบต. บ้านห้วยจันทร์ หมู่ 4 หนึ่งในผู้ร่วมแรงรักษาป่ากับพระลัน กล่าวด้วยความภูมิใจ 5 ปีของการรักษาป่า ชาวบ้านที่อยู่ด้านล่างได้ใช้ประโยชน์จากเขาที่กักเก็บไว้บนวัดป่าภูดินสอ แม้บ้านอื่นจะไม่มีกลุ่มอนุรักษ์ แต่บ้านห้วยจันทร์และบ้านกันทรอมใต้ ก็เริ่มมีกลุ่มป้องกันไฟป่า มีกลุ่มดูแลเรื่องน้ำประปา แม้จะยังไม่มีการจัดตั้งป่าชุมชนขึ้นมาอย่างเป็นรูปธรรม ม่านแห่งความขัดแย้งระหว่างรัฐกับราษฎร ยังพลีไหวบางอย่าง อยู่ ด้วยระยะเวลาแห่งความหมองเมินนั้นบาดลึกยาวนาน แต่ผลนั้นก็ค่อยๆ ตื่นขึ้น ใครบางคนที่มาพูดคุยด้วยส่งเสียงแทรกขึ้นมา "ถ้าไม่มีพระอาจารย์ลัน ก็เหลือแต่ต่อแล้ว" เรียกเสียงหัวเราะครั้นเคร่งจากมวลชนที่มักมาชุมนุมกันที่วัดเสมอๆ ถ้าไม่มีพระลันเป็นผู้ประสานความเข้าใจระหว่างเจ้าหน้าที่กับชาวบ้าน ปัญหาข้อขัดแย้งต่างๆ ก็คงจะเป็นเสมือนอาการของโรคร้ายที่เรื้อรังไม่มีที่สิ้นสุด และการดูแลป่าตามวิถีคนพึงป่า ป่าพึงคน ก็คงไม่เกิด นี่คือการต่อสู้ตามวิถีของสมณะที่เน้นสันติวิธี เพื่อสร้างโลกที่ทุกคนสามารถแบ่งปันกัน และอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข

5. พระศราวุธ เตชธรรโม

รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 7 ปี 2548

วัดป่าช่องกุ่ม 15 หมู่ที่ 5 บ้านช่องกุ่ม ต.ช่องกุ่ม อ.
วัฒนานคร จ.สระแก้ว

อายุ : 48 ปี

การศึกษา : บวชเมื่อปี 2533 (16 พรรษา)

ระยะเวลาทำงานด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

: 13 ปี (ปี 2535 – ปัจจุบัน)

ผลงานด้านการอนุรักษ์ :

- ฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรม 300 ไร่ ให้กลายเป็นผืนป่าสมบูรณ์

- อนุรักษ์สร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ให้เกิดขึ้นในชุมชน โดยเน้นกลุ่มเยาวชน

- ฟื้นฟูเรื่องสมุนไพรให้กลับมาใช้ประโยชน์ในชุมชน

- จัดทำแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการดับไฟป่า และเป็นแหล่งน้ำสำหรับวัดและชาวบ้าน

- คณะทำงานภูมิภาค ภาคกลาง-ตะวันออก

ภาพที่ 4.12 พระศราวุธ เตชธรรโม

แนวทางการจัดการระบบนิเวศวิทยาภายในวัด

จากการศึกษาภาคสนาม และได้สัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า พระศราวุธเป็นพระภิกษุผู้ยอมสละตำแหน่งแห่งความก้าวหน้า เพื่อทุ่มเทเวลาในการอนุรักษ์ผืนป่า แม้จะเป็นพื้นที่ๆ เล็ก แต่กลับมีพลังในการสร้างจิตสำนึกให้กับชุมชน พลิกป่าหญ้าให้กลับมาเป็นแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร แหล่งน้ำ และสร้างห้องเรียนธรรมชาติที่ยิ่งใหญ่ให้ชุมชน เมื่อเอ่ยถึงจังหวัดสระแก้ว ความเจียบสงบของจังหวัดชายแดนแห่งนี้ ไม่ได้มีอะไรมากไปกว่าการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชาวบ้าน ปลูกสวนผลไม้ ทำไร่ทำนา แต่กระบวนการที่เกิดขึ้นนั้นกลับทำลายป่าไปทีละน้อยอย่างไม่รู้ตัว พื้นที่เล็กๆ แห่งหนึ่งในจังหวัดสระแก้ว อันเป็นที่ตั้งของวัดป่าช่องกุ่ม เปรียบเสมือนศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านในชุมชนเล็กๆ ด้วยความพยายามของท่าน ที่ต้องการใช้เวลาในการดูแลรักษาป่าผืนเล็กๆ เพิ่มมากขึ้น ให้ชุมชนได้เป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาของเยาวชนในพื้นที่ ต้องการรักษาแหล่งน้ำซับไว้ โดยการปลูกป่าเสริม ทั้งสมุนไพรและไม่ใหญ่ที่ห้ามเผา เช่น ไม้ประดู่ สะเดา พญาสัตบรรณ ไม้ในป่าเต็งรัง ที่ทนทานและโตเร็ว ก่อให้เกิดผลผลิตแก่ชาวบ้านโดยไม่ได้หวังตอบแทน จนได้รับฉายา “ประทีปธรรมแห่งบ้านช่องกุ่ม”

แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้

พระศราวฐ เตชะธรรมโม เป็นชาวสระแก้วโดยกำเนิด แต่ไปโตที่นครราชสีมา บรรพชาเมื่อปี 2533 และอยู่จำพรรษาที่นครราชสีมาเป็นเวลา 2 ปี ก่อนที่จะย้ายมาอยู่ที่วัดช่องกลุ่ม อ.ช่องกลุ่ม จ.สระแก้ว ในปี พ.ศ. 2535 ด้วยจริยวัตรที่งดงาม ท่านได้รับนิมนต์จากชาวบ้านหมู่ 5 ให้มาจำพรรษา อยู่ในบริเวณที่เคยเป็นที่สาธารณะประโยชน์ของตำบล แต่ภายหลังที่ถูกบุกรุกเข้าไปหาผลประโยชน์จนกลายเป็นป่าหญ้าเพ็ก ครอบงำของไม้ใหญ่เหลือแต่ตอ เมื่อท่านรับนิมนต์ ในช่วงแรกก็สร้างที่พักสงฆ์อย่างง่าย ๆ จนภายหลังจึงมาเป็นสำนักสงฆ์ และกลายเป็นวัดป่าช่องกลุ่ม ในปัจจุบัน ผลจากการดำเนินกิจกรรมของพระศราวฐ และพระลูกศิษย์ตั้งแต่ปี 2535 ได้สร้างแรงศรัทธาให้เกิดขึ้นกับชาวบ้านในละแวกดังกล่าว โดยอาศัยการแทรกผ่านความคิดและจิตสำนึกจากเยาวชนไปสู่ผู้ปกครอง ก่อให้เกิดอุดมการณ์ร่วมกันในการอนุรักษ์และรักษาป่าผืนนี้ไว้สืบกว่าปี ของการเดินทางบนเส้นทางของการอนุรักษ์ อยู่บนพื้นฐานความคิดว่าการทำความดีโดยไม่ต้องขยายผล รู้ว่าตนเองได้ทำผลย่อมเห็นได้เอง ท่านเล่าให้ฟังว่า “เมื่ออาตมามาที่พื้นที่นี้ครั้งแรกพบว่า ชาวบ้านเขาถางป่าออก เตรียมไถเพื่อปลูกมันสำปะหลัง ญาติโยมโดยการนำของกำนันสวาท งามจันสี (อดีตกำนันตำบลช่องกลุ่ม) ก็ขอแบ่งพื้นที่ส่วนนี้ไว้ประมาณ 300 ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะของหมู่ 5 หมู่ 7 และหมู่ 9 มีแต่ต้นไม้เล็กๆ มองไปตรงไหนก็โล่งไปหมด มีไม้เต็งรังขึ้นประปราย มีหญ้าเพ็กขึ้นเต็มไปหมด ต้นไม้ที่เป็นร่มเงาไม่มีอยู่แล้ว อาตมาก็ถามพระที่เป็นลูกศิษย์ว่าจะอยู่ได้ไหม บางรูปก็บอกว่ามีศาลาหลังเดียว แคดเปรี้ยวๆ จะอยู่ได้หรือท่านก็ตอบไปว่าถ้าเราเป็นพระก็อยู่ได้ อยู่ไปสักพักอนาคตก็น่าจะดี”

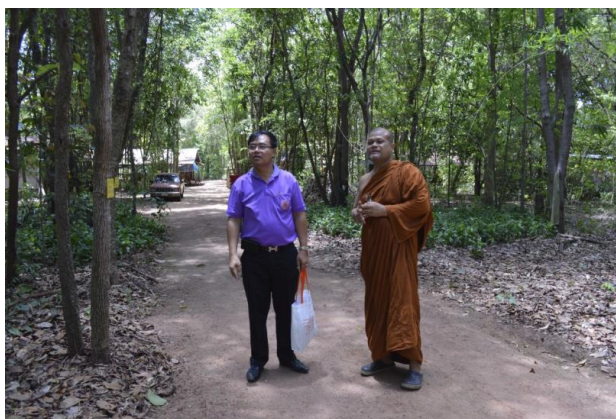
แนวทางการจัดการระบบนิเวศวิทยาในวัด

เมื่อท่านได้เข้ามาพัฒนาพื้นที่ 300 ไร่ (ทั้งนี้ตามกฎหมายอนุญาตให้วัดมีวิสุงคามสีมาได้ไม่เกิน 15 ไร่) ซึ่งเป็นป่าหญ้าเพ็ก ให้กลายเป็นผืนป่าที่สมบูรณ์ด้วยไม้หลายชนิด เช่น กฤษณา ตะเคียน สะเดา ไม้หอม รวมไปถึงพื้นที่ที่เป็นดินลูกรังที่ไม่สามารถปลูกไม้ใหญ่ได้ ก็นำดินที่เหลือจากการขุดถนนหน้าวัดมาถม และปลูกสมุนไพรมากหลายชนิด เพื่อนำมาทำเป็นยารักษาโรคให้กับชาวบ้าน โดยไม่หวังประโยชน์ตอบแทน ว่าจะมาเป็นป่าสมบูรณ์อย่างทุกวันนี้ พระศราวฐต้องเผชิญกับไฟป่าที่ถือว่าเป็นการทำลายล้างอันดับหนึ่งสาเหตุที่มีไฟป่าเกิดขึ้นประจําปี ส่วนหนึ่งเกิดจากชาวบ้านจุดไฟ เพราะชาวบ้านคิดว่า หลังไฟไหม้จะได้เห็นฐานะบ้านเลื่องลือว่ารวย ผักป่าบางชนิดก็แตกใบ แต่มองข้ามต้นไม้เล็กๆ สัตว์ตัวน้อย ที่เป็นห่วงโซ่อาหารในธรรมชาติ ภารกิจต่อมาหลังจากปลูกต้นไม้ในดิน ก็คือการปลูกต้นไม้ในใจคน ดังนั้น จึงต้องทำงานพัฒนาจิตสำนึกชาวบ้านด้วย คนมากมาย ก็ต้องใช้หลากหลายวิธีการ วิธีการสูไฟป่าในปีแรกๆ จะสูไฟโดยใช้วิธีหิ้วกระป๋องน้ำไปราด ใช้กิ่ง

ไม้จุ่มน้ำแล้วฟาดกับดิน ทำกับพระลูกศิษย์ สู้กับไฟในปีแรกจนปอดพัง เพราะหายใจเอาฝุ่น เอาควันเข้าไป ปอดเราก็อักเสบ ติดเชื้อ ต้องไปโรงพยาบาลและรักษาตัวอยู่ 6 เดือน จึงหายขาด" หลังจากนั้นก็มาคิดหาวิธีสู้กับไฟใหม่ คราวนี้ต้องอาศัยญาติโยม คอยหาหรือกันจนได้วิธีการใหม่ คือใช้ถังใส่น้ำแล้วเดินฉีด และใช้วิธีการถางป่าแล้วกวาดออก หรือทำแนวกันไฟนั่นเอง โดยมีพระลูกศิษย์เป็นกำลังหลัก เพราะชาวบ้านอยู่ไกล การจะเรียกมาช่วยในแต่ละครั้งก็ลำบาก โดยเฉพาะฤดูแล้งที่ตรงกับเดือนเมษายนและพฤษภาคม ซึ่งจะมีการออกเดินธุดงค์ก็ต้องมีการวางแผนการออกเดินธุดงค์ สลับสับเปลี่ยนกันไปในช่วงหน้าแล้ง เพราะถ้าออกธุดงค์หมด ก็ไม่มีผู้ดูแล

วิธีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม

ส่วนปัญหาใหญ่อีกเรื่องหนึ่งก็คือ ความไม่เข้าใจของชาวบ้านที่เห็นพระเข้ามาอยู่ในพื้นที่ที่เขาเคยได้ประโยชน์ มาอยู่ยังไม่พอ ยังมาห้ามตัดไม้เสียอีก "ที่แรกมีชาวบ้านจำนวนหนึ่งไม่พอใจมาก บางคนอยากได้ที่ทำกินก็ทำไม่ได้ เราก็ใช้วิธีทำป้ายเขตอุทยานไปปักไว้บ้าง ใช้ผ้าเหลืองผูกต้นไม้บ้าง แต่ทำอย่างนี้อย่างเดียวไม่ได้ ต้องเข้าถึงตัวเขาเลย โดย

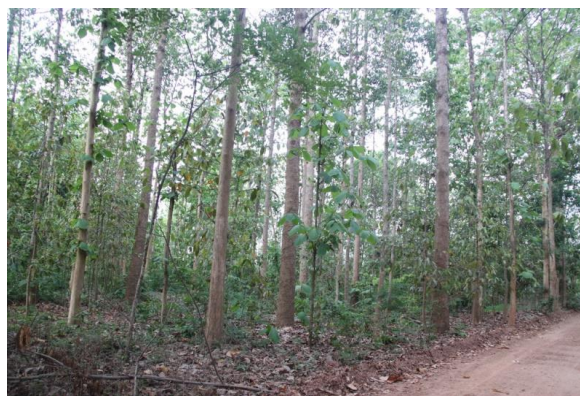
ภาพที่ 4.13 เยี่ยมชมป่าผลงานของพระศราวุธ

ขอร้องกันตรงๆ ในวันพระ อ่างถึงคุณงามความดีของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พระรัตนตรัย นี่เป็นสิ่งที่คุ้มครองเราได้จริงๆ" นอกจากนี้ยังต้องทำงานเชิงรุกอีก ถ้าพบเห็นคนลักลอบตัดต้นไม้ ก็ใช้วิธีการเข้าไปขอร้องกันตรงๆ ว่าอย่าตัดต้นไม้เลย ท่านขอรับรองชาวบ้านก็เกรงใจ ท่านใช้เวลาอธิบายให้เหตุให้ผล เช่น ถ้าตัดไม้ไปก็ได้ประโยชน์ไม่กี่วัน แต่มั่นกว่าจะโตมาใช้เวลาหลายปี ลูกหลานจะได้อาศัยป่าเพื่อพักผ่อน แต่คนตัวโตสอนยาก ท่านจึงเน้นสอนที่เด็ก โดยเปิดสอนธรรมะในวันธรรมสวนะ แบ่งพระลูกศิษย์ออกเป็นกลุ่มให้ความรู้เรื่องธรรมะ แทรกความเข้าใจเรื่องสิ่งแวดล้อม ที่นี้ได้ผล.เด็กเริ่มเข้าใจและเห็นคุณค่าของป่า เกิดความรู้สึกหวงแหน เมื่อ "ครู" พาเข้าไปเรียนธรรมชาติจากห้องเรียนกว้างใหญ่ 300 ไร่ "จะเห็นว่าสภาพแวดล้อมมันดึงดูดเด็กเข้ามา เราก็ทำหน้าที่ในวัดให้ดี ทำให้เกิดความผูกพันที่พระทำกิจกรรมกับเด็ก เช่น พาเด็กไปทัศนศึกษา ไปดูวัตถุโบราณ ไปวัดที่น่าเที่ยว การทำกิจกรรมธรรมศึกษา การบวชเณร เข้าค่ายปฏิบัติ จัดอบรมธรรมปีใหม่ เข้าพรรษา ออกพรรษา เหล่านี้ก็ทำให้เกิดความผูกพันกันเด็กก็ไม่เบื่อ" กิจกรรมที่ท่านและพระลูกศิษย์

จัดทำนั้นเต็มพิกัดตลอดทั้งปี ไม่มีว่าง ซึ่งต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก การนี้ก็ได้ทุนจากการรับกิมมิตและเงินบริจาคที่ชาวบ้านถวายให้ พระทุกรูปจะนำปัจจัยเหล่านี้มาไว้ที่กองกลางเพื่อใช้ในการทำกิจกรรม "การอยู่แบบวัดป่า ไม่มีสมบัติเป็นของตนเอง ดังนั้น จึงมีเงินกลางที่จะเกื้อกูลสังคมส่วนรวมได้" งบประมาณที่มาจัดทำกิจกรรมสำหรับเด็กก็มาจากกองกลางนี้ ทำให้เด็กรู้ว่ามีแล้วทำอะไร เด็กที่โตแล้วก็เวียนกันมาช่วยงานต่อ การคุ้นเคยกับเด็กเหล่านี้ ทำให้เราสามารถกระตุ้นให้เด็กเห็นคุณค่าในการรักษาป่า เราก็เหนื่อยหน่อยตรงเรื่องหาทุนนี้แหละ" พระลูกศิษย์วัดซึ่งเปรียบเสมือนทีมงาน นอกจากช่วยให้ความรู้ชาวบ้านและเด็กๆ แล้ว ตัวเองก็ต้องเรียนรู้ไปด้วย เรียนรู้ทั้งสภาพปัญหาและการแก้ปัญหา พระศราวุธกล่าวว่า พระที่เลือกบวชที่วัดป่ามักจะรู้มาก่อนว่าการอยู่วัดป่ามีสภาพเช่นไร การเติมความรู้ให้พระบวชใหม่จึงไม่ยากนัก โดยเฉพาะการให้ความรู้เรื่องสมุนไพรมานี้ โดยพาเดินดูในป่าให้เรียนรู้จากของจริง และช่วยกันขยายพันธุ์สมุนไพรมานี้ในพื้นที่วัด "ทุกรุ่นก็ผ่านไปด้วยดี บางรูปสึกไปแล้ว ก็กลายเป็นคนรักต้นไม้ นอกจากนี้ การให้พระบวชใหม่ปลูกต้นไม้ก่อนเข้าพรรษา ก็เป็นเหมือนสัญลักษณ์ว่าท่านต้องดูแลเรื่องอนุรักษ์ เราให้เด็กๆ มาปลูกต้นไม้ทุกปีด้วย เสียหายที่พื้นที่เรามีน้อย จะไปเพิ่มพื้นที่ก็ไม่ควร บริเวณใกล้ๆ ก็มีพื้นที่สาธารณะประโยชน์แต่ก็ไม่ชัดเจนว่าเป็นของใคร เคยคิดจะขยายต่อไปในหมู่บ้าน แต่ผลตอบรับตอนนี้ยังไม่ดี ก็เลยใช้กลยุทธ์เป็นการแจกกล้าไม้ แนะนำวิธีการดูแลรักษา หรือหมู่บ้านจะมานิมนต์ไปช่วย จากการปลูกฝังเยาวชนทุกรุ่นอายุในชุมชนมานานกว่า 10 รุ่น ทำให้พระศราวุธเกิดความเชื่อมั่นว่า เมล็ดพันธุ์แห่งความดีได้เติบโตขึ้นกลางใจเด็กๆ ในหมู่บ้านแล้ว "อาตมามาคิดว่า คนตัดไม้ทำลายป่าไปอีก 10 ปีข้างหน้าจะหมดไป เพราะ 10 ปีที่ผ่านมาเราปลูกฝังเด็กให้ผูกพันอยู่กับวัดอยู่กับป่า เมื่อเด็กเหล่านี้โตขึ้น ไปเรียนที่อื่น ก็กลับมาสอนรุ่นน้อง ส่วนคนอายุมากรุ่นก่อนๆ ก็ปล่อยเขาไปท่านไม่หวังผล"

แนวคิดในการฟื้นฟูป่าไม้และหรือสิ่งแวดล้อม

ผลจากการปลูกป่านั้นได้สะท้อนให้เห็นออกมาเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน คือบริเวณป่าในวัดกลายเป็นแหล่งน้ำซับ จากที่ไม่เคยมีน้ำก็ปรากฏความชุ่มชื้น มีน้ำซึมซับ ท่านจึงทำการขุดบ่อบาดาลภายในวัดขึ้น เพื่อนำน้ำมาใช้โดยขุดลึกลงไปประมาณ 10 คอก (7 เมตร) ท่านกล่าวว่า มันเป็นธรรมชาติที่ผูกพันกันระหว่างพระกับป่าทั้งกันไม่ได้ ผลประโยชน์ตกแก่

ภาพที่ 4.14 วัดป่าช่องกุ่ม

สังคมชุมชนในอนาคตก็มีมาก ก็ควรรักษาเอาไว้ แต่สังคมที่เสื่อมก็ห้ามไม่ได้ ทำได้เท่าที่ทำได้ ชะลอไว้ก็พอ ที่ทำอย่างนี้มีความหวังอยู่ว่าคนที่มีความทุกข์ อึดอัน เก็บกด เมื่อเข้ามาวัดก็ได้อาศัยร่มเงาความสงบร่มเย็น มีความรู้สึกสบายและเข้ามาหาพระ พระก็มีความสงบอยู่ก่อน พระจะเป็นพระที่สงบได้ ก็ต้องฝึกฝนในสถานที่ที่สงบด้วย ก็คือต้องมีป่า ป่าทำให้พระสงบ เมื่อสงบพระก็เป็นที่พักพิงที่ปรึกษาให้กับโยมที่มีความทุกข์ได้ หากเราไม่มีสถานที่สัปปายะ ทั้งพระและโยมต่างก็อยู่ในสถานที่ที่รุ่มร้อน ต่างก็เป็นผู้รุ่มร้อนทั้งคู่ มันก็ไม่สามารถช่วยคลี่คลายปัญหาได้ ความทุกข์ในโลกก็แก้ไม่ได้ ความสามารถในการช่วยแก้ปัญหาสังคมก็ไม่มี" เป็นที่รู้ว่าการแก้ปัญหาทางจิตใจก็ต้องใช้ปัญญา และปัญญาที่สำคัญที่จะช่วยแก้ไข ส่วนหนึ่งเป็นปัญญาที่เกิดจากความสงบเย็น ความสงบก็ได้มาจากสิ่งแวดล้อม คือธรรมชาติซึ่งเปรียบเหมือนสายธารใสเย็น ใครผ่านมาก็ได้ความเย็นกลับไป "ป่าเป็นหัวใจของความสงบสุขของโลกเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุด ไม่มีสิ่งใดที่เราไม่ได้จากป่าไม่ว่าจะเป็นอากาศและน้ำ หากโลกนี้ไม่มีป่าไม้ ก็ไม่มี ข้าว น้ำ อาหาร จึงไม่มีอะไรที่ไม่ได้มาจากป่า แม้แต่น้ำมันก็มาจากป่าไม้น้ำมันดีดึกดำบรรพ์ ถ้าเรามีป่าที่สมบูรณ์เราจะมีชีวิตอยู่ที่ดี"

ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการทำแนวกันไฟ

ท่านเล่าให้ฟังว่า การทำแนวไฟได้เริ่มทำกันมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ถึงปี พ.ศ. 2550 เพื่อเป็นแนวป้องกันไม่ให้ลุกลาม โดยจะทำแนวกันไฟรอบๆ เขตติดต่อระหว่างตำบลห่มบ้าน เพื่อป้องกันไฟจากเขตอื่นๆ ลุกลามเข้ามาสร้างความเสียหายให้กับทรัพยากรป่าไม้ในเขตของชุมชนตนเอง และทำตามแนวเขตที่ชุมชนมองว่าเป็นจุดเสี่ยง ในปี 2548 รางวัลลูกโลกทองคำเขาให้เงิน 100,000 บาท ท่านนำมาสร้างบ่อ ทำแนวรอบท่อประปาตามสันเขาด้านในเพื่อลดความเสี่ยงเผื่อแนวชั้นแรกป้องกันไฟไม่ได้ก็จะมีแนวที่สอง ปกติการทำแนวกันไฟในชุมชน จะทำ 2 ชั้น คือ ชั้นแรก ทำแนวกันตามเขตติดต่อ ชั้นที่ 2 ทำสันเขาที่อยู่ส่วนกลางของป่า ช่วงเวลาที่ทำแนวกันไฟจะอยู่ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ - มีนาคม ของแต่ละปี ก่อนที่จะมีไฟป่าเกิดขึ้น วิธีการทำแนวกันไฟทำง่ายๆ คือ

ภาพที่ 4.15 บริเวณป่าของวัดป่าช่องกุ่ม

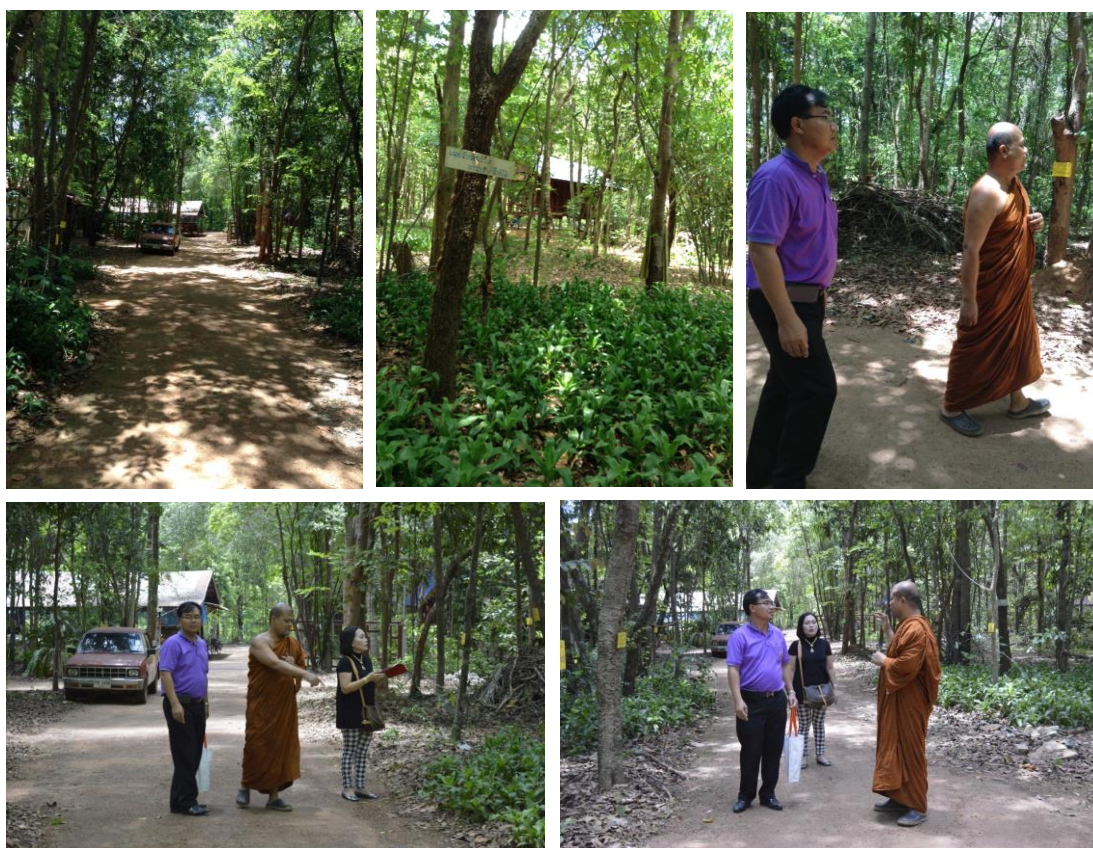
1. ประชุมชาวบ้าน เพื่อทำความเข้าใจให้กับชาวบ้านเพื่อให้เกิดความตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในการป้องกันป่าไม้ซึ่งเป็นของชุมชน พร้อมทั้งแบ่งบทบาทความรับผิดชอบ

ขอบเขตการทำแนวกันไฟ รวมถึงการกำหนดวันเวลาที่จะไปร่วมกันทำแนวไฟทั้งชุมชน โดยไปร่วมกันทุกหลังคาเรือน ถ้าบ้านไหนไม่ไปร่วมก็จะมีบทลงโทษเริ่มจากการปรับ เป็นต้น

2. วางแผนการทำแนวกันไฟ ต้องมีการวางแผนว่าจะทำแนวเขตไหนถึงไหน เพื่อทำความเข้าใจร่วมกันก่อนที่จะลงมือปฏิบัติ ซึ่งต้องเตรียมอุปกรณ์ไปทำแนวกันไฟ เช่น ไม้กวาดทางมะพร้าว ไม้ที่สานให้สามารถกวาดใบไม้ หรือไปตัดเอาไม้ไผ่ในป่า

3. ลงมือปฏิบัติ จะทำแนวโดยการกวาดในไม้ออกไป 2 ฟัง ให้มีความกว้างประมาณ 2 เมตร ตามแนวเขตที่ได้กำหนดร่วมกันไปตลอดสาย จนสุดเขตเป็นอันเสร็จการทำแนวกันไฟ

ลุงพัฒน์ อายุ 67 ปี ยังเล่าให้ฟังอีกว่า ในปัจจุบันป่าในเขตพื้นที่วัดป่าช่องกุ่ม ซึ่งมีอาณาเขตหลาย 1,500 ไร่ มีหมู่บ้านกว่า 8 หมู่บ้าน ที่ทำแนวกันไฟและทำงานเป็นเครือข่ายร่วมกัน สามารถทำแนวกันไฟได้กว่าหลายร้อยกิโลเมตร สามารถลดและควบคุมความรุนแรงของไฟป่าได้อย่างเป็นระบบ ซึ่งนับว่าเป็นการจัดการไฟป่าร่วมกันโดยชุมชนอย่างแท้จริง

ภาพที่ 4.16 พระศราวุธ เตชธมโม พาคณะผู้วิจัยเยี่ยมชมป่า

6. พระครูนิโครธธรรมาภรณ์ (หลวงพ่อบุญยืน)

รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 7 ปี 2548

วัดป่าไทรงาม บ้านไทรงาม อ.เดชอุดม-ทุ่งศรีอุดม

ต.เมืองเดช อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี

อายุ : 65 ปี

การศึกษา : ปริญญาตรีศึกษาศาสตร์

การทำงาน :

- ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดแสงเกษม ต.เมืองเดช อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี

- คณะกรรมการดูแลช่วยเหลือพระสงฆ์สามเณรในสายวัดหนองป่าพง และที่ปรึกษาของคณะ สงฆ์วัดสาขา ทั้งในประเทศไทย และสาขาต่างประเทศ , กรรมการบริหารกองทุนมรดกธรรม วัดหนองป่าพง

- เจ้าอาวาสวัดป่าไทรงาม ต.เมืองเดช อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี

เกียรติประวัติ

พ.ศ.2545 รางวัลชนะเลิศระดับชาติ โครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในวโรกาสทรงครองราชย์ครบ 50 ปี

พ.ศ.2546 ได้รับโล่และเข็มทองพระราชทาน รางวัลชนะเลิศระดับชาติ โครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติที่วัดป่าหนองขี้เหล็กใหญ่ (บ้านโนนทอง) ต.ทุ่งเทิง อ.เดชอุดม

ผลงาน :

- พัฒนาที่ทิ้งขยะสาธารณะที่มีสภาพเสื่อมโทรมให้เป็นวัดป่าที่อุดมสมบูรณ์
- ขยายพื้นที่วัดจาก 25 ไร่ เป็น 130 ไร่ โดยกำลังศรัทธาของลูกศิษย์
- พัฒนาสภาพแวดล้อมโดยการปลูกต้นไม้ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ โดยการคัดเลือกชนิดและสายพันธุ์ และมีวิธีการในการติดตามรักษาให้ต้นไม้อยู่รอดเจริญเติบโต ปรับสภาพพื้นที่สร้างความชุ่มชื้นให้แก่พื้นดินที่ปลูกต้นไม้
- ขยายแนวคิดและกิจการมการปลูกต้นไม้สู่ 20 วัด และ 1 โรงเรียน
- พัฒนาบริเวณวัดให้เป็นพุทธสถานที่เอื้อต่อการเรียนรู้ธรรมะ
- จัดตั้งกองทุนช่วยเหลือชาวบ้านผู้ด้อยโอกาส กองทุนช่วยเหลือพระภิกษุสงฆ์อาพาธและมรณภาพ และกองทุนช่วยเหลือเด็กนักเรียนเยาวชน

ภาพที่ 4.17 พระครูนิโครธธรรมาภรณ์

แนวทางการจัดการระบบนิเวศวิทยาภายในวัด

จากการสัมภาษณ์พระครูนิโครธธรรมาภรณ์ (หลวงพ่เอนก ยสทินฺโน) ในเชิงลึกพบว่า ท่านผู้พลิกฟื้นผืนดินสาธารณะที่เสื่อมโทรมและใช้ทิ้งขยะของชุมชนให้เป็นพุทธสถานที่อุดมไปด้วยพรรณไม้ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และการใช้ประโยชน์เชื่อมโยงธรรมชาติ และผู้คนเป็นหนึ่งเดียว ด้วยกุศโลบายอันชาญฉลาด ผ่านการศึกษาสังเกตและทดลอง ปฏิบัติการอย่างสม่ำเสมอและยาวนาน จนเป็นองค์ความรู้ที่เป็นแบบอย่าง ขยายผลสู่วัด โรงเรียน และชุมชนภายนอก “คนเรานั้นมีความผูกพันกับต้นไม้และป่าไม้ตั้งแต่เกิดจนตาย เราได้รับประโยชน์จากต้นไม้มากมาย เช่น แรกเกิดแม่ก็นอนที่แคร่ไม้ไผ่ ใช้ถ่านอยู่ไฟ เราเจริญเติบโตมาก็เพราะกินอาหาร อาหารนั้นส่วนใหญ่ก็มาจากพืชผักทั้งนั้น เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มทั้งหลายที่เราใช้กันอยู่ในชีวิตประจำวันนั้นก็มาจากใยของพืช บ้านที่อาศัยจะหลังเล็กหลังใหญ่ก็มาจากต้นไม้เช่นกัน อาหารทุกรสทุกประเภทก็ได้มาจากพืชและต้นไม้เป็นส่วนมาก ยามเราจะหลับนอนหัวของเราก็หนุนหมอนร่างกายก็ต้องใช้ผ้าห่ม ชีวิตของเราทุกคนนั้นทั้งยามหลับและยามตื่นก็อาศัยพืชต้นไม้ตลอดเวลา แม้ยามเราเจ็บป่วยเราก็อาศัยยารักษาโรค ซึ่งก็ได้มาจากกลุ่มสมุนไพรเป็นส่วนมาก ฉะนั้นอาตมาจึงเห็นว่าป่าไม้พืชผักทุกชนิดเป็นพ่อแม่ภาคที่สองของมนุษย์ เพราะว่าสิ่งเหล่านี้ได้ให้ประโยชน์แก่มนุษย์ทุกลมหายใจ แม้ที่สุดของชีวิตในยามเราตายไปก็ต้องอาศัยพื้นถ่ายเผาซากศพของเรา ตลอดชีวิตมนุษย์เริ่มตั้งแต่เกิดจนถึงวันที่เราละโลกไป เราทุกๆ คนก็ได้อาศัยต้นไม้และพืชผักต่างๆ หล่อเลี้ยงชีวิตมาด้วยกันทั้งนั้น เมื่อเราทุกคนทราบว่าต้นไม้พืชผักมีประโยชน์ต่อทุกชีวิตอย่างใหญ่หลวง เราจะต้องช่วยกันปลูกต้นไม้ให้มากยิ่งขึ้น และจะต้องปลูกอย่างเอาใจใส่เป็นอย่างดี ต้นไม้ที่ปลูกจึงจะเจริญงอกงามได้” คำปรารภของพระอธิการเอนก ยสทินฺโน ที่ต้องการให้ทุกคนเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

วิธีปฏิบัติเพื่อฟื้นฟูผืนดินสู่ผืนป่า

30 ปีที่ผ่านมา พระอาจารย์เอนก ยสทินฺโน ได้รับมอบหมายจากหลวงพ่อชา สุภัทโท แห่งวัดหนองป่าพง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ให้มาจำพรรษาอยู่ที่บ้านไทรงาม ตำบลเมืองเดช อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี จึงเริ่มต้นศึกษาสภาพแวดล้อมของวัดที่เป็นที่สาธารณะเนื้อที่ประมาณ 25 ไร่ พบว่าเป็นที่เสื่อมโทรม ไม่มีต้นไม้ หรือพืชพันธุ์ที่จะเป็นที่พึ่งพิงและใช้ประโยชน์ได้ของทั้งคนและสัตว์ เป็นแต่เพียงที่ทิ้งขยะของชุมชนในละแวกนั้น มีแมลงวันและขยะจำนวนมากที่ถูกนำมาทิ้งในแต่ละวัน จึงเริ่มการปรับปรุงโดยการชวนชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงทำการคัดแยกขยะ บางอย่างทำลายทิ้ง บ้างส่งไปขาย นำเงินที่ได้เพียงเล็กน้อยมาซื้อเครื่องมือ อุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น จอบ เสียม มีด พร้า แต่สิ่งที่ไม่ได้ซื้อ คือแรงงาน กำลังศรัทธาของชาวบ้านที่มาทำบุญและได้รับฟังคำสอนจากพระ

อาจารย์ เกิดศรัทธาเข้าร่วมแรงร่วมใจ หลังจากจัดระบบขยะแล้ว การปลูกต้นไม้ เป็นสิ่งที่ดำเนินการต่อมาโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ผลิตจากขยะเป็นอาหารสำหรับต้นไม้

การปลูกต้นไม้ของท่าน เริ่มต้นจากปลูกทุกอย่างที่อยาก ปลูก เพียงเพื่อคืนความอุดมสมบูรณ์ให้กับดินและเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ทั้งไม้ใช้สอย และพืชผักสวนครัว แต่เมื่อสั่งสมประสบการณ์ได้ระยะหนึ่ง เริ่มที่จะเข้าใจถึงหลักของ

ธรรมชาติ สภาพทางกายภาพ

ภาพที่ 4.18 วัดป่าไทรงาม

ความหลากหลายและความ

ยั่งยืน ทำให้พระอาจารย์จึงได้เริ่มต้นศึกษาและทดลองอย่างจริงจัง จนเห็นผลและพิสูจน์ได้ คือ ต้นไม้ที่ปลูก ต้องเป็นพันธุ์ไม้พื้นถิ่น จึงสามารถอยู่รอด เจริญเติบโตและแข็งแรงในสภาพพื้นที่บริเวณนี้ได้ ต้นไม้ที่ปลูกต้องมีทั้งไม้ยืนต้น เพื่อให้เป็นป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ และสำหรับไม้ไม่ใช้สอย เช่น ไม้ตะเคียน ไม้สัก ไม้มะค่า ไม้โมง ฯลฯ และมีทั้งไม้ผล พืชผักสวนครัว หลากหลายชนิด เพื่อใช้บริโภค มีการแบ่งพื้นที่การปลูกอย่างเหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ เช่น ต้นไม้ใหญ่อยู่บริเวณป่าเพื่อความสมบูรณ์ของป่า ไม้ผล ผักสวนครัว อยู่ติดทางเดินและโรงครัว เพื่อสะดวกในการเก็บหา ปลูกหญ้าแฝกอยู่ริมคลองน้ำเพื่อกันดินทรุด มีการปลูกและดูแลรักษาต้นไม้ให้อยู่รอดและเจริญเติบโต ไม่สูญเสีย โดยการคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ สภาพดิน ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปลูกต้นไม้ให้อยู่รอดและเจริญเติบโตโดยเลือกปลูกต้นไม้ในเวลาเย็น ถึงเวลากลางคืนเพื่อให้ต้นไม้ได้รับอุณหภูมิที่เหมาะสม ทำให้ตอนเช้าต้นไม้จะฟื้นสภาพพระบาท สดชื่นแข็งแรง มีการติดตามดูแลต้นไม้ที่ปลูกทุกต้น วัดขนาดการเจริญเติบโต จำนวนรอด และการปลูกเสริม รวมทั้งการจัดทำศูนย์เพาะขยายพันธุ์กล้าไม้ขึ้นเองในวัด สร้างความชุ่มชื้นให้แก่พื้นดินที่ปลูกต้นไม้ โดยการขุดคลองล้อมรอบวัด โดยให้คันคลองมีความสูงพอที่จะเก็บกักน้ำให้มีระดับความสูง สูงกว่าระดับพื้นดินที่ปลูกต้นไม้ ทำให้น้ำจากคลองซึมสู่พื้นที่ปลูกต้นไม้ หล่อเลี้ยงต้นไม้ให้ได้รับน้ำอย่างพอเพียงไม่ขาดแคลนแม้ในหน้าแล้ง ปลูกหญ้าแฝกตามคันคลองป้องกันการพังทลายของดิน ทำท่อระบายน้ำเพื่อจัดระดับน้ำให้เหมาะสมอย่างเป็นธรรมชาติ จากการศึกษาควบคู่กับการปฏิบัติ ทำให้พระอาจารย์เอนกได้ค้นพบว่า พันธุ์ไม้ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่บริเวณนี้อีกชนิดหนึ่ง คือ ต้นไทร เพราะสามารถเจริญเติบโตได้อย่างรวดเร็ว ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมทั้งในขณะน้ำท่วม หรือน้ำแล้ง ต้นไทรยังสามารถอยู่รอดและแข็งแรง จึงทำ

ให้ต้นไม้เป็นพันธุ์ไม้อีกชนิดหนึ่งที่มีอยู่ในบริเวณวัดป่าไทรงาม และพระอาจารย์อเนกก็ได้ใช้ประโยชน์จากต้นไม้ไทรนี้ เป็นส่วนประกอบของการปรับปรุงสถานที่วัดป่าไทรงามเป็นพุทธสถานสำหรับปฏิบัติธรรม

วิธีการเชื่อมโยงธรรมะกับธรรมชาติ

ด้วยการปฏิบัติจริงปฏิบัติชอบ เกิดเป็นกำลังศรัทธา มีการขยายพื้นที่วัดจากเดิม 25 ไร่ เป็น 50 ไร่ และเป็น 130 ไร่ในปัจจุบัน โดยใช้ปัจจัยจากการทำบุญของพุทธศาสนิกชน ลูกศิษย์ที่เคารพนับถือ และการบริจาคกำลังทรัพย์ กำลังแรงงาน และวัสดุอุปกรณ์จากชาวบ้าน ผู้หญิง ผู้ชาย เด็ก เยาวชน ในพื้นที่ และความร่วมมือ สนับสนุนจากโรงเรียน หน่วยงานทางราชการ เป็นความร่วมมือที่มาจากทุกภาคส่วน ความร่วมมือจากทุกส่วนล้วนเกิดจากศรัทธา ศรัทธาเกิดจากคำสอนที่ออกมาจากท่าทีที่เรียบง่าย ท่วงทำนอง ภาษาฟังแล้วเข้าใจ เกิดแง่คิดและนำไปปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน เป็นวิถีทางธรรมชาติ สอดคล้องเหมาะสมกับธรรมชาติ เป็นกัลยาณมิตรกับสภาพแวดล้อม ใช้ธรรมชาติเป็นสื่อ สื่อจากการจัดสถานที่ธรรมชาติให้เป็น พุทธสถานที่เอื้อต่อการเรียนรู้ธรรมะ โดยการตกแต่งบริเวณวัดจากวัสดุที่เป็นธรรมชาติ มาจากธรรมชาติ แต่ไม่รบกวนธรรมชาติ เช่น ใช้รากไม้ ต้นไม้ ดอกไม้ ที่ตายแล้วไม่มีประโยชน์มาตกแต่ง ให้กลับมามีประโยชน์ในทางธรรมะ คือ ให้คนเข้าใจชีวิต เกิดแก่ เจ็บ ตาย สังขารมนุษย์และธรรมชาติ การตระหนักรู้ และการให้คุณค่าแก่ทุกสิ่ง เป็นการเคารพธรรมชาติ เคารพตนเอง และเคารพผู้อื่น ใช้หินแกะสลักเป็นรูปร่าง ที่นั่งอาสนะ มีร่มไม้ให้ความร่มรื่น ทุกสิ่งเกิดจากกุศโลบายของพระอาจารย์ “การสอนคน ต้องเริ่มจากให้คนอยาก เมื่อคนเข้ามาในวัดเริ่มแรกได้พบเห็นธรรมชาติ การจัดแต่งที่สวยงามน่าประทับใจ น่าเรียนรู้ คนจะเริ่มซึมซับและอยากที่จะรู้มากขึ้น จึงเป็นจุดเริ่มต้นในการดึงคนเข้าก่อน แล้วค่อยสอนในขั้นต่อไป”

การประยุกต์ใช้ธรรมะกับสิ่งแวดล้อม

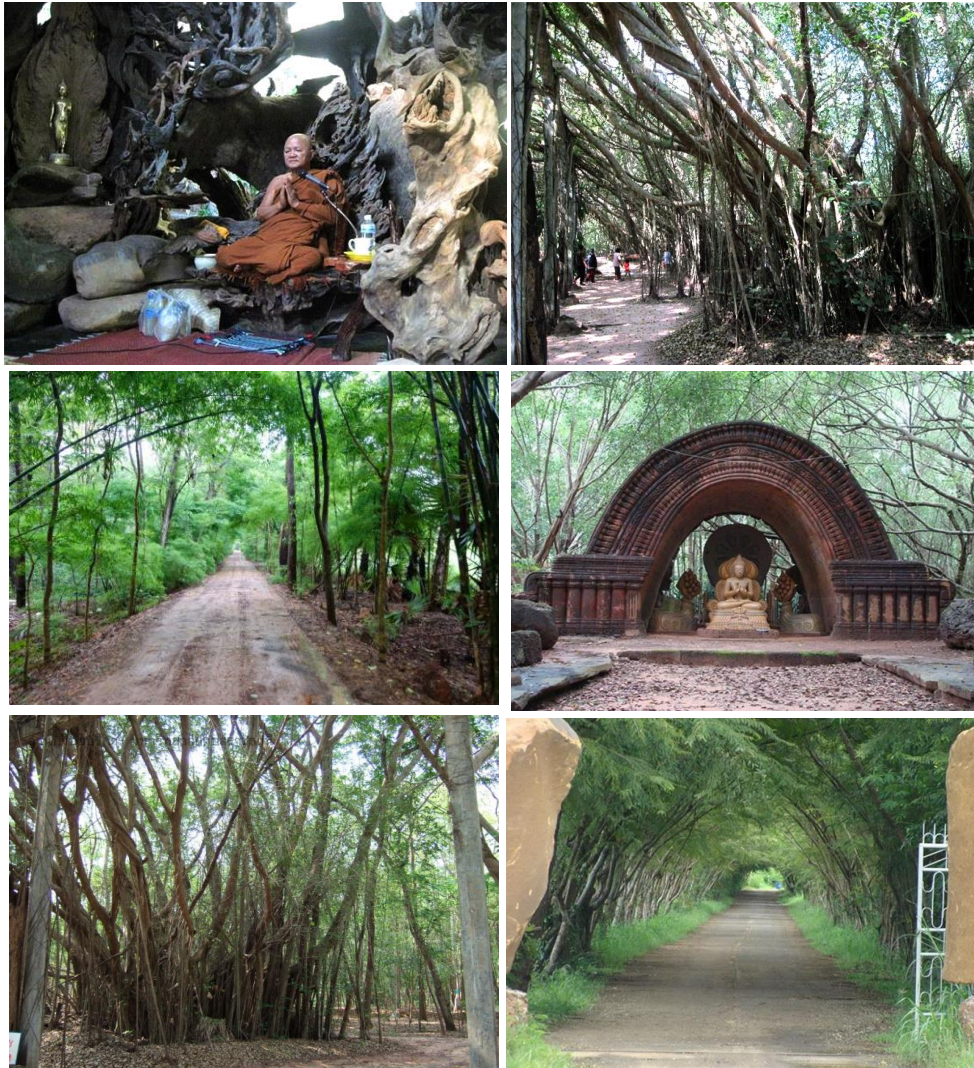
ความศรัทธาก่อให้เกิดพลังในการปฏิบัติการ ภายในวัดกลายเป็นศูนย์การเรียนรู้ธรรมะ ที่โรงเรียนนำเด็กนักเรียนมาเข้าค่ายปฏิบัติธรรมเป็นประจำ ภายนอกวัดมีการขยายผลจัดโครงการปลูกต้นไม้และการอนุรักษ์ธรรมชาติสู่วัดสาขา จำนวน 26 วัด วิทยาลัยเทคนิคเดชอุดม กองร้อยตำรวจตระเวนชายแดนที่ 225 และเทศบาลตำบลเมืองเดช ร่วมดำเนินการ และความศรัทธาทำให้เกิดเมตตากรุณา หล่อหลอมความรัก ความมีน้ำใจ เผื่อแผ่ผู้ด้อยโอกาสในสังคมในรูปแบบกองทุนสวัสดิการสังคม เช่น กองทุนเมตตากรุณา สงเคราะห์โค กระบือ กองทุนเมตตากรุณาสงเคราะห์ชุมชน กองทุนข้าว กองทุนสงเคราะห์พระภิกษุ สามเณรที่อาพาธ กองทุนเมตตากรุณาสงเคราะห์โรงเรียน และชุมชน การใช้

หลักธรรมนำพาให้ผู้ที่เกี่ยวข้อง ที่มีทั้งพุทธศาสนิกชน ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เด็ก เยาวชน หน่วยงานทั้งราชการและเอกชน มีหลักคิด ยึดมั่น และวิถีชีวิตอยู่กับธรรมชาติอย่างกลมกลืน พึ่งพา ดูแลรักษา คำนึงความอุดมสมบูรณ์ให้กับดิน น้ำ ป่า เพื่อให้เกิดความยั่งยืน และใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม ล้วนเกิดจากความมุ่งมั่นทางด้านจิตใจและการปฏิบัติการที่เรียบง่าย ประณีต สม่ำเสมอและเข้มแข็ง เป็นแบบอย่างของพระอาจารย์เอนก ยสทินโน ที่มุ่งหวังให้คนได้พัฒนาอย่างยั่งยืนจากจิตใจผ่านธรรมะและธรรมชาติที่ดีงาม

ผลงานในการปลูกป่า

พ.ศ. 2544 ปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครองราชย์ ครบ ๕๐ ปี ได้รับรางวัลชนะเลิศระดับชาติ ได้รับโล่และเข็มทองคำพระราชทาน จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ผลงานการปลูกป่ามีมากมาย เช่น พื้นที่ในอำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี ปลูกป่าถาวรบนพื้นที่ 1,095 ไร่ในวัดสาขา 14 วัดดังนี้

1. วัดป่านาแก 120 ไร่
2. วัดป่ารัตนโพธิ์ศรี 30 ไร่
3. วัดป่าสุธรรมรังษี บ้านนาหวล 30 ไร่
4. วัดป่าห้องเตย 20 ไร่
5. วัดป่าหนองน้ำขุ่น 300 ไร่
6. วัดป่าบ้านหนองยาง 70 ไร่
7. วัดป่าอัมพวัน บ้านนาเกษม 30 ไร่
8. วัดป่าตะเคียนทอง 100 ไร่
9. วัดบ้านไผ่ 15 ไร่
10. วัดบ้านโคกชาแระ อำเภอทุ่งศรีอุดม 135 ไร่
11. วัดป่าหนองกุง อำเภอตาลสุม 80 ไร่
12. วัดป่าห้วยยาง อำเภอน้ำขุ่น 15 ไร่
13. วัดป่าวังน้ำเย็น บ้านป่าไม้ อำเภอบุณฑริก 50 ไร่
14. วัดป่าแสงธรรม บ้านหนองมะนาว อำเภอเมือง 100 ไร่

ภาพที่ 4.19 บริเวณโดยรอบวัดป่าไทรงาม

7. พระอาจารย์ปริญา แห่งวัดป่าชุมชน

รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 8 ปี 2549

วัดป่าชุมชน ตำบลลำสมพุง อำเภอมวกเหล็ก
จังหวัดสระบุรี

อายุ : 63 ปี

การศึกษา : การศึกษาระดับปริญญาตรี

การทำงาน : ฟื้นฟูป่ารอบๆ บริเวณวัดป่าชุมชน

ระยะเวลาทำงาน : ตั้งแต่ พ.ศ.2537-ปัจจุบัน

อายุพรรษา : 17 พรรษา

ผลงาน :

พ.ศ.2533 ศึกษาข้อมูลในท้องถิ่นเพื่อหาแหล่งน้ำซับในพื้นที่ และขุดบ่อบาดาล เพื่อนำน้ำมาปลูกต้นไม้

พ.ศ.2537 ปลูกต้นกระถินยักษ์ตามแนวตะเข็บ เพื่อป้องกันไฟป่าจัดทำบ่อน้ำกักเก็บน้ำซับ เพื่อเป็นแหล่งน้ำของสัตว์ป่าที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นจำนวน 2 บ่อ (ขนาด 200 คิวบิกเมตร และขนาด 560 คิวบิกเมตร)

- จัดเก็บข้อมูล เพื่อนำมาพิจารณาแก้ปัญหาในภายหลัง
- จัดเตรียมกล้าไม้ไว้ปลูกในเดือนมิถุนายนของทุกปี โดยเฉพาะต้นจันทน์ผา สามารถชลอน้ำซับได้ดี

- แก้ปัญหาความยากจนของชาวบ้าน โดยแจกต้นกล้าและเมล็ดของต้นจันทน์ผาให้ชาวบ้านนำไปเพาะปลูกขาย สร้างรายได้ให้ครอบครัวละประมาณ 6,000-10,000 บาทต่อปี

- ปลูกต้นจันทน์ผาแทรกในป่าธรรมชาติเพื่อกักน้ำซับ เป็นต้นแบบให้กับชาวบ้าน
- จัดทำป่าหินฝนและป่าซับแ่งไก่อ โดยการวางแผนบนแผนที่ป่าไม้ ร่วมกับเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานปลูกป่าของกรมป่าไม้ และเจ้าหน้าที่ Recoft

- จัดทำโครงการปลูกป่า ณ บริเวณเขาหินฝน ตำบลลำสมพุง อำเภอมวกเหล็ก จังหวัดสระบุรี ตั้งแต่ปี พ.ศ.2543-ปัจจุบัน

ภาพที่ 4.20 พระอาจารย์ปริญา

พระอาจารย์ปริญา สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี เคยรับราชการและปฏิบัติงาน ด้านการส่งเสริมการเกษตร ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในการทำงานร่วมกับชุมชน โดยมองว่าการพัฒนากิจกรรมใดๆ หากชุมชนให้ความร่วมมือก็จะประสบผลสำเร็จ อีกทั้งผลของการพัฒนา ต้องให้สมาชิกในชุมชนได้รับประโยชน์โดยตรง เพื่อให้เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพื้นที่วัดป่าชุมชน และพื้นที่โดยรอบ เดิมเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่มีความสมบูรณ์ของความหลากหลายทางชีวภาพของพืชและสัตว์ป่านานา

ชนิด ทั้งเลียงผา หมู หมาจิ้งจอก ลิง นกนานาชนิด ป่าชุมชนมีพื้นที่ประมาณ 14,000 ไร่ ภูเขาหินปูนแถบนี้เป็นพื้นที่ที่ผลิตน้ำให้กับชุมชนโดยรอบมาอย่างยาวนานแต่เมื่อระบบนิเวศ ภูเขาหินปูนในพื้นที่แถบนี้เปลี่ยนสภาพไป ความเสื่อมโทรมก็เข้ามาเยือน พระอาจารย์ ปริญา ได้ใช้ธรรมชาติในพื้นที่เป็นแหล่งศึกษาธรรม และต้องทำให้ผืนป่าฟื้นตัว ให้ชาวบ้าน ไกล่เกลี้ยงมีน้ำใช้ โดยริเริ่มแนวคิดในการฟื้นฟูระบบนิเวศป่าไม้ขึ้นมาจากประสบการณ์ที่มีอยู่ สร้างความชุ่มชื้นให้แก่ธรรมชาติตามกำลังที่มี เนื่องจากพื้นที่วัดป่าชุมชนมีพื้นที่ประชิดกับ ตำบลลำสมพุง อำเภอมวกเหล็ก จังหวัดสระบุรี และติดกับพื้นที่บาง ส่วนของท้องที่จังหวัดนครราชสีมา ทำให้การทำงานในระยะแรก ของ พระอาจารย์ปริญา ต้องทำความเข้าใจกับผู้นำชุมชนอย่างยาก ลำบากเริ่มต้นด้วยการเรียนรู้ภูมิ นิเวศ

ภาพที่ 4.21 การแลกเปลี่ยนความรู้กับชาวบ้าน

ภูมิปัญญาในการฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำ

ฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ระบบนิเวศลุ่มน้ำ เป็นหน่วย เรียกเชิงพื้นที่ที่ประกอบด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า สัตว์ป่า และความหลากหลาย ทางชีวภาพของแต่ละพื้นที่ รวมถึงกิจกรรมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติเหล่านั้น เช่น การปลูกพืช การปศุสัตว์ การพัฒนาแหล่งน้ำ การพัฒนาโครงสร้าง พื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ รวมทั้งการตั้งถิ่นฐานชุมชน ก่อให้เกิดความผูกพัน ทั้งในเชิงภูมินิเวศทางชีวกายภาพและวัฒนธรรมของชุมชน ในการใช้และจัดการทรัพยากร ให้เกิดความยั่งยืนความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศลุ่มน้ำ เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ที่ไม่สอดคล้องกับหลักการ อนุรักษ์ ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร

การฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำที่เสื่อมโทรม ต้องอาศัยแนวคิดเชิงบูรณาการ เพื่อให้เกิด การแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ ที่สำคัญต้องให้ความสำคัญต่อชุมชนโดยรอบเป็นลำดับแรก เพื่อให้ชุมชนได้เห็นผล ของการรักษาคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติ ที่จะส่งผลดีต่อการ ใช้ ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนใกล้เคียง มีส่วนร่วมสนับสนุนกิจกรรมในการ ฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำต่อไปบทเรียนมากมายที่รัฐและหน่วยงานต่างๆ ได้พยายาม ดำเนินงานเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำในหลายพื้นที่ แต่ความพยายามเหล่านั้น มีทั้ง

ความสำเร็จและความล้มเหลว ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมมากมาย อาทิ ความร่วมมือของชุมชน บทบาทของผู้นำชุมชน ความต้องการของชุมชนในการอนุรักษ์ ความต่อเนื่องในการสนับสนุนกิจกรรมของหน่วยงานต่างๆ ความเพียงพอของงบประมาณ เป็นต้น ปัจจัยแวดล้อมเหล่านี้ หากไม่มีการบริหารจัดการเชิงบูรณาการอย่างเหมาะสม ก็เป็นการยากที่จะทำให้การฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำประสบผลสำเร็จ เป็นงานที่ทุกฝ่ายทุกหน่วยงานสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานได้ โดยไม่จำกัดเฉพาะนักวิชาการเพราะ “หากผู้ใดก็ตามที่มีแนวคิด/ทักษะเชิงอนุรักษ์และสามารถผสมผสานปัจจัยทางกายภาพ ชีวภาพ สังคม วัฒนธรรมและหลักธรรม (ภูมินิเวศ) มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงาน ก็ย่อมทำให้การฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ได้”

การฟื้นฟูและจัดการระบบนิเวศลุ่มน้ำ

พระอาจารย์ปริญา สุปริญา ได้สะท้อนแนวคิดในการฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำดังที่กล่าวมาข้างต้นได้เป็นอย่างดี รวมทั้งยังสามารถใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาใช้ในการฟื้นฟูป่าต้นน้ำ โดยเน้นการจัดวางองค์ประกอบของสรรพสิ่งในธรรมชาติ เพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศทางธรรมชาติให้กลับคืนมา มีความเพียรพยายามและต่อเนื่องในการต่อสู้กับภัยธรรมชาติ โดยเฉพาะความแห้งแล้งและขาดแคลนน้ำ อันเนื่องจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ จนความเสียหายที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านโดยรอบ ผลผลิตตกต่ำ ชาวบ้านอพยพออกนอกพื้นที่ จึงได้นำหลักธรรมมาใช้พัฒนาคนและชุมชน ซึ่งหากสามารถฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ ป่า กลับคืนมาได้โดยเร็ว จะช่วยเยียวยาความเดือดร้อนและชาวบ้านได้

แนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระอาจารย์ปริญา กล่าวว่า การทำงานด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูดิน น้ำ ป่า เพื่อพลิกฟื้นระบบนิเวศลุ่มน้ำ เป็นงานที่ต้องอาศัยการเรียนรู้ธรรมชาติและวิถีชีวิตของชุมชนอย่างใกล้ชิด

1) การประสานความร่วมมือให้เกิดขึ้นกับผู้นำชุมชนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพราะเป็นกลไกสำคัญ ในการสนับสนุนการแก้ไขปัญหาของชุมชน รวมทั้งต้องประสานหน่วยงานในพื้นที่ ทั้ง

ภาพที่ 4.22 พระปริญญากับการอนุรักษ์ป่าไม้

เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และหน่วยงานพัฒนาชุมชนที่เกี่ยวข้อง รวมถึงองค์กรเอกชนสถาบันการศึกษา และเครือข่ายองค์กรภายนอกอื่นๆ

2) ก่อนการฟื้นฟูระบบนิเวศ ต้องศึกษา สำรวจ และตรวจสอบสภาพทางนิเวศ โดยเฉพาะภูมินิเวศของพื้นที่เป้าหมายที่จะทำการฟื้นฟู ประกอบด้วย

2.1) การตรวจสอบสภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้

2.2) ตาน้ำซับทางธรรมชาติดั้งเดิมมีอยู่หรือไม่ และปัจจุบันตาน้ำซับเหล่านั้นเหือดแห้งไปมากน้อยเพียงใด และอยู่บริเวณใดบ้าง

2.3) ยังหลงเหลือสัตว์ป่าหายากอยู่หรือไม่ และปัจจุบันมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่มากน้อยเพียงใด

2.4) สำรวจการหลงเหลืออยู่ของพันธุ์ไม้หายากที่ใกล้สูญพันธุ์

แนวคิดของพระอาจารย์ปริญญา ให้ความสำคัญต่อบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนควบคู่กับการศึกษา เพื่อให้เข้าใจธรรมชาติในพื้นที่ที่ต้องการจะฟื้นฟูระบบนิเวศ โดยการศึกษาธรรมชาติ ต้องอาศัยการสำรวจ สังเกต เผากระวัง ตรวจสอบ ทดลอง บันทึกข้อมูล การใช้เครื่องมือการยี่นยี่นและพิสูจน์ข้อเท็จจริงให้ปรากฏ ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาในการเรียนรู้มากพอสมควรปลูกจันทน์ผา ถึงความชุ่มชื้นคืนสู่ระบบนิเวศ ผลจากการเฝ้าสังเกตและทดลองปฏิบัติ พบว่า ในช่วงแรกของการฟื้นฟูระบบนิเวศ ต้องมีการปลูกต้นจันทน์ผาในพื้นที่ เนื่องจากเป็นพันธุ์ไม้ที่มีศักยภาพในการดึงความชื้นให้สะสมไว้ในดินได้มาก

พระอาจารย์ปริญญา จึงเริ่มเพาะพันธุ์ไม้จันทน์ผาขึ้นภายในเขตวัดป่าชุมชน และได้ นำพันธุ์ไม้จันทน์ผา มาปลูกแทรกในป่าธรรมชาติที่หลงเหลืออยู่ในบริเวณป่าชุมชน ทำให้ความชื้นกลับคืนมามากขึ้น รวมทั้งทำให้บรรยากาศโดยรอบภายในวัดเองก็มีความร่มเย็น และยังได้แบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งทำเป็นแปลงเพาะจันทน์ผา ผลจากการอนุรักษ์จันทน์ผา ทำให้พระอาจารย์ปริญญาได้ค้นพบจันทน์หนู ซึ่งเป็นไม้ที่หายาก และไม่ค่อยได้พบบ่อยนักในเขาหินปูน การเพาะขยายพันธุ์ทำได้ยาก และมี แนวโน้มใกล้สูญพันธุ์ ทั้งนี้พระอาจารย์ปริญญา ได้เสนอวิธีการเพาะจันทน์หนูขึ้นสามารถปลูกได้ทั้งในแปลงธรรมชาติและการเพาะในกระบะปูน โดยปรับสภาพแวดล้อมของแหล่งเพาะให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่จริงที่ต้นจันทน์หนูชอบ ปัจจุบันมีผู้สนใจมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องนี้มากขึ้น และมีแนวโน้มในการส่งเสริมด้านการเพาะขยายพันธุ์ในเชิงพาณิชย์ต่อไป

ภาพที่ 4.23 ต้นจันทน์หนู

แนวคิดในการฟื้นฟูป่าไม้และหรือสิ่งแวดล้อม

พื้นที่ป่าชุมชนที่พระอาจารย์ปริญญา ต้องการจะฟื้นฟูขึ้นมานั้น มีพื้นที่ส่วนหนึ่งที่ ยังคงความสมบูรณ์อยู่ พระอาจารย์ปริญญาจึงได้ดำเนินการคุ้มครองป่า โดยการทำแนวกันไฟโดยรอบ พร้อมทั้งเผาระวังมิให้มีไฟไหม้ป่าเกิดขึ้น หากมีไฟป่าก็จะรีบประสานชาวบ้าน เพื่อขึ้นไปดับไฟโดยทันที นอกจากนี้ ยังได้ทำการชิงเผาเพื่อทำลายเชื้อไฟ การดำเนินการต่อมาคือ การบูรณะและปลูกสร้างป่าใหม่ที่ได้ถูกทำลายไปแล้ว โดยเริ่มปลูกป่าในบริเวณทางน้ำธรรมชาติดั้งเดิมก่อน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความชื้นในดินหลงเหลืออยู่แล้วค่อยๆ ขยายพื้นที่ปลูกออกไปเป็นรัศมีจากทางน้ำธรรมชาติ เพื่อให้เกิดการสะสมน้ำใต้ดินให้มากขึ้น พันธุ์ไม้จะเจริญเติบโตและขยายพื้นที่ออกไปโดยรอบทางน้ำหรือแหล่งน้ำซับที่มีอยู่

การปลูกต้นไม้ก็เช่นเดียวกัน พระอาจารย์ปริญญาได้เลือกปลูกพันธุ์ไม้ที่ปรับสภาพกับพื้นที่ได้ตามธรรมชาติ และไม่ต้องการการดูแลมาก ในช่วงแรกของการฟื้นฟูป่า พระอาจารย์ปริญญาใช้ไม้กระถินยักษ์และไม้ชนิดพันธุ์อื่นๆ เป็นไม้เบิกนำ เพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศของดินให้มีอินทรีย์วัตถุจากซากพืชสะสมบริเวณผิวดินให้มากขึ้น ช่วยลดการระเหยน้ำในดินได้ไปพร้อมๆ กัน นอกจากนี้ยังช่วยอุ้มความชื้นไว้ใต้ผิวดินได้เป็นอย่างดี ไม้ที่นำมาปลูกยังเป็นไม้ที่มีชั้นเรือนยอดแตกต่างกัน ทั้งนี้เพื่อให้เรือนยอดของไม้แต่ละชนิด ช่วยลดการชะล้างพังทลายของดิน อันเนื่องจากอิทธิพลของฝน วิธีการลักษณะนี้ ถือเป็นภูมิปัญญาที่พระอาจารย์ปริญญาได้ปฏิบัติในการฟื้นฟูระบบนิเวศ ซึ่งสอดคล้องกับหลักปฏิบัติตามหลักวิชาการของนักการจัดการลุ่มน้ำด้วยเช่นเดียวกัน รวมทั้งการเลือกชนิดไม้บางชนิดมาปลูกเพื่อดึงดูดสัตว์ป่าบางชนิดมาใช้ประโยชน์ ในการเป็นแหล่งอาศัยและแหล่งอาหารของสัตว์ หากไม่ทำเช่นนี้ จะทำให้สัตว์ป่าบางชนิดรบกวนและทำลายพืชผลทางการเกษตรของชาวบ้านได้ และเพื่อเป็นการฟื้นฟูระบบนิเวศของสัตว์ป่า จึงได้ทำแหล่งน้ำซับขนาดเล็กๆ กระจายตามผืนป่า เพื่อให้สัตว์ป่ามาใช้ประโยชน์

เกิดความสมดุลในระบบนิเวศและใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

สำหรับการบริหารและจัดการน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคของชุมชนนั้น พระอาจารย์ปริญญา จึงได้สำรวจแหล่งน้ำซับที่พรมน้ำให้เห็นอยู่บ้าง พร้อมพัฒนาโดยการปรับสภาพแหล่งน้ำซับเป็นบ่อน้ำขนาดเล็กที่มีน้ำซึมผุดขึ้นมา โดยใช้ท่อคอนกรีตพร้อมฝาปิด ครอบบ่อน้ำซับอีกชั้นหนึ่ง แล้วต่อท่อลำเลียงน้ำไปยังบ่อรวบรวมน้ำซับ ทั้งที่เป็นบ่อคอนกรีตขนาดใหญ่ เพื่อใช้ในการทำระบบประปาภูเขา (ประปาหมู่บ้าน) ชุมชนบ้านลำน้ำยาว หมู่ที่ 7 ตำบลลำสมพุง อำเภอมวกเหล็ก จังหวัดสระบุรี เป็นตัวอย่างของชุมชนหนึ่ง ที่ได้รับประโยชน์จากระบบประปาภูเขา จากการดำเนินโครงการอนุรักษ์ป่าเขาหินฝนมาตั้งแต่ปี 2543 ถึงปัจจุบัน จากสภาพต้นน้ำลำธารที่น้ำเหือดแห้งไป กลายเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำที่ให้น้ำได้

อย่างเพียงพอ ส่งผลให้ชาวบ้านและผู้นำชุมชนหันมาร่วมมือร่วมใจอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารอย่างจริงจัง นอกจากนี้พระอาจารย์ปริญายังได้ใช้พื้นที่ป่าเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์อีกด้วย

“การฟื้นฟูป่าเป็นการสนับสนุนและส่งเสริมให้พระสงฆ์เจริญสมณธรรมในป่า เพราะพระพุทธรเจ้าทรงสรรเสริญการอยู่ป่าเป็นวัตร ด้วยพระพุทธรเจ้าและพระอรหันต์สาวกทั้งหลายล้วนได้ปฏิบัติธรรมจนสิ้นอาสวะกิเลสในป่าแทบทั้งสิ้น” ขณะเดียวกัน น้ำซับที่กระจายอยู่ตามผืนป่า แม้ว่าจะเป็นบ่อเล็ก แต่ก็มีความลึกพอที่จะเก็บกักน้ำไว้ได้ พระอาจารย์ปริญา ก็ได้บริหารจัดการโดยการนำท่อประปามาสูบน้ำไว้ใช้ ในการกระจายความชื้นในระบบป่าเปียกให้กับพื้นที่ นอกจากนี้ ยังได้ขุดบ่อเป็นสระน้ำขนาดใหญ่ เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมน้ำที่ไหลมาจากพื้นที่ตอนบน เพื่อเก็บกักไว้ใช้ในบริเวณวัดป่าชุมชน และเป็นการรวบรวมความชื้นในระบบน้ำใต้ดินให้แก่ผืนป่าที่มีการฟื้นฟูใหม่ด้วย

เมื่อพิจารณาข้อเท็จจริงทางวิชาการ ซึ่งได้ชี้ว่า กระบวนการฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำของพระอาจารย์ปริญา เป็นส่วนหนึ่งที่สอดคล้องตามหลักการการจัดการลุ่มน้ำที่มุ่งตอบสนองต่อการได้มาซึ่งทรัพยากรน้ำ ทั้งในเชิงปริมาณน้ำที่เพียงพอ คุณภาพน้ำดีเหมาะสมต่อการใช้ประโยชน์ และมีการกระจายน้ำตลอดทั้งฤดูกาล แม้ว่าโดยสภาพพื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งเป็นเขาหินปูน มีข้อจำกัดด้านภูมิกายภาพที่จะเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธารอย่างแท้จริงได้ แต่ด้วยความพยายามในการฟื้นฟูระบบนิเวศของพระอาจารย์ปริญา ท้ายที่สุด พื้นที่โดยรอบวัดป่าชุมชนก็กลายสภาพเป็นพื้นที่ที่มีความชุ่มชื้นและมีน้ำเป็นผลผลิตหลักของพื้นที่จนชาวบ้านเห็นความเชื่อมโยงของการจัดการป่าและน้ำอย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกันจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 4.24 วัดป่าชุมชน ต.ลำสมพุง อ.มวกเหล็ก จ.สระบุรี

8. พระครูสุนทรกิจประยุต (บุญชัย จิตตปาโล)

รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 8 ปี 2549

วัดโสธรวรารามวรวิหาร (โรงเจวัดโสธรฯ)

ต.โสธร อ.เมือง จ. ฉะเชิงเทรา 24000

อายุ : 72 ปี

การศึกษา : โรงเรียนเฉลิมวิทย์ จังหวัดธนบุรี

การทำงาน : แก้ไขปัญหาการบุกรุกทำลายป่าและ
สิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ภาคตะวันออก
บ้านนายาว บ้านนาอีสานและป่าเขาอ่างฤๅไน
ในจังหวัดฉะเชิงเทรา

ระยะเวลาทำงาน : 20 ปี

ผลงาน :

1. แก้ไขปัญหาการบุกรุกป่าของบ้านนายาว

บ้านนาอีสาน และป่าเขาอ่างฤๅไน จังหวัดฉะเชิงเทรา

2. ร่วมประสานองค์กรเอกชนและสื่อมวลชนในการรักษาป่าและสิ่งแวดล้อม

3. สนับสนุนการศึกษาแก่เด็กที่ด้อยโอกาสในพื้นที่ห่างไกล

ภาพที่ 4.25 พระครูสุนทรกิจประยุต
(บุญชัย จิตตปาโล)

การจัดการระบบนิเวศวิทยาภายในวัด

ด้วยความที่เป็นคนพูดตรง มุ่งมั่น และตั้งใจในการทำงาน ทำให้ท่าทีของพระครูวินัยธร บุญชัย จิตตปาโล บางครั้งก็ดูแข็งกร้าวในสายตาของผู้กระทำผิด ในทางกลับกันก็ได้เป็นแรงกระตุ้นให้คนบางกลุ่มลุกขึ้นมาต่อสู้ เพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่ ทั้งในจังหวัดฉะเชิงเทรา และได้แพร่ขยายเครือข่ายไปสู่จังหวัดใกล้เคียง ด้านหลังวัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา คือ โรงเจวัดโสธรวรารามวรวิหาร อันเป็นที่ทำงานของพระครูวินัยธร บุญชัย จิตตปาโล หรือที่นักข่าวสายสื่อมวลชนตั้งฉายาว่า “หลวงพ่อชันเต๋อ” ด้วยหลักการทำงานง่ายๆ แต่ต้องอาศัยความกล้าหาญ เมื่อมีปัญหา ก็เข้าไปค้นหาสาเหตุของปัญหา หาแนวทางแก้ไขโดยสันติวิธี ใช้วิธีพูดคุย หลักจิตวิทยาและหลักวิชาการ โดยยึดความเป็นธรรม ความถูกต้อง และสิ่งสำคัญที่ขาดไม่ได้ซึ่งถือเป็นกลยุทธ์สำคัญ คือ ทุกครั้งที่ลงพื้นที่ต้องไปพร้อมกับสื่อมวลชน เพื่อนำข้อมูลข่าวสารออกมาเผยแพร่ไปสู่สาธารณชนให้ได้รับรู้ “การทำงานด้านการอนุรักษ์ ไม่ใช่เพียงรักษาสภาพให้คงอยู่โดยไม่นำมาใช้ประโยชน์ เพราะการอนุรักษ์ต้องไม่ขัดขวางการพัฒนาประเทศ ตลอดจนการทำงานไม่ใช่ทำเพียงคนเดียว ต้องทำงานเป็นทีม มีการประสานงานกับองค์กรและหน่วยงานของภาครัฐและเอกชน” พระครูวินัยธร กล่าวถึงแนวคิดในการอนุรักษ์ฯ ทั้งนี้จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นพื้นที่ที่อุดม

สมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ แต่ได้มีการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องมาโดยตลอดโดยไม่มี การวางแผน เป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมโทรมและส่งผลกระทบต่อเนื่องกันเป็นลูกโซ่“ตัวเรา ต้องทำงานด้วยใจ ใจต้องมีความรักความหวงแหนธรรมชาติ ทำพร้อมกับการพัฒนาคน โดย เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการดูแล รักษาและใช้ประโยชน์ โดยเริ่มต้นจากการ ประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจเข้าไปร่วมรับรู้ปัญหา ร่วมแก้ไข ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับชาวบ้าน ข้าราชการในท้องถิ่น เสมือนเป็นคนในครอบครัว ซึ่งก่อให้เกิดความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และความผูกพัน ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชุมชน”

แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม

ในอดีตบ้านนายวอยู่ในเขตกิ่งอำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา มีสภาพเป็น ป่าดงดิบที่สมบูรณ์ของภาคตะวันออก ไม่มีถนน ไม่มีไฟฟ้า ประชาชนที่อาศัยอยู่เป็นพวก อพยพต่างถิ่นมาจากภาคอีสาน (ส่วนใหญ่เป็น ผกค.) ทำให้บ้านนายวกลายเป็นหมู่บ้าน ขนาดใหญ่ ที่มีผู้คนต่างถิ่นอพยพเข้ามาอยู่เป็นจำนวนมาก มีการดูแลรับผิดชอบคนใน หมู่บ้านเป็นคุ้ม รวม 21 คุ้ม แต่ละคุ้มจะมีหัวหน้าเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ “เมื่อ 20 ปีก่อน บ้าน นายวมีปัญหาการบุกรุกป่าจากคนอพยพต่างถิ่นจากภาคอีสาน จึงมีความตั้งใจที่จะเข้าไป ช่วยราชการดูแลรักษาป่า และเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ได้เข้าไปสัมผัสป่าในเขตสนามชัยเขต และทำตะเกียบ ตั้งแต่ป่าผืนนี้ยังไม่ได้ทูลเกล้าฯ ถวายแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ” ปัญหา ที่รุนแรงมากที่สุดสมัยนั้นคือ การที่รัฐบาลเปิดโอกาสให้บริษัทนายทุนได้รับสัมปทานทำไม้ เพื่อธุรกิจการค้า ชาวบ้านที่รับจ้างตัดไม้ของบริษัทรวมทั้งผู้อพยพจากอีสาน เริ่มมีการบุกรุก ที่ดินเสื่อมโทรม เจ้าหน้าที่ของวัดต้องเข้ามาควบคุมและจัดแบ่งที่ดินที่เสื่อมโทรมให้เป็น ที่สปก. และทำแนวป่าสงวน หลังจากทางราชการได้จัดสรรที่ดินให้แล้ว ชาวบ้านก็ยังบุกรุก ที่ดินเพื่อจับจองและนำไปขาย รวมทั้งมีการใช้อำนาจมืดและอำนาจทางการเมืองถือโอกาสชี้ ป่าเข้าครอบครองที่ทำกินของชาวบ้านอีกทอดหนึ่ง ผู้ที่ขัดขืนก็ถูกกำจัด ผู้อ่อนแอต้องถอย หนี “ด้วยจิตสำนึกรักและหวงแหนป่าผืนสุดท้าย กอปรกับความต้องการสร้างผู้สืบทอดมือ สะอาด ทำให้อาตมาได้ลงมาช่วยทำงานร่วมกับนายอำเภอภูซังค์ รังสินธุ์ และสำนักพัฒนาที่ 1 หน่วยทหารพรานหนองคอก โดยพันโทศักดิ์ชัย จิรติติกุล ที่อยู่ในท้องถิ่น แก้ปัญหาการ บุกรุกที่ดิน และปัญหาการยุ้งชาวบ้านให้บุกรุกป่า”

พระครูวินัยธร บุญชัย จิตตปาโล กล่าวว่า “อาตมาได้ต่อสู้เรื่องที่ดิน การรุกป่า การ ทำลายป่า การล่าสัตว์ป่าของชาวบ้าน นักการเมืองท้องถิ่นและระดับชาติ ทำให้ชาวบ้าน ชุมชนบ้านนายวเกิดความรักความสามัคคี รู้คุณค่าของทรัพยากรมีการดูแลรักษาป่า ไม่ให้ ใครบุกรุกเข้ามาจับจองทำเป็นธุรกิจ ชาวบ้านรู้จักรวมตัวเพื่อพิทักษ์ธรรมชาติทรัพยากรของ แผ่นดิน” พระครูวินัยธร เล่าความเป็นมาแรกเริ่ม หลังจากปัญหาการบุกรุกที่ดินเบาบางลง

การส่งเสริมความรู้ให้กับนักเรียนในพื้นที่ก็เป็นอีกเป้าหมายหนึ่งของพระครูวินัยธร ถึงแม้ว่าในพื้นที่บ้านนาวยังเป็นพื้นที่เสี่ยงอยู่ก็ตาม จวบจนถึงปัจจุบัน พระครูวินัยธรฯ ก็ยังได้มอบงบประมาณส่วนตักสิลสนับสนุนเกี่ยวกับเวชภัณฑ์ เครื่องมือแพทย์ ฯลฯ อยู่เสมอมา จนชาวบ้านเกิดความสุขุมและให้คำมั่นสัญญาว่า “จะช่วยกันดูแลรักษาป่าด้วยชีวิต”

วิธีการแก้ปัญหาวังเวมดล่อม

ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนม จังหวัดฉะเชิงเทรา ส่วนใหญ่อพยพมาจากภาคอีสาน เข้ามาในเขตพื้นที่รอยต่อของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ห่างไกลจากสังคมมานานกว่า 20 ปี คนไทยอีสานได้พากันอพยพมาบุกเบิกตั้งรกราก โดยเริ่มจากการเป็นคนงานรับจ้างตัดไม้กับบริษัทที่ได้รับสัมปทาน จากนั้นก็พากันจับจองที่ดินทำกินและปลูกสร้างบ้านเรือน ในบริเวณป่าเสื่อมโทรม และรุกพื้นที่ป่าไปเรื่อยๆ จนเจ้าหน้าที่ของรัฐต้องเข้าไปจัดการควบคุมจัดแบ่งพื้นที่ที่เสื่อมโทรมเป็นที่ สปก. และทำแนวป่าสงวน แม้ว่าบ้านนาอีสานอยู่ห่างไกลและทุรกันดารเพียงใด อิทธิพลอำนาจมีต่อนายทุนผู้ได้รับสัมปทานป่า และอำนาจทางการเมืองก็ได้เข้าไปกระทบกับการทำมาหากิน และความเป็นอยู่ของชาวบ้านจนกระทั่ง ตชด. ได้นำชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนมาพบกับพระครูวินัยธร เพื่อเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเนื่องจากบริษัทที่รับสัมปทานได้ทำการไล่ชาวบ้านทั้งหมดออกจากพื้นที่ โดยกล่าวหาว่าชาวบ้านบ้านนาอีสานได้เข้าไปปลูกสร้างบ้านเรือนบนที่ดินของบริษัท ซึ่งได้ยึดเยื้อมาเป็นปีๆ ก็ยังไม่สามารถหาข้อยุติได้ พระครูวินัยธรฯ จึงได้เข้าไปในหมู่บ้านบ้านนาอีสาน ได้พบกับข้าราชการในพื้นที่ และได้สอบถามข้อมูลถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หลังจากนั้นก็ได้ประสานขอความร่วมมือจากหลายฝ่าย และขอเข้าพบผู้รับผิดชอบของบริษัทสวนป่ากิตติเพื่อเจรจาและเรื่องราวที่ขัดแย้งกันมาเป็นปีก็จบลงเพียงวันเดียวด้วยสันติวิธี

แนวคิดการฟื้นฟูป่าไม้

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน อยู่ที่ ต.คลองตะเกรา อ.ท่าตะเกียบ จ. ฉะเชิงเทรา ได้ประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเมื่อ พ.ศ.2535 และในปี พ.ศ.2544 ได้เกิดโครงการศึกษาธรรมชาติและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ในท้องที่รอยต่อ 5 จังหวัด (ฉะเชิงเทรา สระแก้ว จันทบุรี ระยองและชลบุรี) เพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ พร้อมทั้งสร้างงานให้แก่ราษฎรในพื้นที่ ยกกระดับคุณภาพชีวิตชาวบ้านให้สูงขึ้น พระครูวินัยธรฯ จึงเข้ามาต่อสู้เพื่อรักษาป่าเขาอ่างฤๅไน เพราะหากปล่อยให้มีการตัดถนนผ่านเข้าไป จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อธรรมชาติอย่างมหาศาล “อาตมาเห็น

โครงการฯ แล้วใจหาย เพราะว่าป่าผืนสุดท้ายของภาคตะวันออก ซึ่งการเดินทางไม่สะดวก อยู่ห่างไกลจากสังคมเมือง ยังมีการบุกรุกป่า การตัดไม้ขนาดใหญ่ และการล่าสัตว์ปรากฏให้เห็นอยู่ทุกวัน และถ้ามีการตัดถนนผ่าป่าเข้าไปจะส่งผลกระทบต่อธรรมชาติมากขนาดไหน ด้วยการขนส่งที่สะดวก รวดเร็ว จะส่งผลให้เกิดการทำลายธรรมชาติอย่างเป็นลูกโซ่ ป่าหาย สัตว์หาย น้ำก็จะไม่มี แล้วอะไรจะเกิดกับมนุษย์ต่อไปในอนาคตหากพวกเราคิดจะทำอะไรที่ไม่คุ้มค่างับประโยชน์ที่ได้รับ อาตมาเชื่อว่าป่าผืนสุดท้ายแห่งภาคตะวันออกจะเหลือแต่ภาพให้อนุชนรุ่นหลังได้ดูเท่านั้น” ท่านกล่าวด้วยน้ำเสียงไม่สู้ดีนัก การผ่าป่า (การตัดถนน) ตามโครงการฯ เขาอ่างฤๅไน แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ

1. เส้นทางไปน้ำตกบ่อทอง ระยะทาง 16.9 กิโลเมตร
2. เส้นทางบ้านทุ่งกระทิง ทุ่งหนองคาย และชัยขุ่น ระยะทาง 14.5 กิโลเมตร
3. เส้นทางเข้าที่พักนักท่องเที่ยวบริเวณน้ำตกเขาตะกรับ

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เป็นผืนป่าอนุรักษ์ครอบคลุมพื้นที่ 643,750 ไร่ ตั้งอยู่ใจกลางของพื้นที่ป่าผืนใหญ่รอยต่อ 5 จังหวัด เป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำบางปะกง ทางด้านจังหวัดฉะเชิงเทรา คลองโตนด จังหวัดจันทบุรี และแม่น้ำประแสร์ในจังหวัดระยอง ท่านได้เชิญสื่อมวลชนและองค์กรเอกชน (NGO) เข้าไปรับโครงการฯ ดังกล่าว โดยเชิญป่าไม้ประจักษ์แจ้งโดยถ่ายทอดโทรทัศน์ทางช่องไอทีวี และหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ได้ออกข่าวติดต่อกันหลายวัน จนกระทั่งโครงการฯ ดังกล่าวต้องยุติไปทั้ง 3 พื้นที่ ท่านได้เข้าไปแก้ปัญหาหนี้ เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นคล้ายๆ กันทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย แต่จะมีใครบ้างที่ยืนหยัดขึ้นมาต่อสู้และแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ท่านคือ ผู้หนึ่งที่ได้รับการยอมรับจากหลายๆ ฝ่าย จนได้รับเลือกให้เป็นประธาน NGO เครือข่ายรักษ์ลุ่มแม่น้ำบางปะกง จ. ฉะเชิงเทรา , ประธานชมรมรักษ์สิ่งแวดล้อม จ.ฉะเชิงเทรา ในการช่วยแก้ไขปัญหาในภาคตะวันออกอย่างจริงจัง และอีกหลายกำลังใจที่ส่งไปถึงท่าน ปัจจุบันท่านไม่ค่อยสบายป่วยเป็นโรคอัมพฤกษ์ ซึ่งเกิดจากภาวะที่สมองขาดเลือดไปเลี้ยง เพราะมีการอุดตันของเส้นเลือดที่นำเลือดไปเลี้ยงสมองส่วนต่าง ๆ นานกว่า 6 ปีแล้ว

ภาพที่ 4.26 สัมภาษณ์พระครูสุนทรกิจประยุต (บุญชัย จิตตปาโล)

9. พระครูจันทร ปัญญาภรณ์ “แสงทอง”

รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 9 ปี 2550

เจ้าอาวาส วัดภูนงกระบา บ้านผา
ตั้ง ต.ผาตั้ง อ.สังคม จ.หนองคาย 43108

อายุ : 64 ปี

การศึกษา : จบการศึกษาระดับ
ประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนบ้านหนอง
กอง หมู่ที่ 2 ต.บ้านผือ อ.บ้านผือ จ.
อุดรธานี

ระยะเวลาการทำงาน : 26 ปี (พ.ศ.2524-
ปัจจุบัน)

ผลงาน :

- จัดทำโครงการประชาสัมพันธ์ เขตห้ามตัดไม้ทำลายป่าให้ชุมชนได้เข้าใจกฎหมาย
ข้อห้ามและโทษ
- ร่วมกับชาวบ้าน 6 หมู่บ้าน คัดค้านการยึดครองพื้นที่ป่าไม้ในเขตวัดภูนงกระบา
เพื่อนำไปประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ จนได้พื้นที่ป่ากลับมาดูแลเหมือนเดิม
- จัดโครงการฝึกอบรมแหล่งศึกษาธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้นักเรียนในช่วง
ปิดภาคเรียน
- จัดทำโครงการปลูกป่าไม้ทดแทน โดยนักเรียนและชุมชนมาช่วยกันปลูกเนื่องใน
วันสำคัญของชาติเป็นประจำทุกปี
- จัดทำโครงการชมรมวิทยุสมัครเล่นเพื่อส่งข่าวให้ชาวบ้านรับทราบ เมื่อเกิดไฟไหม้
ป่าจะได้มาช่วยกันดับไฟได้ทันเวลา
- ขยายเครือข่ายการอนุรักษ์ป่าไม้ไปยังวัดพื้นที่ใกล้เคียงจำนวน 5 แห่ง รวมพื้นที่
3,460 ไร่

ภาพที่ 4.27 พระครูจันทร

ภูนกกระบา เป็นแนวเทือกเขาภูเขาที่ทอดยาวลงมาจากจังหวัดอุดรธานี ไปจนถึงอำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย บนภูเขาแห่งนี้ มีต้นไม้ใหญ่ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของนกกระบาเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านได้นิมนต์พระสงฆ์มาจำพรรษาอยู่บนยอดภูเขาแห่งนี้ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2479 และได้ขอจัดตั้งเป็นวัดภูนกกระบา

ภาพที่ 4.28 ภูนกกระบา

ขึ้นเมื่อวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2479 โดยมีพระครูสีลขันธสังวร เป็นเจ้าอาวาสรูปแรก และพระครูจันทร ปัญญาภรณ์ เป็นเจ้าอาวาสจนปัจจุบัน สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุต พระครูจันทร ปัญญาภรณ์ เป็นชาวอุดรธานี บวชมาตั้งแต่อายุ 25 ปี มาจำพรรษาเป็นเจ้าอาวาสวัดภูนกกระบา ตั้งแต่ปี 2524 ตามคำนิมนต์ของชาวบ้าน เพราะวัดภูนกกระบา ในขณะนั้นเป็นวัดร้าง ไม่มีพระจำพรรษา อันเนื่องมาจากความยากลำบาก ไม่มีน้ำ และยังเกิดไฟป่ารุกรานทุกปี

แนวทางในการจัดการระบบนิเวศวิทยาภายในวัด

จากการศึกษาภาคสนาม

พบว่า พระครูจันทร ปัญญาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดภูนกกระบา ตั้งอยู่ที่ หมู่ 6 ตำบลผาตั้ง อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย ท่านเป็นชาวอุดรธานี ปัจจุบันอายุ 64 ปี ท่านเป็นผู้นำเสนอแนวคิด ในการพิชิตไฟป่าที่เกิดในหน้าแล้งทุกปี เป็นพระภิกษุผู้ศรัทธารวมจิตใจให้ชุมชน มาช่วยกันป้องกันและการเผาป่าเพื่อล่าสัตว์ และการจัดการไฟป่าอย่างเป็นระบบ รวมทั้งการปลูกต้นไม้ทดแทนความเสียหาย จัดทำแนวกันไฟไม่ให้ลุกลามไปยังพื้นที่อื่นๆ ในภูเขาและเพื่อให้ชาวบ้านมีแหล่งหาอาหาร แหล่งยาสมุนไพรไว้ใช้ในวิถีชีวิต ผลจากการดูแลรักษาป่าทำให้ป่าอุดมสมบูรณ์มีแหล่งน้ำเกิดขึ้น

ภาพที่ 4.29 คณะผู้วิจัยและพระครูจันทร ภูนกกระบา

พระครูจันทร ปัญญาภรณ์ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "หลวงพ่ोजันทร" เจ้าอาวาสวัด ภูนกกระบา บวชมาตั้งแต่อายุ 25 ปี มาจำพรรษาเป็นเจ้าอาวาสวัดภูนกกระบา ตั้งแต่ปี 2524 ตามคำนิมนต์ของชาวบ้าน เพราะวัดภูนกกระบา ในขณะนั้นเป็นวัดร้างไม่มีพระจำพรรษา อันเนื่องมาจากความยากลำบาก ไม่มีน้ำและยังเกิดไฟป่ารุกรานทุกปี ทุกวันท่านจะเดินทาง

ลงมาจากกุฏิบนภูเขา เพื่อไปบิณฑบาตในหมู่บ้านด้วยอาการสำรวมเพียงลำพังรูปเดียว เป็นระยะทาง 4 กิโลเมตรทุกวัน แต่เมื่อเวลาเดินทางกลับมายังศาลา วัด จะมีพวกเด็กๆ ซึ่งเป็นลูกหลานชาวบ้านดงต้องกว่า 10 คน ในวัย 9-12 ขวบ เดินตามหลังหลวงพ่ोजันทร ขึ้นมาบนศาลา วัด พร้อมด้วยกระติบข้าว ปิ่นโตอาหารที่ชาวบ้านนำมาใส่บาตรถวายพระทุกวัน เด็กๆ เหล่านี้จะอาศัยอยู่กับตาและยาย ส่วนพ่อแม่เข้าไปหางานทำในกรุงเทพฯ เมื่อหลวงพ่ोजันทร ภัตราหารเช้าเสร็จ เด็กๆ ก็จะพากันล้อมวงกินข้าวกันบาตร จากนั้นก็ทำความสะอาดภาชนะใส่อาหาร เก็บกวาดศาลา วัด กุฏิ ลานวัดทุกวัน รวมทั้งช่วยหลวงพ่อปลุกต้นไม้ และเป็นลูกมือช่วยทำแนวกันไฟ หรือบางทีก็ช่วยดับไฟป่า

ในยามคำคินของหน้าแล้ง เมื่อเกิดไฟไหม้ป่าเด็กๆ กลุ่มนี้ ก็จะเป็นคนกลุ่มแรกที่วิ่งขึ้นมาถึงวัดภูกนกกระบาเพื่อช่วยหลวงพ่อ และกระจายกันวิ่งไปขอความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่บ้าน ท่านั้นและกลุ่มชาวบ้านมาช่วยกันดับไฟที่ไหม้ลุกลามเข้ามาในเขตวัด ช่วยทำแนวกันไฟ นำถังน้ำมาดับไฟ หรือกิ่งไม้ที่พอจะหาได้มาช่วยกันดับไฟโดยไม่ย่อท้อ แม้จะตัวน้อยนิด แต่จิตสำนึกเรื่องรักป่าก็ไม่ด้อยกว่าคนตัวโตๆ อาจเป็นไปได้ว่า พวกเขาเรียนรู้ถึงชีวิตที่ต้องพึ่งพากับธรรมชาติ รู้ดีว่าเมื่อเกิดไฟไหม้ หมายถึงอาหารพวกเห็ดป่า ผักป่า ถูกเผาผลาญไปด้วย แล้วก็ไม่มียอดผักหวานเอาไปแกงใส่ไข่มดแดง ไม่มีแมงอีหนูให้ให้เก็บไปคั่วตำแจ่ว ตำป่น ไม่มีเสียงเพลงธรรมชาติจากจักจั่นเรไรในยามกลางวัน ไม่มีกระต่าย พังพอน อีเหิน ลิง ค่าง กบเขียด อีอ่าง ฯลฯ เป็นอาหาร ส่วนต้นพยอม ต้นยาง พยุง มะค่า เต็งรังใหญ่ ที่มีอายุกว่า 300 ปี และเป็นที่อยู่อาศัยของนกกระบา ก็จะถูกไฟป่าเผาเหินต้นเหี่ยวเฉาตายไปในที่สุด ยังมีพวกพืชสมุนไพรอีกหลายร้อยชนิดที่อยู่ในป่า ที่หลวงพ่ोजันทรกับชาวบ้านและเด็กๆ นักเรียนช่วยกันปลูกอีกมากมาย ได้แก่ สมุนไพรใช้บำบัดรักษาเมื่อยามเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นมีมาก เช่น

- ต้นเปล้าน้อย ใช้แก้ท้องอืดท้องเฟ้อและปวดท้อง
- ดากวาง ใช้แก้โรคอาหารเป็นพิษและท้องเสีย
- ตูมตั้ง แก่โรคกามตายดำ
- รากพุทธรักษา นำมาผสมน้ำมะนาวใช้แก้โรค淋ขาว
- รากพังคิ ใช้แก้ท้องอืดจุกเสียดแน่นท้อง
- ไม้มอก หรือหมากมูกใช้แก้ท้องเสีย
- เครือขจอนเนา ใช้แก้โรคมะเร็ง
- ผักอีเล็ด ใช้เป็นยาฆ่าพยาธิในอาหาร แก่นมะขามใช้ขับน้ำคาวปลา
- หมอยสาวแก่ ใช้แก้โรคผมหงอกขาวให้เป็นสีดำ ต้นหม้อดใช้แก้ปวดเส้นเอ็น
- ส้มโอมขี้มอดหรือชะมวง ใช้ผสมกับฟ้าทะลายโจรใช้แก้โรคไอเจ็บคอ
- คิงไฟนกคุ้มหรือโตไม่รู้ล้ม ใช้แก้โรคกามตายดำ

- ว่านชักมดลูก พญาช้างสาร และพญาเสือโคร่งมาผสมกันแก่โรคกระเพาะอาหารหรือใช้ต้นข่าหัดต้มดื่ม เป็นต้น สมุนไพรมีค่าเหล่านี้จะไหม้เป็นจุณ ถ้าไม่มีใครช่วยดับไฟได้

ในฤดูแล้ง อากาศแห้งและมักเอื้อต่อการเกิดไฟป่าได้ง่าย วัดภูนงกระบาที่อยู่ชายป่า จึงเป็นพื้นที่เสี่ยง ไฟป่าที่เกิดทุกปี ทำให้ป่าไม้ถูกเผาทำลายไปเป็นจำนวนมาก แม้ชาวบ้านจะมาช่วยกันดับไฟ แต่บ่อยครั้งก็ไม่ค่อยทันเวลา อุปกรณ์ในการดับไฟก็ไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ ประกอบกับพื้นที่ป่าไม้ของวัดอยู่บนภูเขาสูง ไม่มีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่ใช้ในการดับไฟได้อย่างทั่วถึง ทำให้เสียพื้นที่ป่าไม้ไปเป็นจำนวนมาก เพื่อแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ ท่านจึงได้ขอให้ผู้ใหญ่บ้านและกำนัน เรียกประชุมชาวบ้านเพื่อหาวิธีแก้ที่ต้นตอ คือการเผาป่าเพื่อล่าสัตว์ และการควบคุมไฟป่า ตลอดจนดับไฟป่าที่เป็นระบบ รวมทั้งการปลูกต้นไม้ทดแทนป่าที่เสียหายเพราะไฟ มีการร่วมแรงร่วมใจกันจัดทำแหล่งน้ำขึ้น เพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ในการดับไฟป่าบนพื้นที่ในวัด ทำแนวกันไฟไม่ให้ลุกลามไปไหม้ในพื้นที่อื่นบนภูเขา นอกจากนี้ ก็เป็นผู้ประสานให้เกิดการประชุมชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และองค์กรฝ่ายปกครองในท้องถิ่นให้กำหนดกฎเกณฑ์การดูแลรักษาป่า จัดให้มีการประชาสัมพันธ์เพื่อให้ชุมชนได้รับรู้ข่าวสาร จัดโครงการฝึกอบรมแหล่งศึกษาธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-5 ในช่วงปิดภาคเรียนได้เข้ามาศึกษาและสำรวจพืชและสัตว์เป็นประจำทุกปี จัดทำโครงการปลูกป่าไม้ทดแทน โดยนักเรียนและชุมชนมาช่วยกันปลูก เนื่องในวันสำคัญของชาติเป็นประจำทุกปี เช่น วันพืชมงคล วันเฉลิมพระชนมพรรษา ได้แก่ ไม้เต็ง รั้ง จิก กระบก ยางใหญ่ ยางtung ยางบง ยางแดง ยางtung ชาด ฝั่เปาะ ใช้ทำข้าวหลาม เป็นต้น จัดทำโครงการชมรมวิทยุสมัครเล่น VHF/FM เคลื่อนที่ ขนาดกำลังส่ง 10.00 Watt โดยใช้สัญญาณเรียกขาน HS4EGN เพื่อส่งข่าวให้ชาวบ้านในชุมชนได้รับทราบ เมื่อเกิดไฟไหม้ป่าจะได้มาช่วยกันดับไฟได้ทันเวลา รวมทั้งประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนเข้าใจคุณค่าและความสำคัญในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำ และการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน ภายใต้คำขวัญ "หอระฆัง ถังน้ำ ยามคอยไฟ บันไดดูดาว" และขยายเครือข่ายการอนุรักษ์ป่าไม้ไปยังวัดพื้นที่ใกล้เคียง จำนวน 5 แห่ง ได้แก่ วัดผาใหญ่ วัดผาดัก วัดถ้ำเพิงดิน วัดบ้านดงตอง และวัดป่าซาง รวมพื้นที่ 3,460 ไร่

ทั้งหมดนี้ หลวงพ่อบอกว่าไม่ใช่เพื่อวัด เพื่อพระแต่เพื่อให้ชาวบ้านมีแหล่งอาหาร แหล่งยาสมุนไพร และสร้างความชุ่มชื้นให้กับผืนดิน "ไฟป่า ไม่ได้เกิดจากป่า เพราะป่าไม่มีมือ ไม่มีไม้ขีดไฟมาเผาป่า มันเกิดจากคนเรานี้แหละไปจุดไฟเผาป่า" หลวงพ่อครูจันทรกล่าวเป็นที่รู้กันดีว่า สาเหตุไฟป่านั้นเกิดจากความตั้งใจและความเผลอเรอของชาวบ้านในชุมชนเอง และชุมชนใกล้เคียง ที่มักจะเผาหญ้าหรือเผาป่าอ้อย เพื่อให้ตัดได้ง่ายขึ้น ไม่ต้อง

ไปตากถางหญ้า หรือเสียเวลามาลอกเปลือก “จุดไฟเผาไหม้แหละง่ายที่สุด เมื่อเผาแล้ว ไฟก็ลุกไหม้ติด ลมพัดแรงเข้า หน้าแล้งป่าไม้แห้งติดไฟง่ายอยู่แล้วก็ควบคุมไม่ไหว ลุกลามเป็นบริเวณกว้างแล้วก็โยนบาปไปให้เป็นไฟป่า พวกนี้แหละตัวดีนัก ต้องช่วยกันสอดส่องดูพวกมันง่ายนี้ให้ดี ถ้าใครพบเห็นต้องรีบไปแจ้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือเจ้าหน้าที่บ้านเมือง”

วิธีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม

ลุงสม อายุ 68 ปี (สัมภาษณ์ 13 มิถุนายน 2558) คนดูแลวัด กล่าวว่า ตนเห็นหลวงพ่ोजันทรพุตอย่างนี้ ให้พวกชาวบ้านฟังมา 21 ปีแล้ว ตอนแรกทุกคนฟังก็พากันเชื่อฟัง ไม่มีใครกล้าไปเผาหญ้าเผาอ้อยเลย ที่สำคัญเจ้าหน้าที่ตำรวจ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ก็เข้ามาช่วยกันดูแลเป็นอย่างดี แต่ระยะหลังเมื่อมีนายทุนเข้ามาซื้อที่ดินเพื่อปลูกยางพารามากขึ้น ทำให้ชาวบ้านเข้ามาบุกรุกพื้นที่ป่า รวมทั้งป่าในเขตวัดภูนกกระบาด้วย และเมื่อเกิดไฟป่า ก็ไม่ค่อยมีเจ้าหน้าที่มาช่วยดูแล มีแต่หลวงพ่อมารับดับไฟ ใช้วิทยุเรียกไป ก็ไม่มาใครมาโทรศัพท์ไปก็เงียบไม่มีคนรับ ตอนนั้นก็ยังมีแต่ชาวบ้านกับพวกเด็กๆ เท่านั้นที่มาช่วยหลวงพ่อดูแลเพลิงที่ทันทไม่ได้เป็นผู้ก่อ ต่อมาท่านมีแนวคิดที่จะทำแนวกันไฟป่า ล้อมรอบวัดภูนกกระบา ล้อมรั้วลดหนามป้องกันมิให้มีกลุ่มรุกที่ เพื่อใช้ปลูกยางพารา หรือลักลอบตัดไม้ในเขตวัด มีหลายครั้งที่ท่านต้องเดินทางไปแจ้งความให้เจ้าหน้าที่มาดูแลเรื่องการบุกรุกตัดไม้จนถึงขั้นเป็นคดีความ แต่ธรรมะก็ชนะธรรม หลวงพ่อก็ชนะคดี ผืนป่าจำนวน 835 ไร่ ก็ยังเป็นของชุมชนอยู่จนทุกวันนี้ แม้จะต้องสู้กับความโลภ ความเห็นแก่ได้ แต่หลวงพ่อก็ยังคงสงบนิ่ง เยือกเย็น ใช้สติปัญญาในการแก้ไขปัญหาต่างๆ เพียงลำพังรูปเดียว แนวคิดที่หลวงพ่อใช้ปฏิบัติตนคือ “สัจธรรมแห่งชีวิต” จึงบอกให้เขารู้ว่าอะไรคือความจริง ที่ทำให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อตนเอง ต่อส่วนรวม และอะไรคือความหลอกลวง ทำให้เกิดโทษแก่ชีวิตของตนเอง ต่อส่วนรวมและประเทศชาติ นี่คือการแสวงหาธรรมที่พระครูจันทร แห่งวัดภูนกกระบา ใช้เตือนตนและเตือนผู้คนรอบข้างให้เกิดแสงสว่างแห่งปัญญา

ภาพที่ 4.30 บริเวณโดยรอบวัดกุนกระบา

10. ชื่อ พระครูถาวรพัฒนกิจ

รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 10 ปี 2551

วัดนวมาราม บ้านโคกใหญ่ ต.บัวเงิน อ.น้ำพอง

จ.ขอนแก่น

อายุ : 60 ปี

ระยะเวลาทำงานด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

32 ปี (2519-ปัจจุบัน)

ผลงาน:

- ปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในวัด ด้วยการปลูกต้นยางนา ตะเคียน พยุง สักทอง ประดู่ และไม้อื่นๆ จนพื้นที่วัด 15 ไร่ ร่มรื่นด้วยไม้ใหญ่มีค่านานาชนิด

- ฟื้นฟูและการบริหารจัดการป่าชุมชนโคกใหญ่ สร้างจิตสำนึกความเป็นเจ้าของป่าร่วมกันให้กับคนในชุมชน โดยการขอขมาบิดาที่ดินจากญาติโยม

- จัดทำโครงการปลูกยางนาเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสทรงมีพระชนมายุครบ 80 พรรษา มีเป้าหมายปลูกยางนา 99,999 ต้น ในพื้นที่ป่า 423 ไร่ ปัจจุบัน ปลูกแล้ว 60,000 ต้น

พระครูถาวรพัฒนกิจ เจ้าอาวาสวัด นวมาราม บ้านโคกใหญ่ เริ่มงานอนุรักษ์ตั้งแต่ปี 2519 งานพัฒนาของท่านดำเนินการภายใต้ต้นทุน 3 อย่าง คือ ต้นทุนเดิม ได้แก่ อุปนิสัยในการอนุรักษ์ธรรมชาติ ต้นทุนด้านประสบการณ์ คือการได้เรียนรู้และลงมือทำจริง และต้นทุนทางสังคม ได้แก่ การได้เข้าร่วมกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมกับหลายภาคส่วน ท่านเริ่มจากการจัดระเบียบของวัด โดยใช้พื้นที่บางส่วนของวัดปลูกต้นไม้ และขอขมาบิดาป่าเสื่อมโทรมจากชาวบ้านมาฟื้นฟู โดยเฉพาะพันธุ์กล้าไม้เอง โดยเฉพาะต้นยางนาที่ตั้งเป้าหมายว่าจะปลูกให้ได้ 99,999 ต้น เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลเนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมายุ 84 พรรษา ปัจจุบัน ปลูกยางนาแล้ว 60,000 ต้น บนเนื้อที่ 100 ไร่ ของป่าชุมชนบ้านโคกใหญ่

พระครูถาวรพัฒนกิจ เจ้าอาวาสวัดนวมาราม บ้านโคกใหญ่ ต.บัวเงิน อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น ในการที่จะพลิกฟื้นผืนป่าเพื่อเติมพื้นที่สีเขียว แทนดินแห้งแล้งที่กำลังขยายตัวกว้างออกไปเรื่อยๆ ท่านพระครูมารับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดนวมาราม เมื่อปี 2519 ท่านเริ่มงานด้วยการจัดระเบียบพื้นที่ของวัด โดยใช้พื้นที่บางส่วนของวัดปลูกต้นไม้ มีประดู่ พยุง และยางนา ซึ่งปัจจุบันเจริญงอกงามเป็นต้นไม้ใหญ่เคียงคู่กับต้นมะม่วงยักษ์ โดยเฉพาะต้นยางนาที่วัดเส้นรอบวงได้ถึงเมตรเศษๆ นอกจากนั้น ท่านยังได้เพาะพันธุ์ต้นกล้ายางนา เพื่อมอบให้เครือข่ายโดยเฉพาะจากลูกของยางนาต้นที่ปลูกด้วยมือของท่านเอง

ภาพที่ 4.31 พระครูถาวรพัฒนกิจ

งานพัฒนาของพระครูถาวรพัฒนกิจ อาศัยต้นทุน 3 อย่าง คือ **ต้นทุนเดิม** ได้แก่ อุปนิสัยในการอนุรักษ์ธรรมชาติ **ต้นทุนด้านประสบการณ์** คือการได้เรียนรู้ได้เห็นได้ปฏิบัติ และ**ต้นทุนทางสังคม** ได้แก่ การได้เข้าร่วมกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมกับหลายภาคส่วน ปัจจุบันภายในวัดนวการามร่มรื่นด้วยพรรณไม้ เช่น ต้นยางนาที่ปลูกในระยะต่อมาจนถึงปัจจุบัน ขนาดรุ่นหนุ่ม และรุ่นเล็กหลายร้อยต้นที่เข้าแถวเป็นระเบียบขู้งิ่งและใบสีเขียว สู้กับภาวะโลกร้อน นอกจากนั้นยังมีไม้ชนิดอื่น เช่น ไทรย้อย ฝรั่งงามจนกิ่งก้านและใบประสานกันเป็นอุโมงค์ ทอดตัวเป็นทางยาวตามถนนที่ใช้เป็นเส้นทางสำหรับเดินจงกรมกรรมฐาน รวมทั้งไม้พื้นดินที่หายากอีกหลายชนิดที่ท่านบิณฑบาตมาจากนักสะสมและกลุ่มคนที่ทำมาหากินเกี่ยวกับป่า เพื่อทำการเพาะชำและนำคืนสู่ธรรมชาติในโอกาสที่สำคัญหลายๆ โอกาส

ภาพที่ 4.32 สัมภาษณ์เชิงลึกพระครูถาวรพัฒนกิจ

การฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านโคกใหญ่

บ้านโคกใหญ่ ตั้งขึ้นในปี 2483 พร้อมกับการอพยพมาตั้งถิ่นฐานใหม่ของราษฎรชาวบ้านฝาง อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น ชาวบ้านกลุ่มนี้ได้สงวนพื้นที่ป่าไว้สำหรับทำประโยชน์ร่วมกันในรูปของป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ มีพื้นที่ประมาณ 400 ไร่ ป่าผืนนี้ถูกใช้ประโยชน์เป็นป่าช้า เป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ และเป็นแหล่งอาหาร แหล่งพืชสมุนไพรของชุมชนต่อเนื่องมาเกือบ 80 ปี ชีวิตจิตใจของชุมชนผูกพันกับป่าผืนนี้อย่างแยกกันไม่ออก ต่อมาเมื่อชาวบ้านอพยพมีจำนวนมากขึ้น ทรัพยากรในป่าบ้านโคกใหญ่ถูกใช้อย่างไร้ขีดจำกัด ไร่ ขอบเขต ไร่กฎเกณฑ์ มีการจุดไฟเผาป่าเพื่อล่าสัตว์ การบุกรุกป่าเข้ามาทำประโยชน์อย่างถาวรจากชาวบ้านบางกลุ่มที่ทำกินติดกับป่า ทำให้พื้นที่ป่าหายไปประมาณ 100 ไร่

ปี 2545 พระครูถาวรพัฒนกิจ ได้เป็นผู้นำในการดำเนินโครงการป่าชุมชนบ้านโคกใหญ่ที่บริหารจัดการดูแลโดยชุมชน มีการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนรักป่าเหมือนป่าเป็นลูกหลานของตนเอง ท่านทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาในการบริหารโครงการ มีคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ดำเนินงานตั้งแต่กรรมการฝ่ายศาสนา กรรมการฝ่ายที่ปรึกษา กรรมการฝ่ายบริหาร กรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ กรรมการฝ่ายแผนที่รักษาแนวเขตป่า ฝ่ายบำรุงและปลูกป่าทดแทน กรรมการฝ่ายตรวจตระเวนรักษาป่า กรรมการฝ่ายป้องกันไฟป่า กรรมการฝ่ายอนุรักษ์พืชสมุนไพร กรรมการฝ่ายคุ้มครองชีวิตสัตว์ป่า กรรมการฝ่ายบังคับและรักษากฎระเบียบ และกรรมการฝ่ายพิธีกรรมป่ารักษาศาลเจ้าปู่ตาประจำชุมชน

แนวคิดฟื้นฟูป่าชุมชนและสิ่งแวดล้อม

เมื่อมีการจัดตั้งโครงการป่าชุมชนขึ้น การกิจสำคัญของคณะกรรมการที่มีท่านพระครูถาวรพัฒนกิจเป็นผู้นำคือ การขอขออนุญาตผืนป่าที่ถูกบุกรุกโดยรอบประมาณ 100 ไร่ คืบมาจากชาวบ้าน โดยอ้างการปักปันพื้นที่แนวเขตตามทีสำรวจที่สาธารณะ เพื่อออกเอกสารสิทธิในปี 2521 พบว่าป่าผืนนี้มีเนื้อที่ถึง 423 ไร่ และชี้ชัดว่า เนื้อที่ประมาณ 100 ไร่ ถูกบุกรุกล้ำแนวเขตเข้ามาจากผู้บุกรุกถึง 10 ราย เมื่อมีการแสดงหลักฐาน การบังคับตามข้อกฎหมาย และการเทศนาโน้มนำของพระครูถาวรพัฒนกิจ ผู้บุกรุกทั้ง 10 ราย ก็ยอมคืนที่ดินที่ขาดหายไปให้ และเพื่อป้องกันการบุกรุกซึ่งอาจจะเกิดขึ้นอีกในอนาคต คณะกรรมการได้ปักหลักธงตามแนวเขตเดิม และมีการตัดถนนรอบป่าในเวลาต่อมา ถนนที่ตัดรอบป่านั้น นอกจากจะใช้เป็นแนวเขตแดนแล้ว ยังต้องการให้เอื้อประโยชน์ต่อชาวบ้านที่มีพื้นที่รอบป่าในการสัญจรไปมา และขนส่งผลผลิตทางเกษตรกรรม พระครูถาวรพัฒนกิจ มักจะเทศนาว่า พระพุทธเจ้าทรงเกี่ยวข้องกับป่าไม้และต้นไม้มาโดยตลอด และมีพระสงฆ์จำนวนมากที่มีบทบาทในการฟื้นฟูและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชนมายุครบ 80 พรรษา ในปี 2550 ทางคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง ได้กำหนดให้มีโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้ชุมชนมีส่วนร่วมโดยพระสงฆ์เป็นแกนนำ ชื่อโครงการ “80 พรรษามหาราชันร่วมกันปลูกป่า” โดยมีเป้าหมายที่จะปลูกต้นไม้ให้ได้ 99,999 ต้น พระครูถาวรพัฒนกิจ ได้ร่วมกับภาคส่วนราชการ เอกชนและชุมชน จัดให้มีการปลูกต้นยางนา 60,000 ต้น บนเนื้อที่ 100 ไร่ บริเวณป่าชุมชนบ้านโคกใหญ่ในพื้นที่ที่ได้รับคืนมาจากชาวบ้าน และพื้นที่เสื่อมโทรมในป่าดั้งเดิม และในพื้นที่บางส่วนของวัดนวการาม

ท่านให้เหตุผลในการเลือกต้นยางว่า เป็นต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ โตเร็ว ให้ผลตอบแทนตั้งแต่วัยเด็กไปถึงตลอดอายุขัย ให้ใบที่เขียวชอุ่ม ใช้เป็นภาชนะห่อสิ่งของได้ รากอุ้มน้ำทำให้เกิดความชุ่มชื้นในดิน กิ่งก้านสาขาใช้เป็นเชื้อเพลิง เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ยางเหนียวในลำต้นใช้ประโยชน์เป็นน้ำมัน เนื้อไม้ใช้ประโยชน์ในการก่อสร้าง ด้วยความมุ่งมั่นที่ไม่หยุดนิ่ง ท่านพระครูขยายแนวคิด กิจกรรมออกไปสู่หมู่บ้านใกล้เคียง มีผู้เข้ามาศึกษาดูงานและร่วมกิจกรรมอยู่เสมอ และเป้าหมายต่อไป คือการขยายเครือข่ายชุมชนสีเขียวที่ป่าดงแหลมบ้านคำบอน ที่มีเนื้อที่ถึง 5,000 ไร่ ป่าชุมชนบ้านเพี้ยฟาน โนนสวรรค์ ป่าชุมชนบ้านดงเย็น และป่าชุมชนบ้านหนองแวงดง กว่า 30 ปีของการทำงานด้านอนุรักษ์ พระครูถาวรพัฒนกิจ ได้รับรางวัลจากหลายหน่วยงาน อาทิ รางวัล “100 ปี คนดีศรีน้ำพอง สาขานุรักษ์ป่าชุมชน ในงานฉลองครบรอบ 100 ปี อำเภอ น้ำพอง” ซึ่งเป็นรางวัลด้านสิ่งแวดล้อม “รางวัลเป็นต้นทุนทางสังคมที่เป็นเครื่องมือต่อยอดในการพัฒนา” ท่านอธิบายว่า รางวัลเป็นเครื่องมือที่ได้รับ ใช้เป็นกลยุทธ์ในการสร้างความเชื่อถือให้กลุ่มเป้าหมายที่ต้องการพัฒนา ให้มองเห็นว่า สิ่งที่ทำนั้นเป็นสิ่งที่ดีงาม และเป็นแรงผลักดันให้เกิดการพัฒนาต่อยอด เป็นพลวัตรไม่มีที่สิ้นสุด

ภาพที่ 4.33 สัมภาษณ์ท่านเจ้าอาวาสและพูดคุยกับชาวบ้านเชิงลึก

11. พระประจักษ์ ธัมมปทีโป

รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 10 ปี 2551

วัดเศรษฐพลภูลังกา ต.ตงบัง อ.บึงโขงหลง
จ.หนองคาย

อายุ : 75 ปี

ระยะเวลาดำเนินงาน : 18 ปี (ปี พ.ศ. 2533-
ปัจจุบัน)

ผลงาน:

เป็นผู้นำเรื่องการบวชป่า และแนวคิดเรื่อง
คนอยู่กับป่าพัฒนาพื้นที่ป่ารอบ วัดเศรษฐพลภู
ลังกา โดยการปลูกต้นไม้รอบพื้นที่

ก่อนมาบวชเป็นพระ

จากการสัมภาษณ์ พบว่า พระประจักษ์
ในชื่อฆราวาส ประจักษ์ เพชรสิงห์ เกิดเมื่อวันที่
15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2481 เป็นคนบ้านแพะ
ตำบลปากข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ใน
วัยเด็กเคยบวชเณร และลาสิกขาออกมาหางานทำสารพัด ตั้งแต่ขายขนมปัง ขายไอศกรีม
ตามตลาด เป็นคนงานก่อสร้างถนนสายสระบุรี-โคราช สนามบินอยู่ตะเภา เขื่อนยันฮี ฯลฯ ใน
วัยหนุ่มฉกรรจ์ ภาพลักษณ์ที่พบเห็นทั่วไปคือหนุ่มรูปร่างใหญ่ ลำสัน ผิวคล้ำ “ตอนอายุ 30
กว่า เคยไปทวงหนี้คนที่เสียพนันฉัน แล้วเขาก็ยิงฉันจนบาดเจ็บสาหัส เลยตั้งใจว่าถ้ารอด
ตายจะบวชให้แม่” พอหายจึงตัดสินใจอุปสมบทและได้บวชเมื่ออายุ 39 ปี และมาจำพรรษา
อยู่ที่ถ้ำพระโพธิสัตว์ อำเภอแก่งคอย จ.สระบุรี จากนั้นเริ่มฝึกกรรมฐานกับหลวงพ่อดำตัน

ภาพที่ 4.34 พระประจักษ์ ธัมมปทีโป

แนวทางการจัดระบบนิเวศวิทยา

ท่านออกธุดงค์จาริกตามป่าเขาทั่วประเทศ ตั้งแต่แม่ฮ่องสอนจรดป่าดงเบงกาลีเป็น
เวลานับสิบปี ไปปฏิบัติธรรมกับท่านพุทธทาส หลวงปู่ชา สุภัทโท หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี
หลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2532 ท่านและพระรูปอื่นได้ธุดงค์ผ่าน
ป่าดงใหญ่ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ แล้วท่านก็พบสถานที่เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม นั่น
คือเขาหัวมุด อันเป็นส่วนหนึ่งของป่าสงวนดงใหญ่ซึ่งมีพื้นที่กว้างใหญ่กว่า 6 แสนไร่ และ
เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำมูล ท่านเล่าว่า บริเวณนี้มีสัตว์ป่าอุดมสมบูรณ์มาก ไม่ว่าจะเป็น
กระทิง วัวแดง เสือ หมูป่า ขณะปฏิบัติธรรมท่านยังเห็นไก่ฟ้าพญาลอเดินหากินอยู่ต่อหน้า

ชาวบ้านแถวนั้นได้มอบป่าเขาหัวมุด ที่สมัยนั้นพวกเขาเข้าไปจับจองให้หลวงพ่ช่วยดูแล ด้วยหวังว่าจะหยุดยั้งการที่หน่วยราชการสมคบกับนายทุน ต้องการจะทำลายป่าแห่งนี้เพื่อปลุกสวนป่ายุคาลิปตัส ในเวลานั้นทหารในเครื่องบินหลายนาย ได้ผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาบังคับให้ชาวบ้านและหลวงพ่ออกจากพื้นที่ โดยอ้างว่าป่าแห่งนี้เป็นป่าเสื่อมโทรม ท่านจึงอาศัยแรงศรัทธาของชาวบ้านทำพิธีบวชป่าขึ้น โดยนำผ้าเหลืองและสายสิญจน์มาล้อมต้นไม้ไว้ ให้เป็นเขตอภัยทาน ห้ามบุกรุกทำลายป่า ซึ่งน่าจะเป็นการบวชป่าครั้งแรกในประเทศ และยังเป็นการรวมพลชาวบ้านเกือบ 1,000 คน เพื่อปกป้องป่าดงใหญ่ผืนนี้ รวมถึงการตั้งกลุ่มเยาวชนรักป่าขึ้น พร้อมกับคำสั่งสอนของท่านที่พูดให้ชาวบ้านเข้าใจว่า “คนกับป่าอยู่ร่วมกันได้ ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน” แต่สิ่งที่ได้รับในปีแรกๆ ก็คือ กระสุนปืนจากอาวุธสงครามนานาชนิดที่ระดมยิงเข้าใส่ที่พำนักสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นเอ็ม- 79 หรือปืนอาทัก จนภายในสถานปฏิบัติธรรมแห่งนี้ต้องมีบังเกอร์ราวกับอยู่ในสมรภูมิ เพื่อปีบบังคับให้หลวงพ่ออกจากพื้นที่ ปี 2534 เมื่อครั้งสารคดี ไปสัมภาษณ์ท่าน ท่านได้พาไปชมรอยกระสุนและบังเกอร์ชั่วคราว

การประยุกต์ใช้ธรรมะกับสิ่งแวดล้อม

ในช่วงเวลานั้นสถานปฏิบัติธรรมแห่งนี้ ได้กลายเป็นที่ศึกษาดูงานของนักอนุรักษ์จำนวนมาก จากข่าวทางหน้าหนังสือพิมพ์ที่รายงานความขัดแย้ง ความรุนแรงในพื้นที่ไม่เว้นแต่ละวัน สุดท้ายท่าน ถูกทางการแจ้งข้อหาบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติ และในวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2534 ท่านถูกจับและส่งเข้าเรือนจำ เพื่อหวังกดดันให้ท่านเลิก ข่าวการจับพระนักอนุรักษ์ป่าแพร่ออกไปสร้างความสะเทือนใจให้แก่ประชาชนผู้รักความเป็นธรรมอย่างยิ่ง

ภาพที่ 4.35 วัดเชษฐพลภูลังกา

ท่านกล่าวว่า “เขามีเจตนาจะให้ฉันออกจากป่า โดยล่อฉันเสีย..แต่อย่างไรฉันก็ไม่ยอม ทนายมากระซิบบอกว่าย้ายมาล่อ เพราะถ้าล่อจากภูนำไปฆ่าทิ้งได้”

ภายหลังออกจากคุกได้ไม่นาน ท่านพยายามยืนหยัดรักษาป่าต่อไป แต่ก็ยังถูกฟ้องข้อหาบุกรุกป่าอีก ในที่สุดท่านถูกกดดันอย่างหนัก ให้ต้องหนีออกจากพื้นที่ และลาสิกขาที่บ้านเกิดเพื่อต่อสู้อย่างถึง 7 คดี ต้องหนีภัยไปซ่อนตัวอยู่ตามถ้ำ บางครั้งอาจารย์ ส.ศิริรักษ์ ก็พาไปอยู่ตามบ้านมิตรสหาย ตลอดระยะเวลากว่า 10 ปี ท่านต้องขึ้นศาลราว 50-60 ครั้ง และในที่สุดบางคดีก็ฟ้อง บางคดีถูกปรับ และบางคดีรอลงอาญา จนปัจจุบันพ้นมลทินหมดแล้ว

ทุกคนดี สุดท้ายท่านก็กลับมาบวชอีกครั้งที่วัดป่าธรรมชาติ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ต่อมาท่านได้มาจำพรรษาอยู่ที่วัดเชษฐพล ภูลังกา ซึ่งเป็นวัดร้างแถบเทือกเขาภูลังกา อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดหนองคาย มีพระมาจำพรรษาปฏิบัติธรรม 9 รูป สามเณร 2 รูป และแม่ชี 3 คน ท่านเดินลงจากเขาออกบิณฑบาต ระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร จันอาหารมือเดียว ปฏิบัติธรรม เจริญสมาธิภาวนา เดินจงกรมเป็นกิจวัตร ท่านกับพระลูกวัดได้ฟันฟูป่าในบริเวณนั้นขึ้นมา ด้วยการเพาะต้นกล้ายางนาเป็นหลัก ปลูกต้นยางนาทุกปี จนนับได้หลายหมื่นต้นแล้ว และทำให้ป่าที่เคยเสื่อมโทรม กลับอุดมสมบูรณ์ขึ้นมามีอีกครั้งหนึ่ง

ปัจจุบันหลวงพ่อประจักษ์อายุ 75 ปี ท่านยังแข็งแรงโบหน้าอิมเอิบ สงบและมีเมตตาต่อพวกเรา พาคณะผู้วิจัยเดินดูต้นไม้ที่ปลูกอย่างกระฉับกระเฉง ท่านบอกว่าหลายปีมานี้ ได้ร่วมมือกับชาวบ้าน กลุ่มเยาวชนหลายหมู่บ้าน วัดและสำนักสงฆ์อีก 40 แห่ง รอบเทือกเขาภูลังกา ก่อตั้งเป็นเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินำฝืนป่ากลับคืนมา หลายสิบปีผ่านไป หลวงพ่อประจักษ์ยังใส่ใจในการอนุรักษ์ป่าไม่เปลี่ยนแปลง ท่านได้หาต้นกล้ายางนามาเพาะทุกปี ปีละนับพันต้น จนถึงปัจจุบันท่านร่วมมือกับคนในพื้นที่ ปลูกต้นยางนาไปแล้วเป็นหมื่นต้น โดยปลูกเสริมตามบริเวณป่าเสื่อมโทรมและปลูกเป็นแนวกันชนระหว่างสวนยางพาราของชาวบ้านกับเชิงเขาภูลังกา

จนกระทั่งในปี 2551 คณะกรรมการตัดสินรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ 10 ที่มีนาย อานันท์ ปันยารชุน เป็นประธาน ได้ประกาศมอบรางวัลลูกโลกสีเขียว ประเภทบุคคลดีเด่นให้แก่หลวงพ่อประจักษ์ ในฐานะบุคคลที่ทุ่มเทเวลาทั้งชีวิต ยืนหยัดดูแลรักษาฝืนป่าอย่างต่อเนื่องและยาวนาน แม้ว่า จะถูกกล่าวหา ถูกประทุษร้ายร่างกายและจิตใจ แต่ท่านก็ไม่หวั่นไหว หลวงพ่อประจักษ์อาจจะเป็นภิกษุรูปแรก ที่นำรูปแบบการบวชป่ามาใช้ในการปกป้องฝืนป่าเป็นครั้งแรก และน่าจะเป็นภิกษุรูปแรกที่พยายามสื่อสารให้คนภายนอกเข้าใจว่า “คนอยู่กับป่าได้” ซึ่งต่อมาถือเป็นหัวใจสำคัญของการเคลื่อนไหวป่าชุมชนมาจนถึงทุกวันนี้ เวลาผ่านไปแต่สิ่งที่หลวงพ่อประจักษ์ไม่เคยเปลี่ยนก็คือ ตลอดชีวิตของท่าน มุ่งมั่นดูแลรักษาฝืนป่าไว้ให้อนุชนรุ่นหลังอย่างเงียบๆ ไม่ยินดียินร้ายกับลาภยศสรรเสริญ หรือเสียงคำทอจากผู้คนที่ไม่เข้าใจท่านผิด ท่านพูดเสมอว่า “ออกมาอยู่โคนไม้แล้วจิตใจอิสระ ไม่มีรั้ว ไม่มีห้องคุ่มขัง คบหาธรรมชาติ เห็นธรรมชาติอย่างแท้จริง จันอยู่กับต้นไม้ มองเห็นชีวิตที่

ภาพที่ 4.36 ขึ้นเขาไปพบหลวงพ่อ

มันเปลี่ยนแปลง เมื่อก่อนมันตันเล็ก ๆ มันดูตื้น้ำแร่ธาตุ แล้วมันก็โตขึ้น มีดอกใบ แล้วก็ร่วง หล่น เหมือนชีวิตคนเราเหมือนกัน คนเราต้องตาย ที่นี้อยู่แล้วทำอะไรบ้าง”

แนวทางการฟื้นฟูป่าไม้

บทบาทของหลวงพ่อดำในด้านการอนุรักษ์นั้นเห็นชัดเจนที่สุด ในช่วงที่ช่วยเหลือปกป้องผืนป่าร่วมกับชาวบ้านที่ป่าดงใหญ่ อ.ปะคำ จ.บุรีรัมย์ เน้นกิจกรรมธรรมชาติ โดยเฉพาะการบวชต้นไม้ ตั้งกลุ่มเยาวชนรักป่า เผยแพร่แนวคิดเรื่องคนอยู่กับป่าได้ และงานพระสงฆ์ช่วยงานป่าไม้ หลวงพ่อดำจะกลายเป็นพระภิกษุรูปแรก ที่มีแนวคิดปฏิบัติกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรม จนเป็นแบบอย่างมาจนถึงปัจจุบัน มุ่งมั่นทำงานด้านการอนุรักษ์ ต่อสู้ด้วยวิธีอหิงสา ร่วมกับมวลชน เสี่ยงชีวิตถึงตาย เป็นพระรูปแรกที่สามารถบ่งชี้ให้เข้าใจว่า “คนอยู่กับป่าได้” เป็นจุดเชื่อมที่ทำให้คนชั้นกลางได้เข้าใจถึงวิถีการอนุรักษ์ป่าอย่างแท้จริง นับได้ว่าหลวงพ่อดำเป็น “วีรบุรุษในผ้าเหลือง” หรือ “นักรบที่ถูกทอดทิ้ง” หรือ “วีรบุรุษที่โลกลืม” แม้ปัจจุบันก็ยังมีอุดมการณ์แน่วแน่ มีจุดยืนที่ชัดเจน ในการปกป้องผืนป่าด้วยธรรมที่อยู่ใจ

ภาพที่ 4.37 บริเวณโดยรอบวัดเศรฐฐพลภู่งกา

12. หลวงพ่อผาด อติพโล

รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 10 ปี 2551

สวนป่าเฉลิมพระเกียรติบ้านนา หมู่ 6 ต.เขาต่อ อ.ปลายพระยา จ.กระบี่ 81160

อายุ : 73 ปี

การศึกษา : ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 , นักธรรมเอก

การทำงาน : การปลูกต้นไม้ในบริเวณสวนป่าในพื้นที่ 31 ไร่ 2 งานและขยายไปยังพื้นที่อื่นอีก 300

ไร่ รวมทั้งการเพาะพันธุ์กล้าไม้แจกชาวบ้าน โรงเรียน 5 โรงเรียนและวัดต่างๆ
ระยะเวลาทำงานด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม : 20 ปี (2531-ปัจจุบัน)

ผลงาน :

- ปลูกป่าในพื้นที่ 31 ไร่ 2 งานและอีกพื้นที่ 300 ไร่
- เพาะพันธุ์กล้าไม้แจกจ่ายชาวบ้าน วัดรอบๆสวนป่า และโรงเรียนจัดให้สวนป่าเป็นแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียนต่างๆ
- การเทศนาทุกวันพระให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ป่า รวมทั้งการออกไปเทศนาธรรมะให้กับนักเรียน

การมีส่วนร่วมของชุมชน

หลวงพ่อกผาด อติพโล เป็นคนบ้านนา จ.กระบี่ ชื่อเดิม นายผาด ทองผึ้ง ตอนเด็กย้ายตามแม่ไปอยู่ที่พังงา จนเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่โรงเรียนท่าช้าง อ.เมือง จ.พังงา เมื่ออายุครบ 17 ปี ก็บวชเป็นสามเณรที่วัดราษฎร์อุปถัมภ์ แล้วบวชพระเมื่ออายุ 21 ปี ที่วัดมงคลนิมิตร จ.ภูเก็ต ขึ้นไปจำพรรษาอยู่บนเขาร้างเป็นเวลา 6 ปี จนเรียนจบนักธรรมชั้นเอก หลังจากนั้นลาสิกขากลับมาอยู่ที่บ้านนา แต่งงานและใช้ชีวิตเป็นชาวนา นำแนวความคิดการทำสวนแบบสวนปูลานยา โดยแบ่งพื้นที่ปลูกปาล์ม ปลูกยาง และปลูกพืชตามแนวทฤษฎีใหม่ ในสวนปาล์มปลูกทุเรียนเป็นพืชเสริม สวนยางปลูกมังคุด และแปลงทฤษฎีใหม่ ก็ขุดแหล่งน้ำและปลูกพืชต่างๆ เช่น เหยียง มังคุด ทุเรียน เงาะ ลางสาด ลองกอง เป็นต้น จนท่านได้รับรางวัลจากกระทรวงแรงงาน เรื่องไร่นาสวนผสม

ในระหว่างที่ใช้ชีวิตแต่งงาน ท่านได้เป็นแกนนำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ทั้งประสานกลุ่มเกษตรกรบ้านนา รองประธานกลุ่มลูกเสือบ้านนาและประธานชมรมลูกเสือ อ.ปลายพระยา การได้ทำงาน ทำให้รู้ว่าป่าในบ้านนาอยู่สภาพเสื่อมโทรม ท่านก็เริ่มคิดว่าจะทำอย่างไร ถึงจะรักษาป่าที่เหลือเอาไว้ให้ลูกหลาน ดังนั้นเมื่อท่านได้อายุ 53 ปี ท่านกลับมาบวชอีกครั้ง โดยตั้งปณิธานไว้ว่า “อยากจะทำชีวิตให้มีค่า อยากทำประโยชน์ให้กับชุมชน บวชครั้งนี้ได้จำพรรษาในบ้านเกิด จึงออกสำรวจป่า “พบป่าช้าซึ่งเป็นป่าที่กำลังถูกบุกรุก แต่เดิมป่าผืนนี้

61 ไร่ ถูกบุกรุกจนเหลือ 31 ไร่เศษ แต่ก่อนเป็นป่าใช้สำหรับเผาศพ แต่ตอนที่ท่านเข้าไปนั้น ในพื้นที่ไม่ได้ใช้เผาศพแล้ว มีแต่ชาวบ้านเข้ามาตัดไม้ ล่าสัตว์” หลวงพ่อผาด ตัดสินใจเข้ามา ปฏิบัติธรรมและจำวัดในป่าช้าแห่งนี้ ด้วยเจตนารมณ์ที่จะพลิกฟื้นป่าให้คืนความสมบูรณ์อีกครั้ง”

แนวคิดในการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม

สวนป่าของหลวงพ่อผาด เริ่มต้นจากการสร้างที่พักเป็นเพิงเล็กๆ ซึ่งในเวลาต่อมา ขยายเป็นศาลาการเปรียญ เมื่อพอมันที่พัก ก็เริ่มเพาะพันธุ์กล้าไม้ เช่น ตะเคียนทอง หลุมพอ เพื่อนำไปปลูกป่าที่เสื่อมโทรม ในช่วงแรกชาวบ้านคัดค้านกันมาก อยากให้ท่านปลูกป่าล้ม จะได้มีเงินมาพัฒนาวัด แต่ท่านบอกว่า “ปลูกป่านั้นดีกว่ายังได้อาหาร ได้แหล่งเรียนรู้ไว้ให้ ลูกหลานของชาวบ้าน” ดังนั้นหลวงพ่อผาดจึงเริ่มเพาะแสวงหาพันธุ์ไม้ต่างๆ แล้วนำกลับมา เพาะที่เพิงพัก ภายหลังจึงมีญาติโยมมาช่วย บางรายก็นำมาถวาย อย่างเจ้าอาวาสวัด สังฆทาน จ.นนทบุรี ก็กล้าไม้มะฮอกกานีมาฝาก เพราะรู้ว่าหลวงพ่อผาดรับปลูกทุกอย่างใน สวนป่า ปัจจุบันในสวนป่าของท่าน จึงเต็มไปด้วยหวาย ตะเคียน ทั้ง หลุมพอ โหนด พะยอม สัก เม่า และไม้ไผ่ชนิดต่างๆ งานปลูกต้นไม้ที่เคยทำลำพัง ก็กลายเป็นกิจกรรมที่มีชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลืองานวัดในวันสำคัญต่างๆ และขยายไปสู่กิจกรรมระดับตำบล ซึ่งมี ทั้งนักเรียน เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และองค์กรปกครองท้องถิ่นมาร่วม

ในปี 2542 สวนป่าเล็กๆ กลายเป็น "สวนป่าเฉลิมพระเกียรติชุมชนบ้านนา" มีพิธี เปิดเพื่อถวายเป็นราชสักการะแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสทรงเจริญ พระชนมายุ 72 พรรษา หลังจากนั้น หลวงพ่อผาดก็ใช้วันพระ ซึ่งเป็นวันที่ชาวบ้านมาทำบุญ เป็นช่วงเวลาเทศนาธรรม แทรกแนวคิดการอนุรักษ์ไปด้วย ทั้งยังปรับศาสนสถานแห่งนี้ให้ เป็นศูนย์เรียนรู้เรื่องพันธุ์ไม้ เพื่อให้เด็กๆ เข้ามาศึกษาธรรมชาติ

ฟื้นฟูบำรุงขยายพื้นที่ป่าไม้

เมื่อมีญาติโยมเข้ามาสนทนาธรรม หลวงพ่อผาดจะมอบพันธุ์ไม้ ที่ท่านเพาะไว้ กลับไปปลูกในสวน และมอบให้วัดต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียงเช่น วัดบ้านนา วัดบางโพง วัดเขาต่อ วัดทุ่งฉาง วัดบางบ้าน และปลูกในป่าช้าบางฉนวน อ.พนม จ.สุราษฎร์ธานี รวมทั้งการออกไป บรรยายธรรมในโรงเรียนบ้านสูง ต.เขาต่อ อ.ปลายพระยา จ.กระบี่ สัปดาห์ละ 2 วัน มีการ ประสานงานเพื่อภารกิจกรมการอนุรักษ์ในวันสำคัญทางศาสนา โดยได้รับความร่วมมือจาก โรงเรียนรอบสวนป่าฯ 5 แห่ง ชุมชนและหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ เมื่อพันธมิตรเพิ่มขึ้น ใน ปี 2544 หลวงพ่อผาดก็ขยายผล โดยเริ่มไปที่บ้านถ้ำเสด็จ อ.เคียนซา จ.สุราษฎร์ธานี ที่นั่นมี พื้นที่ป่า 300 ไร่ และสวนป่า 3 ไร่ ท่านใช้วิธีการแบบเดียวกับที่บ้านนา คือเริ่มจากการปลูก

ต้นไม้ และเทศนาธรรมให้ชาวบ้านตระหนักถึงความผูกพันระหว่างศาสนากับธรรมชาติ ท่านต้องใช้เวลาอันยาวนานจึงทำความเข้าใจกับชุมชนได้ เพราะเมื่อเริ่มแรก ท่านปลูกต้นไม้ชาวบ้านเห็นว่ารก ก็มาช่วยถอนกล้าไม้ทิ้ง แต่ท่านก็ไม่ย่อท้อ มีความมุ่งมั่นในการปลูกต้นไม้ ท่านจึงปลูกต่อไปเรื่อยๆ ต่อมาชาวบ้านเริ่มเข้าใจ ท่านจึงได้ประสานให้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนบ้านนา กับบ้านถ้ำเสด็จ ด้วยวิธีการทอดผ้าป่า ทำให้คนสองหมู่บ้านใกล้ชิดกันขึ้น ส่วนคณะกรรมการสวนป่าเฉลิมพระเกียรติบ้านนา ก็ยังคงมีหน้าที่ดูแลการปลูกป่าเสริมการเพาะพันธุ์ไม้ และมีแผนงานสร้างห้องสมุดประชาชน ทำกำแพงต้นไม้ล้อมสวนป่าเพื่อที่สัตว์ป่าจะไม่ไปรบกวนสวนของชาวบ้าน มีการจัดทำเขตอุทยานในพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน และมีกฎระเบียบเรื่องล่าสัตว์

ภาพที่ 4.38 ส่วนจัดการป่าชุมชนจัดทำโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ จ กระบี่

13. พระนิรันดร์ คุณธโร

รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 11 ปี 2552

พุทธอุทยานถ้ำน้ำทิพย์ ต.กุงเก่า อ.ท่าคันโท จ.กาฬสินธุ์ โทร. 089 841 5527

อายุ : 55 ปี

การศึกษา : ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

ระยะเวลาทำงานด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม : 18 ปี (2534-ปัจจุบัน)

การทำงาน : - ปลุกต้นไม้ในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม
- ชักชวนชาวบ้านร่วมกิจกรรม โดยจ้างวาน และนำไปสู่การร่วมใจจัดทำ

เรือนเพาะชำและกล้าไม้พื้นถิ่นเอง

ผลสำเร็จ :

- พื้นป่าเสื่อมโทรม ในพื้นที่ 2,333 ไร่ ตั้งแต่ปี 2534 เป็นแหล่งต้นน้ำที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ใน ต.กุงเก่า อ.ท่าคันโท และ ต.นูนสาต อ.กระนวน เกิดความสามัคคีในชุมชน

พระนิรันดร์ คุณธโร สร้างแรงศรัทธาในการอนุรักษ์ป่าดงมูลซึ่งเป็นผืนป่าต้นน้ำ โดยขอใช้พื้นที่ป่าเสื่อมโทรมจากกรมป่าไม้เพื่อเป็นเขตพุทธอุทยานและพื้นที่ปลูกป่าดงมูลที่เสื่อมโทรม จำนวน 2,333 ไร่ ปลูกป่าโดยตั้งใจเสียสละ มุ่งมั่น ตั้งแต่ปี 2534 แม้เป็นคนต่างถิ่นที่ทำในสิ่งที่ชาวบ้านนั้นไม่เข้าใจ แต่เวลาก็อิสรุณความจริง วันนีผืนป่าดงมูลที่เคยเสื่อมโทรมกลายเป็นผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญ พร้อมๆ กับคนที่เคยบุกรุกทำลายป่าก็กลับใจมาเป็นแนวร่วมเพิ่มขึ้น

แนวทางการจัดการระบบนิเวศ

พระนิรันดร์ คุณธโร พื้นเพเป็นคนกรุงเทพฯ เดิมแซ่หลี่ เกิดเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2497 จบการศึกษาชั้น ป.4 และเติบโตในกรุงเทพฯ มีโอกาสได้ฟังเทศน์จากท่านหลวงปู่เทศก์ เทสรังสี วัดหินหมากเป้ง ตำบลพระพุทธบาท อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย เกิดความเลื่อมใสศรัทธา จึงบวระณัตวบวชเป็นลูกศิษย์ในปี 2527 และได้ออกเดินทางธุดงค์ไปที่ต่างๆ ทั้งภาคเหนือและอีสาน เพื่อหาที่สงบเพื่อบำเพ็ญวิปัสสนา ชึมซับความสงบร่มเย็นของธรรมชาติเพื่อเข้าสู่วิถีพุทธะ ปี 2532 ได้ธุดงค์มาถึงบริเวณดงน้ำไหลเขาทางฝั่งทิศเหนือของป่าดงมูล มีถ้ำร่มรื่นเห็นว้เจียบสงบ เหมาะกับการเป็นทิววิปัสสนากรรมฐาน จึงจำพรรษาที่ถ้ำน้ำทิพย์แห่งนี้ แต่ครั้นเมื่อขึ้นไปสำรวจพื้นที่บนภู พบว่า พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าเสื่อมโทรม มีผู้บุกรุกลักลอบตัดไม้แผ้วถางทำไร่ บางพื้นที่เป็นป่าห้วยารักษ์ และส่วนใหญ่ก็

เกิดปัญหาไฟป่าในหน้าแล้ง ถัดจากพื้นที่วัดลงไปด้านล่างเป็นพื้นที่โล่งเตียน เป็นไร่มันสำปะหลัง ไร่พริก ไร่ปอของชาวบ้าน พระอาจารย์จึงเกิดแนวคิดที่จะสร้างป่าสร้างพื้นที่สีเขียวตามแนวทางพระป่า “ขึ้นไปเห็นตอนแรกๆ ยังนึกว่าน่าจะเปลี่ยนชื่อเป็นป่าดงมูลเป็นป่าดงตอซะมากกว่า แต่ก่อนนั้นอยู่ในศาลาน้อยมองไปโล่งเตียนไปหมด แดดแรงจนแสบตา ป่าเสื่อมโทรมมาก

แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้

พระนิรันดร์ คุณธโร กล่าวว่า “ที่จริงการอนุรักษ์ป่าไม้ก็ไม่ใช่งานของสงฆ์หรอก พระบางรูปก็ว่า อาตมาปลูกทำไมเยอะเยอะ เสียเวลา ปลูกไปเดี๋ยวป่าไม้ก็มาอีก เรากลับคิดว่าจะอยู่เฉยๆ ก็อยู่ได้ แต่เห็นแล้วมันก็อยากจะช่วย มีแหล่งน้ำ มีต้นไม้ก็เลยอยากอนุรักษ์เอาไว้ ช่วยได้ก็ช่วยกันไป” ด้วยใจเสียสละ ในปี 2534 พระนิรันดร์ขออนุญาต ใช้พื้นที่จากกรมป่าไม้ เพื่อตั้งสำนักสงฆ์อย่างเป็นทางการ แม้จะมีอุปสรรคและความยุ่งยาก สุดท้ายก็มีพื้นที่ที่ได้รับอนุญาตคือ 15 ไร่ สิ่งก่อสร้างมีเพียงกุฏิและศาลาวัดเพื่อรองรับญาติโยมไม่ได้ใหญ่โต แต่เน้นความเรียบร้อยและสะอาด ท่านปลูกป่าในบริเวณวัด เพียง 3 ปีก็เต็มไปด้วยป่ารุ่นใหม่ นำความร่มเย็นและความภูมิใจมาให้ทั้งพระทั้งโยม สมัยนั้นอยู่ในช่วงโครงการจัดสรรที่ทำกินให้กับเกษตรกร (คจก.) มีการโยกย้ายประชาชนรวมทั้งพระให้ออกจากป่า เพื่อปักหมุดเขตพื้นที่อุทยานกับเขตพื้นที่ทำกิน แม้จะถูกกดดันอย่างหนักแต่พระนิรันดร์ ก็พยายามเรียกร้องขอพิทักษ์ป่าให้อยู่ได้ต่อไป เหมือนโชคเข้าข้าง เพราะขณะที่กำลังยื้อกันอยู่นั้น โครงการคจก. ก็สิ้นสุดลง โดยที่ยังไม่ได้ย้ายออก รัฐบาลต่อมาได้ทำการจัดรูปที่ดินในรูปแบบ สปก. ชาวบ้านที่มีที่อยู่ในบริเวณวัดยอมถอยออกไป บางรายมีการเจรจาซื้อที่ดิน จนปี 2538 ทางสำนักสงฆ์ได้ไปตราตั้งจากสำนักสงฆ์มาเป็นวัดได้สำเร็จ ปีถัดมาก็ได้รับอนุญาตใช้พื้นที่เพื่อฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรม 2,333 ไร่ โดยขอเช่า 30 ปี ไร่ละ 50 บาท

แนวทางการฟื้นฟูป่าไม้

เริ่มต้นฟื้นฟูป่า โดยขอกู้ต้นไม้จากสถานีเพาะชำกล้าไม้ มีเพียงพร้า จอบ เสียมและแรงศรัทธาที่ต้องการเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้กับแผ่นดิน ซึ่งต้องใช้ความวิริยะอุตสาหะอย่างสูง เนื่องจากพื้นที่ปลูกอยู่ไกลและสูงขึ้นไปบนยอดภู ต้องสร้างทางเพื่อขนกล้า และเตรียมพื้นที่กำจัดวัชพืช แล้วค่อยวางแนวชุดหลุมปลูกอีกที ในส่วนที่ปลูกแล้วก็ต้องดูแลเรื่องน้ำและทำแนวกันไฟ ไม่เช่นนั้นปลูกเท่าไรต้นไม้ก็ไม่รอด ปัจจัยการสนับสนุนส่วนใหญ่มาจากศรัทธาหลวงปู่เทศก์ ทำให้มีงบประมาณในการจัดการ เช่น จ้างคนงานซึ่งเป็นการเกื้อกูลกัน เนื่องจากต้องใช้แรงงานหลักสิบคนต่อวัน และพื้นที่ก็อยู่ห่างจากหมู่บ้าน 8-9 ก.ม. มีงบประมาณซื้อน้ำมันให้รถไถมาช่วยปรับพื้นที่ ซึ่งรถฉีดน้ำมือสองไว้ดับไฟป่า และสร้างฝาย

น้ำล้นบนลำนางธรรมชาติเพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ตลอดปี และชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ ท่ามกลางความไม่เข้าใจของชาวบ้านรอบข้าง เพราะยังต้องการใช้ประโยชน์ มีความขัดแย้งและอุปสรรคเกิดขึ้นเป็นระยะ แต่พระนิรันดร์ก็ยังมุ่งมั่นเดินหน้าปลูกต้นไม้ต่อไป ส่วนคนที่บุกรุกก็ยังบุกรุกต่อไป แม้จำนวนจะลดลงแต่ก็ไม่หมดไป ด้วยพื้นที่กว้างขวางทำให้ดูแลได้ไม่ทั่วถึงผ่านไปหลายปี ท่านได้เรียนรู้หลายสิ่งหลายอย่าง เช่น ไม่แปลกถิ่นที่ขอลำมาจากสถานี่ พวกสัก กระถินณรงค์ นนทรี ยูคาลิปตัส หางนกยูงเหล่านี้อาจจะโตเร็ว แต่ทนทานสู้ไม้พื้นถิ่นไม่ได้ พออายุราว 10 ปี ไม่แปลกถิ่นก็เริ่มล้มตายทับต้นอื่นๆ กลายเป็นปัญหาที่ต้องแก้อีกเปลาะ ฉะนั้น วิธีแก้ปัญหาคือที่ดีที่สุดคือ สร้างเรือนเพาะชำเอง แล้วเพาะกล้าไม้พื้นถิ่นที่พอหาได้ เช่น ตะเคียนหิน แดง พยุง ประดู่ มะค่าโมง ตะแบก เป็นต้น

วิธีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม

ตอนแรกเอาเอาไม้สักมาปลูก หน้าฝนมันเขียวสวยงาม แต่พอหน้าแล้งมันโล่งไปหมด แล้วก็กลายเป็นเชื้อไฟชั้นดี" จนถึงตอนนี้คะเนว่า มีพื้นที่ที่ปลูกไปแล้วและเตรียมการณปลูก เกิน 70% ของพื้นที่ทั้งหมด สิ่งสำคัญเมื่ออยู่ไปก็พบว่า งานหนักที่สุดกลับไม่ใช่การปลูกป่า แต่เป็นการดูแลรักษาให้เหลือรอด อย่างปลูกต้นไม้ช่วงหน้าฝนก็ต้องคอยกำจัดวัชพืช คอยให้น้ำเวลาฝนทิ้งช่วง ในหน้าแล้งก็ต้องคอยไถและตัดหญ้าทำแนวกันไฟทุกปี ต้องคอยลาดตระเวน เผ่าระวัง และขอความร่วมมือไปยังชุมชนข้างเคียง ความเป็นพระสันโดษ เมื่อปัจจัยสนับสนุนหมด พระนิรันดร์ก็ทำตามอัธภาพ ไม่จ้างแรงงาน รถไถที่เคยซื้อก็จำหน่ายให้ญาติโยมเพราะไม่มีค่าน้ำมัน ทำให้ชาวบ้านที่เคยมาช่วย อุทิศตนมาดูแลโดยไม่หวังค่าจ้าง ถ้าหลวงพ่อกำลังปลูก ที่ตรงนี้อาจจะเป็นของผมก็ได้" นายธนกร น้อยชนะ เป็นหนึ่งในอาสาสมัครที่มาช่วยปลูกป่า เขาเล่าว่าตอนแรกชาวบ้านก็สงสัยว่า พระเข้ามาทำไมปลูกป่าทำไมมากมาย และระแวงสงสัย ยิ่งเห็นท่านไม่เคยจัดงานวัดอะไรเลย แต่มีปัจจัยทำโน่นทำนี่ ชาวบ้านบางคนคิดไปไกลว่าท่านค้ายาบ้าก็มี ญาติโยมเคยถามว่า ท่านปลูกป่าทำไม ท่านก็ว่า ท่านปลูกป่าให้แผ่นดิน ผมได้ยินแล้วยังอึ้ง" อึ้งเพราะไม่เคยคิด แก่กว่านั้น "เลยลองมาช่วยงานท่าน ยิ่งอยู่ก็ยิ่งศรัทธา ท่านไม่เคยขออะไรใครเลย ทำเท่าที่ท่านทำได้ ปัจจัยหมดก็พอ ไม่จ้าง แต่ทำเองไปเรื่อยๆ ไม่ไหววานใคร ท่านว่าท่านเกรงใจ ไม่เคยแจกซองผ้าป่า ถ้ารู้ว่าวัดนี้ไปแจกซองผ้าป่าที่ไหนจับได้เลย วัดนี้ไม่เคยเรียไรเงิน นายธนกร ยืนยัน

14. ชื่อ : พระสมพงษ์ ถาวรธัมโม

รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 11 ปี 2552

วัดदानมุกิตา ต.ศรีแก้ว อ.เลิงนกทา จ.ยโสธร

อายุ : 36 ปี

การศึกษา : ประถมศึกษาปีที่ 4

ระยะเวลาทำงานด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม : 8 ปี (2544-ปัจจุบัน)

การทำงาน :

- ทำแนวป้องกันไฟป่ารอบภูหมากยาง ในพื้นที่ 2,100 ไร่
- ก่อตั้งกลุ่ม ร.ส.ท.ป. ในรูปแบบชาวบ้านอาสาสมัครพิทักษ์ป่า และขยายเครือข่าย

ประสาน

- ความร่วมมือ 3 ตำบลที่อยู่รอบป่าคือ ต.หนองแห่น ต.ศรีแก้ว และ ต.กุดชุม
- สร้างฝายชะลอน้ำที่เป็นโมเดลแบบอีสาน ทั้งแบบถาวร กึ่งถาวร และแบบ

ผสมผสานรวม

105 ตัว

- ปลุกไม้คันทันป่า เช่น ตันจันผา ประตู่ คอนแคน พืชอาหารจำพวก ไม้ไผ่ ไม้ไร่
- สร้างเครือข่ายพระสงฆ์ทำแนวป้องกันไฟป่าในป่าบริเวณใกล้พื้นที่วัด
- จัดอบรมสร้างความเข้าใจให้ชาวบ้านที่อยู่รอบพื้นที่ป่าและเด็กนักเรียน
- ขยายการดำเนินงานเครือข่ายและกิจกรรมทำแนวกันไฟป่าไปยังภูผักหวาน

ระยะทาง 10

กิโลเมตร มีเนื้อที่ป่า 6,800 ไร่

- อบรมเยาวชนและยุวชนต้นกล้า
- จัดโครงการทอดผ้าป่าสมทบกองทุนอนุรักษ์ โดยร่วมมือกับ 3 ตำบลของอำเภอกุด

ชุมคือ ต.หนองแห่น และ ต.กุดชุม

- ประสานความร่วมมือในคณะสงฆ์ที่อยู่รอบป่าและวัดบ้าน เกิดเป็นเครือข่ายพระสงฆ์

- อนุรักษ์ป่าไม้ 12 วัด ได้แก่ วัดอ่างเมย วัดदानใหญ่ วัดถ้ำพระ วัดถ้ำสิม วัดภูหมากพริก วัดผาขาว วัดภูทางเกวียน วัดภูหินปูน วัดภูแฝงม้า และวัดภูกระโจม วัดศรีแก้ว วัดภูขมุก

ผลสำเร็จ :

- ผืนป่าภูหมากยางอุดมสมบูรณ์
- กระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกอย่างกว้างขวางทั้งชุมชนและเยาวชน
- เกิดการมีส่วนร่วมและสร้างความหวงแหนผืนป่าในใจ

แนวคิดการจัดการระบบนิเวศวิทยา

งานอนุรักษ์รักษาป่าเป็นงานใหญ่ ต้องทุ่มแรงกายและแรงใจ ทำคนเดียวก็ไม่ได้ แต่ต้องผนึกความร่วมมือจากหลายฝ่ายถึงจะได้ผลยั่งยืน พระสมพงษ์ ถาวรธัมโม รับหน้าที่ทั้งแกนนำและนักประสานงานสืบทอดในการเชื่อมโยงชุมชน หน่วยงาน สถาบันการศึกษา และเครือข่ายพระสงฆ์ เพื่อต่อจิ๊กซอว์จากพื้นที่สีเขียวเล็กๆ ให้กลายเป็นงานอนุรักษ์ป่าผืนใหญ่รอบภูหมากยาง เพื่อให้ชุมชนมีแหล่งอาหาร แหล่งน้ำ และแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติ

แนวทางในการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม

ตี 4 กว่ๆ ไฟใกล้สว่าง เป็นเวลาเริ่มกิจกรรมทำวัตรของพระภิกษุทั่วไป แต่ตี 4 ในหน้าแล้งบางปี พระบางรูปต้องต่อสู้กับเปลวเพลิงที่โหมพัดเข้าแนวนป่าอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย เมื่อเห็นว่าเพลิงเริ่มซาและมอดดับ กลุ่มภิกษุเหล่านั้นจึงค่อยออกปฏิบัติกิจของสงฆ์ตามปกติ พระสมพงษ์เป็นพระรูปหนึ่งในขณะนั้นอายุ 36 ปี ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่อำเภอภูคดชุม จังหวัดยโสธร เข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์เมื่อปี 2536 หลังจากนั้นได้ท่องเที่ยวธุดงค์อยู่แถบอีสานเหนือ บริเวณจังหวัดนครพนม เลย และอุดรธานี ก่อนจะมาจำพรรษาที่เพิงพักพระร้างบนภูหมากยาง อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร ขณะกลับมาเยี่ยมบ้านเกิดเมื่อปี 2544

ภูหมากยาง มีอาณาเขต 2,100 ไร่ ในบริเวณป่าดงปอ-ดงบังอี มีวัด 3 แห่งคือ วัดอ่ามเมย วัดด่านใหญ่ และวัดดามมุกดา พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสลับซับซ้อนและมีพระจำพรรษาตามภูต่างๆ สมัยนั้นป่าเสื่อมโทรมเพราะชาวบ้านบุกรุกเผาป่า เพื่อจับจองพื้นที่ทำกินและมีไฟป่าเกิดขึ้นทุกปี ท่านกล่าวว่า “ในขณะนั้นเดินเข้าไปในป่า การได้ยินเสียงนกก็ยังได้ยินยาก” สิ่งหนึ่งที่พระสายป่าปฏิบัติจนชินพอๆ กับปฏิบัติธรรมคือ “ปลุกต้นไม้และดับไฟป่า” สองอย่างนี้ ถือเป็นกิจกรรมกิจวัตรของพระป่าเลยก็ว่าได้ กลางค่ำกลางคืนเวลาไฟไหม้มาอยู่ไม่ได้หรอก บางทีไฟไหม้ตอนตี 2 ก็ปลุกพระเณรช่วยกันไปดับ บางทีก็ดับกันจนสว่าง เป็นงานหนัก แคปีแรกที่จำพรรษาที่นี่ ก็ต้องเผชิญกับปัญหาไฟป่าที่เผาผลาญเกือบทั้งเขา “ขึ้นไปดูตอนมันไหม้เสร็จ อาตมาารู้สึกว่า มันร้อนจริงๆ ตอนนั้นก็เริ่มคิดว่า ทำอย่างไรถึงจะรักษาไว้ไม่ให้ไฟไหม้ได้ ตอนแรกก็ไม่คิดอะไร ก็คิดเพื่อตัวเราเองนี่แหละ เพราะถ้าไหม้อย่างนี้ กฎีวิหารของเราจะเป็นอย่างไรในอนาคต หากวันไหนไม่อยู่ ดิถีจินมณฑ์แล้วไฟไหม้ขึ้นมาจะทำอย่างไร

วิธีการแก้ปัญหาป่า

ท่านกล่าวว่า เมื่อมีปมปัญหาก็ต้องค่อยๆ แก้ทีละปม และบางทีถ้ามีหลายปัญหาก็ต้องแก้ทีละปมเหมือนเดิม แต่เป็นแบบคู่ขนานกันไป ไฟไหม้ป่าก็เป็นปัญหาหนึ่ง พื้นที่ที่มีสภาพเสื่อมโทรม มีแต่หญ้าคาขึ้นเต็มไปหมดเป็นอีกปัญหาหนึ่ง อยู่ไปไม่กี่เดือนก็เผชิญกับปัญหาขาดแคลนแหล่งน้ำอีกปัญหาหนึ่ง ท่านจึงเริ่มคิดหาทางอนุรักษ์ป่าและทำแนวกันไฟ โดยปรึกษาราชการกับญาติโยมที่มาวัด หลังจากนั้น เดินทางไปหารือกับครูบาอาจารย์ และก่อตั้งกลุ่ม ร.ส.ท.ป. ตำบลศรีแก้ว เป็นแกนหลักในการดำเนินงานด้านการดูแลอนุรักษ์ป่า และแก้ปัญหาทุกอย่างควบคู่กันไป ถ้าเราไม่ช่วยกันจะปล่อยให้พระทำคนเดียวก็คงไม่ได้หรอก จะปล่อยให้ชาวบ้านทำ เขาก็ต้องทำมาหากิน จะให้ภาระตกที่ใครคนหนึ่งก็คงไม่ได้" การร่วมมือกันจึงจะประสบผลสำเร็จ นี่เป็นแนวคิดหลักของพระสมพงษ์ที่ใช้ในการดูแลพื้นที่ป่า 2,100 ไร่ ซึ่งเป็นป่าอนุรักษ์ในเขตป่าสงวนป่าดงปอแห่งนี้

เชื่อมเครือข่ายเพื่อสร้างป่าผืนใหญ่

เหมือนในมือทุกคนมีจิ๊กซอร์ที่ยังไม่ได้ต่อกันคนละชิ้น ทุกคนรู้ว่าการร่วมมือกันนั้นดี แต่ใครล่ะจะเป็นผู้ประสานเชื่อมโยงความร่วมมือนั้น เริ่มต้นจากทำแนวกันไฟ ถ้าจะเอาไฟให้อยู่ต้องทำทางกันไฟให้ทะลุกันรอบภูหมากยาง นอกจากขอความร่วมมือของชาวบ้าน หน่วยงานอย่างทหาร อบต. ต้องประสานไปยังวัดอ่างเมยและวัดदानใหญ่ที่อยู่ในภูเดียวกัน "พระสงฆ์อยู่ป่าก็มีแนวคิดเดียวกันคือ ต้องการรักษาป่า รักษาต้นน้ำ ดังนั้น เดินข้ามภูไปคุยกับใครท่านก็ให้ความร่วมมือ ท่านว่าท่านก็มีปัญหาเหมือนกัน แต่ก่อนเราต่างคนต่างทำ ต่างหาอุบาย ทำอย่างไรให้ชาวบ้านไม่จุดไฟไม่เผาป่า ทำแนวกันไฟท่านก็ทำของท่านอยู่แล้ว แต่เราไปเชื่อมโยงให้มาต่อกัน วัดदानใหญ่ก็ทำลงมา วัดอ่างเมยก็ทำขึ้นมา เราก็ก้าวไปเจอกัน ป้องกันให้มันได้ทั้งภูเขาไปเลย ก็ค่อยเป็นรูปเป็นร่าง เกียวกันเป็นเครือข่ายพระสงฆ์ พอท่านจะทำทางกันไฟ เราก็ก้าวไปช่วยท่าน พอเราทำ ท่านก็พาลูกศิษย์ลูกหามาช่วย" แนวกันไฟดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2544 ทำไปเรื่อยๆ จนปี 2547 ก็รอบภูหมากยาง เป็นระยะทาง 10 กิโลเมตร ระหว่างแนวมีความกว้าง 5 เมตร หลังจากนั้นก็ขยายไปยังวัดมณฑาทิพย์ ที่อยู่ภูใกล้เคียงอีก 10 กิโลเมตร

สำหรับวัดบ้านที่อยู่ไกลออกไปในเขตอื่นตำบลอื่น หรือวัดที่ไม่ได้อยู่ติดภูเขา พระสมพงษ์ก็ประสานความร่วมมือเหมือนกัน "พอคนในชุมชนเริ่มเข้าใจและร่วมกันรักษาป่า ก็มีปัญหาคณนอกพื้นที่เข้ามาล่าสัตว์ เก็บหาของป่า สมุนไพร ถ้าหน้าแล้งมา ทางไปยาก ความเคยชินของชาวบ้านเขาก็จุดไฟนำไปก่อน เราก็ก้าวไปขอรับรอง ไปคุยกับผู้นำชุมชนว่า ลูกบ้านของท่านเข้ามาเก็บผักหักฟัน เราไม่หวง แต่อย่าจุดไฟ ไฟมันลุกลามไหม้เถียงนาชาวบ้านไหม้สวนเขาๆ ก็เดือดร้อน ท่านก็ช่วยเหลือช่วยพูดให้ สำหรับวัดที่อยู่ในตัวเมืองซึ่งเป็นวัด

บ้าน ท่นก็ขอความร่วมมือที่เหมาะสม เช่น ขอใช้สถานที่เพื่อนัดประชุมเครือข่ายสระสงฆ์ แทนวัดต่างๆ ที่อยู่บนภู ในปี 2550 ท่านเข้าร่วมประชุมพระในเขตตำบลภูแฝงม้า เพื่อหารือว่าจะกำหนดบทบาทของพระต่อการอนุรักษ์แบบไหน

นอกจากสร้างแนวกันไฟที่ใช้วิถีทางทางยังมีการทำ "แนวกันไฟสีเขียว" โดยใช้ต้นจันทน์ซึ่งเป็นไม้พื้นถิ่น ซึ่งญาติโยมเล่าให้ฟังว่าเมื่อก่อนมีเยอะมาก แต่พอปี 2536-2537 มีการซื้อขายกันเยอะจนทุกวันนี้หายาก ต่อมาไฟไหม้จนไม่เหลือสักต้น เมื่อพระสมพงษ์มาจำพรรษา ก็เลยขอกิ่งมาปลูกชำ และเริ่มเพาะเมล็ดเอง ตรงนี้เป็นพื้นที่แล้ง ดินน้อย เป็นดานอย่างนี้ ต้นไม้อื่นจะขึ้นได้ยากและลำบาก ตอนนั้นก็มียอดจันทน์ ปลูกไปแล้ว 40,000 กว่าต้น แล้วก็มีพืชอาหาร พวกไผ่รวก ไผ่ไร่ มะขามป้อม ตำว เพาะป่าถูกไฟไหม้หมดเลยปลูกพืชอาหาร กับคอนแค้นกำลังเริ่มเพาะ แนวกันไฟสีเขียว จะช่วยทำให้มีความร่มรื่นในหน้าแล้ง จันทน์เป็นพืชชอบน้ำ บริเวณที่มีต้นจันทน์ผาจะเย็น และเมื่อไฟมา ก็สามารถช่วยชะลอได้บ้าง กิจกรรมการปลูกก็ไม่ได้ทำใหญ่โต แค่ญาติโยมขึ้นมาช่วย 2-3 คน ก็ปลูกได้เลย ปัญหาที่แก้คู่ขนานกันกับแนวกันไฟคือ การสร้างฝายชะลอน้ำ เพราะหน้าแล้งไม่มีน้ำ เมื่อท่านเดินสำรวจภูก็พบว่ามียอดน้ำอยู่จุดหนึ่ง มีพ่อใหญ่สุขไปทำฝายแบบชั่วคราวไว้ ก็จัดการรื้อและขุดให้ลึก ใช้ปูนก่อเพื่อให้การกักเก็บน้ำได้ผลมากกว่า และใช้ประโยชน์มาจนถึงปัจจุบัน

โมเดลฝายชะลอน้ำแบบอีสาน ไม่เหมือนฝายทางภาคเหนือที่เป็นเป็นฝายเพื่อชะลอน้ำจริงๆ แต่ฝายของภาคอีสานต้องกักน้ำไว้เพื่อให้อยู่นิ่ง ยืดเวลาน้ำในลำห้วยให้อยู่นานขึ้น ลักษณะน้ำของพื้นที่นี้เป็นน้ำขับ ไหลเอื่อยๆ ตลอด ไม่มากแต่ไหลเรื่อยๆ ทำให้มีน้ำใช้ได้ถึงเดือนมีนาคม ซึ่งปกติ แค่เดือนพฤศจิกายนน้ำก็จะแห้งหมด จนถึงปัจจุบันมีการทำฝายชะลอน้ำทั้งแบบถาวร กึ่งถาวรและแบบผสมผสาน รวม 105 ตัว ท่านบอกว่า งานทั้งหมดถ้าไม่ได้รับความร่วมมือไม่มีทางทำได้สำเร็จ เมื่อดำเนินการอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง ก็เริ่มเชื่อมโยงและสร้างเครือข่ายเพิ่มขึ้น โดยขยายเครือข่าย ร.ส.ท.ป. ไปครบ 10 หมู่บ้าน ทุกทั้ง ตำบลศรีแก้ว และประสานความร่วมมือไปยังชุมชน และวัดทั้ง 3 ตำบล ที่อยู่รอบป่าคือ ตำบลหนองแห่น ตำบลกุดชุม และ ตำบลศรีแก้ว เมื่อมีแนวร่วม สิ่งก็ตามมากับคนจำนวนมากคือ ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน ทั้งน้ำมันรถ อาหาร น้ำดื่ม จึงร่วมมือกับ 3 ตำบล และประสานคณะสงฆ์ที่อยู่รอบป่า 10 วัด จัดโครงการทอดผ้าป่าสมทบกองทุนอนุรักษ์ "งานอนุรักษ์นี้ ถ้าจะของบประมาณจากหน่วยงานไหนก็เป็นเรื่องยาก ไปขอหน่วยงานก็บอกให้ไปขอ อบต. ไปขอ อบต.ก็เงินน้อยเจียดมามาก อาตมาเลยคิดทำผ้าป่า ให้พ่อมีงบประมาณเป็นค่าน้ำมันรถ อาหาร น้ำดื่ม ก็ได้ความอนุเคราะห์จากหลายหน่วยงาน เอาเงินไปอุดหนุนจนเจือเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อมรักษาป่า" ด้วยตระหนักดีว่า เยาวชนรุ่นหลังจะเป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์ป่าต่อไป ในปี 2549 ท่านเริ่มทำจดหมายเชื่อมไปยังโรงเรียนในละแวกชุมชน เช่น โรงเรียนบ้านศรีแก้ว โรงเรียนศรีแก้วประชาสรรค์ จัดกิจกรรมอบรมการอนุรักษ์ขึ้น เพื่อหวังเพาะเมล็ด

พันธุ์สร้างจิตสำนึกในการรักษาป่าให้กับเด็กๆ และขยายผลไปยังพ่อแม่ผู้ปกครองให้ช่วยกันดูแลไฟป่าและลดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า

ในปี 2550 มีการจัดอบรมพร้อมกัน 3 โรงเรียนคือ โรงเรียนศรีแก้ว โรงเรียนโคกใหญ่ และโรงเรียนบ้านหนองบึงกาน ซึ่งแม้จะไม่ได้อยู่บริเวณภู แต่เชิญมาเพราะผู้ปกครองมักเข้ามาล่าสัตว์ จึงต้องกระจายความรู้ออกไป ปัจจุบันมีการจัดอบรมแก่เยาวชนครบทุกโรงเรียนรอบ 7 หมู่บ้าน มี 4 โรงเรียน จัดกิจกรรมเดินป่าศึกษาธรรมชาติ ปี 2551 มีโครงการอบรมต้นกล้าเยาวชน ปี 2552 มีกิจกรรม 3 ครั้ง ประเด็นการอบรมก็เป็นเรื่องปัญหาไฟป่า การลักลอบตัดไม้ทำลายป่า เพื่อให้เยาวชนช่วยบอกผู้ปกครองบอกต่อว่าดีไม่ดีอย่างไร ต่อมาเด็กๆ ได้มีการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนดูแลรักษาป่าและจัดกิจกรรมสำรวจป่าอย่างเป็นรูปธรรม "พวกหนูคิดอยากสำรวจป่ากันอยู่บ้างแต่ไม่รู้จะเริ่มยังไง พอมีพระอาจารย์ก็ทำให้มีกำลังใจมากขึ้น" พิมพา อภัยพันธ์ หนึ่งในแกนนำศึกษาเส้นทางธรรมชาติของโรงเรียน ได้เข้าร่วมกิจกรรมและนำไปสานต่อให้น้องๆ โดยใช้วิธีตั้งฐานความรู้แต่ละฐานให้มีชีวิตชีวาแทรกตำนานพื้นบ้านสนุกๆ พร้อมๆ กับหย่อนเมล็ดพันธุ์จิตอาสา อนุรักษ์ และหวงแหนป่าลงในหัวใจเด็กๆ "เด็กเล็ก อาตมาให้เพาะต้นไม้ ให้เด็กๆ มีจิตสำนึก เพาะกับมือปลูกกับมือ เขาก็จะดูแล รู้สึกผูกพัน ส่วนเด็กโต กลุ่มเยาวชนต้นกล้า อาตมาจัดอบรม 2 วัน หลังจากนั้น เขาก็รวมตัวกัน จัดกิจกรรมรักษาป่า ทำแนวกันไฟ เรียนรู้เรื่องสมุนไพร ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ และเป็นมัลติเทคนิคน้อย"

พระครูบรรพตธรรมสมาจาร เจ้าอาวาสวัดภูหมากพริก หนึ่งในเครือข่ายพระสงฆ์ให้ความเห็นเกี่ยวกับการทำงานของพระสมพงษ์ว่า "งานเกี่ยวกับป่ามันยาก แคร่รักษาป่าป้องกันไฟป่าอย่างเดียวก็นั่นมาก แต่พระสมพงษ์ยังป้องกันสิ่งที่จะเข้ามาทำลายป่าไว้ด้วย บางทีท่านถูกตำราว่ามั่ววนวายทั้งๆ ที่อยากจะช่วยเขา แต่ก็ยังทำไป จนชาวบ้านเห็นความตั้งใจและเห็นผลลัพธ์เอง" การดำเนินงานคืบหน้าไปเรื่อยๆ แม้จะมีความขัดแย้งบ้าง พระสมพงษ์ว่า เป็นเรื่องธรรมดา "แรกๆ ชาวบ้านไม่เข้าใจว่า ทำไมต้องรักษาป่า ต้องกันไฟ อาตมาก็พูดคุยให้ฟัง ขอความร่วมมือ สองปีแรก มีนายทุนเข้ามาทำไม้ ตัดไม้ อาตมาก็ใช้วิธีให้บุคคลที่น่าเชื่อถือในหมู่บ้านเข้าไปคุยทำความเข้าใจ แรกๆ เขาก็ไม่ยอม แต่ต้องใช้เวลาขอร้องเขา พอถึงกลุ่มมวลชนเขาก็เกรงใจ" หลังจากพระสมพงษ์มาอยู่ ปัญหาตัดไม้ทำลายป่าค่อยๆ หดไป และตั้งแต่ทำแนวกันไฟรอบภู ป่าก็เริ่มสมบูรณ์ฟื้นตัว คราวนี้หน่อไม้ป่าเห็ด ไม้รวก ไม้ไร่ ดอกกระเจียว สมุนไพรทั้งหลายก็เริ่มมีให้เห็น ...ความอุดมสมบูรณ์กำลังเริ่มกลับมาเป้าหมายของท่านไม่ได้หยุดแค่นี้ ท่านทำไปเรื่อยๆ ยอมรับว่ามีอุปสรรคบ้าง หรือบางครั้งก็ไม่สำเร็จ "แต่ค่อยๆ ผ่านไปได้ ถ้าเจอปัญหาที่มันหนักๆ มันทำลายดี ถ้าปีนี้ยังไม่ได้ ปีหน้าก็จะทำได้ อย่างไฟป่า ถูกเขาลูกนี้เสร็จแล้ว ภูเขาลูกนั้นยังมีปัญหา ก็เข้าไปคุย หาวิธีการ ผนึกกำลังกันเข้าไป"

จากป่าหญาคา ก็กลายเป็นปารมริน ชาวบ้านได้เข้ามาใช้ประโยชน์ สัตว์ป่าเพิ่มขึ้น สัตว์น้ำหายากในท้องถิ่นเริ่มมีให้เห็น โดยเฉพาะ "ปูแป้ง" ที่มีกระดองสีม่วง ลำตัวและขาสีส้ม อาศัยอยู่ตามซอกหินริมห้วย เป็นสัญญาณว่าความอุดมสมบูรณ์กำลังจะกลับมาเคยมีคนช่างสังเกตบอกว่า คนไทยเก่งกีฬาอะไรที่เล่นคนเดียว แต่พอให้เล่นเป็นทีมที่ไร เห็นจะออกแนว เจิงซะมากกว่า จะโทษว่าเล่นเป็นทีมไม่ได้ หรือจะโทษว่าโค้ชไม่ดี วิสัยทัศน์ และการจัดการ จึงเป็นเรื่องสำคัญ การอนุรักษ์ป่าก็ไม่ต่างจากการเล่นกีฬาเป็นทีม และทีมที่ดีก็จำเป็นต้องมี โค้ชที่ดี พระสมพงษ์ ถาวรธัมโม เปรียบเสมือน "โค้ช" ที่ดีฝึกปฎิภาหมากยาง 2,100 ไร่ แนวร่วมทั้งตำบลศรีแก้วและพื้นที่ใกล้เคียง เป็นผลงานของ "ทีม" ที่พิสูจน์ได้

ภาพที่ 4.39 : พระสมพงษ์ ถาวรธัมโม

15. พระสุวรรณ คเวสโก

รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 11 ปี 2552

ที่อยู่ : วัดป่ายาง หมู่ 4 ต.ท่าจั่ว อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช 80280

อายุ : 61 ปี

การศึกษา : - ประถมศึกษาปี 4 โรงเรียนบ้านคู้วังวัว
- ด้านพระพุทธศาสนา จบนักธรรมเอก (2541)
- ด้านสังคม ผู้ทรงคุณวุฒิและคุณธรรมควรแก่ปริญาศิลปศาสตร์ มหาบัณฑิต กิตติมศักดิ์เอกการบริหารพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช (2551)

การทำงาน :

- ปี 2529 รวมกลุ่มในพื้นที่ 3 หมู่บ้าน จัดตั้ง "กลุ่มทำน้ํายาง" ณ บ้านคู้วังวัว อ.พิปูนพร้อมกับศึกษารรรมะของท่านพุทธทาส
- ปี 2538 บวชที่วัดป่ายาง เพื่อพัฒนาสังคมแนวพุทธ
- ปี 2542 ก่อตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ และเป็นพี่เลี้ยงกลุ่มฯ ใช้พุทธศาสนาเป็นแกนดำเนินการ และใช้แนวทางประชาสังคมมาจัดการปัญหา
- ปี 2543 จัดตั้ง "เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต จ.นครศรีธรรมราช" มีเครือข่าย 23 กลุ่ม ใน 14 อำเภอ มีเงินหมุนเวียนกว่า 40 ล้านบาท เงินสวัสดิการ 5 ล้านบาท และสมาชิก 4,000 คน
- สร้างแปลงสาธิต และฐานเรียนรู้ต่างๆ เพื่อเป็นสถานที่ฝึกอบรมให้กับเยาวชนเกษตรกรและคนทั่วไป โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลาง เช่น โรงปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ แปลงสาธิตเกษตรผสมผสาน โรงงานผลิตน้ำดื่ม เป็นต้น
- ขยายความรู้การปลูกพืชผสมผสานไปสู่พื้นที่สาธารณะ 8 แห่ง พื้นที่ที่ 656 ไร่ และสวนผสมผสาน 57 ราย พื้นที่ 476 ไร่

ระยะเวลาทำงานด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม : 10 ปี (2542 -ปัจจุบัน)

ผลสำเร็จ :

- เกิดความร่วมมือและนำแนวคิดจากสันตโตโสภณ ศูนย์กสิกรรมธรรมชาติ มาขยายผลต่อผู้มาฝึกอบรม และหน่วยงานต่างๆ
- เป็นศูนย์เรียนรู้ให้กับเกษตรกร เยาวชน และผู้สนใจ ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแบบครบวงจรทั้งในจังหวัดและภาคใต้

แนวทางการจัดการระบบนิเวศวิทยาภายในวัด

พระสุวรรณ คเวสโก อดีตสหยาเกา เริ่มภารกิจ “การจัดการฟื้นฟูชุมชน” ด้วยการนำหลักธรรมและประสบการณ์การจัดการองค์กรจากการอยู่ในป่า มาใช้ในการจัดการชุมชน ใช้กลยุทธ์การฟื้นฟูชุมชนด้วยการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้าน จากนั้นขยายผลออกไปอีก 23 กลุ่ม ใน 14 อำเภอทั่วจังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อขับเคลื่อนแนวคิดการพึ่งตนเอง จัดตั้งศูนย์กิจกรรมธรรมชาติวัดป่ายาง ด้วยหลักการ “สร้างคนให้เป็นนายจ้าง” สร้างโรงงานน้ำดื่ม โรงปุ๋ยชีวภาพ ทำแก๊สชีวภาพ น้ำส้มควันไม้ เผาถ่าน เกษตรอินทรีย์ กลายต้นแบบการจัดการพื้นที่เกษตรกรรมเชิงเดี่ยวให้เป็น “สวนสมรม”

ท่านย้อนอดีตในฟังว่า พระสุวรรณ คเวสโก หรือ พระเสรี รอดรัตน์ เกิดที่บ้านคู้วังวัว หมู่ที่ 5 ตำบลควนกลาง อำเภอพิปูน จังหวัดนครศรีธรรมราช ปัจจุบันอายุ 61 ปี และเป็นเจ้าอาวาสวัดป่ายาง ตำบลท่าจั่ว อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ในวัยเด็กเรียนจบแค่ชั้นประถม 4 ที่โรงเรียนบ้านคู้วังวัว หลังจากนั้นก็ออกมาช่วยพ่อแม่ทำนาและรับจ้างทั่วไป จนอายุได้ 18 ปี จึงชวนพ่อกับแม่ไปหาซื้อที่ดินที่ตำบลคลองฉนวน อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปี 2513 ท่านและเพื่อนบ้านประมาณ 10 คน ถูกทางการตั้งข้อหาการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ ในขณะนั้นไม่เคยรู้ว่า คอมมิวนิสต์เป็นอย่างไร และไม่รู้จักใครด้วย” เมื่อถูกกล่าวหา ท่านกับเพื่อนจึงชวนกันหนีไปกบดานเป็นเวลากว่า 2 ปี และในที่สุดก็ได้พบกับพรรคคอมมิวนิสต์จริงๆ คราวนี้เลยได้เป็นสหายจริงๆ สมกับที่ถูกทางการกล่าวหา และมีชื่อว่า “สหายสุวรรณ”

ออกจากป่ามาในปี 2527 ก็มาทำการค้าเล็กๆ ทำได้ประมาณ 2-3 ปี จากนั้นก็ย้ายครอบครัวกลับไปที่บ้านคู้วังวัวอีกครั้ง ไปทำสวนและรวมกลุ่มกับคนในพื้นที่ 3 หมู่บ้าน เป็นกลุ่มทำนํ้ายาง ทำอยู่ประมาณ 4-5 ปี ก็ประสบปัญหาขายไม่ได้ จึงหยุดดำเนินการ ระหว่างนั้นได้มาศึกษาธรรมะของท่านพุทธทาส ณ วัดสวนโมกข์ หลังจากได้ศึกษาธรรมอยู่ประมาณ 7 ปี พบช่องทางการพัฒนาสังคมแนวพุทธ จึงตัดสินใจบวชและจำพรรษาที่วัดป่ายาง ในเดือนมีนาคม ปี 2538 ท่านกล่าวว่า ที่อาตมามาวบวชนั้น เป็นการบวชอย่างมีเป้าหมาย ไม่ได้มาบวชเพื่อสร้างฐานะ ไม่ได้มาบวชเพื่อแสวงหาลาภยศ แต่เป็นการมาบวชเพื่อสร้างสังคมใหม่ เราต้องการให้สังคมอยู่ดี กินดี อยู่ดีก็คืออยู่โดยปราศจากอบายมุข กินดีก็คือ กินอาหารที่ปลอดภัยจากสารเคมี”

การประยุกต์ใช้ธรรมะเข้ากับสิ่งแวดล้อม

ยุทธศาสตร์การสร้างสังคมอยู่ดี กินดีของท่านจึงเริ่มจากภารกิจ “ฟื้นฟูชุมชน” ด้วยการออกอุบายเพื่อเรียกศรัทธา ต้องเอาเงินเป็นเครื่องมือโดยนำธรรมะเข้าไป ไม่จำเป็นต้องบอกให้รู้ตัว แต่ยังเกรงว่าศรัทธาของเราจะพอหรือยัง จึงทดสอบด้วยการขอเงินชาวบ้านคนละ 100 บาท โดยไม่ต้องถามว่าจะเอาไปทำอะไร ถือว่าท่านสุวรรณหอกก็แล้วกัน ตั้งเป้าไว้ 3,000 บาท แต่เก็บเงินจริงได้เกินความคาดหมาย โดยเก็บได้ 8,000 กว่าบาท เมื่อเห็น

ภาพที่ 4.40 พระสุวรรณ

ชาวบ้านศรัทธาแน่นนอนแล้ว ก็ได้เชิญนายฝาก คุณตรีถวัลย์ ผู้ร่วมก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์บ้านศิรีวัง มาให้แนวคิดและแนวปฏิบัติแล้ว ท่านยังชวนแกนนำชุมชนบ้านป่ายางหลายคนมาปรึกษาหารือ เพื่อเป็นคณะทำงานประกอบด้วย นายจาย นนทเกท, นายเอียด ภูธรภักดี, ดร.ไมตรี จันทรา, นายณรงค์ จุลแก้ว และนางนที นนทเกท โดยให้ ดร.ไมตรี จันทรา จากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช เป็นผู้จัดการระเบียบการต่างๆ เพื่อนำเงิน 8,000 บาท มาจัดตั้งกองทุนโดยใช้ชื่อว่า “กลุ่มเมตตารธรรม” และให้คณะทำงานออกเผยแพร่แนวคิดของกลุ่มฯ ให้ชาวบ้านป่ายางรับทราบทั่วกัน

ปลายปี 2541 มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ (นำโดย-คุณกิม ภคเมธาวิ) ประสานงานให้พระสุวรรณ ร่วมเวทีสัมมนากับพระนักพัฒนาจากทั่วประเทศที่วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด เป็นเวทีที่ร่วมกันหาแนวทางในการนำพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้กับองค์กรการเงินชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ผลจากการแลกเปลี่ยนในเวทีได้ นำกลับมาพัฒนาในพื้นที่ ให้สอดคล้องกับแนวทางที่คณะทำงานวางเค้าโครงไว้ หลังจากนั้นก็ประชาสัมพันธ์เชิญชวนชาวบ้านป่ายางมาเป็นสมาชิก โดยได้เปลี่ยนชื่อกลุ่มเป็น “กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต”

พระสุวรรณ กล่าวว่า วันที่ 25 มกราคม 2542 เป็นวันก่อตั้งกลุ่มสัจจะฯ มีสมาชิก 411 คน (ชาย 143 คน หญิง 155 คน เด็กชาย 76 คน และเด็กหญิง 37 คน) จาก 115 ครัวเรือน ได้เงินเข้ากองทุนสวัสดิการ 18,280 บาท เงินสัจจะฯ 14,420 บาท โดยใช้หลักปฏิบัติ คือ กลุ่มสัจจะฯ จะใช้แนวพุทธศาสนาเป็นแกนกลางในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม และแนวทางประชาสังคมมาจัดการปัญหา ไม่ใช่หลักกฎหมายและนิติศาสตร์ เวลาเกิดปัญหาเราจะเอาธรรมเอาศีลมาอธิบายชี้ให้เห็น ยกกรณี บาป-บุญ-คุณ-โทษ มาเป็นข้อบังคับ ถือว่าประสบความสำเร็จจากการบริหารจัดการกลุ่มสัจจะฯ จึงได้ขยายผลไปทั่วจังหวัด

นครศรีธรรมราช โดยจัดตั้งเป็น "เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิตจังหวัดนครศรีธรรมราช" ในวันที่ 20 มีนาคม 2543 ปัจจุบัน มีเครือข่าย 23 กลุ่ม จาก 14 อำเภอ มีเงินหมุนเวียนประมาณ 40 ล้านบาท สมาชิกกว่า 4,000 คน กรรมการ 124 คน และเงินสวัสดิการกว่า 5 ล้านบาท

แนวคิดในการฟื้นฟูป่าไม้

หลังจากนั้น พระสุวรรณมีแนวความคิดที่จะใช้ฐานกลุ่มออมทรัพย์มาทำกิจกรรมต่อเนื่อง โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา แนวคิดนี้ได้รับการสนับสนุนจากหลายหน่วยงาน ทั้งสถานศึกษา หน่วยงานของรัฐ และองค์กรอื่นๆ ในการสร้างแปลงสาธิตและฐานการเรียนรู้ต่างๆ เพื่อเป็นสถานที่ฝึกอบรมให้กับเยาวชน เกษตรกร และผู้สนใจทั่วไป เป็นหลักสูตร 5 วัน 4 คืน มีผู้เข้ารับการอบรมตั้งแต่ปี 2551-ปัจจุบัน กว่า 2,500 คน "การฝึกอบรมจะสอนให้เป็นนายจ้าง มากกว่าลูกจ้าง จะมีการติดตามผลว่าแต่ละคนได้นำกลับไปปฏิบัติได้แค่ไหน และพบว่าการปลูกพืชผสมผสานนั้น มีผู้นำไปขยายต่อ คือปลูกในพื้นที่สาธารณะ จำนวน 8 พื้นที่ รวมพื้นที่สาธารณะ 656 ไร่ ส่วนพื้นที่สวนผสมผสานนั้นมี 57 ราย เนื้อที่รวม 476 ไร่" ปัจจุบัน กิจกรรมต่างๆ ภายในวัดป่ายางมีชาวบ้านมาช่วยงานประมาณ 50 คน ทั้งโรงผลิตน้ำดื่ม โรงปุ๋ยชีวภาพ ผลิตภัณฑ์เหล่านี้จำหน่ายทั่วภาคใต้ในราคาย่อมเยาเพื่อลดค่าใช้จ่าย เป็นงานอนุรักษ์ที่ดำเนินไปพร้อมกับสร้างความเข้มแข็งชุมชน

ภาพที่ 4.41 บริเวณวัดป่ายาง

16. พระครูเกษมธรรมรังษี (ถาวร เขมรสิโย)

รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 12 ปี 2553

วัดสุทธาวาส ต.โมถ่าย อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี 84110 โทร 089 875 2531

อายุ : 76 ปี (54 พรรษา)

การศึกษา : ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 (พ.ศ. 2487) ทางธรรมวิทยฐานะ น.ธ.เอก

การทำงาน :

- เจ้าคณะตำบลป่าเว อำเภอไชยา
- เจ้าอาวาสวัดสุทธาวาส ตำบลโมถ่าย อำเภอไชยา
- อุปัชฌายาจารย์ ตำบลโมถ่าย ตำบลปากหมาก และพื้นที่อำเภอไชยา
- ประธานโครงการวัดวิถิพุทธเฉลิมพระเกียรติฯ (ภาคใต้)
- ประธานที่ปรึกษา โครงการบูรณาการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก เยาวชน และครอบครัว
จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- ประธานที่ปรึกษา เครือข่ายองค์กรชาวบ้านรักษ์ป่า จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- ที่ปรึกษาเครือข่ายป่าชุมชนภาคใต้

แนวคิด : ปลูกต้นไม้และดูแลรักษาป่าในพื้นที่ป่าเดิมให้มากที่สุด

ระยะเวลาในการทำงานอนุรักษ์ : ปี พ.ศ. 2502 - ปัจจุบัน

กิจกรรม :

- การปลูกป่าและรักษาป่าดั้งเดิม พื้นที่สำนักสงฆ์ทุกแห่งในตำบลโมถ่ายและตำบลปากหมาก อำเภอไชยา จำนวน 4,043 ไร่
- การใช้หลักธรรมะสั่งสอนผู้คนให้มีจิตสำนึกอนุรักษ์ป่าไม้และการลงมือปลูกป่า การนิมนต์สามเณรจากวัดต่างๆ ในพื้นที่ที่มาบวชในภาคฤดูร้อน มาร่วมเดินธรรมาศตรา
- ศึกษาระบบนิเวศในป่าต่างๆ ที่ท่านได้ปลูกและดูแลรักษา เป็นการสร้างให้เด็ก เยาวชนและชุมชนให้มีศีลธรรมควบคู่ไปกับการปลูกป่าและรักษาป่า เพื่อรักษาวิถีชีวิตให้มีความสุขและยั่งยืน

ผลสำเร็จ :

- ในระยะเวลากว่า 50 ปี ปลุกต้นไม้ไปแล้วนับล้านต้น ก่อเกิดพื้นที่ป่าสีเขียวทั้งที่กันแนวเขตป่าอนุรักษ์ไว้และปลูกเพิ่ม
- รวมการสร้างพื้นที่สีเขียวกว่า 4,043 ไร่ ผืนป่าที่ฟื้นฟูและสร้างใหม่ได้อาศัยเป็นร่มเงา แหล่งอาหาร แหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าเป็นแหล่งซับน้ำ ที่ให้กับแหล่งน้ำต่างๆ ของลุ่มน้ำชียา ให้ชาวบ้านทั้งอำเภอไชยาได้ใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต
- สร้างคนรุ่นใหม่โดยมอบหมายกิจกรรมให้ทำ เพื่อให้สามารถสืบทอดงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

แนวทางการจัดการระบบนิเวศวิทยา

เป็นเวลานานกว่า 50 ปี ที่พระครูเกษมธรรมรังษีหรือ "หลวงพ่อดำ" ได้ทุ่มเทแรงกายแรงใจเพื่อรักษาป่าต้นน้ำลำธารของอำเภอไชยา ตามคำขอของท่านอาจารย์พุทธทาส ท่านได้ชักชวนชาวบ้าน พระ และเยาวชนมาช่วยกันดูแลรักษาป่าที่มีอยู่เดิม โดยการไม่ตัดไม้ ไม่ขายไม้ และปลูกเสริมในพื้นที่ป่าที่ถูกทำลาย ฟื้นฟูและดูแล ควบคู่กับการเผยแพร่ธรรมะ ใช้หลักพุทธศาสนาในการสอนให้คนรักสิ่งแวดล้อม ตลอดจนเพาะพันธุ์กล้าไม้เพื่อใช้ปลูกและแจกจ่ายให้ผู้คนทั่วไป จนได้รับการยกย่องให้เป็น "เสาหลัก" ของนักอนุรักษ์ป่าในอำเภอไชยา

แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้

พระครูเกษมธรรมรังษี กล่าวว่า “สมัยที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี เขามองว่าท่านอาจารย์พุทธทาสเป็นคอมมิวนิสต์ฝ่ายพระ ก็ส่งตำรวจสันติบาลมาประกบเย็นวันหนึ่งมานั่งคุยกันใต้ต้นการเวก วัดศาลาทั้ง (วัดชยาราม) มีอาจารย์พุทธทาส พระอาจารย์สุชน พระอาจารย์สมนึก ลุงรับ (จำนามสกุลไม่ได้) อาตมาและอีกคนหนึ่ง ซึ่งเรารู้ภายหลังว่าเขาเป็นสันติบาล” ท่านพระครูเล่าต่อว่า เมื่อเวลาสามทุ่มตอนกลางคืน อาจารย์พุทธทาสมาพูดกับอาตมาว่า ...คุณดำถ้าจะไม่สึก ช่วยหาทางขัดคอคนให้ที่เราจะไม่ทันตาย แต่ต้นน้ำลำธารของไชยา ทำชนะ ทำฉาง คีรีรัฐนิคม จะมีคนอพยพมาอยู่กันมากมาย เขามาอยู่แล้วจะทำลายป่า สร้างสวน สร้างบ้าน...อาตมาตอบว่า...ผมจะหาญ (กล้า) ขัดคอเขาหรือครับ ดีไม่ดีเดี๋ยวนอนฉีวรแดงกลางถนนหรือกลางวัดนะอาจารย์...

ท่านอาจารย์พุทธทาสตอบว่า...อยู่กับเรามาหลายปี เอาความฉลาดไปใช้ให้มากๆ หน่อยสิ...อาตมาคิดดูแล้ว เลยทำให้หลังจากนั้นมา อาตมาปลูกป่าอนุรักษ์ป่าหน้าดูเลยนะโยม ปลูกมา 50 กว่าปีแล้ว เมื่อมีผู้ถามว่าท่านคิดอย่างไรจึงมาปลูกป่า พระครูเกษมธรรมรังษี ได้เล่าเหตุการณ์ครั้งนั้นมาเล่าให้ฟังด้วยน้ำเสียงที่สดใส ใบหน้ามีรอยยิ้มและแววตาที่เป็น

ประกาย แม้แต่ในการบรรยายธรรมให้ญาติโยม หรือการสอนศีลธรรมให้กับเยาวชน ท่านก็จะเริ่มด้วยอารัมภบทถึงเรื่องราว ที่เป็นจุดเปลี่ยนความคิดของพระหนุ่มรูปหนึ่งที่หล่อหลอมจนเป็น “หลวงพ่อดำ” พระนักอนุรักษ์ป่าที่คนทั้งอำเภอไชยารู้จักและให้ความนับถือในวันนี้

แนวคิดในการฟื้นฟูป่าไม้และสิ่งแวดล้อม

พระครูเกษมธรรมรังษี (ถาวร เขมรสิโย) หรือ “หลวงพ่อดำ” มีชื่อเดิมว่า นายถาวร ไมอินทร์ เป็นชาวดำบลปากหมาก อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี อุปสมบทเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2499 ณ วัดโจนาราม (วัดปากหมาก) และศึกษาจนสำเร็จนักธรรมตรี, โท ตามลำดับ ต่อมาในปี 2500 ย้ายไปจำพรรษาที่วัดชยาราม (วัดศาลาทิง) เพื่อศึกษาต่อจนสำเร็จนักธรรมเอก ปี 2502 ได้ย้ายไปจำพรรษาที่วัดธารน้ำไหล (สวนโมก-ขพลาราม) เป็นศิษย์ของท่านอาจารย์พุทธทาส (พระธรรมโกษาจารย์) จึงได้ซึมซับการดำเนินชีวิตตามแนวทางของท่านพุทธทาส ทั้งการใช้ชีวิตด้วยวิถีพอเพียงร่วมกับธรรมชาติ ตามแบบวิถีพุทธ รวมถึงการตระหนักถึงคุณค่าของป่าไม้

มีอยู่เรื่องหนึ่งที่ท่านเล่าให้ลูกศิษย์ฟังเสมอว่า เมื่อครั้งที่ท่านอยู่ที่สวนโมกข์ฯ ท่านอาจารย์พุทธทาสได้ให้พระภิกษุปฏิญาณตนก่อนเข้าบรมาว่า “ข้าพเจ้าทั้งหลายจะเลิกสูบบุหรี่โดยเด็ดขาดแต่ไม่นานก็มีพระหลายรูปแอบสูบบุหรี่ รวมทั้งท่านด้วย ตอนนั้นท่านอาจารย์พุทธทาสเดินมาด้านหลัง ท่านไม่ทันเห็นก็นั่งสูบบุหรี่อย่างสบายใจ

ท่านพุทธทาส กล่าวว่า อ้าว! คุณดำ ยังสูบบุหรี่อยู่อีกหรือ แสดงว่าคุณโกหกผม โกหกตัวเอง ต่อไปถ้าคุณไม่เลิก แล้วได้เป็นขรวัตร เป็นเจ้าอาวาสแล้วนี่จะมีใครเชื่อคุณ สันสอนลูกศิษย์ก็จะมีใครเชื่อฟังคุณ” ในขณะที่นั้นท่านตกใจมากและด้วยความเคารพท่านพุทธทาส จึงทำให้นับจากวันนั้นท่านก็ไม่เคยสูบบุหรี่อีกเลย และพบว่าเมื่อประหยัดเงินค่าซื้อบุหรี่ ก็รวบรวมนำไปซื้อต้นไม้มาปลูกเสริมในสวนโมกข์ฯ ได้หลายต้น ดังนั้น เมื่อท่านพุทธทาสเอ่ยปากขอให้ท่านช่วยดูแลปกป้องป่าต้นน้ำไชยา ท่านจึงลงมือทำอย่างเต็มที่จนถือเป็นภารกิจทั้งชีวิตเลย

ปี 2507 ท่านไปจำพรรษาที่วิทยาลัยสงฆ์จิตภาวัน (กิตฺวุฒโท) เพื่อศึกษาพระธรรมเป็นเวลา 2 ปี จากนั้นได้กลับมาจำพรรษาที่อำเภอไชยา และเริ่มทำงานอนุรักษ์ป่าไม้ ปลูกป่า ในพื้นที่ตำบลปากหมากอย่าง ต่อเนื่อง ในปี 2514 ได้รับการแต่งตั้งเป็นรักษาการเจ้าอาวาสวัดสโมสร์ ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา และในปี 2515 ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระปลัดถาวร เขมรสิโย ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดวิโรจนาราม และเป็นพระธรรมทูตพิเศษในถิ่นทุรกันดาร ทำให้ท่านต้องออกพื้นที่เพื่อสอนศีลธรรม และพบเห็นการตัดไม้ทำลายป่าในหลายพื้นที่ ท่านจึงชักชวนชาวบ้านให้มาร่วมกันปลูกต้นไม้มากขึ้น “ตอนนั้นที่ป่าช้าของวัดวิโรจนารามเนื้อที่กว่า 15 ไร่ มีต้นไม้ใหญ่อายุหลายร้อยปีอยู่เต็มไปหมด มีคนจากนครปฐมมาขอซื้อไม้ทั้งหมด

ในราคาสองแสนบาท โดยติดต่อผ่านกำนันและกรรมการวัด ค็นนั้นตอนสามทุ่ม เขาก็มาที่วัดกัน นัดมาจ่ายเงินกัน อาตมาก็เข้าไปขวาง บอกว่าเงินสองแสนเราหาเองได้ แต่ต้นไม้ใหญ่ๆ โตๆ อย่างนี้ไม่มีอีกแล้ว อาตมาไม่ขาย ไม่กลัวด้วย เดียวนี้ต้นยางนาใหญ่ๆ ในป่าช้านั้นก็ยังอยู่ กลายเป็นสวนป่าที่มีต้นไม้ใหญ่ๆ ให้ความชุ่มชื้น ให้น้ำแก่คลองปากหมากมาถึงปัจจุบันนี้" ต่อมา ชาวบ้านได้นิมนต์หลวงพ่อดำมาเป็นเจ้าอาวาสวัดสุทธาวาส (วัดโมถ่าย) ตำบลโมถ่าย ซึ่งเป็นเหมือนตำบลพี่น้องกับตำบลปากหมาก เนื่องจากเจ้าอาวาสองค์เดิมมรณภาพลง การมาอยู่วัดโมถ่าย ทำให้ได้ขยายการทำงานอนุรักษ์ป่ามาที่ตำบลแห่งนี้ จนกระทั่งปี 2528 หลวงพ่อดำก็ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระครูสัญญาบัตรเจ้าอาวาสวัดราษฎร์ชั้นตรี ในราชทินนาม "พระครูเกษมธรรมรังษี" มีหน้าที่เป็นพระอุปัชฌาย์ใน ต.ปากหมาก ต.โมถ่าย ต.เขาพนมแบก ต.ป่าเว และ ต.เวียง ทำให้แนวความคิดด้านการอนุรักษ์ป่า ยิ่งขยายตัวกว้างขวางแทบครอบคลุมทั้งอำเภอไชยา

หลวงพ่อดำเล่าถึง การปลูกต้นไม้คราวหนึ่งว่า ครั้งหนึ่งท่านรับนิมนต์ไปบวชนาคที่ตำบลพุมเรียง เห็นว่าถนนสองข้างทางไม่มีต้นไม้เลย ท่านจึงได้ชักชวนผู้คนไปช่วยกันปลูกต้นไม้สองข้างทาง เป็นต้นราชพฤกษ์และต้นขี้เหล็ก ต้นราชพฤกษ์ปลูกเพื่อถวายเป็นราชสักการะแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ส่วนต้นขี้เหล็ก ก็ใช้ประโยชน์ได้มาก ทั้งยอด ใบ ดอกอ่อนๆ เป็นอาหารได้ ชาวบ้านจะได้ช่วยกันรักษาต้นไม้ไว้กินยอด และเป็นยาสมุนไพรชนิดอีกด้วย 15 ปีแล้วที่ต้นราชพฤกษ์และต้นขี้เหล็กสองข้างทางจากตลาดไชยาถึงตำบลพุมเรียง พากันออกดอกสีเหลืองบานสะพรั่งในฤดูร้อน สร้างความงดงามให้กับผู้พบเห็นเป็นระยะทางกว่า 6 กิโลเมตร เมื่อมีคนมาขอบวชที่วัดสุทธาวาส ท่านจะให้มานอนที่วัดอย่างน้อยครึ่งเดือนถึงหนึ่งเดือน เพราะนอกจากจะสอนให้เข้าใจหลักศาสนาแล้ว ท่านจะพาเจ้านาคเหล่านั้นให้รู้วิธีการเพาะกล้าไม้ชนิดต่างๆ ว่าต้องไปเก็บเมล็ดพันธุ์เวลาไหน เดือนไหน ที่ไหน วิธีการเพาะทำอะไร การนำไปปลูกอย่างไร โดยจะสอนให้ทุกคนที่มาขอบวชกับท่านในปีหนึ่งๆ นับร้อยคนทีเดียว เมื่อมีกล้าไม้แล้ว ก็จะนำไปปลูกตามที่ต่างๆ และแจกจ่ายให้คนที่ต้องการนำไปปลูก อย่างเช่นพื้นที่ทุ่งนางเกา ซึ่งในอดีตเป็นป่าเสื่อมโทรมและที่รกร้าง ตั้งแต่ปี 2519 ท่านก็ได้นำเจ้านาคและชาวบ้าน ช่วยกันเพาะพันธุ์และหากกล้าไม้ ทอยยปลูกไปเรื่อยๆ จนทุกวันนี้กลายเป็นสวนป่าทุ่งนางเกา รวม 3,500 ไร่ อาณาเขตตั้งแต่ถนนสาย 4191 ไชยา-ปากหมาก ไปจนถึงคลองมหาราชด้านหลังติดเขตอำเภอท่าชนะ เกิดเป็นพื้นที่ป่าที่สมบูรณ์ เป็นแหล่งน้ำซับที่สำคัญของคลองมหาราชที่หล่อเลี้ยงผู้คนมาถึงปัจจุบัน ปี 2536 หลวงพ่อดำได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร เจ้าอาวาสวัดราษฎร์ ชั้นโท ในราชทินนามเดิม และได้รับการแต่งตั้งให้เป็นประธานคณะกรรมการพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนา จากพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย เป็นโอกาสให้ท่านได้ชักชวนผู้คน

มาร่วมกันปลูกป่า สร้างความเข้าใจให้เกิดจิตสำนึกและตระหนักได้ว่า ถ้าไม่มีป่า น้ำก็จะหมด เมื่อนั้นทั้งสัตว์ป่าและมนุษย์ก็ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

ปี 2548 ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นประธานศูนย์พิทักษ์พระพุทธศาสนาภาคใต้ วัดสุทธาวาส มีหน้าที่ ให้คำปรึกษาด้านการพิทักษ์และฟื้นฟูพระพุทธศาสนา รวมถึงต้องไปเยี่ยมเยียนพระสงฆ์ที่จำพรรษาในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ท่านจึงได้ขยายผลการทำงานอนุรักษ์ โดยการชักชวนพระสงฆ์ และคณะทำงานไป ปลูกป่าในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนอีกด้วย ในปีนี้เอง ท่านก็ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระครูสัญญาบัตร เจ้าอาวาสวัดราษฎร์ชั้นเอก ในราชทินนามเดิม และในปี 2549 ยังได้รับพระราชทานรางวัลเสาเสมาธรรมจักร ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม อีกด้วย

นับจากปี 2551 - ปัจจุบัน ท่านได้ทำโครงการปลูกป่าลดภาวะโลกร้อน ในพื้นที่สำนักสงฆ์บ้านหินดาน จำนวน 40 ไร่ มีการปลูกต้นไม้ไปแล้วกว่า 10,000 ต้น ซึ่งนอกจากการใช้หลักธรรมสั่งสอนผู้คน และเป็นตัวอย่างในการอนุรักษ์ป่าแล้ว ท่านยังคิดหารูปแบบใหม่ๆ เพื่อให้ชุมชนเกิดความเข้าใจและให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ป่า เช่น กิจกรรมศาสนาทายาทสัมพันธ์ เป็นการนิมนต์สามเณรจากวัดต่างๆ ซึ่งเป็นลูกหลานของชาวบ้านที่มาบวชภาคฤดูร้อน ร่วมเดินธรรมยาตราศึกษาระบบนิเวศในป่าต่างๆ ที่ท่านได้ปลูกและดูแลรักษา และเป็นวิทยากรอบรมเรื่องศีลธรรมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้กับเด็กและเยาวชนตามโรงเรียนต่างๆ ในตำบลปากหมากและตำบลโมถ่าย

วิธีการแก้ไขปัญหาวังแวดล้อม

"ส่วนหนึ่งที่อาตมาทำงานนี้สำเร็จลุล่วง ก็เพราะเป็นอุปัชฌาย์ของอำเภอไชยา มีคนรู้จักมาก จะขอความช่วยเหลือจากใคร จะขอความร่วมมือกับใคร เขาก็ช่วยกันเต็มที่ มันก็เหนื่อยนะโยม แต่อาตมาว่ายังไม่พอ ยังต้องปลูกต้นไม้กันไปเรื่อยๆ" ชาวบ้านในตำบลโมถ่าย และตำบลปากหมาก อำเภอไชยา คือผู้ที่ได้รับประโยชน์โดยตรง เพราะป่าและต้นไม้ที่หลวงพ่อดำได้ปลูกและดูแลรักษาไว้ คือแหล่งซบน้ำสำคัญของแม่น้ำลำคลองที่ไหลลงสู่ลุ่มน้ำไชยา ให้คนทั้งสองตำบล และในพื้นที่อำเภอไชยาได้ใช้ประโยชน์ รวมถึงเป็นแหล่งรวมความหลากหลายทางระบบนิเวศ และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ดังนั้น ชาวบ้านจึงให้ความร่วมมือทั้งร่างกายและแรงใจอย่างเต็มที่ทุกครั้ง ที่พระครูเกษมธรรมรังษีจัดกิจกรรมปลูกป่า และพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ป่าผืนใด ที่ดินแปลงใดที่หลวงพ่อดำไปปลูกต้นไม้ไว้ คือสมบัติของคนไชยาที่จะต้องช่วยกันดูแลรักษา จะไม่เข้าไปบุกรุก ไม่เข้าไปทำลายอย่างเด็ดขาด ท่านจำสถานที่ทุกแห่งที่ท่านไปปลูกป่าได้อย่างแม่นยำ ท่านจะบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ ที่ผ่านมาให้ผู้คนที่ไปได้รับฟังด้วยน้ำเสียงและแววตาที่เปี่ยมความสุขเสมอ หากนับรวมพื้นที่ป่าที่ท่าน

ได้ขอกันแนวเขตไม่ให้มีการบุกรุก ปลูกเพิ่มเติม และฟื้นฟู ตลอดระยะเวลา 50 ปี ที่ผ่านมาก็มีจำนวนถึง 4,043 ไร่ ดังนี้

- ปี 2519 - ปลูกป่าที่สวนป่าทุ่งนางเภา ต.โมถ่าย จำนวน 3,500 ไร่
- ปี 2523 - ปลูกป่าและทำเขตอนุรักษ์ที่หมู่ 2 ต.ปากหมาก จำนวน 20 ไร่
- ปลูกป่าที่บ้านห้วยตาหมิง หมู่ 6 ต.ปากหมาก จำนวน 15 ไร่
- รักษาพื้นที่ป่าและต้นไม้ใหญ่เก่าแก่ วัดวิโรจนาราม จำนวน 15 ไร่
- ปี 2525 - ปลูกป่าที่สำนักสงฆ์พยุยาศรี จำนวน 22 ไร่
- ปี 2534 - ปลูกป่าที่สวนป่าบ้านปากแพรก ต.โมถ่าย จำนวน 20 ไร่
- ปี 2535 - ปลูกป่าและกันแนวเขตอนุรักษ์ที่สำนักสงฆ์คลองไม้แดงสันติธรรม หมู่ 7 ต. ปากหมาก จำนวน 40 ไร่ (ปัจจุบัน ประกาศเป็นพุทธอุทยาน)
- ปี 2546 - ปลูกป่าในสำนักสงฆ์หินหลัก จำนวน 40 ไร่ และกันแนวเขตป่าอนุรักษ์ไว้ได้จำนวน 300 ไร่ ที่บ้านยางโพรง หมู่ 7 ต.ปากหมาก จำนวน 21 ไร่ (ปัจจุบัน ประกาศเป็นพุทธอุทยาน)
- ปี 2548 - ปลูกป่าและขุดบ่อปลาเพาะพันธุ์ปลาน้ำจืดที่สำนักสงฆ์บ้านท้อ หมู่ 3 ต.โมถ่าย จำนวน 20 ไร่
- ปี 2552 - ปลูกป่าที่สำนักสงฆ์หินदानในโครงการปลูกป่าลดภาวะโลกร้อน หมู่ 7 ต.ปากหมาก จำนวน 30 ไร่ จำนวน 10,000 ต้น

นอกจากนี้ ท่านยังได้ปลูกต้นราชพฤกษ์และต้นขี้เหล็กสองข้างเส้นทางตลาดไชยา ต.พุมเรียง เป็นระยะทาง 6 กิโลเมตร และเพาะพันธุ์กล้วยไม้ต่างๆ เพื่อแจกจ่าย ทั้งยังได้เดินบิณฑบาตรขอไม่ให้มีการตัดต้นยางนาขนาดใหญ่ ที่อยู่สองข้างเส้นทางสายปากหมาก-ไชยา ทำให้ทุกวันนี้ถนนสายดังกล่าวมีต้นไม้ขนาดใหญ่ เรียงรายเป็นระยะทางหลายกิโลเมตร สร้างความร่มเย็นและความสวยงามแก่ผู้สัญจรผ่านไปมา ทุกวันนี้พระครูเกษมธรรมรังษี ยังคงชักชวนผู้คนในตำบลปากหมากและตำบลโมถ่าย ปลูกต้นไม้ตามสถานที่ต่างๆ อยู่เสมอ และขยายเครือข่ายไปยังสำนักสงฆ์ทุกแห่งในเขตปกครอง เกิดเป็นเครือข่ายพระสงฆ์ที่มีความเข้าใจ และร่วมกันเผยแพร่ศาสนาควบคู่ไปกับการให้ความรู้ เรื่องคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ให้กับเยาวชนตามโรงเรียนต่างๆ ส่วนค่าใช้จ่ายในการปลูกป่าและทำกิจกรรมต่างๆ ก็มาจากเงินที่ท่านได้เก็บออมจากเงินเดือนเจ้าอาวาส การรับกิจนิมนต์ การบวชนาค และการทอดผ้าป่าสามัคคี เป็นต้น

การประยุกต์ใช้ธรรมะกับสิ่งแวดล้อม

พระครูเกษมธรรมรังษีในวัย 76 ปี นำพระสงฆ์ ชาวบ้าน เยาวชนนับร้อยคน มาร่วมกันปลูกต้นไม้เสริมบริเวณสำนักสงฆ์บ้านหินดานเมื่อเดือนสิงหาคม 2553 เป็นภาพแห่งความประทับใจ โดยเฉพาะแนวตาที่มุ่งมั่น น้ำเสียงที่แจ่มใสแต่แฝงพลัง ยามเมื่อท่านบรรยายถึง ความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ให้เยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมวันนั้นได้ฟัง “อาตมาปลูกต้นไม้ที่สำนักสงฆ์หินดานนี้ไปแล้วกว่า 10,000 ต้น ตอนที่เริ่มปลูกนี้เป็นฤดูแล้ง ฝนไม่ตก ปลูกเสร็จก็ต้องคิดว่าจะดูแลอย่างไร ก็ซื้อโอ่งน้ำมา 2 ลูก ให้ชาวบ้านและเยาวชนมาช่วยกันดูแลรดน้ำ ตอนนั้นฝนเริ่มตก ต้นไม้ส่วนใหญ่ก็รอด อีกสิบปี ยี่สิบปี ที่ตรงนี้ก็กลายเป็นป่าใหญ่หมดแล้ว เด็กและเยาวชนนี้สำคัญ เพราะพวกเขาจะต้องเติบโตขึ้นมาเพื่อดูแลต้นไม้เหล่านี้ต่อไป ก็ต้องใส่ความรู้เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติ กับแก่นแท้ของพุทธศาสนา ให้เด็กได้เข้าใจ ได้รัก และพร้อมจะรับช่วงต่อ เพราะถึงที่สุดแล้วก็ป็นหน้าที่ของคนไชยา ที่จะต้องดูแลรักษากันไป”

พระครูเกษมธรรมรังษี กล่าวว่า แม้ว่าท่านได้ปลูกป่า ดูแลป่าต้นน้ำของคนไชยาตามคำฝากของท่านพุทธทาสแล้วอย่างสมบูรณ์ แต่ทุกวันนี้ความสัมพันธ์ของชุมชน พระสงฆ์และป่า ได้เปลี่ยนแปลงและมีช่องว่างเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ชุมชนมีการพัฒนาไปมากมาย แต่พื้นที่ป่าไม้กลับลดหรือเสื่อมลง ดังนั้น พระสงฆ์ซึ่งนับเป็นหนึ่งในผู้นำสำคัญของสังคมชนบท ก็ต้องเข้ามามีส่วนร่วมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้ทราบดีว่าเป็นงานที่ยาก ต้องใช้ทั้งเวลา เงิน และที่สำคัญคือจิตวิญญาณของผู้คนที่ศรัทธาต่อความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ แต่พระครูเกษมธรรมรังษีก็จะยังคงปลูกป่าต่อไป เพราะท่านเชื่อว่าพุทธศาสนาเกิดจากการเรียนรู้ธรรมชาติ ธรรมชาติจึงเปรียบเสมือนผู้ให้กำเนิดพุทธศาสนา ดังนั้นพุทธศาสนิกชนจึงต้องกตัญญูต่อธรรมชาติ “หน่วยงานภาครัฐมีกฎหมายเป็นเครื่องมือไว้ดูแลคุ้มครองป่า พวกเราชาวพุทธก็ต้องใช้ความเชื่อ ความศรัทธาต่อธรรมชาติ และใช้เครื่องมือที่เรียกว่า ธรรมะที่จะช่วยกันคุ้มครองปกป้องภัยให้ธรรมชาติและป่าไม้”

17. พระครูสุทธธรรมาภิกษุ

รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 12 ปี 2553

วัดป่าน้ำสวยห้วยปลาตุก ต.นาดอกคำ อ.นาดวง จ.เลย 42210

อายุ : 49 ปี (29 พรรษา)

การศึกษา : ประถมศึกษาปีที่ 4 สอบได้นักธรรมเอก

การทำงาน : เจ้าอาวาสวัดป่าน้ำสวยห้วยปลาตุก

แนวคิด : รักษาธรรมชาติให้มากที่สุด

ระยะเวลาในการทำงานอนุรักษ์ : ปี 2526 - ปัจจุบัน

กิจกรรม :

- ปลูกต้นไม้เพื่อรักษาแหล่งน้ำสำหรับให้คนในหมู่บ้านใกล้เคียงได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน
- จัดทำแนวเขตป่าบนภูผงำจำนวน 3,000 ไร่ เพื่อให้เป็นแหล่งต้นน้ำ
- ใช้การเทศน์สอนเรื่องการอนุรักษ์ป่าและต้นน้ำกับญาติโยมในวันพระ
- เป็นวิทยากรในการปฏิบัติธรรมแก่เด็กนักเรียน โดยสอนเรื่องธรรมะกับการอนุรักษ์ป่าไม้ควบคู่กัน
- จัดทำระบบประปาภูเขาสำหรับใช้ภายในวัด และสำหรับชุมชนใกล้เคียง
- รณรงค์เรื่องการลดใช้สารเคมีในแหล่งต้นน้ำ

ผลสำเร็จ :

สภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์ และมีความหลากหลายของพันธุ์ไม้ที่พระอาจารย์ได้ปลูกในพื้นที่ เช่น ต้นประดู่ ต้นยางแดง ต้นมะค่าชีหนู ชุมชนใกล้เคียงได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำและระบบประปาภูเขาที่ท่านได้ทำ ซึ่งเป็นน้ำที่สะอาดและปลอดภัยจากสารเคมี

แนวคิดการจัดการระบบนิเวศวิทยา

พระครูสุทธธรรมาภิกษุ พระนักพัฒนาที่มีบทบาทรักษาแหล่งแม่พันธุ์ไม้อย่างนา และปลูกต้นไม้เพื่อสร้างป่าในวัดป่าน้ำสวยห้วยปลาตุก รวมทั้งฟื้นฟูป่าภูผงำซึ่งเป็นต้นน้ำของแม่น้ำเลย ทำให้วัดและชุมชนในพื้นที่ 3 หมู่บ้านมีแหล่งน้ำธรรมชาติไว้ใช้ สลายความขัดแย้งและสามารถดึงพลังชุมชนมาร่วมเป็นส่วนหนึ่ง ในการดูแลป่าต้นน้ำภูผงำที่มีพื้นที่กว่า 3,000 ไร่แห่งนี้

พระครูสุทธธรรมาภิกษุ หรือพระสงกรานต์ วังคีรี (ฉายา-พระสงกรานต์ สุทธธัมโม) พื้นเพเป็นคนจังหวัดเลย เมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ก็อุปสมบท โดยเป็นลูกศิษย์หลวงปู่ชอบ ฐานสโม แห่งวัดป่าสัมมานุสรณ์ บ้านโคกมน ต.ผาน้อย อ.วังสะพุง จ.เลย พออายุ 20 ปี สอบได้นักธรรมเอก ปัจจุบันอายุ 49 ปี พรรษาที่บวช 29 พรรษา หลังจากบวช

ไ้ระยะหนึ่ง ก็รุดงค์มาที่หมู่บ้านห้วยปลาตุกเมื่อปี 2526 จนกระทั่งปี 2535 จึงมาจำพรรษาที่วัดป่าน้ำสวยห้วยปลาตุก และทำเรื่องขอใช้พื้นที่ป่าไม้ในโครงการ "พระสงฆ์ช่วยงานป่าไม้" ดูแลพื้นที่ป่าจำนวน 445 ไร่ จากเดิมที่เป็นไร่ข้าวโพด จนกลายเป็นป่าเบญจพรรณ มีไม้ดั้งเดิมขึ้นอย่างแน่นหนา ท่านใช้แนวทางการทำงานด้วยการเชื่อมโยงระหว่างวัดกับชุมชน ก่อเกิดความร่วมมือระหว่างวัดและชุมชนที่มีผืนป่าอยู่รอบๆ วัด เช่น บ้านภูแฝงม้า บ้านห้วยปลาตุก และบ้านร่มเย็น ปัจจุบัน พื้นที่ป่าชุมชนแห่งนี้ นอกจากชาวบ้านได้อาศัยเก็บอาหารพื้นถิ่นแล้ว ยังเป็นพื้นที่จัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมของชาวบ้านและนักเรียน

แนวคิดในการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ ท่านได้ซื้อที่ดินข้างวัดอีก 50 ไร่ เพื่อสร้างเป็นพื้นที่กันชน ระหว่างพื้นที่ป่ากับพื้นที่ทำการเกษตร ขอความร่วมมือชุมชนมาช่วยกันทำระบบประปาภูเขาบนภูแฝงม้า ซึ่งมีแหล่งน้ำซับ โดยต่อท่อลงมาจากภูแฝงม้าเป็นระยะทาง 2 กิโลเมตร ทำให้เป็นแหล่งน้ำสะอาดของคนในพื้นที่ ซึ่งอยู่ในวงล้อมของการทำพืชไร่เชิงเดี่ยว และมีการใช้สารเคมีจำนวนมาก ท่านตระหนักดีว่า ป่าจะเก็บน้ำได้ ก็ต้องมีต้นไม้ จึงลงมือปลูกต้นไม้ในพื้นที่ว่างเปล่ารอบวัด ใช้พันธุ์ไม้พื้นถิ่นปลูกคละกันไป ตั้งแต่ไม้ยาง ไม้มะค่า และพันธุ์ไม้เบญจพรรณอื่นๆ เพื่อเก็บความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่พระไปอยู่ป่าก็รักษาป่าเป็นประจำ ชาวบ้านมีความเห็นร่วมกัน แต่ชุมชนรอบวัดเป็นเพียงชุมชนเล็กๆ มาช่วยกันปลูกป่า มาใช้ชีวิตในวัด เห็นครูบาอาจารย์ลงมาปฏิบัติธรรม ก็พากันมาปลูกต้นไม้ ครูก็พานักเรียนมาช่วยกันปลูกต้นไม้ เอาต้นไม้ไปปลูกให้มันร่มรื่น อาศัยร่มเงาให้มันดับความร้อน ให้คน ให้โลกเห็นป่าแล้วเป็นธรรมชาติ หายใจแล้วก็สบาย

ท่านเล่าให้ฟังว่า ตอนมารุดงค์ที่หมู่บ้านห้วยปลาตุกเมื่อ 20 กว่าปีก่อนนั้น ธรรมชาติและผืนป่าแถวนี้เป็นป่าอุดมสมบูรณ์ที่เหลืออยู่เพียงหย่อมเดียว รอบๆ นั้นโล่งเตียนหมดแล้ว ภูเขาหลายลูกกลายเป็นไร่มันสำปะหลังและดงข้าวโพด ขณะเดียวกันก็เห็นว่าการบุกรุกพื้นที่ป่าอยู่โดยรอบ จึงขอขออนุญาตพื้นที่ตรงนี้ไว้บำเพ็ญปฏิบัติธรรม "เริ่มจากที่มีคนมาตัดไม้ ตัดแล้วก็เผา มาเรื่อยๆ ควันโขมงเลย นอนกลางคืนแสบตา หายใจเกือบไม่ได้ เนื่องจากป่าผืนนี้เป็นต้นน้ำสวยห้วยปลาตุก ท่านจึงปลูกไม้ใหญ่พวกประดู่ ยางนา ในช่วงแรกๆ ชาวบ้านก็มองด้วยสายตาที่ไม่ค่อยเป็นมิตร มาอยู่ในป่าแรกๆ ก็ขัดแย้งกัน เพราะชาวบ้านต้องการทำป่าให้เตียนโล่งกว้างขึ้น จะได้ปลูกพืชเศรษฐกิจแต่เราามาเพื่อจะรักษา มันก็เลยสวนทางกัน แต่ตอนนี้ชาวบ้านต่างเห็นผลประโยชน์ที่ได้รับจากการดูแลรักษาป่าแล้ว ที่สำคัญ ขอให้ช่วยรักษาไฟ เพราะป่าตรงนี้ดินดีปลูกไม้นานก็ใหญ่

แนวคิดในการฟื้นฟูป่าไม้

จากที่เคยมีปัญหาไฟไหม้ป่าเกือบทุกปี แต่หลังจากทำความเข้าใจร่วมกัน โดยเฉพาะช่วยกันดับไฟป่า ตั้งแต่ปี 2534 เป็นต้นมา ก็ไม่ค่อยมีไฟไหม้เกิดขึ้น และยังมีการทำแนวเขตไว้ หลายปีมานี้ ชาวบ้านได้อาศัยป่าที่ช่วยกันรักษานี้เก็บเห็ด เก็บผักยาสมุนไพรมาใช้ ผลของการได้พึ่งพาป่า ช่วยละลายความขัดแย้งที่เคยมีมาก่อน ความร่วมมือระหว่างวัดกับชุมชน ก่อเกิดศรัทธาร่วมกัน ในปี 2535 พระครูสุทธธรรมาภิกขุ จึงได้ทำเรื่องถึงกรมป่าไม้ขอใช้พื้นที่ในโครงการพระสงฆ์ช่วยงานป่าไม้ เพื่อดูแลพื้นที่ป่าจำนวน 445 ไร่ แ่งนั้น นอกจากนั้น ตัวท่านเองก็เป็นสื่อกลาง เชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมือระหว่างสำนักสงฆ์ กรมป่าไม้ชุมชน และวัดป่าอื่นๆ ที่อยู่บริเวณโดยรอบ เช่น วัดป่าร่มเย็น ซึ่งมีพื้นที่ป่าช้า 70 ไร่ วัดสันติสุขาราม มีพื้นที่อีกราว 10 ไร่ เป็นต้น โดยขอให้ช่วยกันปลูกต้นไม้เป็นพันธุ์ๆ ต้น เช่น ประดู่ ยางนา ตะเคียน เป็นต้น นอกจากนี้ ชาวบ้านที่มีจิตอาสา ยังช่วยกันดูแลรักษาป่า จัดทำถนนเป็นแนวเขตรอบพื้นที่ป่าอีกด้วย

ทุกวันนี้การดูแลป่าก็มีระเบียบอีกอย่างหนึ่ง คือให้พระอยู่เพื่อพัฒนาร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ การดูแลป่าในลักษณะนี้ ในจังหวัดเลยมีมากกว่า 200 วัด ท่านพระครูให้ทัศนะสำหรับเรื่องการก่อสร้าง ซึ่งเป็นปัญหาหนึ่งที่เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ว่าไปรบกวนธรรมชาติ ท่านให้ข้อคิดว่าเห็นควรมีตามความจำเป็น ทำไมเราจะต้องสร้างวัดอยู่ซึ่งสวนทางกับการอยู่ป่า การที่คนอยู่กับป่านั้น เป็นการคิดให้มันพอดี เป็นที่บำเพ็ญธรรมกลางธรรมชาติ แต่เมื่อมีโยมเข้ามามาก เราก็ปรับพอให้ใช้สอยได้ตามสมควร เช่น ห้องน้ำ เพราะบางที่จะทำอะไรกลางแจ้งก็ไม่ได้ แต่ที่ทำก็ไม่ไปรบกวนธรรมชาติ ทุกวันนี้วัดและป่าอยู่ร่วมกัน พระอยู่กับป่าได้ก็ถือเป็นใบอนุญาตอีกแบบหนึ่ง

นอกจากผืนป่าธรรมชาติภายในบริเวณวัดแล้ว ยังมีป่าที่ค่อนข้างสมบูรณ์บนภูแฝงม้าอีกประมาณ 3,000 ไร่ ที่ชาวบ้านช่วยกันดูแลอยู่บ้าง แต่บางส่วนก็ถูกบุกรุกเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ พระครูสุทธธรรมาภิกขุ จึงได้พูดคุยกับผู้นำชาวบ้านทั้ง 3-4 หมู่ เช่น บ้านภูแฝงม้า บ้านห้วยปลาตุก บ้านร่มเย็น ให้หาวิธีการที่จะปลูกจิตสำนึกให้เกิดการหวงแหนพื้นที่ป่าต้นน้ำ ซึ่งต่อมา เมื่อมีการดูแลรักษาแล้ว ก็ได้ทำน้ำประปาภูเขา ลงมาใช้ประโยชน์ในหมู่บ้านดังกล่าว รวมทั้งที่วัดการเดินท่อประปาจากแหล่งน้ำบนภูแฝงม้า มีระยะทางราว 2 กิโลเมตร แหล่งน้ำแห่งนี้เป็นแหล่งน้ำสะอาดที่ชาวบ้านได้พึ่งพา เนื่องจากแหล่งน้ำธรรมชาติที่อยู่ด้านล่างปนเปื้อนด้วยสารเคมีจากการทำพืชไร่เชิงเดี่ยว นอกจากปลูกต้นไม้ในพื้นที่เดิมแล้ว ท่านยังซื้อที่ดินบริเวณรอบๆ วัด ซึ่งอยู่ใกล้อ่างเก็บน้ำบ้านห้วยปลาตุกอีกประมาณ 50 ไร่ ราคา 30,000 บาท ที่ดินผืนนี้เดิมปลูกมันสำปะหลัง เมื่อดินเสื่อมโทรม เจ้าของก็ปล่อยร้าง ท่านบอกว่าจุดประสงค์ของการซื้อที่ดินนี้ ก็เพื่อต้องการปลูกป่าเอาไว้เป็นพื้นที่กันชนระหว่างผืนป่ากับพื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้าน พื้นที่ใหม่อยู่ติดกับสวนป่าสักทองของกรม

ป่าไม้เริ่มต้นจากการคิดต่าง ถักสานเป็นความร่วมมือร่วมใจ พื้นฟูผืนป่าเสื่อมโทรมให้
กลายเป็นแหล่งน้ำที่มีค่าของชุมชน

ภาพที่ 4.42 วัดป่าน้ำสอยห้วยปลาตุก จ.สุราษฎร์ธานี

18. พระพุทธิญาณมุนี

รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 12 ปี 2553

วัดพระธาตุผาเงา 391 หมู่ 5 บ้านสบคำ ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย 57150

อายุ : 52 ปี (28 พรรษา)

การศึกษา : สายสามัญ

- ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนเชียงแสนวิทยาคม
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ปี 2550
- พธ.บ.มจร. วิทยาเขตพะเยา ปี 2551

สายปรีติธรรม

- ระดับปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- นักธรรมชั้นเอก ปี 2530

การศึกษาพิเศษ

- หลักสูตรพระธรรมทายาท รุ่น 5 วัดชลประทานรังสฤษฎ์
- หลักสูตรพระสังฆาธิการ วัดพระแก้วดอนเต้า

แนวคิด : ใช้ธรรมะเป็นเครื่องมืออนุรักษ์ธรรมชาติ - ใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือเข้าถึงธรรมะ
ระยะเวลาในการทำงานอนุรักษ์ : ปี 2529 - ปัจจุบัน

กิจกรรม :

- โครงการสืบชะตาและบวชป่า
- โครงการปลูกป่าในวันสำคัญต่างๆ อย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง
- โครงการค่ายคุณธรรมจริยธรรม
- โครงการเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ และการอบรมมัคคุเทศก์น้อย
- โครงการม่อนดอยสมุนไพรล้านนาและสวนรูปปั้นฤๅษีดัดตน
- การสร้างเครือข่ายหมอเมืองล้านนาเพื่อผลิตยาสมุนไพร
- การสำรวจป่า จัดทำแผนที่และออกเอกสารสิทธิให้ชัดเจนเพื่อป้องกันการบุกรุก
- การจัดพื้นที่ป่าด้านหลังวัดให้เป็นจุดตั้งศาล
- การจัดทำหลักสูตรด้านงานอนุรักษ์เพื่ออบรมเยาวชน
- การขยายเครือข่ายการอนุรักษ์ไปยังหมู่บ้านต่างๆ ที่เป็นป่าต้นน้ำ ได้แก่ บ้านห้วยกว๊าน บ้านป่าตึง ดอยสะโงะ เป็นต้น

ภาพที่ 4.43 พระพุทธิญาณมุนี

ผลสำเร็จ :

เกิดกลุ่มอนุรักษ์ป่าดอยจันอย่างเป็นระบบ และมีกฎ กติกาในการดูแลผืนป่าชุมชน และเยาวชนเกิดจิตสำนึกในเรื่องการดูแลทรัพยากรธรรมชาติพื้นที่ป่าขยายเพิ่มขึ้น และมีการแบ่งหน้าที่เพื่อช่วยกันดูแลรับผิดชอบ เกิดเครือข่ายความร่วมมือในรายงานอนุรักษ์ ที่สามารถนำพลังไปต่อยอดในกิจกรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวมในด้านอื่นๆ อาทิ เครือข่ายหมอมือเมืองล้านนา เป็นต้น

แนวทางการจัดการระบบนิเวศวิทยาภายในวัด

พระพุทธิญาณมุนี ภิกษุผู้มีวิสัยทัศน์ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นผู้นำในการฟื้นฟูป่าดอยจัน มานานกว่า 20 ปี เกิดการจัดทำแนวเขตป่าที่ชัดเจน สร้างกิจกรรมที่ใช้ธรรมะเป็นเครื่องกำหนด เพื่อให้ชุมชนและเยาวชนตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากร ธรรมชาติ และเพื่อให้ธรรมชาติที่ร่วมกันสร้างสรรค์ เป็นสื่อให้คนเข้าถึงธรรมะของพระพุทธองค์ ท่านเล่าให้ฟังว่า ในวัยหนุ่มอายุ 24 ปี นายประเสริฐ สีนสอน ซึ่งเกิดและเติบโตที่

ภาพที่ 4.44 วัดพระธาตุผาเงา

บ้านสบคำ หมู่ 5 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย ได้บวชตามประเพณีเมื่อปี 2525 เพื่อเป็นผลบุญแก่พ่อแม่และแม่ปิ่น ณ พัทธสีมา วัดผ้าขาวบ้าน ต.เวียง อ.เชียงแสน ได้ฉายาว่า "ปัญญาวชิโร" เมื่อท่านได้ศึกษาพระไตรปิฎก เข้ากรรมฐาน และเดินธุดงค์ในผืนป่าอันหนาทึบในเขต อ.เชียงแสน เชียงของ และเวียงแก่น ท่านอธิษฐานที่จะเดินเท้าเปล่า อัมบาตรและแบกกถตลอดการธุดงค์ โดยทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งพระสงฆ์ไปอยู่ในป่า เหมือนที่พระองค์ทรงหนีออกจากวังไปสู่อำเภอสว่างหาวชิโรเมื่อโยมพ่อ โยมแม่มาตามให้เลิกไปช่วยทำงาน ท่านยังหลีกหนี จาริกไปในป่านานนับปี เดินตั้งแต่เช้าตรู่จนค่ำมืด จนฝ่าเท้าแตก บวมเป่ง เจ็บก็เจ็บ หนาก็หนัก ได้รู้ถึงความทุกข์อย่างยิ่ง เกิดความกตัญญูต่อแม่ที่อุ้มท้องนาน 9-10 เดือน กว่าบุตรจะคลอด และรู้คุณของพ่อซึ่งทำงานหนักเพื่อเลี้ยงดูลูก

แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม

การรุดงค์ในป่าทำให้ได้เห็นธรรมชาติ เห็นการเป็นอยู่ของนก หนู หูปิก (ค้างคาว) ซึ่งมีชีวิตที่เบาสบาย กินแล้วก็ทิ้งไป ท่านคิดว่า "นกกับพระเหมือนกัน คือใช้ชีวิตที่เอาตัวรอด โดยไม่สะสม อยู่ในป่าได้ความว่าง อยู่ในเมืองได้กิเลส" ท่านจึงตัดสินใจที่จะบวชต่อ เพราะคิดว่าชีวิตนักบวชทำประโยชน์มากกว่าชีวิตฆราวาส และในที่สุดก็มาจำพรรษาที่วัดพระธาตุผาเงา บทเรียนจากการเดินรุดงค์ของท่าน คือหากไม่ได้เดินรุดงค์ ปฏิบัติกรรมฐานในป่าจะไม่รู้รสชาติของการบวชอย่างแท้จริง การไม่มีอะไรทำให้ชีวิตเบาสบาย สมบัติที่มนุษย์มีอยู่ขณะนี้ล้วนเป็นส่วนเกินทั้งสิ้น ทุกครั้งที่เห็นป่าไม้สูญหายไปเพราะการขยายตัวของชุมชน เพื่อเป็นเรือกลสวนไร่นา และเป็นพื้นให้กับโรงพยาบาล เทือกเขาดอยจันซึ่งเป็นถิ่นเกิดของท่าน จึงมีแต่ความแห้งแล้ง ผืนป่าและสัตว์ที่มีคุณค่าถูกทำลายลงมาก ท่านรู้สึกสลดใจตั้งใจอยู่ในสมณเพศอย่างต่อเนื่อง จนมือเดียว จนในบาตร ไม่ใส่รองเท้า เป็นเวลา 10 กว่าปี มุ่งมั่นใช้ธรรมะสอนให้ชาวบ้านเคารพธรรมชาติ ท่านคิดว่าถ้าไม่มีการให้ความรู้และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไว้ คงต้องเกิดภัยพิบัติแก่ชุมชนและรุ่นลูกหลานเป็นแน่ ปณิธานแน่วแน่ของท่านคือ จะใช้บทบาทพระสงฆ์และวัดดึงดูดคนให้มีศรัทธาในพระรัตนตรัย ให้เข้าถึงวัดสร้างวัดให้มีความร่มรื่นด้วยธรรมชาติ ให้วัดเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นแสงสว่างแห่งปัญญา สามารถพลิกฟื้นผืนป่าดอยจันแห่งนี้ ให้กลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง เพื่อแก้ปัญหาต่างๆในชุมชน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุล มีความสุขตามอัตภาพจนถึงรุ่นลูกหลาน

วิธีการแก้ไขสิ่งแวดล้อม

แนวคิดในการอนุรักษ์ของพระพุทธิญาณมุนี คือการใช้ธรรมะเป็นเครื่องมืออนุรักษ์ธรรมชาติ และใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือเข้าถึงธรรมะ "อยากเห็นป่าผืนนี้เป็นตัวอย่างของวัดที่รักษาป่าให้เป็นที่พักผ่อน ให้คนลิ้มความทุกข์ ความวุ่นวาย ความอึดอัดใจ จะโล่ง คลายเครียด เป็นที่แก้อารมณ์คน" ปี 2529 พระพุทธิญาณมุนีเริ่มชวนผู้นำและชาวบ้านหมู่ 5 ในตำบลเวียง (ซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดพระธาตุผาเงา) ให้ร่วมกันปลูกต้นไม้รอบๆ วัด แล้วขยายพื้นที่ออกไปทุกปี จนถึงเขตบ้านดอนจัน ตำบลโยนก ซึ่งเป็นปลายอีกด้านหนึ่งของเทือกเขาดอยจัน เทือกเขาดอยจัน อยู่ทางทิศใต้ของริมฝั่งแม่น้ำโขงบริเวณบ้านสบคำ หมู่ 5 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย ทอดตัวยาวไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ปลายเขาอีกด้านหนึ่งเป็นพื้นที่ของบ้านดอยจัน หมู่ 1 ต.โยนก อ.เชียงแสน จ.เชียงราย มีพื้นที่ทั้งหมด 2,000 ไร่ ในอดีตอุดมไปด้วยพันธุ์ไม้ พืชผัก สมุนไพรและสัตว์ป่า เช่น ลิง กวาง ไก่ป่า ตัวนึ่ง ด้วยความศรัทธาในจริยวัตรอันงดงาม ความเมตตา และคำสั่งสอนตามหลักธรรมของพระพุทธองค์ ชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่นจึงให้ความร่วมมือด้วยดี ระหว่างนั้นหน่วยงานภาครัฐได้ค้นพบโบราณสถานเพิ่มอีก 2 แห่ง คือ พระธาตุจอมจันและพระธาตุเจ็ดยอด จึงมีการก่อสร้างพระ

บรมธาตุพุทธนิมิตเจดีย์ ณ บริเวณพระบรมธาตุเจดีย์ยอด จากนั้นก็ปลูกป่าแล้วจึงตัดถนนเพื่อสะดวกในการดูแลรักษาป่าและสะดวกในการขึ้นไปนมัสการพระบรมธาตุฯ ทั้งสอง

ปี 2531 ท่านได้เป็นเจ้าอาวาสวัดพระธาตุผาเงา แล้วเป็นเจ้าคณะตำบลเวียง เป็นรองเจ้าคณะอำเภอเชียงแสน และเป็นเจ้าคณะอำเภอเชียงแสนในปี 2547 ต่อมาได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็น "พระพุทธิญาณมุนี" ซึ่งเป็นโอกาสดีในการขยายบทบาทในการอนุรักษ์ยิ่งขึ้น ท่านได้ประสานกับผู้นำหมู่บ้านและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาผืนป่าดอยจัน โดยขยายพื้นที่ให้กว้างขึ้นไปบนภูเขา จัดกิจกรรมปลูกต้นไม้และปรับปรุงภูมิทัศน์ของวัด เพื่อสร้างความชุ่มชื้นแก่ผืนป่าและให้ร่มเงาแก่วัด คณะกรรมการซึ่งทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าดอยจันได้แบ่งพื้นที่กันรับผิดชอบ รวมทั้งกำนันตำบลเวียง ผู้ใหญ่บ้านบ้านสบคำ กำนันตำบลโยนก ผู้ใหญ่บ้านบ้านดอยจัน ผู้ใหญ่บ้านในหมู่ใกล้เคียง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้ประชุมปรึกษาหารือกัน พบว่าชาวบ้านมีการขายที่ดินบาง ส่วนตรงเชิงเขาและที่ราบด้านล่างให้กับกลุ่มทุนนอกพื้นที่ จึงต้องเร่งหาทางป้องกันมิให้ผืนป่าถูกบุกรุก โดยต้องรังวัดที่ดิน ตัดถนนรอบป่า เพื่อแสดงอาณาเขตป่าอนุรักษ์และง่ายต่อการดูแลรักษา ควบคุมมิให้ไฟลามเข้าป่า

ปี 2535 ชุมชนช่วยกันทำการสำรวจแนวเขตและตัดถนน แต่ก็เผชิญกับปัญหาเจ้าของที่ดินไม่ยินยอมให้ตัดถนนผ่านที่ดินของตน พระพุทธิญาณมุนีก็มาพูดคุยและขอขานขอขมาที่ที่ดินหัวไร่ปลายนาของชาวบ้านบางส่วน เพื่อทำแนวเขตและถนนส่วนพื้นที่ที่ขายให้แก่กลุ่มทุนแล้ว และไม่สามารถขอมาทำกิจ เพื่อส่วนรวมได้ ก็ใช้วิธีปรับแนวเขตใหม่ กินเวลาราวหนึ่งเดือนจึงแล้วเสร็จ ได้ถนนรอบป่าความยาว 5.6 กิโลเมตร ผืนป่าในช่วงแรกๆ แทบไม่มีไม้ใหญ่ มีเพียงกอกล้วย กอไผ่และดงหญ้า ภารกิจหลังจากทำแนวถนน ก็คือการป้องกันไฟป่าที่มาทุกฤดูแล้ง เนื่องจากป่าขาดความชุ่มชื้นหลังจากตัดถนนรอบพื้นที่ป่าแล้ว คณะกรรมการดูแลป่า ได้ร่วมกันตั้งกฎระเบียบในการดูแลและใช้ป่าชุมชน ขอความร่วมมือกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในชุมชนที่อยู่ใกล้ผืนป่า ช่วยประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านมาร่วมกันอนุรักษ์ป่าภายใต้แนวคิดร่วมกันคือ รักษาป่าไว้เป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นแหล่งต้นน้ำ แหล่งทำมาหากิน และให้เป็นสมบัติส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชนสบคำและชุมชนดอยจัน รวมทั้งชุมชนใกล้เคียง กว่า 20 ปีแล้ว ที่ผู้คนในชุมชนชุมชนสบคำและชุมชนดอยจันได้ร่วมกันอนุรักษ์ผืนป่าดอยจัน โดยการนำของท่านเจ้าคุณพระพุทธิญาณมุนี ทุกวันนี้ ก็ยังมีกิจกรรมปลูกป่าเนื่องในวันสำคัญต่างๆ ของท้องถิ่นและของชาติ ยังมีอาสาสมัครมาช่วยกันทำแนวป้องกันไฟป่าเมื่อถึงปลายฤดูหนาวย่างเข้าฤดูร้อน ยังมีการรักษากฎเกณฑ์กติกาในการดูแลป่าอย่างสม่ำเสมอ ผืนป่าจึงมีต้นไม้เพิ่มขึ้นนานาชนิด เนื่องจากชุมชนทั้งสองตั้งอยู่คนละปลายของเทือกเขาเดียวกัน คือดอยจัน แต่มีความสมัครสมานสามัคคีร่วมกันฟื้นฟูสภาพป่าบนดอยลูกนี้มานานท่านเจ้าคุณพระพุทธิญาณมุนี จึงให้ชื่อเทือกเขาชื่อว่า "ดอยสุวรรณโคตมคำ" เพื่อเป็น

ประจักษ์พยานความเจริญงอกงามในจิตสำนึกอนุรักษ์ป่าของผู้คนสองชุมชน และเพื่อความ เป็นสิริมงคลของทุกฝ่ายที่ร่วมมือกันสืบไป

ประยุกต์ใช้ธรรมะกับสิ่งแวดล้อม

พระพุทธญาณมุนี กล่าวว่า ธรรมะคือ กุศโลบายที่ท่านนำมาประยุกต์ใช้ในการสร้าง กิจกรรมอนุรักษ์ป่า มีรายละเอียด ดังนี้

1. โครงการสืบชะตาและบวชป่า คณะสงฆ์นำภิกษุสามเณรที่มาบวชกับเยาวชน ที่มาเข้าค่ายคุณธรรมและชาวบ้านในพื้นที่มาร่วมพิธีเพื่อการแผ้วถาง ครอบครองป่าเป็น ประจำทุกปี

2. โครงการปลูกป่าในวันสำคัญ พระพุทธญาณมุนีเป็นประธานนำทุกหน่วยงานใน อำเภอเชียงแสน ร่วมกันปลูกป่าอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง เป็นการติดตามผลการเติบโตของ ต้นไม้ที่ปลูกในปีก่อนๆ รวมทั้งสอดแทรกความรู้เรื่องระบบนิเวศการอยู่ร่วมกับป่าด้วยการ ฟังพากัน และสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนเห็นความสำคัญของป่า

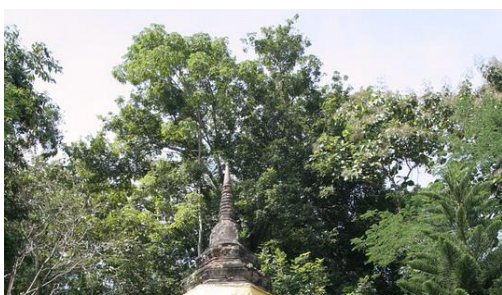
3. โครงการค่ายคุณธรรมจริยธรรม วัดพระธาตุผาเงาเป็นศูนย์การจัดการอบรม มี เยาวชนจากสถาบันต่างๆ มาเข้าค่ายปีละนับหมื่นคน รวมทั้งการบวชสามเณรภาคฤดูร้อน โดยปลูกฝังความรู้เรื่องธรรมชาติ การอยู่กับธรรมชาติ

4. โครงการเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ เริ่มอบรมมัคคุเทศก์น้อยตั้งแต่ปี 2552 ให้ เข้าใจป่า รู้จักป่าสมุนไพรและพุทธสถานในวัดได้ โดยต้องอบรม ปลูกฝังซ้ำๆ หลายๆ ครั้ง จนเข้าใจอย่างซาบซึ้ง

5. โครงการม่อนดอยสมุนไพรล้านนาและสวนรูปปั้นฤๅษีดัดตน นำสมุนไพรหายาก มาปลูกไว้ เช่น อ้อสพายควาย กวาวเครือดำ แดง มีสวนรูปปั้นฤๅษีดัดตน ซึ่งมีแม่ไก่ไม้ร่มรื่น สอนวิธีสวนสมุนไพรให้กับฝึกบริหารกาย คลายเส้น คลายกล้ามเนื้อด้วยท่าดัดตนต่างๆ และ ร่วมมือกับสถาบันการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง รวบรวมเครือข่ายหมอเมือง ล้านนา ผลิตยาสมุนไพรและตำรับยาสมุนไพรบริการญาติโยมและผู้มาปฏิบัติธรรมในวัด 20 ปีสำหรับนักอนุรักษ์ถือว่าไม่นาน เพราะการทำงานกับธรรมชาติต้องอาศัยความอดทน มี จุดหมายที่แน่นอน และงานอนุรักษ์ที่นี้ก็ยังไปไม่ถึง "จุดหมาย" ที่ตั้งไว้ พระพุทธญาณมุนี และชุมชนยังมีการกิจที่ต้องทำอีก อาทิ การทำแผนที่ป่าอนุรักษ์ดอยสุวรรณโคมคำ การออก เอกสารสิทธิทางการกำกับให้ชัดเจน สองสิ่งนี้สำคัญเพราะท่านต้องการให้ผืนป่าแห่งนี้ได้รับการ อนุรักษ์อย่างถาวร เพื่อเป็นมรดกทางธรรมชาติ ของคนรุ่นลูกหลานตลอดไป ท่านได้ หารือกับสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงราย สำนักงานที่ดิน อำเภอ นายอำเภอเชียงแสน และอีกหลายๆ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อขอความร่วมมือใน การสำรวจป่า จัดทำแผนที่และออกเอกสารสิทธิให้ชัดเจนเพื่อป้องกันการบุกรุก การจัดพื้นที่

ป่าด้านหลังวัดให้เป็นจุดตั้งศาลา ก็เป็นอีกโครงการหนึ่งที่ท่านตั้งใจ เพื่อให้พระเณรและผู้ปฏิบัติธรรมได้มีพื้นที่ใช้ในช่วงฤดูหนาวและฤดูแล้ง ซึ่งปลอดภัยจากยุงและแมลง งานสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์แก่เยาวชนอย่างต่อเนื่อง เป็นการจัดทำหลักสูตรเพื่ออบรมเยาวชน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำการขยายเครือข่ายการอนุรักษ์ไปยังหมู่บ้านต่างๆ ที่เป็นป่าต้นน้ำเป็นงานสร้างเครือข่ายที่ท่านลงมือเองด้วยการไปเยี่ยมชุมชน หรือกับผู้นำและชาวบ้าน เพื่อให้คนอยู่กับป่าได้อย่างสมดุลและยั่งยืนด้วยหลักธรรม หมู่บ้านที่ท่านไปเยี่ยมเยียนก็เป็นชุมชนของชาติพันธุ์ต่างๆ ได้แก่ บ้านห้วยกว๊าน บ้านป่าตึง ดอยสะโง้ เป็นต้น

พระพุทธิญาณมุนีกล่าวว่า การฟื้นฟูสภาพป่าตลอดทั้งลุ่มน้ำโดยชุมชนที่อยู่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ เป็นงานที่ท่านเห็นน้ำแม่คำ ซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่บ้านสบคำแห้งเหือดในช่วงฤดูแล้ง ท่านจึงตั้งใจจะนำการฟื้นฟูลุ่มน้ำแม่คำตั้งแต่ต้นน้ำที่ บ้านหัวแม่คำ อำเภอแม่ฟ้าหลวง จนถึงท้ายน้ำ แม้จะต้องฝ่าฟันอุปสรรคและใช้เวลายาวนาน ท่านก็จะพากเพียรพยายาม พระพุทธิญาณมุนีเห็นว่า พระสงฆ์และวัดทุกแห่งควรมีบทบาทในการน้อมนำธรรมะ มาใช้เป็นเครื่องมืออนุรักษ์ธรรมชาติ และนำธรรมชาติเป็นเครื่องมือเข้าถึงธรรมะ เพราะพระสงฆ์มีพลัง มีเวลามาก จึงควรชักจูงปวงชนให้ศรัทธาในพระรัตนตรัย ดึงคนเข้าถึงวัด สร้างวัดให้ร่มรื่นด้วยธรรมชาติ เพื่อให้วัดเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นแสงสว่างแห่งปัญญา หากทุกวัดทำเช่นนี้ได้ ผืนป่าคงเพิ่มขึ้นทุกแห่งหน

19. วัดเขาจันทร์งาม

รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 14 ปี 2555

พระครูบวรศีลวัตร (ประเสริฐ รุขิตสีโล)

วัดเลิศสวัสดิ์ (เขาจันทร์งาม) ตั้งอยู่ที่หลักกิโลเมตรที่ 58 บ้านเลิศสวัสดิ์ อำเภอสีคิ้ว จากโคราช ถ้ามาทางโคราชทางเข้าวัดจะอยู่ทางซ้ายมือ

พระอาจารย์ประเสริฐ ผู้พลิกพื้นผืนดินสาธารณะที่เสื่อมโทรมและใช้ทิ้งขยะของชุมชน ให้เป็นพุทธสถานที่อุดมไปด้วยพรรณไม้ที่เหมาะสม กับสภาพพื้นที่และการใช้ประโยชน์ เชื่อมโยงธรรมะกับธรรมชาติ และผู้คนเป็นหนึ่งเดียว ด้วยกุศโลบายอันชาญฉลาด ผ่านการศึกษา สังเกตและทดลองปฏิบัติการอย่างสม่ำเสมอและยาวนาน จนเป็นองค์ความรู้ที่เป็นแบบอย่างขยายผลสู่วัด โรงเรียน และชุมชนภายนอก พระอาจารย์ประเสริฐ กล่าวว่า “คนเรานั้นมีความผูกพันกับต้นไม้และป่าไม้ตั้งแต่เกิดจนตาย เราได้รับประโยชน์จากต้นไม้มากมาย เช่น แรกเกิดแม่ก็นอนที่แคร่ไม้ไผ่ ใช้ถ่านอยู่ไฟ เราเจริญเติบโตมาก็เพราะกินอาหาร อาหารนั้นส่วนใหญ่ก็มาจากพืชผักทั้งนั้น เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มทั้งหลายที่เราใช้กันอยู่ในชีวิตประจำวันนั้นก็มาจากใยของพืช บ้านที่อาศัยจะหลังเล็กหลังใหญ่ก็มาจากต้นไม้เช่นกัน อาหารทุกสรรพทุกประเภทก็ได้มาจากพืชและต้นไม้เป็นส่วนมาก ยามเราจะหลับนอนหัวของเราก็หนุนหมอนร่างกายก็ต้องใช้ผ้าห่ม ชีวิตของเราทุกคนนั้นทั้งยามหลับและยามตื่นก็อาศัยพืชต้นไม้ตลอดเวลา แม้ยามเราเจ็บป่วยเราก็อาศัยยารักษาโรค ซึ่งก็ได้มาจากกลุ่มสมุนไพรเป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้นอาจมาจึงเห็นว่าป่าไม้พืชผักทุกชนิดเป็นพ่อแม่ภาคที่สองของมนุษย์ เพราะว่าสิ่งเหล่านี้ได้ให้ประโยชน์แก่มนุษย์ทุกลมหายใจ แม้ที่สุดของชีวิตในยามเราตายไปก็ต้องอาศัยพื้นผิวดินผาซากศพของเรา ตลอดชีวิตมนุษย์เริ่มตั้งแต่เกิดจนถึงวันที่เราจะโลกไป เราทุกๆ คนก็ได้อาศัยต้นไม้และพืชผักต่างๆ หล่อเลี้ยงชีวิตมาด้วยกันทั้งนั้น เมื่อเราทุกคนทราบว่าต้นไม้พืชผักมีประโยชน์ต่อทุกชีวิตอย่างใหญ่หลวง เราจะต้องช่วยกันปลูกต้นไม้ให้มากยิ่งขึ้น และจะต้องปลูกอย่างเอาใจใส่เป็นอย่างดี ต้นไม้ที่ปลูกจึงจะเจริญงอกงามได้” คำปรารภของพระประเสริฐ ที่ต้องการให้ทุกคนเห็นความสำคัญของทรัพยากร ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม

30 ปีที่ผ่านมา พระอาจารย์ประเสริฐ เริ่มต้นศึกษาสภาพแวดล้อมของวัดที่เป็นที่สาธารณะเนื้อที่ประมาณ 25 ไร่ พบว่าเป็นที่เสื่อมโทรม ไม่มีต้นไม้ หรือพืชพันธุ์ที่จะเป็นที่พักพิงและใช้ประโยชน์ได้ของทั้งคนและสัตว์ เป็นแต่เพียงที่ทิ้งขยะของชุมชนในละแวกนั้น มีแมลงวันและขยะจำนวนมากที่ถูกลำมาทิ้งในแต่ละวัน จึงเริ่มการปรับปรุงโดยการชวนชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงทำการคัดแยกขยะ บางอย่างทำลายทิ้ง บ้างส่งไปขายนำเงินที่ได้เพียงเล็กน้อยมาซื้อเครื่องมือ อุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น จอบ เสียม มีด พร้า แต่สิ่งที่ไม่ได้ซื้อ คือ

แรงงาน กำลังศรัทธาของชาวบ้านที่มาทำบุญและได้รับฟังคำสอนจากพระอาจารย์ประเสริฐ เกิดศรัทธาเข้าร่วมแรงร่วมใจ หลังจากจัดระบบขยะแล้ว การปลูกต้นไม้ เป็นสิ่งที่ดำเนินการต่อมาโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ผลิตจากขยะเป็นอาหารสำหรับต้นไม้

การปลูกต้นไม้ของพระอาจารย์ประเสริฐ เริ่มต้นจากปลูกทุกอย่างที่อยากปลูก เพียงเพื่อคืนความอุดมสมบูรณ์ ให้กับดินและเพื่อการนำมาใช้ประโยชน์ทั้งไม้ใช้สอยและพืชผักสวนครัว แต่เมื่อสิ่งสมประสงค์ได้ระยะหนึ่งเริ่มที่จะเข้าใจถึงหลักของธรรมชาติ สภาพทางกายภาพ ความหลากหลายและความยั่งยืน ทำให้พระอาจารย์ได้เริ่มต้นศึกษาและทดลองอย่างจริงจัง จนเห็นผลและพิสูจน์ได้ คือ ต้นไม้ที่ปลูก ต้องเป็นพันธุ์ไม้พื้นถิ่น จึงสามารถอยู่รอด เจริญเติบโตและแข็งแรงในสภาพพื้นที่บริเวณนี้ได้ ต้นไม้ที่ปลูกต้องมีทั้งไม้ยืนต้น เพื่อให้เป็นป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ และสำหรับไม้ไผ่ใช้สอย เช่น ไม้ตะเคียน ไม้สัก ไม้มะค่า ไม้โมง ฯลฯ และมีทั้งไม้ผล พืชผักสวนครัว หลากหลายชนิด เพื่อใช้บริโภค มีการแบ่งพื้นที่การปลูกอย่างเหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ เช่น ต้นไม้ใหญ่อยู่บริเวณป่าเพื่อความสมบูรณ์ของป่า ไม้ผล ผักสวนครัว อยู่ติดทางเดินและโรงครัว เพื่อสะดวกในการเก็บหา ปลูกหญ้าแฝกอยู่ริมคลองน้ำเพื่อกันดินหลุด มีการปลูกและดูแลรักษาต้นไม้ให้อยู่รอดและเจริญเติบโตไม่สูญเสียชีวิต โดยการคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ สภาพดิน ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ปลูกต้นไม้ให้อยู่รอดและเจริญเติบโตโดยเลือกปลูกต้นไม้ในเวลาเย็นถึงเวลากลางคืนเพื่อให้ต้นไม้ได้รับอุณหภูมิที่เหมาะสม ทำให้ตอนเช้าต้นไม้จะฟื้นสภาพระบัดใบ สดชื่นแข็งแรง มีการติดตามดูแลต้นไม้ที่ปลูกทุกต้น วัดขนาดการเจริญเติบโต จำนวนรอด และการปลูกเสริมรวมทั้งการจัดทำศูนย์เพาะขยายพันธุ์กล้าไม้ขึ้นเองในวัด

ผลของการปลูกต้นไม้

สร้างความชุ่มชื้นให้แก่พื้นดินที่ปลูกต้นไม้ โดยการขุดคลองล้อมรอบวัดโดยให้คันคลองมีความสูงพอที่จะเก็บกักน้ำให้มีระดับความสูง สูงกว่าระดับพื้นดินที่ปลูกต้นไม้ ทำให้น้ำจากคลองซึมสู่พื้นที่ปลูกต้นไม้ หล่อเลี้ยงต้นไม้ให้ได้รับน้ำอย่างพอเพียงไม่ขาดแคลนแม้ในหน้าแล้ง ปลูกหญ้าแฝกตามคันคลองป้องกันการพังทลายของดิน ทำท่อระบายน้ำเพื่อจัดระดับน้ำให้เหมาะสมอย่างเป็นธรรมชาติ

แนวคิดการฟื้นฟูป่าไม้

จากการศึกษาควบคู่กับการปฏิบัติ ทำให้พระอาจารย์ประเสริฐได้ค้นพบว่า พันธุ์ไม้ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่บริเวณนี้อีกชนิดหนึ่ง คือ ต้นไทร เพราะสามารถเจริญเติบโตได้อย่างรวดเร็ว ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมทั้งในขณะน้ำท่วม หรือหน้าแล้ง ต้นไทรยังสามารถอยู่รอดและแข็งแรง จึงทำให้ต้นไทรเป็นพันธุ์ไม้อีกชนิดหนึ่งที่มีอยู่ในบริเวณวัดป่า

ไทรงาม และพระอาจารย์เอกก็ได้ใช้ประโยชน์จากต้นไทรนี้ เป็นส่วนประกอบของการปรับปรุงสถานที่วัดเลิศสวัสดิ์ (เขาจันทร์งาม) เป็นพุทธสถานสำหรับปฏิบัติธรรม

เชื่อมโยงธรรมะกับธรรมชาติ

ด้วยการปฏิบัติจริง ปฏิบัติชอบ เกิดเป็นกำลังศรัทธา มีการขยายพื้นที่วัดจากเดิม 25 ไร่ เป็น 50 ไร่ และเป็น 130 ไร่ในปัจจุบัน โดยใช้ปัจจัยจากการทำบุญของพุทธศาสนิกชน ลูกศิษย์ที่เคารพนับถือ และการบริจาคกำลังทรัพย์ กำลังแรงงาน และวัสดุอุปกรณ์จากชาวบ้าน ผู้หญิง ผู้ชาย เด็ก

ภาพที่ 4.46 การประยุกต์ธรรมะกับสิ่งแวดล้อม

เยาวชน ในพื้นที่และความร่วมมือ สนับสนุนจากโรงเรียน หน่วยงานทางราชการ เป็นความร่วมมือที่มาจากทุกภาคส่วน ความร่วมมือจากทุกส่วนล้วนเกิดจากศรัทธา ศรัทธาเกิดจากคำสอนที่ออกมาจากท่าทีที่เรียบง่าย ท่วงทำนอง ภาษาฟังแล้วเข้าใจ เกิดแรงคิดและนำไปปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน เป็นวิถีทางธรรมชาติ สอดคล้องเหมาะสมกับธรรมชาติ เป็นกัลยาณมิตรกับสภาพแวดล้อม ใช้ธรรมชาติเป็นสื่อจัดสถานที่ธรรมะให้เป็น พุทธสถานที่เอื้อต่อการเรียนรู้ธรรมะ โดยการตกแต่งบริเวณวัดจากวัสดุที่เป็นธรรมชาติ มาจากธรรมชาติ แต่ไม่รบกวนธรรมชาติ เช่น ใช้น้ำ ไม้ ต้นไม้ ดอกไม้ ที่ตายแล้วไม่มีประโยชน์มาตกแต่ง ให้กลับมามีประโยชน์ในทางธรรมะ คือ ให้คนเข้าใจชีวิต เกิดแก่ เจ็บ ตาย สังขารมนุษย์และธรรมชาติ การตระหนักรู้ และการให้คุณค่าแก่ทุกสิ่งเป็นการเคารพธรรมชาติ เคารพตนเอง และเคารพผู้อื่น ใช้หินแกะสลักเป็นรูปร่าง ที่นั่ง อาสนะ มีร่มไม้ให้ความร่มรื่น ทุกสิ่งเกิดจากกุศโลบายของพระอาจารย์ “การสอนคน ต้องเริ่มจากให้คนอยาก เมื่อคนเข้ามาในวัดเริ่มแรกได้พบเห็นธรรมชาติ การจัดแต่งที่สวยงาม น่าประทับใจ น่าเรียนรู้ คนจะเริ่มซึมซับและอยากที่จะรู้มากขึ้น จึงเป็นจุดเริ่มต้นในการดึงคนเข้าก่อน แล้วค่อยสอนในขั้นต่อไป”

สู่เมตตาธรรมในใจคน

ความศรัทธาก่อให้เกิดพลังในการปฏิบัติธรรม ภายในวัดกลายเป็นศูนย์การเรียนรู้ธรรมะ ที่โรงเรียนนำเด็กนักเรียนมาเข้าค่ายปฏิบัติธรรมเป็นประจำ ภายนอกวัดมีการขยายผลจัดโครงการปลูกต้นไม้และการอนุรักษ์ธรรมชาติร่วมดำเนินการ และความศรัทธาทำให้เกิดเมตตาธรรม หล่อหลอมความรัก ความมีน้ำใจ เผื่อแผ่ผู้ด้อยโอกาสในสังคมในรูปแบบ

กองทุนสวัสดิการสังคม เช่น กองทุนเมตตาธรรมสงเคราะห์โค กระบือ กองทุนเมตตาธรรมสงเคราะห์ชุมชน กองทุนข้าว กองทุนสงเคราะห์พระภิกษุ สามเณรที่อาพาธ กองทุนเมตตาธรรมสงเคราะห์โรงเรียน และชุมชน

การใช้หลักธรรมนำพาให้ผู้ที่เกี่ยวข้อง ที่มีทั้งพุทธศาสนิกชน ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เด็ก เยาวชน หน่วยงานทั้งราชการและเอกชน มีหลักคิด ยึดมั่น และวิถีชีวิตอยู่กับธรรมชาติอย่างกลมกลืน พึ่งพา ดูแลรักษา คำนึงความอุดมสมบูรณ์ให้กับดิน น้ำ ป่า เพื่อให้เกิดความยั่งยืน และใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม ล้วนเกิดจากความมุ่งมั่นทางด้านจิตใจและการปฏิบัติที่เรียบง่าย ประณีต สม่ำเสมอ และเข้มแข็ง เป็นแบบอย่างของพระอาจารย์ ประเสริฐ หรือพระครูบวรศีลวัตร ที่มุ่งหวังให้คนได้พัฒนาอย่างยั่งยืนจากจิตใจผ่านธรรมะ และธรรมชาติที่งดงาม

ภาพที่ 4.47 บริเวณโดยรอบวัดเลศสวัสดิ์ (เขาจันทร์งาม)

การวิเคราะห์เปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวิทยาชุมชน

ในอดีตพื้นที่ป่าและทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีความหลากหลายทางด้านระบบนิเวศในชุมชน เป็นป่าผืนใหญ่ที่อุดมสมบูรณ์ปกคลุมด้วยไม้ใหญ่อย่างหนาแน่น ตั้งแต่ป่าสนเขา ป่าดิบแล้งและป่าดิบเขา เรียงรายอยู่บริเวณสองข้างทาง เป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุกรรมของความหลากหลายทางชีวภาพทั้งพืชและสัตว์ อีกทั้งมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร หากพิจารณาเฉพาะพื้นที่ป่าที่วัดและชุมชนช่วยกันดูแลรักษาร่วมกัน โดยป่ามีพื้นที่ครอบคลุมมากกว่า 3,000 ไร่ เป็นผืนป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ โดยพื้นที่บางส่วนถูกประกาศให้เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งรวมที่อยู่อาศัยด้วย การใช้ประโยชน์จากป่า รวมทั้งป่าต้นน้ำไว้ อีกทั้งชุมชนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว ยังมีจิตสำนึกร่วมกันในการดูแลรักษาป่า มีการดำเนินการจัดการป่า ในลักษณะที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่สำคัญวิถีการดำรงชีวิต อาชีพของชุมชนต่อการคงอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อพิจารณาถึงลักษณะของระบบนิเวศวิทยา สิ่งมีชีวิตซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งในแต่ละระบบนิเวศ ย่อมเกิดขึ้นหรืออาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ดังนั้นจึงมีปัจจัยหลายประการ ที่เป็นสิ่งกำหนดลักษณะของระบบนิเวศปัจจัยสำคัญ ได้แก่

1. อุณหภูมิ เป็นเครื่องกำหนดชนิดของพืชและสัตว์ เพราะอุณหภูมิมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของออกซิเจนในน้ำ การเปลี่ยนแปลงรูปพรรณสัณฐาน และสรีระวิทยาของสิ่งมีชีวิต การอพยพของสัตว์ การแพร่กระจายของพืชและสัตว์ในพื้นที่ต่างๆ และควบคุมชนิดของไข่และอัตราส่วนเพศในสัตว์บางชนิด

2. น้ำและความชื้นพืชและสัตว์ มีการถ่ายเทไอน้ำให้กับอากาศอยู่เสมอ บริเวณที่อากาศมีความชื้นต่ำ ร่างกายจะมีการถ่ายเทไอน้ำให้กับอากาศมากขึ้น ส่วนพืชจะมีการถ่ายเทไอน้ำให้กับอากาศอยู่เสมอ ระบบนิเวศที่มีความชื้นมาก มักจะมีพืชและสัตว์อาศัยอย่างหนาแน่น ทำให้มีโอกาสประสานสัมพันธ์ในการถ่ายทอดพลังงานให้แก่กันได้มากขึ้น

3. แสงสว่าง มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตส่วนใหญ่ เป็นแสงสว่างจากดวงอาทิตย์ ซึ่งมีความสำคัญต่อระบบนิเวศ เพราะทำให้เกิดการถ่ายเทวัตถุต่างๆ อิทธิพลของแสงสว่างที่มีต่อสิ่งมีชีวิต เช่น คุณภาพแสงมีผลต่อการงอกของเมล็ด ช่วงแสงมีผลต่อการเจริญเติบโตและการสืบพันธุ์ของพืชหลายชนิด

4. ดิน เป็นที่รวมของธาตุอาหารต่างๆ เช่น แคลเซียม ไนโตรเจน ฟอสฟอรัส และยังเป็นแหล่งปุ๋ยธรรมชาติ คือ เมื่อสิ่งมีชีวิตตายลงก็จะถูกย่อยสลายกลายเป็นฮิวมัส เพิ่มความอุดมสมบูรณ์แก่ดิน ดินที่มีลักษณะความสมบูรณ์หรือมีธาตุอาหารแตกต่างกันย่อมมีผลต่อพืชและสัตว์ที่อาศัยดินนั้นดำรงชีวิตอยู่ในแง่ของชนิด จำนวน การแพร่กระจาย การเจริญเติบโต เช่น บริเวณดินเค็มก็จะมีพืชพวกทนเค็มขึ้นอยู่

5. ไฟป่า ผลเสียต่อสิ่งมีชีวิต เป็นอันตรายโดยตรงต่อสิ่งมีชีวิต ทำลายแหล่งอาหาร และที่อยู่อาศัย สร้างผลเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมอื่นๆ เช่น ดิน น้ำ อันจะส่งผลถึงการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิต

6. ความเป็นกรดเป็นด่าง มีความสำคัญต่อกระบวนการหายใจและระบบการทำงานของเอนไซม์ภายในร่างกายซึ่งเป็นตัวการที่สำคัญมาก เพราะตัวความเป็นกรดหรือด่างเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อยก็อาจเป็นอันตรายได้ นอกจากนี้ยังมีความสำคัญต่อการเจริญเติบโตของพืชด้วย

7. การแย่งชิง เป็นการแย่งชิงกันระหว่างสิ่งมีชีวิตชนิดเดียวกันหรือต่างชนิดกัน เนื่องจากมีความต้องการปัจจัยพื้นฐานเหมือนกันแต่มีจำนวนจำกัด หรือมีไม่เพียงพอที่จะทำให้สิ่งมีชีวิตดำรงอยู่ได้เป็นปกติ เช่น การแย่งชิงน้ำ อาหาร แสงสว่าง ที่อยู่อาศัย เช่น การที่พืชสองชนิดขึ้นอยู่ใกล้เคียงกัน จะแย่งแย่งกันครอบครองพื้นที่ทำให้ทั้งสองฝ่ายไม่เจริญเติบโตเท่าที่ควร บางครั้งฝ่ายที่อ่อนแอกว่าจะถูกแย่งแย่งจนตายไป

8. การกินซึ่งกันและกัน คือการที่สิ่งมีชีวิตหนึ่งกินสิ่งมีชีวิตอื่นๆ เป็นอาหารมีผลต่อการควบคุมจำนวนของสัตว์ ในแต่ละระบบนิเวศเพื่อให้เกิดความสมดุลระบบนิเวศที่ขาดความสมดุลในเรื่องการกินซึ่งกันและกัน มีผลทำให้เกิดปัญหา เช่น ไร่ข้าวโพดมีตักแตนมากินและทำลายข้าวโพดเสียหาย ถ้าไม่มีสัตว์อื่นมากินตักแตน ก็จะทำให้ตักแตนแพร่พันธุ์ได้รวดเร็วเกิดเสียสมดุลทางธรรมชาติ

การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ (Ecological Succession) คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบนิเวศ สิ่งมีชีวิตใหม่เกิดขึ้น เกิดชุมชนใหม่ มีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนชนิดของสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในชุมชน โดยที่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ต้องใช้เวลาในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพอสมควร การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ พบว่า เกิดมาจากสาเหตุสำคัญพอสรุปได้ 4 ประการ คือ

1. ไฟป่า เป็นตัวการทำลายทรัพยากรธรรมชาติในระบบนิเวศอย่างมหาศาล โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ สิ่งมีชีวิตรวมทั้งจุลินทรีย์ต่างๆ สิ่งไม่มีชีวิต คือ อินทรีย์วัตถุและปุ๋ย เมื่อทรัพยากรเหล่านี้ถูกทำลายไป เป็นเหตุให้ป่าไม้หยุดชะงักการเจริญเติบโต ดินเสียคุณสมบัติการอุ้มน้ำ รวมถึง มลพิษทางอากาศจนอาจส่งผลให้ประชาชนเกิดโรคต่างๆ เช่น โรคตาแดง โรคภูมิแพ้ โรคผิวหนัง หรือโรคเกี่ยวกับทางเดินหายใจ

2. น้ำท่วม เกิดจากสาเหตุหลายประการ เช่น ฝนตกหนัก น้ำหุน และหากน้ำเชื้วยกรากก็อาจทำให้แผ่นดินถล่ม หากพื้นที่ที่ถูกน้ำท่วมเป็นเวลานาน จะมีสภาพที่ไม่เหมาะสมสำหรับการเจริญเติบโตของพืช ทำให้พื้นที่นั้นเสียสมดุลธรรมชาติ โดยบางที่อาจไม่สามารถเพราะปลูกได้ ซึ่งดินที่เสียสภาพนี้อยู่ในสภาวะที่เรียกว่า “มลพิษดิน”

3. ปัจจัยจากการกระทำของมนุษย์ (Human Factor) ได้แก่ การตัดไม้ทำลายป่า การทำไร่เลื่อนลอย ภาวะมลพิษที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรม การสร้างเขื่อนหรือฝายกั้นน้ำ ดุลธรรมชาติถูกทำลาย ซึ่งมีผลทำให้เกิดสภาพแวดล้อมแปรเปลี่ยนไป จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงแทนที่ของกลุ่มสิ่งมีชีวิตขึ้นใหม่อีก

4. ปฏิกริยาของสิ่งมีชีวิตที่มีต่อแหล่งที่อยู่อาศัย เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแทนที่เพราะกลุ่มสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ทำให้สิ่งแวดล้อมบริเวณนั้น เช่น อุณหภูมิ ความเข้มข้นของแสง ความชื้น ความเป็นกรด ด่างของพื้นดิน เปลี่ยนไปที่ละเล็กละน้อย

หลักนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเชิงพุทธ

กระบวนทัศน์เชิงพุทธ (Buddhist Paradigm) เป็นแนวคิดพื้นฐานแบบใหม่ที่เป็นทางเลือกของมนุษยชาติ เพราะเป็นกระบวนทัศน์ที่จะช่วยปรับเปลี่ยนทิศทางการสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ปัจจุบันแยกมนุษย์ออกจากธรรมชาติ หรือเน้นการพิชิตและครอบครองธรรมชาติ มาสู่การมองความจริงแห่งสรรพสิ่งใหม่ว่า สรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยงอิงอาศัยกันและกันเป็นองค์รวม (Holistic) ตามหลักปัจจุสมุปบาท (Dependent Origination) ไม่มีอะไรที่จะดำรงอยู่ได้โดยไม่พึ่งพิงสิ่งอื่น

เมื่อพิจารณาจากหลักธรรมและประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา ก็เห็นได้อย่างชัดเจนว่า พระพุทธศาสนาได้มองสรรพสิ่งเป็นองค์รวม เชื่อมโยงอิงอาศัยกันและกันตามระบบธรรมชาติ นั่นคือหลักธรรมพื้นฐานในพระพุทธศาสนา จะประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก กล่าวคือ ส่วนแรกกล่าวถึงธรรมชาติ ความจริงของธรรมชาติและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้ว พระพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบความจริงของธรรมชาติแล้วนำมาเผยแพร่ ทำให้เข้าใจง่ายหรือนำความรู้ความเข้าใจในกฎเกณฑ์ธรรมชาตินั้น มาวางเป็นหลักปฏิบัติสำหรับมนุษย์ที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างกลมกลืนมากที่สุดซึ่งเรียกว่า สังฆธรรมและจริยธรรมตามลำดับ หลักพุทธธรรมที่ว่านี้ เมื่อกล่าวโดยรวมคือ หลักธรรมหรือหลักธรรมชาติ ซึ่งเกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อมโดยรวม (Natural environments) สังคม-วัฒนธรรมโดยรวม (สังคม การเมือง เศรษฐกิจ เป็นต้น (Social-cultural environment) และที่เกี่ยวกับตัวมนุษย์เอง (Mankind) ที่ท่านพุทธทาสปราชญ์ชาวพุทธเรียกว่า “ธรรมะ 4 ความหมาย” (พุทธทาสภิกขุ 2549 : 59) คือ

1. ธรรมะ คือ ตัวธรรมชาติเอง (Nature itself) ได้แก่ ตัวสภาพของสิ่งนั้นๆ ทั้งภายในและนอกกายใจมนุษย์ เรียกโดยรวมว่า **สภาวะธรรม** ธรรมะหรือธรรมชาติส่วนนี้เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องรู้ คือสิ่งที่เรียกในภาษาธรรม (อริยสัจ 4) ว่า ทุกข์ (Suffering) เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องเรียนรู้ เป็นสิ่งที่ปรากฏการณ์ เป็นสถานการณ์ที่มนุษย์สามารถสัมผัสได้ หรือกระทบต่อความรู้สึกของมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่หลักพุทธธรรมระบุว่า มีเหตุเกิด (สมุทัย)

2. ธรรมะ คือ กฎธรรมชาติ (Law of nature) ได้แก่ **สังขธรรม** คือ ความจริงที่เป็นตัวควบคุมกำกับสรรพสิ่งให้ดำรงอยู่และขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลงไปตามหลักความจริง หรือกฎนั้นๆ มนุษย์ สัตว์ พืช สังคม-วัฒนธรรมและธรรมชาติแวดล้อมที่มนุษย์รู้จัก หรือไม่รู้จักรั้วนอนอยู่ภายใต้กฎสังขธรรมดังกล่าวนี้ทั้งสิ้น ธรรมในความหมายนี้เรียกในภาษาธรรม (อริยสัจ 4) ว่าสมุทัย (Cause of suffering) เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องเห็นและหาทางขจัดออกหรือทำตาม (ปหานธรรม)

3. ธรรมะคือ หน้าที่หรือบทบาทธรรมชาติ (Duty of nature) ได้แก่ปฏิบัติธรรม คือสิ่งที่ต้องทำหรือต้องแสดงบทบาทให้ถูกต้อง ให้สอดคล้องต้องตามกฎหมายธรรมชาติและกฎหมายที่สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ เพราะถ้าทำผิดหรือแสดงผิด หรือปฏิบัติผิดกฎก็จะก่อผลร้าย แต่ถ้าปฏิบัติถูกต้องจะก่อผลดี ซึ่งมีให้เห็นทั้งในหมู่ พืช สัตว์ทั้งหลาย ในหมู่มนุษย์เรียกธรรมะในความหมายนี้ว่า **กรรม** คือการกระทำ (Action) ถ้าทำถูกต้องเรียกว่า กรรมดี คือเป็นการกระทำที่จะเป็นเหตุเกิดผลดี ถ้าทำผิดกฎ เรียกกรรมชั่ว คือ เป็นการกระทำที่จะเป็นเหตุเกิดผลเสีย ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นสิ่งอื่น ธรรมในความหมายนี้เรียกในภาษาธรรม (อริยสัจ 4) ว่า **มรรค** เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องทำ ต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูก ให้ตรงตามกฎหมายทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ หรือต้องฝึกจิตวิญญาณให้รู้ ฝึกจิตให้คิด ให้เชื่อและฝึกกายให้ปฏิบัติให้ถูกให้ต้อง จึงจะเป็นเหตุเกิดผลดีได้ (ภาวนาธรรม)

4. ธรรมะคือ ผลธรรมชาติ (Result of nature) ได้แก่ ปฏิเวธธรรม คือสิ่งที่เป็ผลของการปฏิบัติธรรม คือ การกระทำที่ถูกต้องตามกฎหมายธรรมชาติที่กล่าวในข้อ 2 (สังขธรรม) ธรรมในความหมายนี้เรียกในภาษาธรรม (อริยสัจ 4) ว่า **นิโรธ** (cessation) ในกรณีของมนุษย์ธรรมส่วนนี้เป็นสิ่งที่ต้องเข้าถึงหรือทำให้แจ้ง (สังนิการิยา)

ธรรมทั้ง 4 ความหมายหรือ 4 ส่วนที่ว่านี้ เมื่อพิจารณาความเชื่อมโยงสัมพันธ์ของตัวธรรมล้วนๆ ก็จะทราบว่ เป็นเรื่องของหลักเหตุผลที่ภาษาพุทธธรรม เรียกว่า **อิทัปปัจจยตาธรรม** เรียกว่า หลักเหตุผลนั่นเอง คือ ตัวสภาวะธรรมเป็นตัวผล ตัวสังขธรรม เป็นตัวเหตุ และตัวปฏิเวธธรรมเป็นตัวผล ตัวปฏิบัติธรรมเป็นตัวเหตุ และถ้าจ้บรวบเป็นเพียงคู่เดียว คือสภาวะธรรมและสังขธรรมจะเป็นตัวเหตุ ส่วนปฏิบัติธรรมและปฏิเวธธรรมจะเป็นตัวผล ธรรมะ 4 ประการนี้ มีปรากฏอยู่ในที่ทั่วไปและมีอยู่ทั้งในหมู่สิ่งมีชีวิต พืช สัตว์และสิ่งไม่มีชีวิตเช่นดิน น้ำ เป็นต้น มนุษย์อยู่ในกลุ่มสิ่งมีชีวิต จึงอยู่ภายใต้ธรรมทั้ง 4 ประการนี้ โดยไม่มีผิดเพี้ยน แต่ในฐานะที่มนุษย์ต้องเชื่อมโยงสัมพันธ์กับมนุษย์ สัตว์และสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ที่อยู่ภายใต้หลักเหตุผลเช่นกัน มนุษย์ต้องรู้สภาวะธรรมและเห็นสังขธรรมทั้งที่สภาพแวดล้อมและตนเองและต้องทำให้ถูก ตามสังขธรรมและธรรมสัจจะของสิ่งนั้นๆ และที่ตนเองจึงจะได้รับผล คือ ปฏิเวธธรรมที่ถูกต้องช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาามมนุษย์ได้

แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา

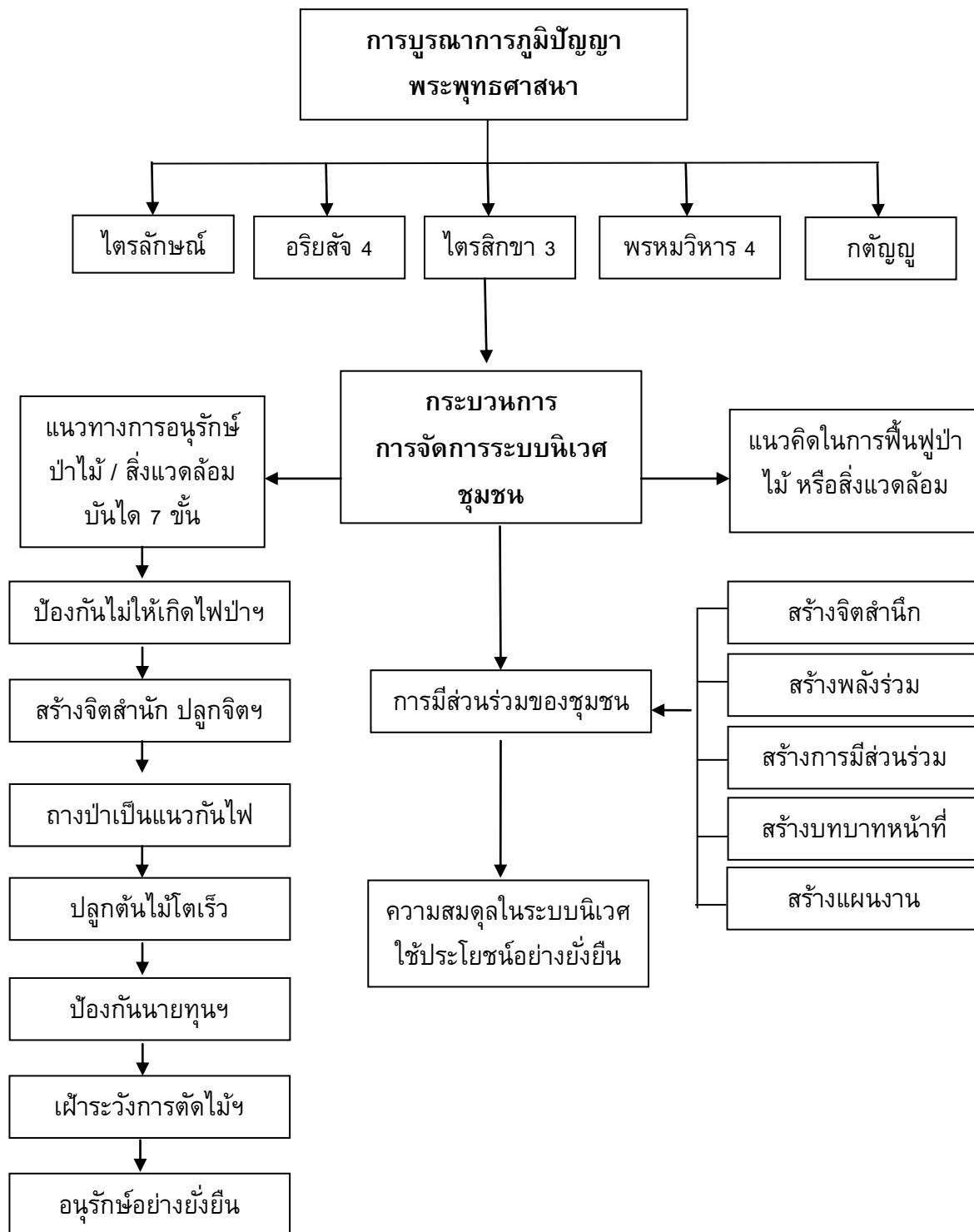
พระพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ เพราะพระพุทธศาสนากับทรัพยากรป่าไม้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด แม้พระพุทธเจ้า ทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่ในท่ามกลางธรรมชาติของป่าไม้เป็นส่วนใหญ่ และหลักธรรมคำสอนของพระองค์เองก็มีความสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติทั้งมวล เป็นหลักคำสอนที่ทำให้เกิดความเข้าใจในสภาพของธรรมชาติตามความเป็นจริง ซึ่งมีผลทำให้เกิดความรักความกตัญญู และความสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างแท้จริง โดยเราจะเห็นได้จาก การที่พระองค์ทรงเน้นสั่งสอนให้พระอัครสาวกตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติในลักษณะของสื่อการสอนธรรมและทรงบัญญัติห้ามไม่ให้ทำลายธรรมชาติ เป็นต้น หลักธรรมของพุทธศาสนาที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ถูกแฝงอยู่ในหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา แต่ถ้าจะให้เห็นผลทางปฏิบัติหลักธรรมคำสอนจะถูกถ่ายทอดผ่านพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะศาสนาพุทธมีพิธีกรรมหลากหลายแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธศาสนา จึงเป็นการประยุกต์ใช้พิธีกรรมต่างๆ เพื่อมีผลต่อจิตใจเป็นการสร้างจิตใจหรือเป็นการสร้างจิตสำนึก ถ้าจะกล่าวถึงการบวชป่าไม้ได้มีความหมายเพียงแค่การประกอบพิธีกรรม หรือเพียงการนำผ้าเหลืองไปห่อต้นไม้เท่านั้น แต่กิจกรรมการบวชป่าจะเป็นสื่อและสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความผูกพันระหว่างคนกับต้นไม้และสัตว์ป่า ซึ่งจะมีผลดีต่อระบบนิเวศ วิถีชุมชน ท้องถิ่นและประชาชน พิธีบวชต้นไม้เป็นแนวทางการอนุรักษ์ป่าที่เกิดจากการประยุกต์พิธีกรรมทางพุทธศาสนา

สรุปแนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนากับธรรมชาติ

สรุปแนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนากับธรรมชาติ เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันมาตั้งแต่แรกเริ่ม พระพุทธเจ้าเป็นผู้อนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม พระองค์ประสูติในสวนลุมพินีวัน ตรัสรู้ในป่าไถ่ตันโพธิ์ และประริณิพพานในป่าไถ่ตันสาละ พระองค์เกี่ยวข้องกับป่าไม้ตลอดชีวิต พระองค์จึงทรงสอนให้อนุรักษ์ป่าไม้และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม พุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในประเทศไทยมาเป็นเวลา 2500 กว่าปีแล้ว และเป็นสถาบันหนึ่งของไทยที่ขัดเกลาทางสังคม ปลูกฝังวัฒนธรรมทางสังคมและความรู้สึกร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน องค์ประกอบของศาสนา คือ ศาสนวัตถุ ศาสนพิธี ศาสนบุคคล และศาสนธรรม เป็นพลังทางศาสนาที่สำคัญในการพัฒนาสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และในการป้องกันแก้ไขปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อม หลักธรรมของศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญ ที่จะทำให้ประชาชนมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาป มีความเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม โดยไม่คิดถึงประโยชน์ส่วนตนฝ่ายเดียว ชาวพุทธที่แท้จริงต้องดำเนินตามพระพุทธจริยา ช่วยกันอนุรักษ์ป่าไม้และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

สรุปรูปแบบ Model องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการสร้างความสุขในระบบนิเวศวิทยาชุมชน” สามารถสรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเป็นรูปแบบ Model ได้ดังนี้

จากรูปแบบ Model สามารถเชื่อมโยงให้เห็นถึง การบูรณาการพระพุทธศาสนากับ การเสริมสร้างความสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชน ของพระสงฆ์ที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวปฏิบัติก็คือ การสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านได้เข้าใจ เข้าถึงและพัฒนาตามแนวพระราช ดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยยึดหลักธรรมะประยุกต์ใช้กับระบบนิเวศ ดังนี้

หลักไตรลักษณ์

หลักไตรลักษณ์ หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้าอันว่าด้วยลักษณะ 3 อย่างที่มี ทั่วไปแก่สรรพสิ่ง ไตรลักษณ์เป็นลักษณะประจำของขั้น 5 ไตรลักษณ์จึงถือว่าเป็น "กฎ" อย่างหนึ่งของธรรมชาติ คือ 1. อนิจจตา ความเป็นอนิจจัง ความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลง ลักษณะของอนิจจตาหรือที่เรียกว่า "อนิจจลักษณะ" ก็คือ การเกิดขึ้น , การเปลี่ยนแปลงขณะ ตั้งอยู่ , และการดับไปของสิ่งทั้งหลาย 2. ทุกขตา ความเป็นทุกข์หรือความทุกข์ คือสิ่งที่ทน ได้ยาก และอาการที่ทนอยู่ในสภาวะเดิมไม่ได้และ 3. อนัตตา ความเป็นอนัตตา คือความ ไม่ใช่และไม่มีสิ่งที่เรียกว่า "อัตตา" รวมทั้งลักษณะของความไม่เป็นไปในอำนาจบังคับบัญชา ความเป็นอนัตตา ดังนั้นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา จะต้องเข้าใจความเป็นจริงตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ถือว่าเป็นตัวสภาวะธรรมของ ธรรมชาติ ที่จะทำให้มนุษย์มีทัศนคติทำที่วิถีที่ถูกต้องในการพัฒนาตัวเอง และเข้าไป เกี่ยวข้องจัดการกับปัญหาอย่างถูกต้อง

อริยสัจ 4

การเสนอความเห็น ว่า ควรนำหลักธรรมในศาสนาพุทธ คือ อริยสัจ 4 มาใช้ในการ แก้ปัญหาอริยสัจ 4 เป็นหลักการปฏิบัติที่เป็นระบบ มีขั้นตอนชัดเจน อันก่อให้เกิดทัศนคติที่ ถูกต้อง ความสำนึกรับผิดชอบและการกระทำ ที่ชาวบ้านสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน อริยสัจ 4 อันประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค มีรายละเอียดดังนี้คือ 1. ทุกข์ คือ ภาวะ ปิบบันที่ชาวบ้านได้รับจากการเห็นป่าถูกทำลาย หรือการลักลอบตัดไม้ของกลุ่มนายทุน ที่ กำลังทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น 2. สมุทัย คือ สาเหตุของทุกข์ คือความอยากที่ไม่มีที่สิ้นสุดของ มนุษย์ ที่ผ่านมามนุษย์นำเอาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาสนองความต้องการ เพื่อให้บรรลุ มาตรฐานการเป็นอยู่คือมีคุณภาพชีวิตที่ดี 3. นิโรธ การสิ้นสุดของปัญหา เป็นที่ยอมรับว่า ปัญหาโลกร้อนนั้นแก้ได้ยาก และปัจเจกชนไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้ แต่ในระดับท้องถิ่น ยังพอแก้ไขได้ และยังมีหวังว่า เมื่อมีการแก้ไขในระดับท้องถิ่น จนเกิดจิตสำนึกร่วมกัน อาจขยายวงไปสู่ระดับชาติ ระดับนานาชาติได้ 4. มรรคมรรคแปด คือทางดับทุกข์ถ้าจะ แก้ปัญหานี้อย่างยั่งยืน เมื่อมนุษย์เป็นผู้ก่อ ก็ต้องแก้ที่มนุษย์ นั่นคือลดกิเลส ลดความ ต้องการอย่างฟุ่มเฟือยลง มาเป็นความต้องการที่พอเพียงต่อการดำรงชีวิตเท่านั้น

หลักไตรสิกขา

ไตรสิกขา คือ หลักการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบความสำเร็จเป็นคนสมบูรณ์แบบตามแนวพุทธ ไตรสิกขา จึงจัดอยู่ใน มรรค (ธรรมที่ควรเจริญ) คือ ควรทำให้เกิดมีขึ้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาชีวิต เป็นหลักที่ครอบคลุมการปฏิบัติทั้งหมด ในการกระบวนกาจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชนของพระสงฆ์ หลักไตรสิกขาเป็นหลักกรรมภาคปฏิบัติ เมื่อหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดอยู่ในหลักสิกขา ก็กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นเป็นหลักกรรมแห่งการศึกษา เรื่องของการศึกษาการจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชน เป็นเรื่องของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น การพัฒนาตนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ก็คือความหมายที่แท้จริงของการศึกษานั้นเป็นทั้งตัวการพัฒนาและเป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนา คือเป็นการพัฒนาคนขึ้นไป โดยพัฒนาตัวคนทั้งคนหรือชีวิตทั้งชีวิต ตัวการพัฒนานั้นคือการศึกษา เมื่อผู้เรียนมีการศึกษาอย่างนี้ แล้วก็จะเอาคุณสมบัติที่ตัวมีซึ่งเกิดจากการศึกษานี้ ไปเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตและสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ การศึกษาก็เลยกลายเป็นเครื่องมือการพัฒนา แนวคิดการพัฒนามนุษย์ตามหลักของไตรสิกขานี้เป็นการพัฒนาแบบองค์รวม

หลักพรหมวิหาร 4

พรหมวิหาร หมายถึง หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีจุดมุ่งหมายในการสอนให้บุคคลมีความรักความเมตตาต่อผู้อื่น มีความสงสารเห็นใจและพร้อมที่จะช่วยเหลือบุคคลอื่นรู้สึกพลอยยินดีเมื่อบุคคลอื่นได้ดี และรู้สึกปลื้มปวยหรือวางเฉยเมื่อพบกับสถานการณ์ที่สรวุสยจะแก้ไขได้หรือสรวุสยที่จะช่วยเหลือเจือจนได้ ซึ่งแยกออกเป็น 4 ด้าน คือ 1. เมตตา หมายถึง การแสดงออกถึง ความรัก ความปรารถนาดี ไม่ตรีจิต เป็นความคิดช่วยเหลือให้ทุกคนประสบแต่ประโยชน์และมีความสุขโดยทั่วกัน 2. กรุณา หมายถึง การแสดงออกถึงความสงสาร หมายถึง การคิดจะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความเดือดร้อนทั้งทางกายและใจ ในภาวะที่ได้รับความเดือดร้อนเป็นทุกข์ และต้องการความช่วยเหลือโดยเป็นการช่วยเหลือที่ถูกต้อง ไม่เบียดเบียนใครรวมทั้งตนเอง 3. มุทิตา หมายถึง การแสดงออกถึงความชื่นบานเป็นความพลอยยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีอันเป็นความคิดรู้สึกเมื่อผู้ใดบังคับบัญชา มีความก้าวหน้า มีความสุข อันเป็นความดีแท้ เช่น ได้ลาภยศมาโดยบริสุทธิ์มิได้โกงหรือเบียดเบียนใคร รวมถึงจดเว้นความริษยาอิจฉาผู้อื่นเพราะนึกเห็นแก่ตัว 4. อุเบกขา หมายถึง การแสดงออกถึง การวางใจเป็นกลาง โดยพิจารณาข้อเท็จจริง เมื่อตัดสินใจในเรื่องใดๆ แล้ว ควรพิจารณาใคร่ครวญด้วยปัญญา มีเหตุผล ถูกต้องและเที่ยงธรรม อันเป็นการรักษาความถูกต้อง ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์เพื่อผดุงไว้ซึ่งความถูกต้อง

ความกตัญญู

ความกตัญญู คือ ความรู้และการยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคล สัตว์ สิ่งของ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่มีต่อตัวเราทั้งทางตรงและทางอ้อม กตเวที คือ พยายามกระทำตอบ

ด้วยการทดแทนพระคุณ ช่วยเหลืออุปการะยกย่อง บำรุง รักษาให้คงอยู่ในสภาพที่ดีงาม เพื่อความสงบสุขของสังคม และเพื่อความสมดุลทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ความกตัญญู กตเวทิตะเป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติ เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์และเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ และเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของมนุษยธรรมทั้งหลาย ความกตัญญู มี 2 ประเภท คือ 1. ความกตัญญูต่อบุคคลผู้มีพระคุณ (บุพการี) คือ บิดา มารดา อาจารย์อุปัชฌาย์ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 2. ความกตัญญูต่อสิ่งที่มีบุญคุณ ความกตัญญูจึงไม่ได้มีขอบเขตอยู่แค่มนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น แต่มีกับสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ อีก เช่น พืช สัตว์ ป่าไม้ แม่น้ำ ลำคลอง เพื่อสร้างวัฏจักรที่ดีให้แก่ธรรมชาติ

แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม

พบว่า พระสงฆ์ที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวทั้ง 19 รูป 18 วัด ปฏิบัติโดยใช้วิธีการบูรณาการ ความรู้ดั้งเดิมที่เริ่มจากการค้นพบศักยภาพของชุมชนกับความรู้สมัยใหม่ เชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับซึ่งกันระหว่าง ใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่อย่างฉลาดและเกิดประโยชน์อย่างสูงสุดอย่างเป็นรูปธรรม โดยเริ่มต้นจากชุมชนของตนเอง เป็นการเรียนรู้ที่แฝงไปด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นแผนภาพบันได 7 ขั้น ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 4.48 บันได 7 ขั้น แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม
ของพระสงฆ์ที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว

บันไดขั้นที่ 1 เริ่มต้นจากเมื่อเกิดไฟไหม้ป่า พระสงฆ์จะทำหน้าที่เป็นผู้นำชาวบ้านช่วยกันดับไฟป่าและหาวิธีป้องกันไม่ให้เกิดไฟป่า การที่ชาวบ้านได้ทราบถึงผลเสียที่เกิดจากไฟป่า จะทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้และเข้าใจและตระหนักถึงพิษภัยของไฟป่า

บันไดขั้นที่ 2 สร้างจิตสำนึก ปลุกจิตอาสา การมีส่วนร่วมรักพื้นที่ป่าของตน โดยสอนให้ตระหนักถึงความรุนแรงของปัญหาไฟป่า เพื่อให้ชาวบ้านเกิดความตื่นตัว และเล็งเห็นความจำเป็น ที่จะต้องร่วมมือกันป้องกันไฟป่าอย่างจริงจัง

บันไดขั้นที่ 3 ช่วยกันถางป่าเป็นแนวกันไฟแบบเปียกเพื่อให้เกิดความชุ่มชื้น จะช่วยป้องกันมิให้เกิดไฟป่า และไฟป่าจะส่งผลกระทบของต่อสิ่งแวดล้อมในชุมชนของตนเอง

บันไดขั้นที่ 4 ช่วยกันปลูกต้นไม้โตเร็วคลุมแนวกันไฟ ใช้ความชุ่มชื้นเป็นหลักสำคัญที่จะช่วยให้ป่าเขียวสดอยู่ตลอดเวลา ทำให้ไฟป่าจึงเกิดได้ยาก

บันไดขั้นที่ 5 ใช้ชาวบ้านช่วยกันเป็นหูเป็นตาป้องกันการเข้ามาของนายทุนเข้ามาตัดไม้ทำลายป่า

บันไดขั้นที่ 6 ให้ชาวบ้านตระหนักและช่วยกันป้องกันการเข้ามาของนายทุน เมื่อเห็นสิ่งไม่ชอบมาพากล ชาวบ้านจะรีบมาบอกกับพระสงฆ์

บันไดขั้นที่ 7 เมื่อดำเนินจากมาถึงบันไดขั้นที่ 6 พระสงฆ์ทั้ง 18 รูป เห็นผลลัพธ์จากกระบวนการจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชนเป็นเชิงประจักษ์ เรียกได้ว่าเป็นการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืน ที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือของคนในชุมชน เป็นการสร้างความสมดุลให้กับระบบนิเวศ เมื่อป่าเติบโตและแข็งแรง ชาวบ้านก็จะเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า เช่น ไปเก็บหน่อไม้ เห็ด อาหาร หอยหอย ผักหวาน ฟิน และอื่นๆ ก็สร้างระบบเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตให้กับชาวบ้าน ซึ่งเป็นหลักการสำคัญ ของการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน

การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน

พบว่า พระสงฆ์ที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวทุกรูป ได้ใช้หลักธรรมและกุศโลบายทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเป็นรูปธรรมในการจัดการระบบนิเวศวิทยาป่าชุมชน 5 สร้าง คือ

- 1) สร้างจิตสำนึก เพื่อให้ชาวบ้านทุกคนเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนของตน
- 2) สร้างพลังร่วม ด้วยการค้นหาผู้มีจิตอาสาด้วยการสร้างจิตสำนึกและเห็นคุณค่าของป่าไม้ในชุมชนของตน อีกทั้งยังสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นจากการมีป่า
- 3) สร้างการมีส่วนร่วม ด้วยการช่วยกันคิดร่วมแก้ไขจากปัญหาไฟไหม้ป่าและผลกระทบที่เกิดขึ้นในอดีต
- 4) สร้างบทบาทและหน้าที่ เพื่อให้ทุกคนรู้ว่าหน้าที่ทำอะไรในโครงการต่างๆ

5) สร้างแผนการดำเนินงาน เพื่อรองรับโครงการในอนาคตที่ทุกคนจะต้องร่วมกันทำ ซึ่งหลัก 5 สร้าง นี้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยสองปัจจัยใหญ่ๆ คือ ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย

5.1 ความสามัคคีของชาวบ้าน

5.2 ผู้นำมีวิสัยทัศน์และเสียสละ

5.3 แนวคิดเชิงอนุรักษ์ในการประกอบอาชีพทางการเกษตรของชาวบ้าน

5.4 แรงขับเคลื่อนจากการทำลายป่าในอดีตทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย 1)กฎระเบียบข้อบังคับต่างๆ ของภาครัฐ 2) การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก 3) การให้การยอมรับจากภายนอกรางวัลที่ได้รับระดับประเทศ และ 4) ประสบการณ์จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายนอก

ผลประโยชน์ที่ตามมาคือ ก่อให้เกิดวัฒนธรรมชุมชนใหม่ที่เอื้อต่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมในกิจกรรม การพัฒนาการจัดการป่าชุมชนและกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอื่นๆ หลายด้านตามมา เช่น การทำงานเป็นทีมและได้ความสมดุลจากระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

รหัสโครงการ (NRPM 13 หลัก) 2558XXXXXXXX

โครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

ชื่อมหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ชื่อโครงการ	“การบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการสร้างวัฒนธรรมในระบบนิเวศวิทยาชุมชน”
ชื่อหัวหน้าโครงการวิจัย	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โกนิฐฐ์ ศรีทอง
รายงานในช่วงตั้งแต่	วันที่ 1 ตุลาคม 2557 ถึงวันที่ 30 กันยายน 2558
ระยะเวลาดำเนินการ	จำนวน 1 ปี

รายจ่าย

หมวด	งบประมาณรวมทั้งโครงการ (บาท)	ค่าใช้จ่ายงวดปัจจุบัน (บาท)	จ่ายเกิน (บาท)
1. ค่าตอบแทน	90,500	65,800	24,700
2. ค่าจ้าง	200,500	127,068	73,432
3. ค่าวัสดุ	3,366	3,366	-
4. ค่าใช้สอย	221,634	164,966	56,668
5. ค่าใช้จ่ายอื่นๆ (โปรดระบุเป็นข้อย่อย)	-	-	-
รวม	516,000	361,200	154,800

จำนวนงบประมาณที่ได้รับ

งวดที่ 1	จำนวน 206,400 บาท	เมื่อ 1 เมษายน 2558
งวดที่ 2	จำนวน 154,800 บาท	เมื่อ 28 สิงหาคม 2558
งวดที่ 3	จำนวน 154,800 บาท	เมื่อ ...ยังไม่ได้รับ...

รวม 516,000 บาท

.....
 ลงนามหัวหน้าโครงการวิจัยผู้รับทุน
 วันที่.....

.....
 เจ้าหน้าที่การเงินโครงการ
 วันที่.....

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการสร้าง ความสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชน” นี้ผู้วิจัยได้นำเสนอเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนสรุปและ ข้อเสนอแนะ ผลการศึกษาวิจัย สามารถตอบประเด็นที่ได้วางไว้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด ทั้ง 3 ประการ ดังจะได้เสนอตามลำดับดังนี้

วัตถุประสงค์หลักของโครงการวิจัย นี้มีวัตถุประสงค์หลัก 3 ข้อคือ 1.เพื่อศึกษา กระบวนการจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชน ตามแนวพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์และชุมชน ในสังคมไทย 2.เพื่อบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการเสริมสร้างความสมดุลใน ระบบนิเวศวิทยาชุมชนของพระสงฆ์และชุมชนในสังคมไทย และ 3.เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวิทยาชุมชน ตามหลักนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเชิงพุทธ

ขอบเขตการวิจัย การศึกษาครั้งนี้มุ่งเน้นแนวทางการบูรณาการภูมิปัญญา พระพุทธศาสนากับการสร้างสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชน ของพระสงฆ์และชุมชน ในสังคมไทย และการวิเคราะห์ผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวิทยาชุมชน ตาม หลักนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเชิงพุทธ

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มๆที่ 1 คือพระสงฆ์ที่ได้รับ รางวัลลูกโลกสีเขียว ระหว่างปี 2546-2555 จำนวนทั้งหมด 19 รูป 18 จังหวัด (ครอบคลุม ทุกภาคของประเทศไทย) กลุ่มที่ 2 ผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่ของพระสงฆ์ ได้รับ รางวัลลูกโลกสีเขียว ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำองค์กรปกครอง ท้องถิ่น ประชาชนพื้นที่เจ้าหน้าที่ภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง รวมพื้นที่ละ 10-15 ราย

พื้นที่ศึกษา ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่วัดที่พระสงฆ์ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวระหว่างปี 2546 – 2555 ซึ่งครอบคลุมทั่วภูมิภาคของประเทศไทย ได้แก่ จังหวัดระยอง จังหวัดพังงา จังหวัดน่าน จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดสระแก้ว จังหวัดสระบุรี จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัด หนองคาย จังหวัดขอนแก่น จังหวัดกระบี่ จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดยโสธร จังหวัด นครศรีธรรมราช จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดเลย จังหวัดเชียงรายและจังหวัดนครราชสีมา

วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methodology) การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิง คุณภาพ (Qualitative Research) และใช้การสำรวจภาคสนามโดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานจากปรากฏการณ์ทางสังคม/ชุมชน ที่เกี่ยวเนื่องกับการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรป่าไม้ น้ำและสิ่งแวดล้อมตามบริบทชุมชน การวิจัยเริ่มต้นด้วยการศึกษา

ข้อมูลจากเอกสารหรือข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ศึกษาเกี่ยวกับบริบทชุมชนและสภาพแวดล้อมทางกายภาพและระบบนิเวศวิทยาชุมชน จากนั้นผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่พระสงฆ์ที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ระหว่างปี 2546 - 2555 ตามประเด็นปัญหาและความครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย สำรวจเส้นทาง สภาพภูมิประเทศของแต่ละจังหวัด ที่พระสงฆ์ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว พร้อมทั้งการจัดการระบบนิเวศวิทยาแบบบูรณาการของพระสงฆ์ จากนั้นลงภาคสนาม 18 จังหวัด ซึ่งครอบคลุมพระสงฆ์ที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวทุกภาคของประเทศไทย โดยใช้ การสังเกต การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่มย่อย (focus group discussion) และค้นหา “ผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ” (key informant) ของแต่ละจังหวัด ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจและสามารถให้ข้อมูลในเรื่องนั้นได้ลึกซึ้งดีที่สุด เช่น ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นโดยตรง โดยกำหนดตัวผู้ตอบบางคนแบบเจาะจง เอาไว้ล่วงหน้า

5.1 สรุปผลการศึกษา

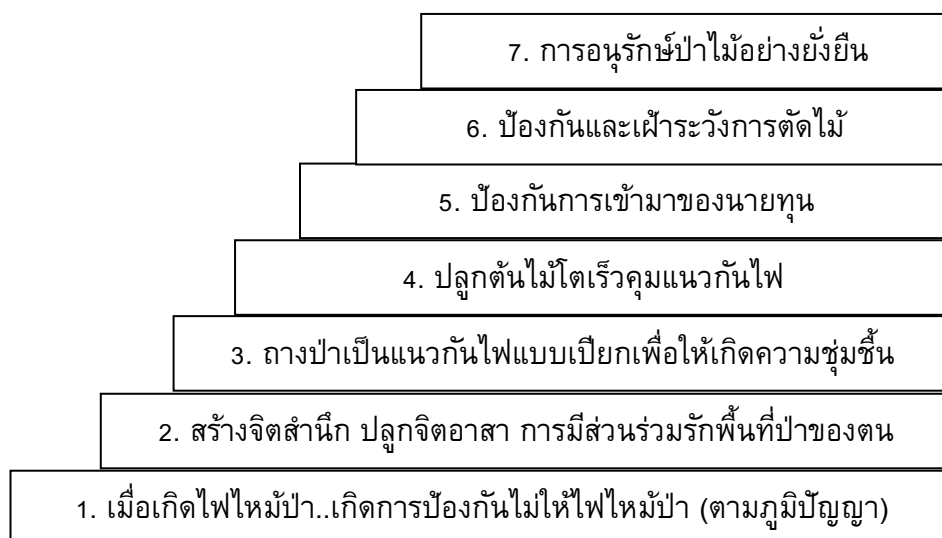
5.1.1 กระบวนการจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชน

กระบวนการจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชน ของพระสงฆ์ที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ทั้ง 18 วัด ครอบคลุมทุกภูมิภาคของประเทศไทย ทุกรูปล้วนเป็นเจ้าอาวาสวัด เป็นผู้นำที่มีความโดดเด่นและเป็นแบบอย่างที่ดี ทั้งในด้านคุณลักษณะส่วนบุคคล ภาวะผู้นำและผลงาน มาจากความศรัทธาของประชาชน เช่น กรณีของพระศราวุธ วัดป่าช่องกุ่ม จังหวัดสระแก้ว ได้ได้สะท้อนให้เห็นสร้างแรงศรัทธาที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านในละแวกดังกล่าว โดยอาศัยการแทรกผ่านความคิดและจิตสำนึกจากเยาวชนไปสู่ผู้ปกครอง ก่อให้เกิดอุดมการณ์ร่วมกันในการจัดการรักษาป่าผืนนี้ ท่านเล่าให้ฟังว่า ท่านต้องเผชิญกับไฟป่าที่ถือว่าเป็นนักทำลายล้างอันดับหนึ่ง สาเหตุที่มีไฟป่าเกิดขึ้นประจํานั้น ส่วนหนึ่งเกิดจากชาวบ้านจุดไฟ เพราะชาวบ้านคิดว่า หลังไฟไหม้จะได้ทุยระเบิดมาเลี้ยงวัวควาย ผักป่าบางชนิดก็แตกใบ แต่มองข้ามต้นไม้เล็ก ๆ สัตว์ตัวน้อย ที่เป็นห่วงโซ่อาหารในธรรมชาติ การกิจต่อมาหลังจากปลูกต้นไม้ในดิน ก็คือการปลูกต้นไม้ในใจคน ดังนั้นจึงต้องสร้างจิตสำนึก สร้างพลังร่วมให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมด้วย วิธีการสูไฟป่าในปีแรกๆ จะสูไฟโดยใช้ภูมิปัญญาคือหิ้วกระป๋องน้ำไปราด ใช้กิ่งไม้จุ่มน้ำแล้วฟาดกับดิน ทำกับพระลูกศิษย์ สู้กับไฟในปีแรกจนปอดแทบพัง เพราะหายใจเอาฝุ่นเอาควันเข้าไป ปอดเราก็อักเสบ ติดเชื้อ ต้องไปโรงพยาบาลและรักษาตัวอยู่ 6 เดือน จึงหายขาด" หลังจากนั้นก็มาคิดหาวิธีสู้กับไฟไหม้ คราวนี้ต้องอาศัยญาติโยมช่วยหรือกันจนได้วิธีการใหม่ คือใช้ถังใส่น้ำแล้วเดินฉีด และใช้วิธีการถางป่าแล้วกวาดออกหรือทำแนวกันไฟนั่นเอง โดยมีพระลูกศิษย์เป็นกำลังหลัก เพราะชาวบ้านอยู่ไกล การจะ

เรียกมาช่วยในแต่ละครั้งก็ลำบาก โดยเฉพาะฤดูแล้งที่ตรงกับเดือนเมษายนและพฤษภาคม ซึ่งจะมีการออกเดินธุดงค์ก็ต้องมีการวางแผนการออกเดินธุดงค์ สลับสับเปลี่ยนกันไปในช่วงหน้าแล้ง เพราะถ้าออกธุดงค์หมดก็ไม่มีผู้ดูแลป่า

จากข้อค้นพบนี้ก็สอดคล้องกันกับวัดภูนงกระบา จังหวัดหนองคาย พระครูจันทร์ ปัญญาภรณ์ กล่าวว่า ในยามคำคั้นของหน้าแล้งมักจะเกิดไฟไหม้ ก็จะมีชาวบ้านและเด็กๆ ก็จะเป็นคนกลุ่มแรกที่วิ่งขึ้นมาถึงวัดภูนงกระบา เพื่อช่วยพระครูจันทร์ และกระจายกันวิ่งไปขอความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่บ้าน ท่านั้นและกลุ่มชาวบ้านมาช่วยกันดับไฟที่ไหม้ลุกลามเข้ามาในเขตวัด ช่วยทำแนวกันไฟ ด้วยการนำถังน้ำมาดับไฟ หรือกิ่งไม้ที่พอจะหาได้มาช่วยกันดับไฟโดยไม่ย่อท้อ เด็กตัวเล็กๆ ก็มีจิตสำนึกเรื่องรักป่าก็ไม่ด้อยกว่าผู้ใหญ่ อาจเป็นไปได้ว่าพวกเขาเรียนรู้ถึงชีวิตที่ต้องพึ่งพากับธรรมชาติ รู้ดีว่าเมื่อเกิดไฟไหม้ หมายถึงอาหารพวกเห็ดป่า ผักป่า ถูกเผาผลาญไปด้วย แล้วก็จะมียอดผักหวานเอาไปแกงใส่ไข่มดแดง ไม่มีแมงอื่นมาให้เก็บไปคั่วตำแจ่ว ตำป่นเป็นต้น

จากข้อค้นพบนี้ก็สอดคล้องกันกับพระครูสุทธจริธรรมาภิรักษ์ วัดป่าน้ำสวยห้วยปลาตุ๊ก จังหวัดเลย กล่าวว่า ในอดีตวัดของท่านมีปัญหาไฟไหม้ป่าเกือบทุกปี แต่หลังจากทำความเข้าใจร่วมกัน โดยเฉพาะช่วยกันดับไฟป่า ตั้งแต่ปี 2534 เป็นต้นมา ก็ไม่ค่อยมีไฟไหม้เกิดขึ้น และยังมีการทำแนวเขตไว้หลายปีมานี้ ชาวบ้านได้อาศัยป่าที่ช่วยกันรักษานี้เก็บเห็ดเก็บผักยาสมุนไพรมาใช้ ผลของการได้พึ่งพาป่า ช่วยละลายความขัดแย้งที่เคยมีมาก่อนความร่วมมือระหว่างวัดกับชุมชน ก่อเกิดศรัทธาร่วมกัน ในปี 2535 พระครูสุทธจริธรรมาภิรักษ์ จึงได้ทำเรื่องถึงกรมป่าไม้ ขอใช้พื้นที่ในโครงการพระสงฆ์ช่วยงานป่าไม้ เพื่อดูแลพื้นที่ป่าจำนวน 445 ไร่ แห่งนี้ นอกจากนั้นตัวท่านเองก็เป็นสื่อกลาง เชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมือระหว่างสำนักสงฆ์ กรมป่าไม้ชุมชนและวัดป่าอื่นๆ ที่อยู่บริเวณโดยรอบ เช่น วัดป่าร่มเย็น ซึ่งมีพื้นที่ป่าช้า 70 ไร่ วัดสันติสุขาราม มีพื้นที่อีกราว 10 ไร่ เป็นต้น โดยขอให้ช่วยกันปลูกต้นไม้เป็นพันธุ์ ต้น เช่น ประดู่ ยางนา ตะเคียน เป็นต้น นอกจากนี้ ชาวบ้านที่มีจิตอาสา ยังช่วยกันดูแลรักษาป่า จัดทำถนนเป็นแนวเขตรอบพื้นที่ป่าอีกด้วย จากข้อค้นพบนี้สามารถสรุปได้เป็นแผนภาพบันได 7 ขั้น ที่ชี้ให้เห็นกระบวนการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์ที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 5.1 บันได 7 ขั้น กระบวนการอนุรักษ์ป่าไม่และสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์ที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว

บันไดขั้นที่ 1 เมื่อเกิดไฟไหม้ป่า พระสงฆ์จะทำหน้าที่เป็นผู้นำชาวบ้านช่วยกันดับไฟป่าและหาวิธีป้องกันไม่ให้เกิดไฟป่า การที่ชาวบ้านได้ทราบถึงผลเสียที่เกิดจากไฟป่าจะทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้และเข้าใจและตระหนัก

บันไดขั้นที่ 2 สร้างจิตสำนึก ปลุกจิตอาสา การมีส่วนร่วมรักพื้นที่ป่าของตนให้ตระหนักถึงความรุนแรงของปัญหาไฟป่า เพื่อจะได้เกิดความตื่นตัว และเล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้องร่วมมือกันป้องกันไฟป่าอย่างจริงจัง

บันไดขั้นที่ 3 ช่วยกันถางป่าเป็นแนวกันไฟแบบเปียกเพื่อให้เกิดความชุ่มชื้น จะช่วยป้องกันมิให้เกิดภัยพิบัติอันมีสาเหตุมาจากไฟป่า ผลกระทบของไฟป่าต่อสิ่งแวดล้อมในชุมชนของตนเอง

บันไดขั้นที่ 4 วิธีการปลุกต้นไม้โตเร็วคุมแนวกันไฟ ใช้ความชุ่มชื้นเป็นหลักสำคัญที่จะช่วยให้ป่าเขียวสดอยู่ตลอดเวลา ไฟป่าจึงเกิดได้ยากการพัฒนาเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ที่สามารถทำได้ง่ายและได้ผลดียิ่งขึ้น

บันไดขั้นที่ 5 ใช้ชาวบ้านช่วยกันเป็นหูเป็นตาป้องกันการเข้ามาของนายทุนเข้ามาตัดไม้ทำลายป่า

บันไดขั้นที่ 6 ให้ชาวบ้านตระหนักและช่วยกันป้องกันการเข้ามาของนายทุน เมื่อเห็นสิ่งไม่ชอบมาพากลชาวบ้านจะรีบมาบอกกับพระสงฆ์

บันไดขั้นที่ 7 เมื่อดำเนินจากมาถึงบันไดขั้นที่ 6 พระสงฆ์ทั้ง 19 รูป เห็นผลลัพธ์จากกระบวนการจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชนเป็นเชิงประจักษ์ เรียกได้ว่าเป็นการอนุรักษ์ป่าไม่อย่างยั่งยืน ที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือของคนในชุมชน เป็นการสร้างความสมดุลให้กับระบบนิเวศ เมื่อป่าเติบโตและแข็งแรง ชาวบ้านก็จะเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า เช่น ไปเก็บหน่อไม้

เห็ด อาหาร หอยหอม ผักหวาน ฟีน และอื่นๆ ก็สร้างระบบเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตให้กับชาวบ้าน ซึ่งเป็นหลักการสำคัญ ของการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน

5.1.2 การบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการสร้างระบบนิเวศวิทยา

ข้อค้นพบจากการศึกษาภาคสนามสรุปได้ว่า การบูรณาการพระพุทธศาสนากับการเสริมสร้างความสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชน ก็คือ เป็นการสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านได้เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ด้วยหลักธรรม / หลักคำสอนที่พระสงฆ์นำมาใช้การประยุกต์ คือ

5.1.2.1 หลักไตรลักษณ์ หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้าอันว่าด้วยลักษณะ 3 อย่างที่มีทั่วไปแก่สรรพสิ่ง ไตรลักษณ์จึงถือว่าเป็น "กฎ" อย่างหนึ่งของธรรมชาติ คือ 1. อนิจจตา ความเป็นอนิจจัง ความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลง ลักษณะของอนิจจตา หรือที่เรียกว่า "อนิจจลักษณะ" ก็คือ การเกิดขึ้น , การเปลี่ยนแปลงขณะตั้งอยู่ , และการดับไปของสิ่งทั้งหลายดังกรณีไฟป่าหรือการลบลอบตัดไม้ทำลายป่า 2. ทุกขตา ความเป็นทุกข์ หรือความทุกข์ คือสิ่งที่ทนได้ยาก และอาการที่ทนอยู่ในสภาวะเดิมไม่ได้และ 3. อนัตตา ความเป็นอนัตตา คือความไม่ใช่และไม่มีสิ่งที่เรียกว่า "อัตตา" รวมทั้งลักษณะของความไม่ เป็นไปในอำนาจบังคับบัญชา ดังนั้นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา จะต้องเข้าใจความเป็นจริงตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ถือว่าเป็นตัวสภาวะธรรมของธรรมชาติ ที่จะทำให้นักศึกษามีทัศนคติทำที่ถูกต้องในการพัฒนาตัวเอง และเข้าไปเกี่ยวข้องจัดการกับปัญหาอย่างถูกต้อง

5.1.2.2 อริยสัจ การนำเอาอริยสัจ 4 มาใช้ในการแก้ปัญหาอริยสัจ 4 เป็นหลักการปฏิบัติที่เป็นระบบ มีขั้นตอนชัดเจน อันก่อให้เกิดทัศนคติที่ถูกต้อง ความสำนึกรับผิดชอบและการกระทำที่ชาวบ้านสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน อริยสัจ 4 อันประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค มีรายละเอียดดังนี้คือ 1. ทุกข์ คือ ภาวะบีบคั้นที่ชาวบ้านได้รับการเห็นป่าถูกทำลาย หรือการลบลอบตัดไม้ของกลุ่มนายทุน ที่กำลังทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น 2. สมุทัย คือ สาเหตุของทุกข์ คือความอยากที่ไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ ที่ผ่านมามนุษย์นำเอาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาสนองความต้องการ เพื่อให้บรรลุมาตรฐานการเป็นอยู่คือมีคุณภาพชีวิตที่ดี 3. นิโรธ การสิ้นสุดของปัญหา เป็นที่ยอมรับว่าปัญหาโลกร้อนนั้นแก้ได้ยาก และปัจเจกชนไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้ แต่ในระดับท้องถิ่นยังพอแก้ไขได้ และยังมีความหวังว่า เมื่อมีการแก้ไขในระดับท้องถิ่น จนเกิดจิตสำนึกร่วมกัน อาจขยายวงไปสู่ระดับชาติ ระดับนานาชาติได้ 4. มรรคมีองค์แปด คือทางดับทุกข์ถ้าจะแก้ปัญหานี้อย่างยั่งยืน เมื่อมนุษย์เป็นผู้ก่อ ก็ต้องแก้ที่มนุษย์ นั่นคือลดกิเลส ลดความต้องการอย่างฟุ่มเฟือยลง มาเป็นความต้องการที่พอเพียงต่อการดำรงชีวิตเท่านั้น

5.1.2.3 หลักไตรสิกขา คือ หลักการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบความสำเร็จ เป็นคนสมบูรณ์แบบตามแนวพุทธ ไตรสิกขา จึงจัดอยู่ใน มรรค (ธรรมที่ควรเจริญ) คือ ควรทำให้เกิดมีขึ้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาชีวิต เป็นหลักที่ครอบคลุมการปฏิบัติทั้งหมด ในการกระบวนการจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชนของพระสงฆ์ หลักไตรสิกขาเป็นหลักธรรมภาคปฏิบัติ เมื่อหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดอยู่ในหลักสิกขา ก็กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนานั้น เป็นหลักธรรมแห่งการศึกษา เรื่องของการศึกษาการจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชน เป็นเรื่องของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น การพัฒนาตนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ก็คือความหมายที่แท้ของการศึกษานั้นเป็นทั้งตัวการพัฒนาและเป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนา คือเป็นการพัฒนาคนขึ้นไป โดยพัฒนาตัวคนทั้งคนหรือชีวิตทั้งชีวิต ตัวการพัฒนานั้นคือการศึกษา เมื่อผู้เรียนมีการศึกษาอย่างนี้ แล้วก็จะเอาคุณสมบัติที่ตัวมีซึ่งเกิดจากการศึกษานี้ ไปเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตและสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ การศึกษาก็เลยกลายเป็นเครื่องมือการพัฒนา แนวคิดการพัฒนามนุษย์ตามหลักของไตรสิกขานี้เป็นการพัฒนาแบบองค์รวม

5.1.2.4 หลักพรหมวิหาร 4 หมายถึง หลักคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีจุดมุ่งหมายในการสอนให้บุคคลมีความรักความเมตตาต่อผู้อื่น มีความสงสารเห็นใจและพร้อมที่จะช่วยเหลือบุคคลอื่นรู้สึกพลอยยินดีเมื่อบุคคลอื่นได้ดี และรู้สึกปลื้มปวยหรือวางเฉยเมื่อพบกับสถานการณ์ที่สวัสดียะแก้ไขได้หรือสวัสดียะที่จะช่วยเหลือผู้อื่นได้ ซึ่งแยกออกเป็น 4 ด้าน คือ 1. เมตตา หมายถึง การแสดงออกถึง ความรัก ความปรารถนาดี ไม่ตรีจิต เป็นความคิดช่วยเหลือให้ทุกคนประสบแต่ประโยชน์และมีความสุขโดยทั่วกัน 2. กรุณา หมายถึง การแสดงออกถึงความสงสาร หมายถึง การคิดจะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความเดือดร้อนทั้งทางกายและใจ ในภาวะที่ได้รับความเดือดร้อนเป็นทุกข์ และต้องการความช่วยเหลือโดยเป็นการช่วยเหลือที่ถูกต้อง ไม่เบียดเบียนใครรวมทั้งตนเอง 3. มุทิตา หมายถึง การแสดงออกถึง ความชื่นบานเป็นความพลอยยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีอันเป็นความคิดรู้สึกเมื่อผู้ใดบังคับบัญชา มีความก้าวหน้า มีความสุข อันเป็นความดีแท้ เช่น ได้ลาภยศมาโดยบริสุทธิ์มิได้โกงหรือเบียดเบียนใคร รวมถึงดเว้นความริษยาอิจฉาผู้อื่นเพราะนึกเห็นแก่ตัว 4. อุเบกขา หมายถึง การแสดงออกถึง การวางใจเป็นกลาง โดยพิจารณาข้อเท็จจริง เมื่อตัดสินใจในเรื่องใดๆ แล้ว ควรพิจารณาใคร่ครวญด้วยปัญญา มีเหตุผล ถูกต้องและเที่ยงธรรม อันเป็นการรักษาความถูกต้อง ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์เพื่อผดุงไว้ซึ่งความถูกต้อง

5.1.2.5 ความกตัญญู คือ ความรู้และการยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคล สัตว์ สิ่งของ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่มีต่อตัวเราทั้งทางตรงและทางอ้อม กตเวที คือ พยายามกระทำตอบด้วยการทดแทนพระคุณ ช่วยเหลืออุปการะ ยกย่อง บำรุง รักษาให้คงอยู่ในสภาพที่ดีงาม เพื่อความสงบสุขของสังคม และเพื่อความสมดุลทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ความกตัญญูกตเวทีเป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติ เป็นคุณธรรม

พื้นฐานของมนุษย์ ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์ และเป็นป่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ และเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของมนุษยธรรมทั้งหลาย เพราะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของความดี เป็นเหตุให้เกิดความสุขุมรอบคอบ ความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบโดยลำดับ ความกตัญญู มี 2 ประเภท คือ 1. ความกตัญญูต่อบุคคลผู้มีพระคุณ (บุพการี) คือ บิดา มารดา อาจารย์อุปัชฌาย์ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 2. ความกตัญญูต่อสิ่งที่มีบุญคุณ ความกตัญญูจึงไม่ได้มีขอบเขตอยู่แค่มนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น แต่มีกับสิ่งแวดลอมอื่น ๆ อีก เช่น พืช สัตว์ ป่าไม้ แม่น้ำ ลำคลอง เพื่อสร้างวัฏจักรที่ดีให้แก่ธรรมชาติ

5.1.2.6 ปฏิจจสมุปบาท สิ่งทั้งหลายไม่ว่าจะมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตอาศัยกันและกันจึงเกิดมีขึ้น

สรุปหลักธรรมของพุทธศาสนาที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ระบบนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมนั้น ถูกแฝงอยู่ในหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา แต่ถ้าจะให้เห็นผลทางปฏิบัติหลักธรรมคำสอนจะถูกถ่ายทอดผ่านพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะศาสนาพุทธมีพิธีกรรมหลากหลายแนวทาง การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธศาสนา จึงเป็นการประยุกต์ใช้พิธีกรรมต่างๆ เพื่อมีผลต่อจิตใจหรือเป็นการสร้างจิตใจ หรือเป็นการสร้างจิตสำนึก ถ้าจะกล่าวถึงการบวชป่า ไม่ได้มีความหมายเพียงแค่การประกอบพิธีกรรม หรือเพียงการนำผ้าเหลืองไปห่อต้นไม้เท่านั้น แต่กิจกรรมการบวชป่า จะเป็นสื่อและสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความผูกพันระหว่างคนกับต้นไม้และสัตว์ป่า ซึ่งจะมีผลดีต่อระบบนิเวศ วิถีชุมชน ท้องถิ่น และประชาชน พิธีบวชต้นไม้เป็นแนวทางการอนุรักษ์ป่า ที่เกิดจากการประยุกต์พิธีกรรมทางพุทธศาสนา

5.1.3 ผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวิทยาชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเชิงพุทธ

จากการศึกษา พบว่า พระพุทธศาสนาได้มองสรรพสิ่งเป็นองค์รวม เชื่อมโยงอิงอาศัยกันและกันตามระบบธรรมชาติ ผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ เช่น สิ่งมีชีวิตใหม่เกิดขึ้น เกิดชุมชนใหม่ มีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในชุมชนแห่งนั้นไปด้วย ดังนี้

5.1.3.1 การมีส่วนร่วมของชุมชน

ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชน ดังกรณีของสำนักสงฆ์เขาม่วง จังหวัดพังงา พระอาจารย์เขียว กล่าวว่า การฟื้นฟูพื้นที่ป่าที่เสื่อมโทรมของท่านก็คือ การขอและซื้อที่ดินที่เสื่อมโทรมเพื่อนำมาปลูกป่าโดยความสมัครใจ เป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าซึ่งเพิ่มขึ้นประมาณ 1,000 ไร่ จากนั้นเริ่มปลูกป่าบนเขา ซึ่งเป็นพื้นที่ของวัด

สามารถขยายพื้นที่ไปรอบบริเวณ โดยนำชาวบ้านมีส่วนร่วมในการปลูกป่า จัดหาพันธุ์ไม้ ละเอียดเพื่อให้ป่ามีความหลากหลาย โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้วัดเป็นแหล่งศึกษา พระอาจารย์เขียวมีบทบาทอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและพัฒนาสังคม ช่วยเหลือชุมชนด้วยหลักคิดที่ว่า “พระต้องเป็นฝ่ายให้” และสามารถพลิกพื้นผิป่าเสื่อมโทรม 1,000 ไร่ ให้กลายเป็นแผ่นดินที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านตำบลบางเตยชินปากกับการเรียกภิกษุรูปนี้ว่า “พระอาจารย์เขียว” มากกว่าจะขานนามเต็มว่า “พระโสภณ อตตสาโร”

สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการระบบนิเวศวิทยาของพระสงฆ์ เพื่อสร้างความสมดุลในระบบนิเวศ เกือบทุกวัดที่พระสงฆ์ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว มีกิจกรรมระหว่างวัดกับประชาคมหมู่บ้าน เช่น วัดศิลาธรรมาราม จังหวัดระยอง , วัดป่าชุมชน จังหวัดสระบุรี , วัดป่าช่องกุ่ม จังหวัดสระแก้ว , วัดภูนกระบา จังหวัดหนองคาย เป็นต้น การทำแนวกันไฟ การบวชป่า ปลูกต้นไม้ซึ่งเดิมเป็นพื้นที่ที่มีการตัดไม้ทำลายป่าอย่างรุนแรง พระสงฆ์ได้กลายเป็นผู้นำชุมชนได้ใช้หลักธรรมะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม 5 สร้าง คือ

- 1) สร้างจิตสำนึก เพื่อให้ชาวบ้านทุกคนเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนของตน
 - 2) สร้างพลังร่วม ด้วยการค้นหาผู้มีจิตอาสาด้วยการสร้างจิตสำนึกและเห็นคุณค่าของป่าไม้ในชุมชนของตน อีกทั้งยังสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นจากการมีป่า
 - 3) สร้างการมีส่วนร่วม ด้วยการช่วยกันคิดร่วมแก้ไขจากปัญหาไฟไหม้ป่าและผลกระทบที่เกิดขึ้นในอดีต
 - 4) สร้างบทบาทและหน้าที่ เพื่อให้ทุกคนรู้ว่าทำหน้าที่ทำอะไรในโครงการต่างๆ
 - 5) สร้างแผนการดำเนินงาน เพื่อบรรลุโครงการในอนาคตที่ทุกคนจะต้องร่วมกันทำ
- ซึ่งหลัก 5 สร้าง นี้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยสองปัจจัยใหญ่ๆ คือ ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย

5.1 ความสามัคคีของชาวบ้าน

5.2 ผู้นำมีวิสัยทัศน์และเสียสละ

5.3 แนวคิดเชิงอนุรักษ์ในการประกอบอาชีพทางการเกษตรของชาวบ้าน

5.4 แรงขับเคลื่อนของการทำลายป่าในอดีตทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย 1)กฎระเบียบข้อบังคับต่างๆ ของภาครัฐ 2) การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก 3) การให้การยอมรับจากภายนอกรางวัลที่ได้รับระดับประเทศ และ 4) ประสพการณ์จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายนอก

ผลประโยชน์ที่ตามมาคือ ก่อให้เกิดวัฒนธรรมชุมชนใหม่ที่เอื้อต่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมในกิจกรรม การพัฒนาการจัดการป่าชุมชนและกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอื่นๆ

หลายด้านตามมา เช่น การทำงานเป็นทีมและได้ความสมดุลจากระบบนิเวศอย่างยั่งยืน เป็นต้น

5.1.3.2 การฟื้นฟูป่าไม้หรือสิ่งแวดลอม

ข้อค้นพบจากกรณีของพระอาจารย์สมคิด วัดโป่งคำ จังหวัดน่าน ในการฟื้นฟูป่าไม้ก็คือ การมุ่งมั่นที่จัดการปัญหาที่เกิดขึ้น จึงพยายามศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหาและสาเหตุ ที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยวิธีการที่ใช้ในการแก้ปัญหา คือ สร้าง “แปลงสาธิต” ที่เป็นรูปธรรมซึ่งเกิดจากความเพียร จึงได้ทำแปลงทดลองบนที่ดินหลังวัดโป่งคำ โดยทดลองปลูกป่า 3 แบบ

1) ป่าเชิงเดี่ยว จำนวน 2 ไร่ ปลูกพืชเชิงเดี่ยวหรือต้นไม้เข้าแถว เน้นต้นสัก จำนวน 600 ต้น

2) ป่าแบบผสมผสาน จำนวน 15 ไร่ เป็นพื้นที่เสื่อมโทรมจากการปลูกข้าวโพด แปลงนี้จะปลูกไม้หลายชนิด

3) ป่าธรรมชาติจำนวน 3 ไร่ แปลงนี้จะไม่ทำอะไรเลย ทั้งเอาไว้ ไม่ทำอะไร ปล่อยให้ฟื้นฟูตามธรรมชาติ เพียงแต่ระวังป้องกันไฟป่าเท่านั้น ปล่อยให้ต้นไม้โตขึ้นเองตามธรรมชาติ เหมือนกับที่พระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำรัสไว้ ปัจจุบันพบว่า มีพืชสมุนไพรกว่า 400 ชนิด จากการสร้างแปลงสาธิต ทำให้ได้เรียนรู้ว่าการปลูกป่าเชิงเดี่ยว (ต้นสัก) ทำให้ระบบนิเวศไม่สมดุล เกิดความแห้งแล้ง ไม่มีต้นไม้หรือพืชที่เป็นอาหาร แม้แต่เห็ดก็ไม่สามารถขึ้นได้เพราะต้นสักบังแสงแดดทำให้ต้นไม้หรือพืชอื่น ไม่สามารถเติบโตได้ ป่าผสมผสาน เป็นแปลงที่เห็นความสัมพันธ์ระหว่างต้นไม้ที่อยู่ในธรรมชาติ กับพืชที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ประกอบด้วยต้นไม้หลายชั้น ป่าธรรมชาติเป็นป่าที่ทำให้ระบบนิเวศกลับคืนมา ทั้ง สัตว์ป่า พืชผัก และสมุนไพรต่าง ๆ นอกจากทำแปลงสาธิต พระอาจารย์สมคิดยังส่งเสริมให้เกิดกลุ่มเยาวชน โดยหวังว่าเยาวชนจะเป็นตัวกลางระหว่างพระอาจารย์สมคิดและผู้ปกครองเพื่อร่วมกันฟื้นฟูและรักษาป่าในชุมชน และทุกวันพระที่ตรงกับวันเสาร์อาทิตย์ พระอาจารย์สมคิดจะพาเยาวชนเดินป่านอกพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ แล้วนำมาเปรียบเทียบป่าในชุมชน เป็นการสร้างจิตสำนึกให้แก่เยาวชนได้ไม่น้อย ความสำเร็จของแปลงสาธิต และการส่งเสริมให้มีกลุ่มเยาวชน ทำให้ผู้ใหญ่เริ่มให้ความสนใจร่วมกันทำกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ป่าทั้งสามแปลงเป็นห้องเรียนที่ยิ่งใหญ่ของชุมชน และเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินงานอนุรักษ์ผืนป่าจำนวน 12,000 ไร่ในอำเภอสันติสุข จากการดำเนินงานดังกล่าวสามารถกระตุ้นให้คนในชุมชนได้สำนึกรักและหวงแหน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมส่งผลให้มีผู้สนใจเข้ามาร่วมเรียนรู้ที่วัด โป่งคำ ตลอดจนเป็นวิทยากรในชุมชนต่างๆ จึงทำให้เกิดเครือข่ายป่าชุมชน นอกจากพระอาจารย์เป็นแรงสำคัญในการฟื้นฟูป่าให้กลับคืนมา ยังได้ฟื้นฟูภูมิปัญญาของคนในชุมชนให้กลับคืน

มาอีกด้วย ทั้งด้านสมุนไพร ด้านอาหาร การทอผ้าย้อมสีธรรมชาติเพื่อเป็นการใช้ประโยชน์จากการปลูกป่า ตลอดจนตั้งกลุ่มเยาวชนบ้านโป่ง นอกจากนี้ยังได้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนของหลักสูตรมหาวิทยาลัยชีวิตในวัด โป่งคำสำหรับผู้ที่สนใจอีกด้วย จากองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ของพระอาจารย์สมคิด ทำให้วันนี้ชุมชนบ้านโป่งคำ อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยเฉพาะได้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องที่จะสังเคราะห์ความรู้ จากประสบการณ์อันหลากหลายของแต่ละคนเพื่อร่วมกันสร้างชุมชนใหม่ให้เหมือนในอดีต

ข้อค้นพบสอดคล้องกับกรณีของพระศราวุธ วัดป่าช่องกุ่ม จังหวัดสระแก้ว เห็นได้อย่างชัดเจนคือ ผลจากการปลูกป่าได้สะท้อนให้เห็นออกมาเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน คือ บริเวณป่าในวัดกลายเป็นแหล่งน้ำซับ จากที่ไม่เคยมีน้ำก็ปรากฏความชุ่มชื้น มีน้ำซึมซับ ทำนึ่งทำการขุดบ่อบาดาลภายในวัดขึ้น เพื่อนำน้ำมาใช้โดยขุดลึกลงไปประมาณ 10 คอก (7 เมตร) ท่านกล่าวว่า มันเป็นธรรมชาติที่ผูกพันกันระหว่างพระกับป่า ทั้งกันไม่ได้ ผลประโยชน์ตกแก่สังคมชุมชนในอนาคตก็มีมาก ดังนั้นควรรักษาป่าไว้ ต้องมีป่า ป่าทำให้พระสงบ เมื่อสงบพระก็เป็นที่พักพิงที่ปรึกษาให้กับโยมที่มีความทุกข์ได้ หากเราไม่มีสถานที่สัปปายะ ทั้งพระและโยมต่างก็อยู่ในสถานที่ที่รุ่มร้อน ต่างก็เป็นผู้รุ่มร้อนทั้งคู่ มันก็ไม่สามารถช่วยคลี่คลายปัญหาได้ ความทุกข์ในโลกก็แก้ไม่ได้ ความสามารถในการช่วยแก้ ปัญหาสังคมก็ไม่มี" เป็นที่รู้ว่าการแก้ปัญหาทางจิตใจต้องใช้ปัญญา และปัญญาที่สำคัญที่จะช่วยแก้ไขส่วนหนึ่งเป็นปัญหาที่เกิดจากความสงบเย็น ความสงบก็ได้มาจากสิ่งแวดล้อม คือธรรมชาติ ซึ่งเปรียบเหมือนสายธารใสเย็น ใครผ่านมาก็ได้ความเย็นกลับไป "ป่าเป็นหัวใจของความสงบสุขของโลกเป็นสิ่งที่มีความมากที่สุด ไม่มีสิ่งใดที่เราไม่ได้จากป่าไม่ว่าจะเป็นอากาศและน้ำ หากโลกนี้ไม่มีป่าไม้ ก็ไม่มี ข้าว น้ำ อาหาร จึงไม่มีอะไรที่ไม่ได้มาจากป่า แม้แต่น้ำมันก็มาจากป่าไม้อุดมคติดีด้าบรรพ์ ถ้าเรามีป่าที่สมบูรณ์เราจะมีชีวิตอยู่ที่ดี"

5.1.3.3 ความสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชน

จากกรณีตัวอย่างของพระครูประโชตธรรมมาภิรม วัดวังศิลาธรรมาราม จังหวัดระยอง เห็นได้ชัดเจนว่า ปัจจุบันใครเดินทางมาที่ "สวนป่าอรัญญิยวงศ์" แห่งนี้ แทบไม่เชื่อว่านี่คือป่าปลูก เพราะท่านปลูกไม้ทุกชนิด เช่น ไม้สัก แดง ประดู่ มะค่าโมง ไม้สกุลตะแบก เช่น ตะแบกแดง ไม้สกุลก่อ ยางนา และตะเคียนซึ่งกระจายอยู่รอบๆ ป่า นอกจากนั้นยังมีไม้สกุลไผ่ เช่น ไผ่ชางนวล ไผ่ชางดำ ไผ่ตง ไผ่บง ไผ่ข้าวหลาม และผลการปลูกต้นไม้หลากหลายชนิดของต้นไม้ ทำให้จำนวนชนิดของพรรณไม้ในพื้นที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ท่านกล่าวว่า "ต้นไม้โตขึ้นจะทำให้โครงสร้างป่ามีความหลากหลายมากขึ้น มีผลต่อที่อยู่อาศัยของสัตว์มีความหลากหลายมากขึ้นไปด้วย" เมื่อป่ามีความชื้นไฟก็ไม่ไหม้ป่าเมื่อก่อนไฟไหม้ป่าเป็นประจำเดี๋ยวนี้ไม่มีแล้ว การปลูกต้นไม้ไม่ต้องใช้เทคโนโลยีอะไร ใช้

แค่จิตสำนึก เห็นควันขึ้นที่ไหนชาวบ้านจะขึ้นไปช่วยกันดับทันที นี่คือชุมชนได้มีส่วนร่วมและอนุรักษ์รักษาป่าในชุมชน ถือได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาชุมชน เพราะชุมชนเป็นตัวกำหนดตัดสินใจ ในการดำเนินการในกิจกรรมของชุมชนเอง ปัจจุบันชุมชนเหล่านี้ รู้และเข้าใจว่าพวกเราทุกคนจะต้องเป็นผู้ดูแลรักษาอนุรักษ์ธรรมชาติของชุมชน เมื่อสามารถดูแลรักษาและจัดการได้ ชุมชนก็จะเกิดความผูกพันและหวงแหนคิด ที่จะดูแลรักษามากกว่าที่คิดเข้าไปล่าสัตว์หรือทำลายธรรมชาติของป่า

ข้อค้นพบสอดคล้องกับวัดนวการาม จังหวัดขอนแก่น พระครูถาวรพัฒนกิจ พลิกฟื้นผืนป่าเพื่อเติมพื้นที่สีเขียว แทนดินแห้งแล้งที่กำลังขยายตัวกว้างออกไปเรื่อยๆ ท่านให้เหตุผลในการเลือกปลูกต้นยางว่า เป็นต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ โตเร็ว ให้ผลตอบแทนตั้งแต่วัยเด็กไปถึงตลอดอายุขัย ให้ใบที่เขียวชอุ่ม ใช้เป็นภาชนะห่อสิ่งของได้ รากอุ้มน้ำทำให้เกิดความชุ่มชื้นในดิน กิ่งก้านสาขาใช้เป็นเชื้อเพลิง เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ยางเหนียวในลำต้นใช้ประโยชน์เป็นน้ำมัน เนื้อไม้ใช้ประโยชน์ในการก่อสร้าง

สอดคล้องกับกรณีของพระนิรันดร์ คุณธโร พุทธอุทยานถ้ำน้ำทิพย์ ต.กุงเก่า อ.ท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์ เริ่มต้นฟื้นฟูป่า โดยขอลำไม้จากสถานีเพาะชำกล้าไม้ มีเพียงพรวน จอบ เสียมและแรงศรัทธาที่ต้องการเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้กับแผ่นดิน ซึ่งต้องใช้ความวิริยะอุตสาหะอย่างสูง เนื่องจากพื้นที่ปลูกอยู่ไกลและสูงขึ้นไปบนยอดภู ต้องสร้างทางเพื่อขนกล้าและเตรียมพื้นที่กำจัดวัชพืช แล้วค่อยวางแนวชุดหลุมปลูกอีกที ในส่วนที่ปลูกแล้วก็ต้องดูแลเรื่องน้ำและทำแนวกันไฟ ไม่เช่นนั้นปลูกเท่าไรต้นไม้ก็ไม่รอด ปัจจัยการสนับสนุนส่วนใหญ่มาจากศรัทธาหลวงปู่เทศก์ ทำให้มีงบประมาณในการจัดการ เช่น จ้างคนงานซึ่งเป็นการเกื้อกูลกัน เนื่องจากต้องใช้แรงงานหลักสิบคนต่อวัน และพื้นที่ที่อยู่ห่างจากหมู่บ้าน 8-9 ก.ม. มีงบประมาณซื้อน้ำมันให้รถไถมาช่วยปรับพื้นที่ ซึ่รถถนัดน้ำมันสองไวต์บัพไฟป่า และสร้างฝายน้ำล้นบนลำรางธรรมชาติเพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ตลอดปี และชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์

ท่ามกลางความไม่เข้าใจของชาวบ้านรอบข้าง เพราะยังต้องการใช้ประโยชน์ มีความขัดแย้งและอุปสรรคเกิดขึ้นเป็นระยะ แต่พระนิรันดร์ก็ยังมุ่งมั่นเดินหน้าปลูกต้นไม้ต่อไป ส่วนคนที่บุกรุกก็ยังบุกรุกต่อไป แม้จำนวนจะลดลงแต่ก็ไม่หมดไป ด้วยพื้นที่กว้างขวางทำให้ดูแลได้ไม่ทั่วถึงผ่านไปหลายปี ท่านได้เรียนรู้หลายสิ่งหลายอย่าง เช่น ไม่แปลกถิ่นที่ขอลำมาจากสถานี พวกสัก กระถินณรงค์ นนทรี ยูคาลิปตัส หางนกยูงเหล่านี้อาจจะโตเร็ว แต่ทนทานสู้ไม้พื้นถิ่นไม่ได้ พออายุราว 10 ปี ไม่แปลกถิ่นก็เริ่มล้มตายทับต้นอื่นๆ กลายเป็นปัญหาที่ต้องแก้อีกเปลาะ ฉะนั้นวิธีแก้ปัญหาที่ดีที่สุดคือ สร้างเรือนเพาะชำเอง แล้วเพาะกล้าไม้พื้นถิ่นที่พอหาได้ เช่น ตะเคียนหิน แดง พยุง ประดู่ มะค่าโมง ตะแบก เป็นต้น

ระบบนิเวศวิทยาป่าชุมชน จึงเป็นที่ยอมรับของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับสังคมทุกระดับชั้น ดังนั้นหากจะต้องหาทางเลือกในการคุ้มครองระบบนิเวศวิทยาป่าชุมชนให้อยู่ได้ คนในสังคมซึ่งเป็นผู้ใช้ทรัพยากรต้องเป็นผู้ตัดสินใจ หากสังคมต้องการประโยชน์

อย่างใดอย่างหนึ่งจากป่า ก็ต้องจัดการให้ได้ผลผลิตอย่างนั้น เช่น ต้องการไม้ซุงก็ต้องจัดการป่าให้ไม่ยืantan ที่มีค่าทางเศรษฐกิจได้มีโอกาสเจริญเติบโตมากกว่าพืชพรรณชนิดอื่นและตัดฟันออกมาใช้ประโยชน์ หรือหากต้องการน้ำก็สร้างกลไกควบคุมการไหลของน้ำ ควบคุมป้องกันคุณภาพน้ำในลำธาร โดยออกกฎหมายควบคุมสิ่งเหล่านี้ หากต้องการสัตว์ก็ต้องเสริมสร้างแหล่งอาหาร น้ำและพันธุ์ไม้ที่สัตว์ต้องการเพื่อดึงดูดสัตว์ให้เข้ามาอยู่อาศัยและหากิน หากต้องการประโยชน์หลาย ๆ อย่าง เช่น น้ำใช้และทำการเกษตร ไม่ใช่สอย สัตว์ป่าแหล่งพักผ่อนหย่อนใจและสิ่งแวดล้อมที่ดี รวมทั้งเป็นถิ่นที่อยู่ของมนุษย์โดยเฉพาะชนเผ่าที่อยู่มาก่อนแล้ว ก็ต้องมีระบบการจัดการที่เหมาะสมที่ให้ความสำคัญทุกด้าน ซึ่งก็หมายถึงการจัดการป่าให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่ดีของคนซึ่งรวมเรียกว่า “วัฒนธรรมเชิงพุทธ”

การเรียนรู้จากการวิจัย

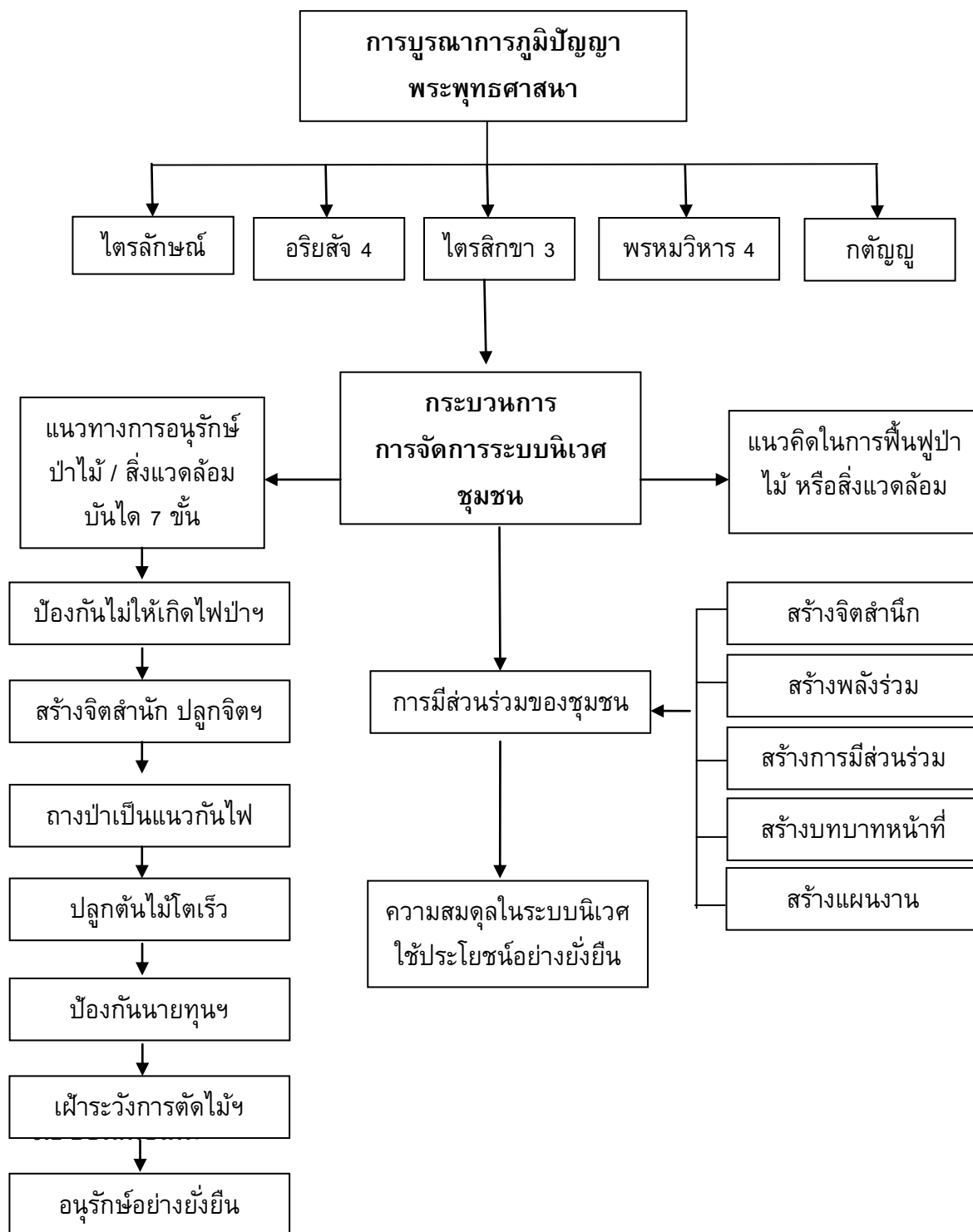
ผลจากการเรื่อง “การบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการสร้างสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชน” ทำให้เกิดการเรียนที่ทรงคุณค่า คือ

1. ชุมชนมีโอกาสพบทบทวนบทเรียนประสบการณ์ที่ผ่านมาของชุมชนด้วยกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกัน ระหว่างบุคคลต่อบุคคล และบุคคลกับกลุ่ม ทำให้เห็นพัฒนาการของป่าของชุมชน เห็นปัญหาและข้อจำกัดของการพัฒนาได้เห็นคุณค่าของระบบนิเวศวิทยาว่าอำนวยประโยชน์อย่างมาก ต่อการดำรงวิถีชีวิตของมนุษย์ที่ผ่านมา น้อยคนนักที่จะเห็นความสำคัญ คนส่วนใหญ่ล้วนแต่คอยฉกฉวยโอกาสเอาประโยชน์จากป่า งานวิจัยทำให้เห็นและทราบถึงความสัมพันธ์ของคนกับป่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่า เราไม่สามารถมองแบบแยกส่วนระหว่างคนกับธรรมชาติได้ ฉะนั้นภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาและการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติของบรรพบุรุษที่สั่งสมและสืบทอดมา จึงมีความหมายและคุณค่าเป็นอย่างยิ่งที่ชุมชนจะต้องสืบสาน โดยการฟื้นฟู อนุรักษ์และพัฒนาองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งต่อชุมชน สังคมโดยรวม

2. งานวิจัยทำให้ชุมชนได้ค้นพบศักยภาพของตัวเอง ค้นพบทุนของชุมชนว่ามีประโยชน์มากมาย ในป่ามีพันธุ์พืชมากมายร่วมร้อยชนิดที่มีคุณค่า ปีหนึ่งชุมชนได้เข้าไปเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ที่คิดเป็นมูลค่ามากมาย ได้กิน ได้ใช้ พืชผักสมุนไพรร้อยแปด ยังไม่รวมถึงประโยชน์ทางอ้อมที่ไม่สามารถคิดเป็นมูลค่าได้ เช่น ให้น้ำ อากาศบริสุทธิ์ และอื่นๆ นานัปประการ นอกจากทุนทรัพย์ ดิน น้ำ ป่า เรายังมีทุนที่เป็นคนหรือผู้ที่มีความรู้ ภูมิปัญญาที่มีประสบการณ์จากการทำงาน จากการสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมด้านต่างๆ หลายนคน ซึ่งสามารถทำให้ตอบคำถามของตนเองได้ว่า เราจะเอาทุนมาจากไหน และเราจะเรียนรู้ได้อย่างไร เราพบข้อมูลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการการเรียนรู้บนฐานภูมิปัญญาและทรัพยากรที่เป็นจริงของชุมชน

สรุปรูปแบบ (Model) องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการสร้างความสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชน” สามารถสรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเป็นรูปแบบ Model ได้ดังนี้

5.2 ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นเพียงข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้นของพระสงฆ์ที่ได้รับรางวัล ลูกโลกสีเขียว ซึ่งสามารถตอบคำถามได้ในระดับหนึ่ง เช่น การบูรณาการภูมิปัญญา พระพุทธศาสนา กับการสร้างความสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชน ดังนั้นการศึกษาวิจัย ครั้งต่อไปควรมีการศึกษา ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการทำความเข้าใจในหลักพุทธธรรมของ พระสงฆ์เพิ่มเติมด้วย เพื่อจะได้ทราบข้อมูลเชิงลึกและนำไปวางแผนพัฒนาได้อย่างตรงจุด

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมป่าไม้. (2540). **การจัดการป่าชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานส่งเสริมการปลูกป่า กรมป่าไม้.
- กรมป่าไม้. (2541). **แนวทางการจัดการป่าชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานส่งเสริมการปลูกป่ากรมป่าไม้.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2530). **ภาพรวมของการพัฒนาการขององค์กรชุมชน**. ใน สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น(บรรณธิการ) องค์กรชุมชนกลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โกมล แพรททอง. (2533). **ป่าชุมชนในประเทศไทย**. ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชน กองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ: กรมป่าไม้.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ. (2536). **ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 2 ป่าชุมชนภาคเหนือ**. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2536). **วัฒนธรรมกับความหลากหลายทางชีวภาพ: ความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ยศ สันตสมบัติ. 2538. **ความหลากหลายทางชีวภาพ: มิติทางสังคมและนิเวศ**. สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คปไฟ.
- ยศ สันตสมบัติ. (2547). **นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ ทรัพยากรชีวภาพและสิทธิชุมชน**. เชียงใหม่ : บริษัทวิทอินดีไซน์ จำกัด.
- วินัย วีระพัฒนานนท์. (2540). **วิกฤตสิ่งแวดล้อม : ทางตันแห่งการ**. พิมพ์ลักษณ์, กรุงเทพฯ : ส่องสยาม,
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2536). **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร**. ทิศทางไทย.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). **วัฒนธรรม ระบบความสัมพันธ์ในชาติไทยเมืองไทยแบบเรียนและอนุสาวรีย์**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- เบญจา ยอดดำเนิน-แอ็ดติกจ์. (2552). **การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ: การจัดการข้อมูลการตีความ และการหาความหมาย**. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ประชา อินทร์แก้ว, (2542). **ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ : บริษัทเวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2539). **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2539). การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก.
- (2543). ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก.
- (2544). พุทธธรรมฉบับเดิม. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
- (2552). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. (พิมพ์ครั้งที่ 15). กรุงเทพฯ : สหธรรมิก.
- แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559). (2554). ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2554, <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=395>.
- สุภาวค์ จันทวานิช. 2554. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสริมศรี ไชยศร. (2546). ระบบหลักสูตรและการสอน. (พิมพ์ครั้งที่ 5). เชียงใหม่ : พระสิงห์การพิมพ์.
- เสรี พงศ์พิศ. (2529). คีนสู่รากเหง้า: ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ: เทียนวรรณ.
- เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ. 2536. ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนาเล่ม 1 ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- เสถียร จันทะ. 2542. “ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร: กรณีศึกษาในวิถีชีวิตชุมชนไทลื้อ จังหวัดเชียงราย”. การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อรัญญ์ มูลคำและคณะ. 2543. Child Centred : Storyline Method: การบูรณาการหลักสูตรและการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : ดวงกลมสมัย.
- อภิชาติ พันธเสน และคณะ. 2550. การสังเคราะห์องค์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). มิติชุมชน: วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วย สิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ภาษาอังกฤษ

- Bloom, B.S., D. Max., J. Edward., H. Walker and R. David. (1956). **Taxonomy of Educational Objectives : Handbook Cognitive Domain**. New York: Mckay.
- Bloom, Benjamine. S. 1967. **Taxonomy of Educational Objectives (Cognitive Domain)**. New York: David Mckay.
- Chanchaochai, Danai. 2006. **Strength of the land**. Bangkok: Direct Media Group.
- Foreign Office. 2006. "Foreign Countries Are Interested in His Majesty the Kings: The Sufficiency Economy Philosophy." (Online). Available
http://thailand.prd.go.th/the_royal_view.php?id=1541 (3 July 2006).
- _____. 2006. "The Sufficiency Economy Concept and Sustainable Development". (Online). Available
http://thailand.prd.go.th/the_royal_view.php?id=496 (3 July 2006).
- Good, C.V. 1973. **Dictionary of Education**. New York : McGraw-hill Book.
- Ken Wilber, 2000. **Integral Psychology : Consciousness, Spirit, Psychology, Therapy**. Boston : Shambhala.
- Uphoff, Norman. (1993). "Grassroots Organizations and NGOs in Rural Development Opportunities with Diminishing States and Expanding Markets" **World Development**. 21(4) : 607-622.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

ชุด A
สระแก้ว

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview)

โครงการวิจัย เรื่อง “การบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการสร้างความสุขใน
ระบบนิเวศวิทยาชุมชน”

ชุดที่ 1 สัมภาษณ์ “พระสงฆ์” ที่ได้รับลูกโลกสีเขียว

ชื่อ / ฉายา.....
อายุ.....ปี , พรรษา
ตำแหน่งผู้ให้สัมภาษณ์.....
อำเภอ จังหวัด
เวลาเริ่มต้นสัมภาษณ์.....วันที่

แนวคำถามเกี่ยวกับการบูรณาการพระพุทธศาสนา

1. มีวิธีการบูรณาการภูมิปัญญาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาให้เกิดความสุขในระบบนิเวศวิทยาอย่างไร
เช่น การเชื่อมโยงธรรมะกับธรรมชาติ.....
.....
.....
 - 1.1 หลักไตรลักษณ์
.....
.....
 - 1.2 หลักอริยสัจ 4
.....
.....
 - 1.3 หลักไตรสิกขา 3
.....

1.4 หลักพรหมวิหาร 4

1.5 ความกตัญญู

แนวคำถามเกี่ยวกับการจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชนของพระสงฆ์

2. มีแนวทางในการจัดการระบบนิเวศวิทยา ภายในวัดอย่างไร

2.1. มีแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ และหรือสิ่งแวดล้อมอย่างไร

2.2 การประยุกต์ธรรมะกับสิ่งแวดล้อม

2.3 วิธีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างไร

2.4 แนวคิดในการฟื้นฟูป่าไม้ และหรือสิ่งแวดล้อม

.....

.....

.....

2.5 วิธีการใช้เทคโนโลยีอย่างชาญฉลาด

.....

.....

.....

3. การมีส่วนร่วมของชุมชน / ประโยชน์ของชุมชนที่ได้รับ

.....

.....

.....

4. เกิดความสมดุลในระบบนิเวศและใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

.....

.....

.....

5. ผลกระทบที่ได้รับจากการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวิทยาชุมชน มีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

ผู้สัมภาษณ์.....

วันที่.....

เวลา

ชุด B

.....

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview)

โครงการวิจัย เรื่อง “การบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการสร้างความสุขใน
ระบบนิเวศวิทยาชุมชน”

ชุดที่ 1 สัมภาษณ์ “ผู้นำชุมชน” ที่ได้รับลูกโลกสีเขียว

ชื่อ / ฉายา.....
 อายุ.....ปี , พรรษา
 ตำแหน่งผู้ให้สัมภาษณ์.....
 อำเภอ จังหวัด
 เวลาเริ่มต้นสัมภาษณ์.....วันที่

แนวคำถามเกี่ยวกับการบูรณาการพระพุทธศาสนา

1. มีวิธีการบูรณาการภูมิปัญญากับพระพุทธศาสนาให้เกิดความสุขในระบบนิเวศวิทยาอย่างไร เช่น
 การเชื่อมโยงธรรมะกับธรรมชาติ.....

.....

1.1 หลักไตรลักษณ์

.....

1.2 หลักอริยสัจ 4

.....

1.3 หลักไตรสิกขา 3

.....

.....

.....

1.4 หลักพรหมวิหาร 4

.....

.....

.....

1.5 ความกตัญญู

.....

.....

.....

แนวคำถามเกี่ยวกับการจัดการระบบนิเวศวิทยาชุมชนของพระสงฆ์

2. มีแนวทางในการจัดการระบบนิเวศวิทยา ภายในวัดอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

2.1. มีแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ และหรือสิ่งแวดล้อมอย่างไร

.....

.....

.....

2.2 การประยุกต์ธรรมะกับสิ่งแวดล้อม

.....

.....

.....

2.3 วิธีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างไร

.....

.....

.....

2.4 แนวคิดในการฟื้นฟูป่าไม้ และหรือสิ่งแวดลอม

.....

.....

.....

2.5 วิธีการใช้เทคโนโลยีอย่างชาญฉลาด

.....

.....

.....

.....

3. การมีส่วนร่วมของชุมชน / ประโยชน์ของชุมชนที่ได้รับ

.....

.....

.....

.....

4. เกิดความสมดุลในระบบนิเวศและใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

.....

.....

.....

.....

5. ผลกระทบที่ได้รับจากการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวิทยาชุมชน มีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

ผู้สัมภาษณ์.....

วันที่.....

เวลา

ภาคผนวก ข
ประวัตินักวิจัย

ประวัตินักวิจัย

1. ข้อมูลส่วนบุคคล

- 1.1 ชื่อ/นามสกุล : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง
- 1.2 ตำแหน่งทางบริหาร/วิชาการ : รองคณบดีคณะสังคมศาสตร์/ผู้ช่วยศาสตราจารย์
- 1.3 ที่อยู่ติดต่อ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ 79 หมู่ที่ 1 ตำบลลำไทร
อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา e-mail: konits@gmail.com, konit@mcu.ac.th

2. วุฒิทางการศึกษา

- 2.1 ปริญญาตรี พธ.บ. (การศึกษานอก ร.ร.) ม.มหาจุฬาฯ พ.ศ.2532
- 2.2 ปริญญาโท M.A. (Sociology.) University of Poona, India พ.ศ.2534
- 2.3 ปริญญาเอก Ph.D. (Sociology.) Panjab University, India พ.ศ.2541

3. ประสบการณ์การทำงาน

- 2543 – ปัจจุบัน เป็นอาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มจร
- 2549 – 2550 ดำรงตำแหน่งรักษาการหัวหน้าภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
- 2550 – 2554 ดำรงตำแหน่งหัวหน้าภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มจร สมัยที่ 1
- 2554 – 2558 ดำรงตำแหน่งหัวหน้าภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มจร สมัยที่ 2
- 2554 – ปัจจุบัน เป็นกรรมการสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

4. ความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ของนักศึกษา

- ประธานกรรมการ กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์นิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- กรรมการสอบวิทยานิพนธ์นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

5. ผลงานทางวิชาการ (งานวิจัย/บทความทางวิชาการ/หนังสือ/ตำรา)

5.1 งานวิจัย

-โกนิฐ์ ศรีทอง, เอี่ยมทิพย์ คงเพชร และ พิชัย ผกาทอง. (2548). การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพุทธศาสตร์ : กรณีศึกษาวัดอัมพวัน ต.พรหมบุรี จ.สิงห์บุรี. กรุงเทพฯ :สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

-โกนิญฐ์ ศรีทอง. (2548). การศึกษาความต้องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และแนวโน้มการให้บริการทางการศึกษา ระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีการศึกษา 2550-2554. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

-สิน งามประโคน, ประยูร แสงใส และโกนิญฐ์ ศรีทอง. (2550). กระบวนการพัฒนาพระสงฆ์ที่พึงปรารถนาตามพระธรรมวินัย. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

-พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.สมบุญ บุญฤทธิ และผศ.ดร.โกนิญฐ์ ศรีทอง (2551). การติดตามบันทึกที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีการศึกษา 2549. กรุงเทพฯ : บริษัท สหมิตรพรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

-โกนิญฐ์ ศรีทอง. (2558). การบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการเสริมสร้างความสมดุลของระบบนิเวศวิทยาชุมชน. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สนับสนุนทุนวิจัย โดย สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

5.2 บทความทางวิชาการ

-โกนิญฐ์ ศรีทอง. 2554. แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง : การพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนและเป็นธรรม. การประชุมวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมระดับชาติ 25-26 มกราคม 2554 ณ ศูนย์ประชุมสถาบันวิจัยจุฬาภรณ์. กรุงเทพฯ.

-โกนิญฐ์ ศรีทอง. 2557. การพัฒนาคุณภาพชีวิต. การประชุมวิชาการระดับชาติ มจร ครั้งที่ 1 23-24 กรกฎาคม 2557 ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระนครศรีอยุธยา.

5.3 หนังสือ/ตำรา

-โกนิญฐ์ ศรีทอง. (2549). สังคมและวัฒนธรรมไทยตามแนวมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

-โกนิญฐ์ ศรีทอง. (2551). ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

-โกนิญฐ์ ศรีทอง. (2552). หลักสังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

-โกนิญฐ์ ศรีทอง. (2557). ระเบียบวิธีวิจัยทางการพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.